

มหาวิทยาลัยในประเทศไทยในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

THE LIBRARY
COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK, THAILAND

ปริญญาบัตร

ของ

พจกุล อังกินันท์

เสนอต่อวิทยาลัยวิชาการศึกษา
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

24 กุมภาพันธ์ 2514

บทบาทของชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทคัดย่อ
ของ
พจนานุกรม อังกินันท์

เสนอต่อวิทยาลัยวิชาการศึกษา
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
24 กุมภาพันธ์ 2514

ปริศยานิพนธ์เรื่องนี้ มีจุดมุ่งหมายสำคัญในการศึกษาคนควาในเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับ
บทบาทและความเคลื่อนไหวของชาวจีนในประเทศไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว และนโยบายของทางการไทยในการควบคุมดูแลชาวจีน การศึกษาคนควาใช้วิธี
การทางประวัติศาสตร์ โดยการใช้เอกสารสำคัญในยุคนั้นเป็นหลัก รวมทั้งวารสารและหนังสือ
ที่ตีพิมพ์แล้ว

จากการศึกษาคนควานี้ พบว่าบทบาทสำคัญของชาวจีนในยุคนั้นมี 4 ประการ คือ
บทบาททางค้าสินค้ามาลัยอันนี้ บทบาทในการเข้าเป็นหุ้นในบังคับของมหาอำนาจตะวันตก
บทบาทในการเรียกร้องที่จะตั้งสโมสรการค้า และบทบาทในการนำเงินทุนของชาวจีนใน
กรุงเทพฯ บทบาทสำคัญของชาวจีนเหล่านี้ประกอบไปด้วยความเคลื่อนไหวทางระบบเศรษฐกิจ
สังคม ตลอดจนการเมือง บทบาทของชาวจีนสองประการแรก เป็นบทบาทที่ก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่
ในรัชกาลก่อนหน้านั้น แล้วสืบต่อมาจนถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
สำหรับบทบาทสองประการหลัง เป็นบทบาทที่เกิดขึ้นใหม่ในรัชกาลนี้ โดยมีผลมาจากการ
โฆษณาชวนเชื่อทางการค้าไปเมือง และความมั่งคั่งทางด้านการพาณิชย์ จากคณะปฏิวัติและ
รัฐบาลจีน ซึ่งนอกจากจะเผยแพร่หลักการดังกล่าวแล้ว ยังให้การสนับสนุนทั้งทางตรงและ
ทางอ้อมแก่ชาวจีนในประเทศไทยด้วย ตลอดเวลาที่ชาวจีนมีความเคลื่อนไหวดังกล่าว
รัฐบาลไทยวิตกกังวลมาก จึงพยายามใช้วิธีการต่างๆควบคุมชาวจีนให้อยู่ในความสงบ
เพราะเห็นว่าทางที่ที่สุด ควรจะได้แก่การผูกนำใจชาวจีนให้คงจงรักภักดีต่อประเทศไทย
นโยบายผูกนำใจชาวจีนดังกล่าวนี้ เป็นพระบรมราโชบายที่สำคัญที่สุดในการปกครองชาวจีน
ในประเทศไทย ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

The Chinese Movement
in the Reign of King Rama V

An Abstract
Polagool Angkinuntana

Presented in partial fulfilment of the requirements
for the Master of Education degree (Primary Education : History)
at the College of Education.

24 February, 1971.

The main purpose of this study was to trace the movement of the Chinese in Thailand in the reign of King Rama V and the measures taken by the government in their controlling. This study employed the historical research method. Available related documents, journals, and printed materials were critically examined.

The analysis of the historical events of the Chinese movement revealed four main Chinese movements : forming Secret Societies, obtaining a foreign power's protection by becoming the power's subject, claiming the right to found commercial associations, and staging strikes in Bangkok. Those four main movements affected economic, social and political conditions of the Chinese in Thailand. The first two movements originated before the reign of King Rama V and continued throughout the reign. The other two originated in the reign of King Rama V. Those actions were inspired by outside political propaganda as well as Chinese nationalism, and were supported by the Chinese revolutionists and the Chinese government.

During this period, the government of King Rama V was greatly concerned and tried to solve these problems by pacifying them and using methods to win their loyalty to the Kingdom, which were the main policy of King Rama V.

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิติ ได้พิจารณาปัญหานี้นี้แล้วเห็นสมควร
รับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต ของวิทยาลัยวิชาการศึกษา
ได้

ดร. ประธาน

ประธาน

ดร. สมการ

กรรมการ

ดร. เสนอ

กรรมการ

ดร. วิมลวรรณ

กรรมการ

24 กุมภาพันธ์ 2514

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์เรื่องนี้สำเร็จได้ด้วยดี โดยได้รับความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน โดยเฉพาะ รองศาสตราจารย์ สวาท เสนาณรงค์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาคร ช่วยประสิทธิ์ ซึ่งเป็นทั้งอาจารย์ที่ปรึกษา และสนับสนุนให้ผู้เขียนมีโอกาสดูศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้ อาจารย์ชจร สุขพานิช ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและให้ความรู้แก่ผู้เขียนในด้านการใช้เอกสารชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลักในการศึกษาค้นคว้า อาจารย์คุณวราวุฒยพลา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ซึ่งเป็นทั้งอาจารย์ที่ปรึกษาและชักนำให้ผู้เขียนมีความมุ่งมั่นที่จะศึกษาในเรื่องนี้ ตลอดจนเป็นผู้สนับสนุนให้กำลังใจแก่ผู้เขียนตลอดมา ผู้เขียนจึงขอขอบพระคุณท่านอาจารย์ที่โลกกล่าวนามมานี้เป็นอย่างสูง

นอกจากนี้ ผู้เขียนขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ประสาธต์ หล้าศิลา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กานดา ณ ฉาง ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมบุรณ ชรรมครองอาตม ผู้ช่วยศาสตราจารย์เนือพิพย์ ลืออำรุง และอาจารย์นันทา โชติกะพุกกะณะ ผู้เมตตาให้คำแนะนำสนับสนุนและให้กำลังใจแก่ผู้เขียนเป็นอย่างดี ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ที่ได้ช่วยเหลือให้ความสะดวกในการศึกษาค้นคว้า

ขอกราบขอบพระคุณพี่ ๆ ของผู้เขียนทุกคนที่ได้ให้กำลังใจและสนับสนุนทางการเงิน ขอขอบพระคุณเพื่อน ๆ ของผู้เขียนที่ได้ให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี โดยเฉพาะ คุณวุฒิชัย มุลศิลป์ และ คุณเริงสุซ ทัดเท่เรื่องศรี ผู้ช่วยเหลือเป็นอย่างดี ในการทำปริญญานิพนธ์นี้

พลกฤษ อังกนิรันทน

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
2	บทบาทของชาวจีนในประเทศไทยก่อนรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	7
	สมัยสุโขทัย	7
	สมัยอยุธยา	9
	สมัยธนบุรี	15
	สมัยกรุงรัตนโกสินทร์	17
3	จำนวนชาวจีนและบทบาทโดยทั่วไปของชาวจีนในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	28
	จำนวนชาวจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	28
	บทบาทของชาวจีนโดยทั่วไปในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	42
	บทบาทของชาวจีนทางด้านการธุรกิจ	42
	บทบาทของชาวจีนทางด้านการสังคมและวัฒนธรรม	46
	บทบาทของชาวจีนทางการศึกษา	49
	บทบาทของชาวจีนทางการเมือง	53
4	บทบาทสำคัญของชาวจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	55
	บทบาทของชาวจีนในการรวมกลุ่มเข้าเป็นสมาคมลับฮั้งปี้	56
	มูลเหตุที่เกิดฮั้งปี้	56
	การกำเริบครั้งสำคัญของฮั้งปี้	61
	ผลสะท้อนจากการที่ชาวจีนรวมกลุ่มเป็นสมาคมฮั้งปี้	64

	ผลสะท้อนทางคาน เศรษฐกิจ	64
	ผลสะท้อนทางสังคม	67
	ผลสะท้อนทางคานการ เมืองและการปกครอง	71
	การดำเนินการของทางการไทยในการที่ชาวจีนเข้าเป็นอั้งยี่	74
5	บทบาทสำคัญของชาวจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า เจ้ายุหัว (ตอนที่ 2)	87
	บทบาทของชาวจีนในการเข้าเป็นคนในบังคับต่างประเทศ	87
	สาเหตุที่ชาวจีนเข้าเป็นคนในบังคับต่างประเทศ	88
	ผลสะท้อนที่เกิดจากชาวจีนเข้าเป็นคนในบังคับต่างประเทศ	96
	ผลสะท้อนทางคานการ เมืองและการปกครอง	96
	ผลสะท้อนทางคานเศรษฐกิจ	104
	ผลสะท้อนทางคานสังคม	105
	การดำเนินการของรัฐบาลไทยในเรื่องที่จีนเข้าเป็นคน ในบังคับต่างประเทศ	107
6	บทบาทสำคัญของชาวจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้ายุหัว (ตอนที่ 3)	113
	บทบาทของชาวจีนในการเรียกร้องที่จะตั้งสโมสรการค้า	113
7	บทบาทสำคัญของชาวจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้ายุหัว (ตอนที่ 4)	145
	บทบาทของชาวจีนในการนัดหยุดงานที่กรุงเทพฯ	145
	มูลเหตุ	145
	การดำเนินการหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ	149
	ผลสะท้อนจากการหยุดงาน	153
	ผลสะท้อนทางคาน เศรษฐกิจและสังคม	153

บทที่		หน้า
	ผลสะท้อนทางคานการ เมือง	157
	การดำเนินการ ของทางการ ไทยตอกการหยุดงานของชาวจีน	165
8	บทสรุป	182
	บรรณานุกรม	188
	ภาคผนวก ก. ร่างพระราชบัญญัติตั้งยี่วทันโกสินทรศก 116	198
	ภาคผนวก ข. บันทึกของเสนาบดีเกี่ยวกับเรื่องการทำสนธิสัญญากับจีน	203
	บทคัดย่อ	
	ประวัติย่อของผู้เขียน	

ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต บทบาทและความเคลื่อนไหวของชาวจีนในประเทศไทย นับวันว่าจะเป็นเรื่องที่น่าสนใจน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพราะในประเทศไทยนั้นมีชาวจีนอยู่เป็นจำนวนมาก มีบทบาทที่เกี่ยวพันกับชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวไทยอย่างใกล้ชิด เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาวจีน จะได้รับความสนใจวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางในหมู่ชาวไทยเสมอ/ เช่น การเสนอให้มีการสอนภาษาจีนในโรงเรียนประชาบาล การจำกัดอาชีพคนต่างด้าว ชาวที่อาสาสมัครศึกษาไทยไปอ้างตัวว่าเป็นชาวจีนในต่างประเทศ หรือข่าวที่ทางการไทยกำลังพิจารณานโยบายที่จะเปิดสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศจีนคอมมิวนิสต์ ฯลฯ เป็นต้น

แต่ในการศึกษาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทยนั้น เท่าที่แล้มาผู้ศึกษาในเรื่องนี้มักเป็นชาวต่างประเทศ ซึ่งมีจำนวนไม่มากนัก เช่น วิลเลียม บอร์ด สกินเนอร์ (William George Skinner) ศาสตราจารย์คานามานุษยวิทยาของมหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ แห่งสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทยไว้สองเล่มด้วยกัน เล่มหนึ่งมีชื่อว่า Chinese Society in Thailand : An Analytical History หนังสือเล่มนี้เขียนวิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของสังคมชาวจีนในประเทศไทย หนังสือของท่านผู้อีกเล่มหนึ่งคือ Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยถึงภาวะผู้นำของชาวจีนในประเทศไทย หนังสือของ วิลเลียม บอร์ด สกินเนอร์ ทั้งสองเล่มนี้ นับว่าเป็นหนังสือสำคัญที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจในบทบาทและความเคลื่อนไหวของชาวจีนในประเทศไทย ในยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

ริชาร์ด เจ. คอฟลิน (Richard J. Coughlin) ซึ่งได้เดินทางเข้ามาศึกษาเรื่องราวของชาวจีนในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2502 (ค.ศ. 1957 - 1959) และได้เขียนหนังสือชื่อ Double Identity : The Chinese in Modern Thailand ซึ่งเป็นการวิเคราะห์เน้นหนักไปทางด้านสังคมวิทยา

เช่นชีวิตความเป็นอยู่ของชาวจีน โครงสร้างของชุมชนชาวจีน สถาบันและกลุ่มผลประโยชน์ของชาวจีนในประเทศไทย เป็นต้น

นอกจากชาวต่างประเทศทั้งสองดังกล่าวนี้ ยังมีบุคคลอื่นๆ ที่ได้เขียนหนังสือหรือบทความเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย เช่น วิกเตอร์ เปอเซลล์ (Victor Purcell) เขียนเรื่อง The Chinese in Southeast Asia ดร. เคนเนท ที แลนดอน (Dr. Kenneth P. Landon) เขียนเรื่อง The Chinese in Thailand และนางหลุยส์ มิทชีสัน (Louis Mitchison) ซึ่งเขียนหนังสือชื่อ The Overseas Chinese เป็นต้น แต่เป็นเรื่องที่น่าสังเกตว่า หนังสือและบทความดังกล่าวนี้ ส่วนใหญ่ผู้เขียนมุ่งศึกษาถึงชาวจีนในประเทศไทยในค่านทางซึ่งเน้นถึงสมัยปัจจุบันเป็นสำคัญ

สำหรับผู้ศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย ที่เป็นชาวไทยนั้นถ้าไม่รวมถึงพระบรมวงศ์เธอสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการแล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่า เพิ่งจะเริ่มมีผู้ศึกษาในเรื่องนี้ในช่วงระยะเวลาที่ยาวนานนี้เอง และส่วนใหญ่เป็นการศึกษาวิจัยประกอบการศึกษา เช่น

นายเกรียง เอี่ยมสกุล ซึ่งได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับลูกจีนในประเทศไทย หัวเรื่องวิทยานิพนธ์ชื่อ "ลูกจีนในประเทศไทย" เสนอต่อวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร พ.ศ. 2509

นายแสวง รัตนมงคล มาศ ศึกษาเกี่ยวกับการบริหารงานและโครงสร้างของสมาคมจีน (เน้นเฉพาะจีนแต้จิ๋ว) ในปัจจุบัน หัวเรื่องวิทยานิพนธ์ชื่อ "การบริหารงานของสมาคมจีน" เสนอต่อคณะรัฐประศาสนศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2509

นางสาวยุพเรศศ มิลลิแกน ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของชาวจีนในประเทศไทย ตั้งแต่ยุคสุโขทัยถึงยุคปัจจุบัน เป็นการศึกษาอย่างกว้างๆ เพื่อเน้นถึงบทบาทของชาวจีนในประเทศไทยในยุคปัจจุบันเป็นสำคัญ หัวเรื่องวิทยานิพนธ์ ชื่อ "บทบาทของชาวจีนในประเทศไทย" เสนอต่อคณะรัฐศาสตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2510

ผู้ที่ศึกษาในเรื่องนี้เป็นคนล่าสุด คือ นายพิชัย รัตนพล ซึ่งได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของชาวจีนในประเทศไทย หัวเรื่องวิทยานิพนธ์ชื่อ "วิวัฒนาการการควบคุมโรงเรียนจีน" เสนอต่อคณะรัฐประศาสนศาสตร์ พ.ศ. 2512

เมื่อพิจารณาถึงผู้ที่ได้ทำการศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย ทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างประเทศแล้ว จะเห็นได้ว่ายังมีจำนวนไม่มากนัก ดังนั้นปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นหรืออาจจะเกิดขึ้น ที่เกี่ยวข้องกับชาวจีนในประเทศไทยนี้ อาจไม่ได้รับการศึกษาพิจารณาอย่างกว้างขวางเท่าที่ควร การศึกษาในเรื่องนี้จึงอาจเป็นสิ่งที่ช่วยให้มองเห็นสภาพอันแท้จริงของชาวจีนในประเทศไทย และนโยบายของทางการไทย ในการควบคุมและปกครองชาวจีนในอดีตที่มีผลถึงในปัจจุบัน

บทบาทของชาวจีนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และนโยบายการปกครองชาวจีนของทางการไทยในยุคนั้น นับว่าเป็นสิ่งน่าสนใจเป็นอันมาก เพราะยุคนั้นเสมือนเป็น "ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญ" ของบทบาทและความเคลื่อนไหวของชาวจีนในประเทศไทย กล่าวคือ จากการพิจารณาบทบาทของชาวจีนในประเทศไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยทั่วไปนั้นจะเห็นได้ว่า ชาวจีนในยุคก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้จะมีบทบาทสำคัญในด้านต่างๆที่เกี่ยวข้องของกันอย่างใกล้ชิดกับสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนชาวไทย แต่บทบาทส่วนใหญ่ของชาวจีนยังเป็นไปในแบบเอกเทศ มุ่งแสวงหาผลประโยชน์เพื่อตน หรือกลุ่มพวกตามภาษาพูดของตนเป็นสำคัญ แต่ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนเริ่มรวมกลุ่มกัน เป็นกลุ่มชาวจีนนิยมคณะปฏิวัติ ภายใต้การนำของ คอกเตอร์ซุนยัตเซน ที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า "พวกเกกเหม็ง" และกลุ่มชาวจีนนิยมรัฐบาลจีนราชวงศ์แมนจูที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า "พวกไป๋เหม็ง" เนื่องจากความเคลื่อนไหวของชาวจีนดังกล่าวมีแรงสนับสนุนจากรัฐบาลและคณะปฏิวัติจีนภายนอกประเทศ ดังนั้นจึงมีความเคลื่อนไหวในทำนองเรียกร้องสิทธิของชาวจีน ในฐานะชาวต่างชาติ เช่น สิทธิในการที่จะมีตัวแทนชาวจีน (ทูตหรือกงสุลจีน) ปกป้องคุ้มครองพวกตนในประเทศไทย หรือแสดงบทบาทประท้วงตักเตือนอำนาจของทางการไทย ควบคู่กันนี้หุ่ยกงานบิครานคาศายเป็นต้น มีผลให้นโยบายการปกครองชาวจีนของทางการไทยต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย นับเป็นเรื่องราวที่น่าศึกษาอย่างยิ่ง

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า ✓

1. เพื่อศึกษาถึงบทบาทและความเคลื่อนไหวของชาวจีนในประเทศไทย ว่าได้แสดงออกในยุคใดอย่างไร ทั้งด้าน สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และทางด้านการเมือง
2. เพื่อศึกษาถึงสภาพการณ์ต่างๆทั้งภายในและภายนอกประเทศ ที่มาสนับสนุนบทบาทของจีนในยุคนี้
3. เพื่อศึกษาถึงผลสะท้อนที่เกิดขึ้นจากบทบาทของชาวจีน ว่าได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อสภาพสังคม เศรษฐกิจ การศึกษาและนโยบายการปกครองของไทยอย่างไร
4. เพื่อศึกษาถึงนโยบายของทางการไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านการปกครองชาวจีนในยุคนี้ว่าดำเนินนโยบายอย่างไร
5. เพื่อนำผลของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มาใช้เป็นเอกสารประกอบการศึกษาค้นคว้าวิชาประวัติศาสตร์ไทยในระดับต่างๆ โดยเฉพาะในระดับวิทยาลัยต่อไป

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ผลของการศึกษาค้นคว้า จะเป็นเรื่องราวที่ให้ความกระจ่างในประวัติศาสตร์ไทยที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบทบาทของชาวจีนในประเทศไทยในอดีต อันมีผลสืบเนื่องมาถึงสมัยปัจจุบันนี้
2. ผลของการศึกษาค้นคว้า อาจนำมาใช้เป็นเอกสารอ้างอิงประกอบการสอนในหมวดวิชาประวัติศาสตร์และสังคมศึกษา คือ
 - 2.10 ในรายวิชาประวัติศาสตร์ไทย 2 (ประวัติศาสตร์ 322) ของนิสิต นักศึกษาวิทยาลัยวิชาการศึกษา
 - 2.20 ในรายวิชาสังคมศึกษา 17 (ประวัติศาสตร์ 5) ของนักศึกษาวิทยาลัยครู (ระดับ ป.กศ.สูง)
 - 2.30 ในรายวิชาสังคมศึกษา ก. ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญ และสายอาชีพ
3. ผลของการศึกษาค้นคว้า จะเป็นแนวทางแก่ผู้ที่สนใจในเรื่องนี้ ได้ทำการศึกษาค้นคว้าให้กว้างขวางลึกซึ้งต่อไป

ขอบเขตของกรศึกษาคนควา

การศึกษาคนควาในครั้งนี จะศึกษาโดยละเอียดเฉพาะเรื่องราวของชาวจีนใน ประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เท่านั้น การศึกษาคนควา เกี่ยวกับเหตุการณ์อื่นๆ นอกเหนือจากเหตุการณ์นี้ และเหตุการณ์ในระยะก่อนและหลัง เหตุการณ์นี้จะศึกษาแต่เพียงสังเขป เพื่อให้เป็นแนวทางเชื่อมโยงกันเท่านั้น

คำจำกัดความเฉพาะการศึกษาคนควาเรื่องนี้

คำว่า "ชาวจีน" ใ้หมายถึงชาวจีนต่างดาวที่เข้ามาเมืองไทย ทั้งที่เข้ามาเป็นการชั่วคราวและเข้ามาอยู่เป็นการถาวรจนอาจได้รับตำแหน่งเป็นขุนนางไทย (การที่ไม่ได้ใ้หลักสัญชาติเป็นการกำหนดจำกัดความเฉพาะของ ชาวจีนนี้ เนื่องจากในสมัยรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมัยก่อนหน้านั้น ยังไม่มีกฎหมายกำหนด สัญชาติอย่างเป็นทางการ คำว่า ชาวจีนในประวัติศาสตร์ไทย จึงมีความหมายกว้างๆ กิ่งกลาวนี้)

วิธีดำเนินการศึกษาคนควา

เนื่องจากปริมาณนิพนธ์นี้ มุ่งศึกษาคนควาหาข้อมูลใ้เท็จจริง (Empirical Data) ที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ผู้ศึกษาจึงใ้พรรณลกความ (Description) และการ วิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (Historical Analysis) ควบคู่กันไป โดยจะไม่เสนอ สมมุติฐานใ้พิสูจน์ดังการศึกษาวิจัยประเภทอื่นๆ

ข้อมูลใ้ใช้ในการศึกษาค้นควา

- ก. ข้อมูลใ้ใจประเภทหลักฐาน-ันต้น (Primary Sources) ศึกษาคนควาจาก เอกสารสำคัญในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- พระราชหัตถ์เลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 - เอกสารโต้ตอบในทางราชการ
 - บันทึกรายงานการประชุมคณะเสนาบดี

- พระราชกิจจานุเบกษาและหมายประกาศต่างๆ ในยุคนั้น

ข. ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาประเภทหลักฐานรอง (Secondary Sources)

ศึกษาคนควาได้จาก

- ~~พระราชพงศาวดารราชกาลที่ 5, 3, 4, 5~~
- ~~ประวัติบุคคลสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์นี้~~
- ประมุขพระราชพงศาวดาร
- หนังสือพิมพ์ที่ออกในยุคนั้น
- หนังสือที่แต่งในยุคนั้น แต่ไขเอกลสารเป็นหลักฐาน
- รายงานการค้นคว้าเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย ทั้งของชาวไทย และชาวต่างประเทศ

แหล่งการศึกษาคนควาที่สำคัญ

- หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
- แผนกเอกสารที่สำคัญ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร
- หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
- หอสมุดคำวังราชานุภาพ
- กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ
- แหล่งอื่นๆ เท่าที่จำเป็น

บทบาทของชาวจีนในประเทศไทยก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
สมัยสุโขทัย

ชาวจีนพวกแรกที่เข้ามาติดต่อกับชาวไทยในสมัยสุโขทัย เป็นพวกพ่อค้าชาวจีนที่เดินเรือมาค้าขายในบริเวณอ่าวไทย (The Gulf of Siam) ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า พ่อค้าชาวจีนได้เข้ามาตั้งแหล่งการค้าและท่าจอดเรือหลายแห่งในบริเวณอ่าวไทย ก่อนที่ชาวไทยจะเข้ามาตั้งตัว เป็นปึกแผ่นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและคาบสมุทรมะละยา ในพุทธศตวรรษที่ 18 (คริสต์ศตวรรษที่ 13)¹

ในสมัยสุโขทัยตอนต้น ประมาณปี พ.ศ. 1825 (จ.ศ. 644) ได้มีการเจริญทางพระราชไมตรีระหว่างพระเจ้าหงวนสีจิวฮ่องเต้ กับพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งกรุงสุโขทัย ดังปรากฏในคำแปลพงศาวดารจีน ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนว่า

แผ่นดินจีนหงวน ปีที่ 19 หิมโหวง ลักหงวย (ตรงกับ ๗ วันเดือนแปด ปีมเมีย จุลศักราช 644 ปี) พระเจ้าหงวนสีจิว ฮองเต้ รับสั่งให้ขุนนาง กวนกุน บวนโหว ซ้อ หอซ้อจี เป็นราชทูตไปเสียมก๊ก แผ่นดินจีนหงวน ปีที่ 26 กิ๊ทัวจับหงวย (ตรงกับ ๗ วันเดือนสิบสอง ปีมจจุ จุลศักราช 651 ปี) หลอฮกกฮอง ให้ราชทูตนำเครื่องบรรณาการมาถวาย...

¹ นายจร สุธพานิช ได้เสนอหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในตอนนี้ว่า ได้มีการขุดพบเครื่อง porcelain จีนที่จังหวัดนครราชสีมา porcelain จีนนี้ ทำขึ้นในสมัยราชวงศ์ซ่ง (หรือ Sung-kai-lok) การที่ขุดได้ในเขตประเทศไทยในปัจจุบัน ย่อมเป็นหลักฐานยืนยันว่า มีการติดต่อกันระหว่างชาวจีนและประชาชนในดินแดนนี้ ก่อนสมัยสุโขทัยแล้ว และท่านผู้นี้ยังได้แจ้งคิดว่า porcelain จีนนี้ ที่แปลว่าเครื่องปั้นดินเผา จะไม่ถูกต้อง เพราะ porcelain จีนนี้ ไม่ใช่ดินเผา แต่เป็นหินนำมาปั้นแล้วปั้น จึงควรเรียกว่า "เครื่องปั้นหินเผา" จะถูกต้องกว่า

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ท. 21 แฟ้ม 19 เรื่องคำแปลพงศาวดารจีน ตอนไทยเป็นไมตรีกับจีน วันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2452 (ร.ศ. 128)

บทบาทของชาวจีนในยุคสุโขทัย ส่วนใหญ่เป็นบทบาทของพวกพ่อค้าสำเภาชาวจีน
 ทุกๆ ปีในฤดูลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ พ่อค้าสำเภาชาวจีนจะนำสินค้าจากประเทศจีน
 บรรทุกเรือสำเภาเข้ามาขายตามเมืองท่าชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของคาบสมุทรมะลายู
 เช่นเมืองชุมพร เมืองสุราษฎร์ธานี และเมืองนครศรีธรรมราช ครั้นถึงฤดูลมมรสุมตะวันตก-
 เฝียงใต้ พวกพ่อค้าชาวจีนก็ซื้อสินค้าจากชาวพื้นเมืองกลับไปขายในประเทศจีน¹ เมืองไทย
 มีสินค้าหลายอย่างที่พ่อค้าชาวจีนต้องการ เช่น ขงป้า ไม้สัก และข้าว เป็นต้น ส่วนสินค้าจีน
 ที่ชาวไทยต้องการก็คือ ผ้าแพร ผ้าไหม และภาชนะเคลือบ²

การที่พวกพ่อค้าชาวจีนเหล่านี้สามารถทำการค้าขายในประเทศไทยได้โดยสะดวก
 และอาจไม่ต้องเสียภาษี ดังที่ หลวงวิจิตรวาทการ กล่าวว่า จากคำในศิลาจารึกสุโขทัย
 " เจ้าเมืองบเอาจกอบในไพร่ลูทาง " อาจแปลได้ว่า ไม่มีการเก็บภาษีสินค้าที่ขน
 เมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่ง³... น่าจะทำให้พวกพ่อค้าชาวจีนมีความพอใจที่จะมาติดต่อ
 ค้าขายในเมืองไทย และทำกำเบ็งมิตรที่ดีของชาวไทยตลอดสมัยกรุงสุโขทัยนี้ .

¹William G. Skinner op. cit. pp. 1 - 2 (citing Les Jonques
 des Chinois du Siam, p. 1678, by Jean Poujade).

²Victor Purcell, The Chinese in Southeast Asia p. 86.

³คณะรัฐมนตรี วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 1 " คำสอนประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ
 ของไทย " หน้า 116.

สมัยอยุธยา

ในยุคนี้ การเจริญทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศจีนยังเป็นเช่นเดิม แต่ลักษณะของความสัมพันธ์มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ทั้งนี้เนื่องมาจากการแข่งขันที่จะเป็นใหญ่ระหว่างกรุงศรีอยุธยาและกรุงสุโขทัย ดังนั้นการเจริญทางพระราชไมตรีกับจักรพรรดิจีน พระมหากษัตริย์ไทยในยุคออยุธยาตอนต้นนอกจากจะทรงมุ่งหวังที่จะให้ได้รับความสะดวกในทางการค้าขายแล้ว ยังทรงมุ่งหวังจะให้จักรพรรดิจีนทรงรับรองฐานะของพระองค์ให้เท่ากับที่ทรงรับรองฐานะของพระมหากษัตริย์แห่งสุโขทัยด้วย¹

ในสมัยอยุธยา การติดต่อทางการค้าระหว่างจีนกับไทยมีมากขึ้น ในยุคนี้นี้พวกพ่อค้าจีนมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย เช่นในภาคใต้ที่ เมืองปัตตานี และบริเวณใกล้เคียง ส่วนที่กรุงศรีอยุธยาแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และตามหัวเมืองชายทะเลนั้น ปรากฏว่าได้มีชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้างแล้ว² ชาวจีนที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยนั้นส่วนมากเป็นพ่อค้าชาวจีน ซึ่งมาตั้งแหล่งการค้าเป็นการชั่วคราว แล้วขยายกว้างออกไปเพราะมีผลประโยชน์ทางการค้ามากขึ้น ทั้งยังได้รับความอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์ไทยและบรรดาขุนนางข้าราชการ ซึ่งต่างมีความต้องการในสินค้าจากประเทศจีน³

¹William G. Skinner, op. cit. p.3 อธิบายเพิ่มเติมว่าจักรพรรดิจีนทรงรับรองพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ว่าเป็นพระมหากษัตริย์ของไทย โดยทรงเรียกพระเจ้าอู่ทองว่า " King of Hsien - lo " จีนเรียกสุโขทัยว่า " Hsien " ส่วนคำว่า Lo มาจากคำว่า Louvo (ละโว้ ... ลพบุรี)

²Ibid, pp. 12 - 14.

³William G. Skinner, Leadership and Power in the Chinese Community of Thailand, p.1.

* การที่ราชสำนักไทยมีความต้องการสินค้าจากประเทศจีนมากขึ้น จึงเป็นเหตุให้พระมหากษัตริย์ไทยในสมัยต่อมา เช่น พระเจ้าปราสาททอง ทรงกึ่งกรมพระคลังสินค้าขึ้นเพื่อจัดเรือสำเภาลงไปค้าขายยังประเทศแถบตะวันออก นับว่ามีผลกระทบกระเทือนต่อพวกพ่อค้าชาวจีนที่เคยได้รับผลประโยชน์ทางการค้า แต่ภายหลังทางการไทยได้จ้างชาวจีนเหล่านี้ให้เป็นเจ้าพนักงานในกรมพระคลังสินค้าของไทยเป็นจำนวนมาก ดังที่ วนวลิต (Van Vliet) กล่าวไว้¹ ถึงไควา ภายหลังที่ทางการไทยจัดตั้งกรมพระคลังสินค้า (The Royal State Trading) ในปี พ.ศ. 2173 (ค.ศ. 1630) ทางกรมไทยต้องพึ่งพาอาศัยชาวจีนเป็นเจ้าพนักงานในแทบทุกระดับชั้น นับตั้งแต่พิธีทางการทูต เจ้าพนักงานในพระคลังสินค้าผู้คิดบัญชีรับส่งสินค้า ลูกเรือในเรือสำเภาลง รวมทั้งแบบแผนการเดินเรือก็ใช้แบบแผนของจีนแทบทั้งสิ้น² พ.ศ. 2213 (ค.ศ. 1670) ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ชาวจีนคนหนึ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระศรีพิทักษ์ ตำแหน่งหัวหน้าจัดการค้าขายทางทะเล (a chief maritime official)

การที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงสนพระทัยทางด้านการค้า และรับเอาชาวจีนที่มีความชำนาญการค้าเข้ามาเป็นเจ้าพนักงานในกรมพระคลังสินค้าของไทยเป็นจำนวนมากนี้เอง ทำให้กิจการค้าของไทยเจริญรุ่งเรือง ก่อให้เกิดความมั่งคั่งแก่ประเทศไทยเป็นอันมาก

¹William G. Skinner, op. cit. p.3 (citing Description of the Kingdom of Siam, p. 93 by Van Vliet.)

²กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 (องค์การการกุศลสภา พ.ศ. 2505) หน้า 235
โคกदारถึงพระโอบยการตำแหน่งนาพลเรือน เกี่ยวกับเจ้าพนักงานในเรือสำเภาลง ปรากฏว่าค่าที่ใช้แสดงตำแหน่งต่างๆใช้ทับศัพท์ภาษาจีนทั้งสิ้น เช่น

จุนจู	นายสำเภา	๒๔	๔๐๐		
คนทน	คูทาง	สำเภา	ใหญ่	๒๐๐	
ลาตา	บาญชีใหญ่		น้อย	๑๐๐	
บันจู	ชอมแปลงสำเภา			๑๐๐	๑๐๐

จนกล่าวได้ว่าในครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 22 (คริสต์ศตวรรษที่ 17) กรุงศรีอยุธยาเป็นที่
ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียง

การที่ทางการไทยได้อาศัยชาวจีนเป็นเจ้าพนักงานในกรมพระคลังสินค้า คำเนิน
กิจการค้าทางทะเลเจริญรุ่งเรืองดังกล่าวนั้น อาจจะเป็นเหตุให้พ่อค้าชาวตะวันตก คือ
ฮอลันดา ซึ่งกำลังมีอิทธิพลและกำลังขยายกิจการค้าทางภาคตะวันออกเฉียงในขณะนั้นไม่พึงพอใจ
ที่ทางการไทยมาทำการค้าแข่งขัน จึงอ้างเหตุที่ชาวจีนเป็นกัศกรกับบริษัทการค้าของตน บีบบังคับ
ให้ทางการไทยเลิกใช้ชาวจีนเป็นเจ้าพนักงานในเรื่องสำเภาหลวง การกระทำเช่นนี้เท่ากับเป็น
การทำลายกิจการค้าของไทยโดยทางอ้อมนั่นเอง ดังข้อความตอนหนึ่งที่บริษัทดัตช์อินเดียได้ทำ
สัญญากับทางการไทย ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลงวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2207
(ค.ศ. 1664) ความว่า ๖) พระเจ้าแผ่นดินหรือขุนนางข้าราชการไทย ต้องไม่ให้ชาวจีนเป็น
คนประจำเรือไปค้าขายในต่างประเทศ และจะไม่พยายามนำเอาชาวจีนเข้ามายังประเทศไทย
ด้วย ถ้าเรือฮอลันดาพบเรือสินค้าไทยที่มีลูกเรือเป็นชาวจีน จะยึดเรือนั้นเสีย และจะไม่ชดเชย
ค่าเสียหายใดๆให้ทั้งสิ้น²

ในสมัยอยุธยา ชาวจีนที่เข้ามาพำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทยได้รับความไว้วางใจจาก
พระมหากษัตริย์และขุนนางไทยเป็นอย่างดี ชาวจีนที่มีความรู้ความสามารถอาจจะเข้ารับราชการ
มียศ มีตำแหน่งเป็นขุนนางไทย เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบพ่อค้าชาวต่างประเทศชาติอื่นๆ กับ
พ่อค้าชาวจีนในประเทศไทยแล้ว พ่อค้าชาวจีนนับว่าได้รับความสำเร็จมากที่สุด เพราะชาวจีน
มีคุณลักษณะที่ชาวไทยพอใจ คือ มีความอ่อนน้อมถ่อมตัว ไม่หยิ่งหรือโอ้อวด ปรับตัวเข้ากับชน-
ประเพณีของไทยได้ง่าย เมื่อเวลาเข้าใกล้ชิดกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ หรือพระราชวงศ์
ก็อ่อนน้อมหมอบคลาน จนได้รับสิทธิพิเศษจนเกือบจะมีฐานะเท่าเทียมกับคนไทย³

¹ Victor Purcell, op. cit. p. 87.

² กรมหลวงการต่างประเทศ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย สนธิสัญญาและความตกลง
ทวิภาคีระหว่างประเทศ หน้า 3.

³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เจ้าชีวิต หน้า 85.

ชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยในสมัยอยุธยา มีข้อยืนยันให้เห็นว่าชาวจีนมิได้มีฐานะเป็นคนต่างดาวในสายตาของคนไทย กล่าวคือ ในสมัยศรีอยุธยาตอนกลาง ได้มีพระราชกำหนดห้ามมิให้สตรีไทยแต่งงานกับคนต่างดาวโดยระบุถึงคนต่างดาวไว้ว่า " ... ฝรั่งเศส อังกฤษ วัณคา ชาว มลายู อันต่างศาสนา และเป็นมิชฌาติกรีนอกศาสนา 1.. " พระราชกำหนดดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าชาวจีนไม่ได้ถูกกำหนดให้เป็นคนต่างดาวเลย

ความสัมพันธ์ระหว่างชาวจีนที่เข้ามาพำนักอาศัยในประเทศไทยกับชาวไทยนั้นนอกจากชาวจีนจะไม่ได้รับการกีดกัน ชักขวางแล้ว ชาวจีนส่วนมากที่เข้ามาประเทศไทยในสมัยอยุธยานั้น ยังเป็นชายซึ่งมีใ้คนำภรรยามาจากเมืองจีนด้วย จึงได้สตรีไทยเป็นภรรยาเสียเป็นจำนวนมาก บุตรที่เกิดมาที่เรียกกันว่า " ลูกจีน " มีจำนวนมากขึ้น จนเป็นที่คาดคะเนกันว่า ในต้นพุทธศตวรรษที่ 21 (คริสต์ศตวรรษที่ 16) มีจำนวนชาวจีนประมาณหนึ่งในสี่ของพลเมืองในกรุงศรีอยุธยา ²

ในสมัยอยุธยานั้น ชาวจีนที่เข้ามาพำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทยในระยะแรกๆ คงตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ซึ่งทางการไทยจัดให้เป็นพิเศษภายนอกกำแพงเมือง กุชชาวต่างประเทศ/ชาติอื่นๆ ภายหลังเมื่อได้สตรีไทยเป็นภรรยาจึงโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ตามที่ต่างๆ ทั่วไป แม้อยู่ในกำแพงพระนคร ดังปรากฏในตำนานกรุงเก่า ตอนที่ว่าด้วยแผนผังกรุงศรีอยุธยา ซึ่งระบุถึงบ้านชาวจีนภายในกำแพงพระนครว่า

... บ้านชนมจีน ทำขนมเปียกใหญ่นอยชาย 1 บ้านบ้านวัดบ่อยประตูลิ้นชายปรอททองเหลืองเคลือบ 1 บ้านในโก่เชิงสะพานประตูลิ้นไปเชิงสะพานประตูในโก่เป็นบ้านจีนอยู่ตึก

¹ หลวงวิจิตรวาทการ ประวัติเกร็ดกิจของไทย หน้า 118 ท่านผู้นี้ได้แสดงความคิดเห็นว่า พระราชกำหนดดังกล่าวนี้ต้องออกภายหลัง พ.ศ. 2155 แต่จะเป็นในสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ หรือสมัยหลังจากนั้นแต่ยังอ้างพระนามสมเด็จพระเอกาทศรถได้

²William G. Skinner, op. cit. p.3 จำนวนชาวจีนจากการคาดคะเนดังกล่าว ผู้เขียนเข้าใจว่า ผู้คาดคะเนคงรวมลูกจีนหลานจีนเข้าไปด้วย.

ทั้งสองฝากถนนหลวง นั่งร้านขายของสรรพเครื่องสำเภา ใหม่ แพร ทองขาว ทองเหลือง ถ้วย โถ ชาม เครื่องสำเภาครบ มีตลาดขายสุกร ปลา ของสดเข้าเย็น อยู่ในย่านไนโก 1 ย่านสามมา แต่เชิงสะพานไนโกตะวันออกไปถึงหัวสาระภา มุม- กรุงเทพมหานคร จีนทำเครื่องจันอับ และขนม ทำโตะ เตียง และถึง¹...

นอกจากนั้นทางการไทยยังได้ตั้งชาวจีนที่มีชื่อเสียงเป็นที่นับถือเชื้อพึงในบรรดาชาวจีนทั่วไป เป็นผู้ดูแลควบคุมชาวจีน ไท้ยศและบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางไทย คังปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน ของข้าราชการในกรมท้าวชาย ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมดูแลชาวจีน เช่น หลวงโชฎีกกราชเศรษฐี เจ้ากรม ถือศักดินา 1400

...
 ขุนทองสื่อ
 ขุนทองสมุทร
 จีนลำนนำอำเภอนา 600²

การที่ทางการไทยแต่งตั้งชาวจีนให้เป็นหัวหน้าควบคุมดูแลชาวจีนด้วยกันเองและแต่งตั้งให้ไต้ยศ มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางไทยเช่นนี้ นับเป็นการผูกนํ้าใจชาวจีนอย่างหนึ่ง ซึ่งทางการไทยได้ปฏิบัติกันสืบต่อมา

ชาวจีนที่มาตั้งหลักฐานอยู่ในกรุงศรีอยุธยา นั้น นอกจากจะเป็นพ่อค้าแล้ว ชาวจีนบางคนยังเข้ารับราชการเป็นขุนนางไทย และยังใช้ความรู้ความชำนาญของตนประกอบอาชีพเป็นแพทย์ คิลปิน ตลอดจนประกอบอาชีพในทางเกษตรกรรม เช่น ทำสวน ปลูกผัก เลี้ยงเป็ด และหมู ตลอดจนรับจ้างเป็นกรรมกรในกิจการต่างๆด้วย³

นอกจากนั้น ชาวจีนยังได้นำเอาการเล่นการพนัน ถั่วโป้ ซึ่งชาวไทยเราเรียกการเล่นถั่วโป้ว่า " เล่นเบี้ย " และเรียกที่เล่นถั่วโป้ว่า " ขอนเบี้ย " เข้ามาเผยแพร่แก่ชาวไทยในสมัยอยุธยาตอนปลายอีกด้วย จนเกิดมีชาวจีนเข้ารับประมุขเป็นนายอากรขอนแก่น

¹ พระยาโบราณราชธานินทร์ ประชุมพงษาวดาร ภาค 63 เรื่องกรุงเก่า หน้า 207.

² กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 หน้า 234.

³ William G. Skinner, op. cit. p.3

ซึ่งสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า บอนเบี้ยและอากรบอนเบี้ย คงจะตั้งขึ้นภายหลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ระหว่าง พ.ศ.2231 ถึง พ.ศ.2299¹

ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งใกล้จะเสียกรุงแก่พม่า ชาวจีนที่พำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทย ได้มีส่วนร่วมในสงครามป้องกันรักษากรุง ชาวจีนทำการรบอย่างแข็งขันโดยตั้งค่ายตามทานพมาอยู่ที่คลองสวนพลู ซึ่งกว่าพม่าจะตีค่ายจีนแตกต้องใช้เวลาถึง 5 วัน จึงจะสำเร็จ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อทางในกรุงกำลังเกิดจลาจลวุ่นวายในขณะที่พมากำลังโจมตีนั้น ปรากฏว่าชาวจีนซึ่งหนีพม่าจากค่ายคลองสวนพลูประมาณ 400 คน ได้พากันไปที่พระพุทธบาทจำลอง เมืองสระบุรี เก็บฉวยสิ่งที่มีค่า ตลอดจนเงินคาคับ และทองคำพระมณฑปที่ประดิษฐานพระพุทธบาทจำลองไปเสียสิ้น²

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 17 เรื่อง
เรื่องตำนานการเลิกบอนเบี้ยและเลิกหยย หน้า 4 - 12.

² พันจันทน์มาศ (เจิม) ประชุมพงศาวดาร ภาค 64 พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา
หน้า 312 - 3.

สมัยธนบุรี

หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า พระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงกอบกู้อิสรภาพคืนมา การที่พระองค์ทรงมีเชื้อสายจีน กล่าวคือพระราชบิดาของพระองค์เป็นจีนนายอากรชื่อจีนไหฮอง พระราชมารดาเป็นไทยชื่อ นางนกเอี้ยง ทำให้การก่อกองราชภายใต้อำนาจของพระองค์ได้รับความร่วมมือจากชาวจีน¹ และการที่พระองค์ทรงสามารถขับไล่พม่าออกไปจากดินแดนไทยได้อย่างรวดเร็ว นั้น อาจจะได้ไคววประเทศจีนได้ เข้ามามีส่วนช่วยเหลือโดยมิได้ตั้งใจ ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงพระราชวิจารณ์เรื่องทัพฮ่อหรือทัพพม่าตีดินแดนพม่าแถบหัวเมืองอังวะ ระหว่างปี พ.ศ. 2311 และ พ.ศ. 2312 (จ.ศ. 1130 และ จ.ศ. 1131) ไว้ว่า " ทัพฮ่อเข้ามาตีเมืองพม่า 3 คราวนี้เป็นโอกาสดีของพระเจ้ากรุงธนบุรีมาก ที่พอได้กุมกันตั้งตัวคิด² "

ตลอดระยะเวลา 15 ปี ที่พระเจ้าตากสินมหาราชทรงครองราชย์ (พ.ศ. 2310 - พ.ศ. 2325) ชาวจีนซึ่งเข้ามาพำนักอาศัยในประเทศไทยนับว่าได้รับความไว้วางใจจากทางการไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพวกชาวจีนที่พูดภาษาแต้จิ๋ว ซึ่งได้รับความเอาใจใส่จากทางการไทยเป็นพิเศษ จนมีผู้กล่าวว่า พวกจีนแต้จิ๋วมีฐานะเป็นเสมือน

¹ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65 พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) หน้า 14.

² จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี และพระราชวิจารณ์ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 128 และพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า จุลจักรพงษ์ ก็ไต่ทรงอ้างถึงความเห็นของฮอลล์ (D.G.E. Hall) ที่กล่าวถึงการที่กองทัพจีนได้ยกเข้ามาโจมตีชายแดนของประเทศพม่าทางทิศเหนือ ทำให้พม่าไม่สามารถส่งกองทหารมาทางประเทศไทย พ.ศ. 2311 ได้ เปิดโอกาสให้พระเจ้าตากสินมหาราช กอบกู้เอกราชได้โดยง่าย เจ้าชีวิต หน้า 116 (อ้างจาก A History of Southeast Asia, p. 352 by D.G.E. Hall)

จีนหลวง " (Royal Chinese)
 จีนแต้จิ๋ว¹

เพราะพระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีเชื้อสายเป็น

ในรัชกาลของพระเจ้าตากสินมหาราชนี้ พระองค์ทรงส่งคณะทูตไทยไปเจริญพระราชไมตรีกับพระเจ้าจักรพรรดิจีน โดยทรงใช้พระนามแทนพระองค์ว่า " เจิ้งเจา " (มีความหมายว่า เจ้าแซ่เจิ้ง หรือแซ่แต้ ในภาษาแต้จิ๋ว) ซึ่งพระนามแทนพระองค์ดังกล่าวนี้ เป็นแบบอย่างการใช้พระนามแทนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ไทยในการติดต่อกับประเทศจีนในยุคต่อมา ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึง รัชกาลที่ 5 ดังต่อไปนี้ คือ

รัชกาลที่ 1	ทรงใช้พระนามแทนพระองค์เป็นภาษาจีนว่า	แต้ฮั่ว
รัชกาลที่ 2	"	แต้หก
รัชกาลที่ 3	"	แต้ฮุด
รัชกาลที่ 4	"	แต้เมง
รัชกาลที่ 5	"	แต้เจีย ²

¹ William G. Skinner, op. cit., p.21 และพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ล.ค. หน้า 197 ทรงกล่าวในทำนองเดียวกันนี้ โดยทรงให้เหตุผลว่า เนื่องจากในระบะนั้นไทยยังมีการติดต่อกับการค้ากับประเทศจีนเพียงประเทศเดียวเท่านั้น

² เฉลิม งบประมาณเกิด กระบวนไพบไทย หน้า 117 ซึ่งผู้เขียนได้ให้แกคิดว่า ... ที่คิดพระนามขึ้น สำหรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มิได้เคยใช้เลย ทั้งนี้ เนื่องจากรัชกาลนี้มี เคยแกลงทูตไปเมืองจีน.

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปราบดาภิเษกขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. 2325 พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่จะย้ายเมืองหลวงจากกรุงธนบุรีมาตั้งที่ฝั่งตรงข้าม (ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา) สถานที่ที่ทรงเลือกจะใช้สร้างพระบรมมหาราชวังนั้น เป็นย่านชุมนุมของชาวจีน พระองค์จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้บรรดาชาวจีนเหล่านั้นย้ายมาเรือนไปตั้งในสถานที่แห่งใหม่ ตั้งแต่บริเวณคลองวัดสามปลื้มไปจนถึงคลองวัดสำเพ็ง¹ การที่พระองค์ทรงปฏิบัติเช่นนี้ เท่ากับเป็นการกำหนดสถานที่ของชาวจีนในกรุงเทพฯ ให้อยู่เป็นหลักแหล่งตามแบบที่ทางการไทยตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาได้ปฏิบัติกันมา

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยนั้น เงินรายได้ส่วนใหญ่ของทางการไทยซึ่งนำไปใช้ในกิจการต่างๆ ของประเทศ ได้มาจากการแต่งสำเภาของหลวงไปค้าขายยังต่างประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศจีนและประเทศใกล้เคียง² กิจการค้าทางสำเภานี้ ดังกล่าวมาแล้วว่าชาวจีน (รวมทั้งลูกและหลานจีน) เข้ามามีส่วนสนับสนุนกิจการนี้เป็นส่วนมาก ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าชาวจีนได้ เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับเงินรายได้หลักของทางการไทย

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การแต่งสำเภาหลวงไปค้าขายยังประเทศใกล้เคียงและประเทศจีนได้ลดน้อยลง เพราะเกิดอาการขึ้นใหม่ๆ ซึ่งเรียกว่า "ภาณี" ขึ้นหลายประเภท ภาณีเหล่านี้นำเงินรายได้ที่มีมูลค่าแน่นอนดีกว่าการค้าทางสำเภาหลวง ทำให้ทางการไทยลดการค้าทางสำเภาหลวง โดยหันความสนใจมาดำเนิน

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 หน้า 7 - 8.

² เฉลิม ยงบุญเกิด กระจ่างไทย หน้า 128 - 9 กล่าวว่า " ปีใดการค้าทางสำเภาขาดทุนหรือได้กำไรน้อย พระมหากษัตริย์ไม่มีเงินพอที่จะแจกเบี้ยหวัดแก่ขุนนางข้าราชการได้ จึงต้องทรงพระราชทานผาฉายแทนเงินบ้าง ทองคำแทนเงินบ้าง ... " แสดงให้เห็นว่า เงินที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานเป็นประจำแก่ขุนนางข้าราชการนั้น ส่วนใหญ่ได้มาจากการค้าทางสำเภาหลวง.

การจัดเก็บภาษีเพื่อหารายได้มาทำนุบำรุงประเทศ ส่วนการควบคุมและดำเนินการค้าค่าน
ภาษีอากรนั้นยังทรงโปรดให้พระคลังสินค้าดำเนินการ¹ แต่การดำเนินการจัดเก็บภาษีอากร
ของทางการไทยนั้น เปิดโอกาสให้มีการประมูลผูกขาดการจัดเก็บภาษีอากร ด้วยเหตุนี้
ชาวจีนจึง เข้ามามีบทบาทในการประมูลเป็นเจ้าภาษีอากร เป็นส่วนมากอีก²

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงให้ความเห็นว่า การที่ชาวจีนเข้าประมูล
รับผูกขาดการเก็บภาษีอากรจากไทยได้เป็นส่วนมากนั้น เพราะระบบการเก็บภาษีอากรแบบ
เป็นวิธีการซึ่งใช้กันอยู่ในประเทศจีน ชาวจีนได้นำเข้ามาใช้ ในการประมูลผูกขาดการสุรา
และอากรการพนันจากทางการไทย ตั้งแต่ในสมัยตอนปลายกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นพวก
นายอากรจึงตกกับชาวจีนเป็นส่วนมาก³

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมราชาธิบาย เรื่องแก้ไข
การปกครองแผ่นดิน หน้า 43.

² คณะรัฐมนตรี วิจิตรวาทการอนสรณ์ เล่ม 1 คำสอนเรื่องประวัติศาสตร์
เศรษฐกิจของไทย โดยหลวงวิจิตรวาทการ หน้า 131 อ้างตัวอย่างในเรื่องนี้จาก
ประกาศรัชกาลที่ 4 ลงวันพฤหัสบดี เดือน 6 ขึ้น 1 ค่ำ ปีชวด จศก (พ.ศ.2394)
เรื่องจีนมีชื่อหลายนายขอขึ้นทำภาษีเกี่ยวกับถ้วยประเภทต่างๆ จากทางการไทย ทั้งยัง
ยกตัวอย่างรายการเจ้าภาษีซึ่งเป็นชาวจีนทั้งสิ้น มีดังนี้

ภาษีสำเภา	จีนชิน รับทำ
ภาษีเนื้อปลา	จีนเลาแซ เป็นขุนวิเศษภักดี รับทำ
ภาษีฝ้ายครึ่ง	จีนพลับ เป็นขุนจำเริญโภคา รับทำ
ภาษีลิบลด	จีนแกงซัว เป็นขุนภักดีอากร รับทำ
ภาษีเมล็ดคงา	จีนทวน เป็นขุนโคชวานิช รับทำ
ภาษีน้ำตาลกรวด	จีนมี เป็นขุนหมื่นเมธูรสวานิช รับทำ

³ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ อธิบายตำนานภาษีอากร หน้า 240.

นอกจากนั้น การที่ไต้เกิดมีระบบการประมูลผูกขาดการเก็บภาษีอากรสินค้าขึ้นหลายประเภทในรัชกาลนี้ นอกจากจะทำให้ทางการไทยได้ผลประโยชน์อันเป็นรายได้หลักของประเทศแล้ว ยังเสมือนเป็นทางออกโดยมิได้เจตนาของทางการไทย ในการหลีกเลี่ยงข้อตกลงตามสัญญาทางการค้าระหว่างทางการไทยกับประเทศทางตะวันตก กล่าวคือ จากสนธิสัญญาคังกั๋วเวลานั้น มีข้อสำคัญที่ระบุว่า " ทางการไทยจะต้องเลิกผูกขาดการค้าของหลวง " ดังนั้นการที่ทางการไทยเปิดโอกาสให้ผู้ประมูลผูกขาดการเก็บภาษีอากรสินค้าขึ้นอีกหลายประเภทนั้น จึงเท่ากับหลีกเลี่ยงข้อตกลงตามสัญญากับต่างประเทศคังกั๋ว โดยมีชาวจีนเป็นตัวแทนของทางการไทย ดังที่ นายวอลเตอร์ เอฟ. เวลลา (Walter F. Vella) กล่าววา

การเก็บรายได้จากผลิตภัณฑ์ของประเทศนั้น ทางการของไทยใช้วิธีให้ข้าราชการและพ่อค้าซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนรับเหมาผูกขาดไปเรียกเก็บเอง ตอนต้นรัชกาลจะใช้วิธีคังกั๋วเวลานี้ แต่เฉพาะในกิจการสองสามประเภทเท่านั้น แต่หลังจากได้ทำสนธิสัญญามับแรก (หมายถึงสนธิสัญญากับบริบริทอน ภายวันออกของอังกฤษ พ.ศ. 2369 (ค.ศ. 1826) ... ผู้เขียน) แล้ว ก็ขยายวิธีการนี้ออกไปอย่างกว้างขวางจนน่าอัศจรรย์ ทำให้การค้าของพระมหากษัตริย์ไทยกลายเป็นเรื่องเหนือกฎหมายไป ซึ่งตามหลักการแล้ว วิธีนี้ไต่กันเอาพระมหากษัตริย์ออกจากการค้า แต่ตามระบบใหม่ ผลก็ยังเหมือนๆ กับที่เคยเป็นอยู่ในแบบการค้าผูกขาดของพระมหากษัตริย์ นั่นคือพระมหากษัตริย์และข้าราชการของพระองค์ยังคงยึดอำนาจการค้าไว้ แต่เปลี่ยนมาใช้วิธีผูกขาดภาษีสินค้าออกประเภทสำคัญแทน เช่น น้ำตาล ยาง พริกไทย เนื้อเค็ม ปลาเค็ม และรังนก¹...

¹Walter F. Vella, Siam Under Rama 3 (1824 - 1851) p.127.

ช่วงระยะเวลาระหว่างรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19) ปรากฏว่าชาวจีนทางตอนใต้ของประเทศจีนอพยพเข้ามาเมืองไทยเป็นจำนวนมาก¹ สาเหตุสำคัญก็เนื่องจากได้รับแรงผลักดันจากความลำบากยากแค้นและความขุ่นขื่นในประเทศจีน เช่น ความอดอยากอันเนื่องมาจากภัยธรรมชาติ และความกระทบกระเทือนจากภัยของสงครามกลางเมือง นับตั้งแต่สงครามฝิ่นและกบฏซาดินียิบ (Boxer - Rebellion) ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองกวางตุ้ง ทำให้ดินแดนบริเวณดังกล่าวนั้นขาดความสงบสุข เป็นเหตุใ้ประชาชนตองอพยพหนีภัย²

และ สำหรับเหตุผลที่ทำให้ชาวจีนอพยพเข้ามาเมืองไทยเป็นจำนวนมากนั้นอาจจะเป็นเพราะกีดกันทางการไม่กีดกันชาวจีนของทางการไทย และโอกาสที่ชาวจีนจะประกอบอาชีพต่างๆ เพื่อหารายได้โดยสะดวก ประกอบทั้งความต้องการในแรงงานของกรรมกรจีนในกิจการเอกชน เช่น เหมืองแร่ทางภาคใต้ และความอดกลักรรมกรจีนในงานก่อสร้างของทางราชการ เช่น การสร้างวัด การขุดคลองคลอง³ เป็นต้น กิจการดังกล่าวที่จริงทางราชการน่าจะใ้แรงงานพวกไพร่ของไทย แต่ผู้ใ้ความเห็นว่าเป็นเพราะกรรมกรจีนทำงานไ้ผลดีกว่า ทางกรไทยจึงนิยมจ้างเข้ามาทำงานดังกล่าว³

¹ William G. Skinner, *op. cit.*, p.28 กล่าวถึง ชาวจีนในมณฑลทางตอนใต้ของประเทศอพยพเข้ามาเมืองไทยเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะมณฑลฮกเกี้ยนและกวางตุ้งนั้น คาดว่ามีถึงร้อยละ 95 ของจำนวนชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย

² Louis Matchison, *The Oversea Chinese*, p. 16

³ Walter F. Vella, *op. cit.*, p. 19 (citing พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 3 หน้า 88 - 89 หน้า 107 - 179 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์) กล่าวไว้ในรัชกาลที่ 3 นั้น ระบายของประเทศที่สำคัญประการหนึ่ง คือการจ้างกุลี่จีนมาทำงานก่อสร้างแทนที่จะใ้แรงงานของไพร่ชาวไทยเพราะไ้ผลดีกว่า.

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ชาวจีนนอกจากจะมีบทบาทสำคัญที่เกี่ยวกับเงินรายได้หลักของทางการไทยดังกล่าวมาแล้ว ทางคนเถรธุรกิจต่างๆไปชองประเทศ ชาวจีนก็ยังมีบทบาทสำคัญเกี่ยวของอยู่ควยเป็นอย่างมาก นายจอห์น ครอเฟิร์ต (John Crawford) กล่าวถึงบทบาทสำคัญของชาวจีนในสมัยนั้นว่า

ในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น ชาวจีนซึ่งเป็นชนหมู่น้อยในประเทศไทยเริ่มมีความสำคัญขึ้นพร้อมทั้งมีจำนวนมากขึ้นควย พวกนี้เป็นคนขยันอดทน เขามารับจ้างเป็นกรรมกรทำงานต่างๆ เป็นคนงานในเหมืองแร่ทางภาคใต้ และมีบทบาททางด้านการค้าทั้งภายในและภายนอกประเทศ เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 ชาวจีนเริ่มผลิตน้ำตาลทรายเป็นสินค้าออกที่สำคัญ ในโรงงานน้ำตาล ส่วนใหญ่ชาวจีนเป็นทั้งเจ้าของและผู้จัดการ¹

การที่ชาวจีนได้ทวีจำนวนมากขึ้น และมีบทบาทสำคัญดังกล่าวมาแล้ว ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ชาวจีนยังได้แสดงบทบาทสำคัญที่นำความยุ่งยากและความเดือดร้อนมาสู่ทางการไทยและประชาชนทั่วไป นั่นคือ การที่ชาวจีนบางกลุ่มได้ก่อตั้งสมาคมลับในกลุ่มพวกตนขึ้น นั่นคือ สมาคมลับอั้งยี่ หรือเรียกกันในสมัยนั้นว่า " คิวเหี้ย "

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงสมาคมลับอั้งยี่ไว้ว่า " สมาคมลับของชาวจีน ซึ่งเรียกว่า อั้งยี่ หรือคิวเหี้ย อันมีความหมายอย่างเดียวกันนี้ เดิมเกิดขึ้นในประเทศจีน ที่เรียกว่าสมาคมเทียนตี้เทียนหวย ที่รวบรวมกำลังกันเพื่อจะกำจัดราชวงศ์แมนจูและโคแปร์เข้ามาในเมืองไทยในรัชกาลที่ 3 นี้ แต่ได้เปลี่ยนวัตถุประสงค์ไปเป็นอย่างอื่น หาได้เกี่ยวกับเรื่องที่จะกำจัดเมงจูไม่² "

¹Walter F. Vella, op. cit., p.27 (citing Journal of an Embassy from the Governor - General of India to the Courts of Siam and Cochin China p. 177 - 8 by John Crawford)

²สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5 หน้า 275.

สำหรับมูลเหตุที่จะเกิดสมัคมอ้งยี่ขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทานกัโศกลาวไว้สรุปความไควว่า

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนและชาวไทยคิดนินกันมาก จึงมีผู้ลักลอบนำฝิ่นมาขายในประเทศไทย กรันทางการไทยเริ่มกวัดขันจับกุมผู้ลักลอบนำฝิ่นเข้ามาขาย พวกจีนและพวกไทยที่คิดนินก็ต้องลักลอบหาซื้อฝิ่นทำให้ราคาฝิ่นสูงขึ้น ทำให้ชาวจีนบางคนคิดค้าฝิ่นโดยการหาสมัครพรรคพวกตั้งเป็นสมาคมลับ คำนึงกิจการทางด้านลักลอบค้าฝิ่นโดยตรง กิจการดังกล่าวนี้ต้องใช้พรรคพวกผู้ดำเนินการมาก เมื่อเกิดมีการแย่งผลประโยชน์กันในระหว่างหัวหน้าสมาคมลับของแต่ละฝ่ายซึ่งดำเนินการนี้ ก็มีการวิวาททำร้ายซึ่งกันและกัน เกิดการสู้รบถึงเป็นเหตุจลาจลรอนถึงทางการไทยต้องส่งกำลังเข้าระงับเหตุ บางครั้งพวกสมาคมลับเหล่านั้น ทำการต่อสู้ขัดขวางการจับกุม ทางกราก็ต้องดำเนินการปราบปรามอย่างเด็ดขาด เหตุร้ายเหล่านี้เกิดขึ้นอยู่เสมอแม้ในรัชกาลต่อมา เหตุร้ายที่เกิดขึ้นจากกลุ่มชาวจีนที่เข้าพวกกันเป็นสมาคมลับอ้งยี่ดังกล่าวนี้นำความยุ่งยากให้แก่ทางการของไทยเป็นอย่างมาก อาจกล่าวไควว่านับเป็นเหตุร้ายที่ชาวจีนรวมกลุ่มกันก่อเหตุขึ้นเป็นครั้งแรกในกรุงเทพฯ ดังที่ เซอร์จอห์น เบาวริง (Sir John Bowring) โศกลาวไว้ว่า

ชาวจีนแมจะเข้ามาอยู่ในเมืองไทยเป็นจำนวนมาก แต่ทางการไทยก็สามารถควบคุมชาวจีนให้อยู่ภายใต้อำนาจอย่างแท้จริง เมื่อชาวพเจ้าอยู่ในกรุงเทพฯ ชาวพเจ้าไม่เคยเห็นตัวอย่างการต่อต้านอำนาจของบ้านเมืองโดยชาวจีนเลย อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2390 (ค.ศ. 1847) ได้เกิดการกำเริบของกลุ่มชนชาวจีนขึ้น แต่การก่อเหตุกำเริบนั้นก็ถูกปราบปรามลงในไม่ช้า²

¹โปรดดูรายละเอียดการก่อเหตุร้ายของพวกอ้งยี่และการปราบปรามของทางการไทยใน นิทานโบราณคดี "เรื่องอ้งยี่" ของผู้เขียนพระองค์เดียวกัน

²Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam. Volume one, pp. 86 - 7.

ดังนั้นเหตุร้ายซึ่งเกิดจากการก่อกำเริบของพวกอั้งยี่ดังกล่าวนี้ จึงสร้างความไม่พอใจให้แก่ทางการไทยเป็นอย่างยิ่ง และอาจจะทำให้บุคคลสำคัญในวงราชการไทย และประชาชนชาวไทยบางคนเริ่มมีปฏิกิริยาต่อต้านชาวจีนในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็วันอั้งยี่หรือไม่ก็ตาม

ต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังที่ทางการไทยทำสนธิสัญญาทางการค้ากับต่างประเทศอย่างเป็นทางการแล้ว สภาพเศรษฐกิจการค้าในประเทศไทยก็เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว มีโรงจักรสีข้าว เจียไม้ ตลอดจนมีการขนส่งสินค้าทางทะเลที่คองการแรงงานกรรมกรมากขึ้น จึงเป็นเหตุให้บรรดาชาวจีนที่มีทุนทรัพย์คิดหาผลประโยชน์ด้วยการตั้งตัวเป็นคนกลางรับเอาชาวจีนเข้ามาเป็นกรรมกร โดยวิธีออกทุนให้ก่อนแล้วหักเงินค่าแรงงานของจีนที่ตนเป็นผู้รับเข้ามาทำงานในภายหลัง จีนผู้หาเงินโดยวิธีนี้เรียกกันในสมัยนั้นว่า " เถาเก " จีนเถาเกเหล่านี้แต่ละคนก็พยายามชักชวนจีนใหม่เข้ามาเป็นคนในอาณัติของตนเกิดการแข่งขันแย่งชิงตัวจีนใหม่กัน ตลอดจนแข่งขันแย่งชิงกันหางานใหญ่ก้อนองของตนทำ เป็นเหตุให้จีนเถาเกเหล่านี้คิดรวบรวมสมัครพรรคพวกตั้งเป็นสมาคมลับอั้งยี่ขึ้น เพื่อการดำเนินการดังกล่าว และในยุคนี้ เนื่องจากมีภาวี่อาการที่ต้งขึ้นใหม่อีกหลายประเภท ดังนั้นจึงเกิดมีการตั้งก๊กอั้งยี่เพื่อเป็นเครื่องสนับสนุนการเข้ารับประมุขผูกขาดภาวี่อาการในท้องที่ของตนด้วย¹

เป็นที่น่าสังเกตว่า อั้งยี่ที่เกิดขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ส่วนใหญ่ตั้งขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายที่จะก่อกันหรือรักษาผลประโยชน์ของหัวหน้าอั้งยี่แต่ละก๊ก ดังนั้นจึงเป็นก๊กที่ผสมสมาชิกเป็นจำนวนไม่มากนัก และมีหลายก๊กในท้องที่ทั่วๆไป ผิดกับก๊กอั้งยี่ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีสมัครพรรคพวกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นเมื่อเกิดเหตุร้ายขึ้น เช่นอั้งยี่แต่ละก๊กก่อการวิวาททำร้ายกัน (ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทางการจึงทำการปราบปรามระงับเหตุไ้โดยง่าย ไม่เป็นเหตุลุกลามใหญ่โตเหมือนในรัชกาลก่อน

¹ สมเด็จพระราชดำรัสพระราชทานูภาพ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5 หน้า 291 กล่าวว่ จีนจำพวกที่หาเงินในการประมุขผูกขาด มักตั้งอั้งยี่เพื่อชมชูจีนคนอื่นมิให้เข้ามาแย่งประมุขผูกขาดแข่งชันกับตน หรือถ้าอีกฝ่ายหนึ่งประมุขไ้ ก็ต้องว่กวดาวชอรองหรือยอมแย่งปันผลประโยชน์ให้แก่หัวหน้าอั้งยี่เพื่อมิให้ขัดขวางตน จึงเกิดมีการตั้งอั้งยี่ในปลายรัชกาลที่ 4 นี้

อย่างไรก็ตาม เหตุร้ายที่เกิดจากอั้งยี่ในรัชกาลนี้ แม่โดยทั่วไปเป็นเพียงเหตุการณ์เล็กน้อย เมื่อเกิดเหตุทางการก็เข้าจับกุม หรือเรียกหัวหน้ามาวาทกล่าวตักเตือน เหตุการณ์ร้ายก็ยุติลง แต่บางครั้งเมื่อเกิดเหตุจากอั้งยี่ก็ใหญ่ปะทะกัน เช่น ในปี พ.ศ. 2410 (ก่อนสิ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) อั้งยี่ในเมืองภูเก็ต สองก๊กคือ " ก๊กหิน " (มีกำลังประมาณ 3,500 คน) กับอั้งยี่ " ก๊กปูนแดง " (มีกำลังประมาณ 4,000 คน) เกิดปะทะกัน สาเหตุเนื่องมาจากการแย่งชิงสายน้ำกลางแร่ดีบุก ทางกรมในเมืองภูเก็ตเขาระงับเหตุไม่สำเร็จ จึงต้องขอกำลังจากกรุงเทพฯ ไปทำการปราบปราม พอตหารจากกรุงเทพฯ ไป หัวหน้าอั้งยี่ทั้งสองก็ยอมอ่อนน้อมโดยดี เหตุร้ายจึงสงบลง¹

การที่ผู้บัญชาการปราบปรามจากกรุงเทพฯ (พระยาเทพประขุน ปลัดทูลฉลอง กระทรวงกลาโหม) วาทกล่าวระงับเหตุวิวาทระหว่างอั้งยี่สองก๊กได้สำเร็จ พร้อมทั้งนำเอาตัวหัวหน้าอั้งยี่ทั้งสองก๊กเข้ามาสารภาพผิดในกรุงเทพฯ แล้วพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้หัวหน้าอั้งยี่เหล่านั้นทำพิธีถือน้ำกระทำสัตย์สวามิภักดิ์ว่าจะไม่คิดร้ายต่อแผ่นดิน ก่อนปล่อยตัวกลับไป วิธีการดังกล่าวนี้ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงกล่าวว่าเป็นเหตุให้ทางการไทยคิด " เลี้ยงอั้งยี่ " ตามแบบอย่างที่อังกฤษได้ทำในแหลมมลายู (อนุโลมให้เข้ากับประเพณีไทยด้วย) โดยทางการไทยนำมาใช้ที่เมืองภูเก็ตก่อน แล้วจึงนำมาใช้ที่กรุงเทพฯ เมื่อภายหลัง เช่นที่เมืองภูเก็ตนั้น ทางกรมเลือกจีนที่ผู้บัญชาการตั้งเป็น " หัวหน้าคนแฉ " เพื่อเป็นตัวแทนเสนอขอเคื้อครอนของพวกตนแก่ทางการไทย และควบคุมวาทวาทของคนให้เป็นไปตามความประสงค์ของรัฐบาล (คล้ายพวกกรมการจีน) ที่เป็นคนมีหลักฐานมั่นคง ทางกรมไทยถึงกับแต่งตั้งให้มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางก็มี²

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การที่ทางการไทยต้องทำสัญญาทางการค้าอย่างเป็นทางการกับต่างประเทศทางตะวันตก นอกจากจะทำให้ทางการไทยต้องเสียเปรียบเกี่ยวกับผลประโยชน์ทางการค้าแล้ว ยังทำให้ทางการไทยต้องยอมให้ชาวต่างประเทศและคนในบังคับของชาวต่างประเทศมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extraterritoriality) ในดินแดนไทยอีกด้วย

¹ค. หน้า 268 - 9

²ค.

ตั้งสนธิสัญญาข้อที่ 2 ที่ว่าควยอำนาจศาลกงสุลต่างประเทศ ที่มีอำนาจบังคับบัญชาและพิจารณาตัดสินในบังคับของตนในดินแดนไทย ดังต่อไปนี้

ว่าแต่บังคับการงานของคนที่อยู่ในบังคับอังกฤษ ซึ่งเข้ามาอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร ก็ต้องฟังบังคับบัญชาของกงสุลที่เข้ามาตั้งอยู่ ณ กรุงเทพมหานคร กงสุลจะทำตามหนังสือสัญญาในเลขของหนังสือนี้มิได้ยกเสียจนทุกประการ แล้วจะได้บังคับบัญชาคนในบังคับอังกฤษให้ทำตามควย แล้วกงสุลจะรับรักษากฎหมายการค้าขาย และกฎหมายที่จะห้ามปรามมิให้คนที่อยู่ในบังคับอังกฤษทำผิดล่วงเกินกฎหมายของอังกฤษกับไทยที่มีอยู่แล้ว และมีต่อไปภายหลัง ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษจะเกิดวิวาทกันขึ้นกับคนที่อยู่ในบังคับไทย กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะปรึกษาระคัลสินคนอยู่ในบังคับอังกฤษทำผิด กงสุลจะทำโทษตามกฎหมายอังกฤษ คนอยู่ในบังคับไทยทำผิดจะทำโทษตามกฎหมายเมืองไทย ถ้าคนอยู่ในไทยเป็นความกันเองกงสุลไม่เอาเป็นธุระ¹

จากข้อความในสนธิสัญญาดังกล่าว จะเห็นได้ว่าสิทธิพิเศษที่คนในบังคับของชาวต่างประเทศที่มีอยู่นั้นนับว่ามีขอบเขตจำกัดเฉพาะอย่าง แต่การที่ความในสนธิสัญญานั้น ชาวต่างประเทศได้ตีความออกไปอย่างกว้างขวาง ดังเช่น พระเจ้าจอร์จที่เสด็จกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงกล่าวถึงการตีความในสนธิสัญญาของรัฐบาลอังกฤษว่า

... การที่ให้สิทธิพิเศษบางอย่าง เพียงเท่าที่ระบุไว้เท่านั้น รัฐบาลอังกฤษก็ได้ตีความขยายออกไปเป็นเสมือนหนึ่งว่ามีสภาพนอกอาณาเขต เช่น การจับกุมคนในบังคับอังกฤษ ก็ถือว่ารวมอยู่ในอำนาจศาล จึงต้องได้รับอนุมัติจากกงสุลอังกฤษเสียก่อน และการเก็บภาษีอากรอื่นๆ นอกจากผูกกากร ก็ถือว่าต้องได้รับอนุมัติเช่นเดียวกัน²

และการตีความคำว่า " คนในบังคับ " ตามสนธิสัญญาเวียงจันทน์ มีความหมายดั้งเดิมถึงพลเมืองของประเทศซึ่งได้ทำสนธิสัญญากับไทย ครั้นต่อมาเมื่อประเทศมหาอำนาจเหล่านั้นแผ่อิทธิพลเข้าครอบครองดินแดนบางส่วนของภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ตีความ " คนในบังคับ "

¹ ทรงกรี อัจจอรุณ วิทยานันท์ การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขต. (พ.ศ. 2506) หน้า 78 (อ้างจาก จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 สมุดคำเลขที่ 84 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ.)

² พลตรีกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ประวัติการทูตของไทย หน้า 30.

ให้กินความไปถึงคนในอาณานิคมและรัฐอารักขาของชกตินั้นๆ ด้วย ยิ่งไปกว่านั้นชาวเอเชียชาติอื่นๆซึ่ง เข้ามานำนักพักพิงพระบรมโพธิสมภารในประเทศไทย ก็ยังพากันสมัคร เป็นคนในบังคับของชาวตะวันตก เพื่อหวังผลประโยชน์ทางการค้าและยกเว้นที่ไม่ต้องขึ้นศาลไทย นำความลำบากใจให้แก่ทางการไทยเป็นอย่างยิ่ง¹

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนซึ่งสมัคร เข้าเป็นคนในบังคับของชาวตะวันตก แม้จะไม่ปรากฏว่าใครก่อให้เกิดปัญหาแก่ทางการไทยอย่างใด แต่ก็ปรากฏข้อสันนิษฐานว่า ทางการไทยตั้งแต่ในรัชกาลนี้ ตระหนักถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากการที่ชาวจีนสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของชาวตะวันตก และการที่ชาวจีนรวมกลุ่มกัน เข้าเป็นสมาคมลับอิงยี่ ดังที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงกล่าววว่า " ... แม้ยังไม่ปรากฏเหตุการณ์ในรัชกาลที่ 4 แต่มีเค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐานว่ารัฐบาลไทยปรารถนาอยู่แล้วแต่ในรัชกาลที่ 4 ว่า การปกครองชาวจีนในสยามนี้ อาจมีความลำบากเกิดขึ้นใหม่จากจีน 2 จำพวก คือ จีนในบังคับของฝรั่งต่างประเทศ เรียกในสมัยนั้นว่า " ไนรมซุง " หรือคัสเปเยก จำพวกหนึ่ง กับจีนตัวเหี้ย อีกพวกหนึ่ง ?... "

จากการพิจารณาบทบาททั่วไปของชาวจีนในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาถึงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ จะเห็นได้ว่าชาวจีน เข้ามามีบทบาทสำคัญเกี่ยวข้องกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนชาวไทยอย่างใกล้ชิด จนมีผลทำให้ทางการไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ไม่ได้ถือว่าชาวจีนในประเทศไทยเป็นเสมือนชาวต่างประเทศ ชาวจีนมีโอกาสต่างๆในการสร้างฐานะของตน การแต่งงานกับสตรีไทย ตลอดจนมีโอกาสที่จะเข้ารับราชการมียศ บรรดาศักดิ์ เป็นขุนนางไทย อย่างไรก็ตามการที่ชาวจีนอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก ในพุทธศตวรรษที่ 24 (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 - ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19) นั้น ก่อให้เกิดปัญหากลุ่มชนขึ้นอย่างเห็นได้เด่นชัด เช่น การก่อเหตุร้ายของสมาคมลับอิงยี่ การฝ่าฝืนกฎหมายของบ้านเมืองโดยลักลอบซื้อขายและ

¹ ทรงกรี อัจจอรุณ อ.ค. หน้า 91 - 92.

² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5 หน้า 291.

สรุปนี้ ทำให้ทางการไทยต้องดำเนินมาตรการที่เข้มงวดมากขึ้นในการปราบปรามยิ่งขึ้น ปัญหาชุมชนที่เกิดจากชาวจีนดังกล่าวจึงเท่ากับว่า ได้สร้างความบาดหมางระหว่างทางการไทยกับชาวจีนอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น กรณีนี้ชี้ให้เห็นว่าชาวจีนสามารถจะพึ่งอำนาจของต่างประเทศ เพื่อคานถ่วงอำนาจของทางการไทยได้ ยิ่งทำให้ทางการไทยวิตกว่าชาวจีนจะทวีบทบาทที่ก่อให้เกิดปัญหาต่อการปกครองชาวจีนในประเทศไทยยิ่งขึ้น

จำนวนชาวจีนและบทบาททั่วไปของชาวจีน
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จำนวนชาวจีนในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนจำนวนมากได้อพยพเข้ามาในเมืองไทย คั้งที่นายวิกเตอร์-เปอร์เซล (Victor Purcell) ได้อ้างถึงสาเหตุสำคัญสามประการที่สนับสนุนการอพยพของชาวจีนเข้ามาในประเทศไทย โดยสรุปคือ

1. การขยายกิจการค้ากับต่างประเทศในรัชกาลทั้งสองนี้
2. ความไม่สงบในประเทศจีน
3. การกีดกันชาวจีนในกบสมุทรอินโดจีน¹

ยังมีสาเหตุที่สำคัญอีกบางประการ ที่จูงใจให้จีนอพยพเข้าเมืองไทยมาก นั่นคือ ความต้องการและความนิยมจ้างพวกกรรมกร(กสิ)จีนทั้งเพื่องานเอกชนที่ขยายขึ้นอย่างกว้างขวาง เช่น กิจการโรงสี โรงเลื่อย และงานเหมืองแร่ ในจังหวัดต่างๆทางภาคใต้ งานที่ลานทองอาทบแฉง และงานก่อสร้าง สร้างถนนและทางรถไฟ ซึ่งเป็นการใหม่ของทางการไทย *

อีกประการหนึ่ง ในตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนวันตกได้เปิดกิจการเรือกาไฟ ซึ่งเดินระหว่างประเทศจีนกับเมืองท่าต่างๆทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ นับว่าได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้ชาวจีนอพยพเข้ามาในเมืองไทยมากยิ่งขึ้น คั้งที่นายวิลเลียม สกินเนอร์ (William G. Skinner) กล่าวว่า

ในสมัยก่อนนั้น ชาวจีนที่อพยพมาที่ประเทศทางตะวันออกเฉียงใต้ของเอเชีย มีจำนวนจำกัด เพราะการเดินทางยังไม่สะดวก แต่เมื่อได้มีเรือกลไฟเปิดเดินทางรับคนไป

¹ Victor Purcell, Chinese in Southeast Asia p. 106.

และกลับเป็นประจำในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้ชาวจีนเดินทางไปมายัง
ดินแดนเหล่านี้ได้โดยสะดวกและรวดเร็ว ในปี ค.ศ. 1880 (พ.ศ. 2423)
ท่าเรือกรุงเทพฯ ถึงกับได้เริ่มนับวันเพิ่มจำนวนชาวจีนที่เข้าออก และหลังปี
ค.ศ. 1899 (พ.ศ. 2442) ก็ได้มีเรือโดยสารไปมาประจำระหว่างกรุงเทพฯ
กับเมืองท่าทางตะวันออก¹

จากสาเหตุสำคัญที่ส่งเสริมให้ชาวจีนเป็นจำนวนมากเดินทางเข้ามาเมืองไทยใน
สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ย่อมจะคาดเดาได้ว่า กงมีชาวจีนพำนัก
อาศัยอยู่ในประเทศไทยในยุคนี้เป็นจำนวนมาก แต่การที่จะได้ทราบถึงจำนวนชาวจีนที่อยู่ใน
ประเทศไทยอย่างแท้จริง หรือใกล้เคียงความจริงนั้นนับว่าทำได้ยาก เพราะแม้จะมีการ
สำรวจสำมะโนครัวพลเรือน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122) หรือการที่อาจประเมิน
จำนวนชาวจีนได้จากการเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการแผ่นดินผูกปี่ชอมี่จีน แต่ก็ไม่อาจนำ
ผลดังกล่าวมาบรรณาว่าเป็นจำนวนชาวจีนได้อย่างแท้จริง เพราะข้อที่ทำให้เกิดความคลาด-
เคลื่อนประการแรก คือ การผสมผสานกันในทางวัฒนธรรมระหว่างชาวจีนกับชาวไทยอย่าง
ใกล้ชิดมาหลายชั่วอายุคน ทำให้เรายากที่จะแยกชาวจีนที่แท้จริงออกจากพลเมืองไทยได้
ดังนั้นในการที่จะกำหนดถึง เกณฑ์ตัดสินความเป็นจีนของทางราชการไทยซึ่งควรจะยึดหลักเกณฑ์
ที่สามารถแยกได้พอสมควร แต่กลับปรากฏว่า ไม่ว่าการกำหนดถึงชาวจีนในการผูกปี่ชอมี่ หรือ
สำรวจสำมะโนครัวพลเรือน ทางราชการใช้วิธีพิจารณาต่างๆจากการแต่งกาย เช่นถ้า
ผู้ชายไว้ผมเปียก็ให้นับว่าเป็นจีน และผู้หญิงที่แต่งตัวเป็นจีนก็ให้นับว่าเป็นจีน ดังนั้นจึงเท่ากับ
นับรวมเอาลูกจีนหลานจีนที่เกิดในเมืองไทยเขาไปด้วย ดังที่ปรากฏอยู่ในข้อกำหนดในพระราช-
บัญญัติเก็บเงินช่วยราชการผูกปี่ชอมี่จีน " มาตรา 3 จีนนอก บุตรจีน หลานจีน บรรดาที่ไว้
ผมเปีย ซึ่งมีอายุระหว่าง 18 ปี จนถึง 60 ปี จะต้องเสียเงินค่าแรง 4 บาท 24 อัฐ
และผูกปี่ชอมี่ทุกคน² "

¹William G. Skinner, Chinese Society in Thailand

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.1.3 หน้า 25 พระราช-
บัญญัติผูกปี่ชอมี่จีน ร.ศ. 119.

ขอลไปฟ้องนั้น ผู้ฟ้อง ได้ทำมาอยู่ด้วย บิเวณ เซอร์คิโพว ข. หนึ่งกับ คนไทย แนว ๑๐๐๐ บาท
 การกำหนดความเป็นจีนหรือไทยที่ปรากฏอยู่ในคำอธิบายสำมะโนครัว ร.ศ. 122 ข้อที่ 5
 ซึ่งกล่าววว่า ข้อที่ 5 ในการจดบัญชีสำมะโนครัวรายละเอียด จำเป็นต้องจดถึงว่าคนใด
 เป็นคนชาติใด ข้อนี้ เป็นการยากมาก เพราะพลเมืองที่อาศัยอยู่ในพระราชอาณาจักร
โดยมากยอมเป็นเชื้อสายระกนปนาชาติ จะแยกออกไปว่าเป็นชาติใดให้แน่นอนสักทีก็เขีย
หัวไปนั้น ยากที่จะแยกได้ ... ยกตัวอย่าง กังชาวจีนที่เขามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ใน
 พระราชอาณาจักรนี้ โดยมากยอมมาอยู่หญิงไทยเป็นภรรยา มีบุตรหลานสืบต่อมา ถ้าเป็น
 ผู้ชายมักไ้ไ้คบเป็ย ตามเพศจีน คงไปหลายชั่วชั่ววง จนถึงพูดภาษาจีนไม่ได้ก็มี ส่วน
 บุตรหลานจีนที่เป็นผู้หญิงนั้น มักไ้คบแ่งกับชาวไทยตามขารดา ขาแต่ชั้นบุตรของจีน
 จะกำหนดเอาตาม เพศที่พึ่งเห็นโคควยการแ่งตัวโดยปรกติ คือบรรดาชายที่ไ้เป็ยจะ
 เป็นจีนแท้ หรือแม่แก่เป็นเชื้อสายจีนเพียงใดก็ตาม ถ้าไ้คบเป็ยอย่างจีนก็ไ้เห็นว่า
 เป็นจีน บรรดาหญิงที่แ่งตัวเป็นไทยก็ไ้เห็นว่า เป็นไทย เว้นไ้แต่หญิงที่แ่งตัวเป็นจีน
 คือผู้หญิงที่มาจาก เมืองจีนก็มีมาก จึงไ้ไ้เห็นว่า เป็นจีน¹

การกำหนดว่า ถ้าผู้ใดไ้คบเป็ยแล้วเป็นจีนนั้น นอกจากจะมีผลทำให้ลูกหลานของชาวจีน
 ซึ่งบางครั้งพูดภาษาจีนไม่ได้เลย ต้องถูกนับว่าเป็นจีนไปควยแล้วยังเกิดโอกาสให้คนไทยบางคน
 ซึ่งต้องการหนีการสักเป็นไพร่หลวง โดยการไ้คบเป็ยเป็นจีน เพราะเมื่อไ้คบเป็ยเป็นจีนแล้ว
 ไ้บต้องถูกเกณฑ์เข้าเคื่อน คงเสียแ่งเงินค่าผูกปี ซึ่งเก็บสามปีครั้งหนึ่ง เป็นเงินประมาณ
 4 บาท 2 สลึงเท่านั้น น้อยกว่าการเสียเงินแทนการเข้าเวรเป็นคนหลวง²
นอกจากนั้นยังมีคนไทยบางคนที่แอมไ้คบเป็ย เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกจับกุมในการที่ตน
หลบหนี เพราะไ้เห็นว่าคนจีนยังสบายคอว่างถูกกฎหมาย บางการห้ามเฉพาะพวกคนไทยเท่านั้น
การหลีกเลี่ยงกฎหมายโคเช่นนี้ ทำให้ชาวไทยเป็นจำนวนไ้คบเป็ยคังกลาว จนถึงกับ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.19 แ่่ม 4 เรื่อง คำอธิบายบัญชีสำมะโนครัว ร.ศ. 122.

² ประพจน์ ตริณรงค์ ชีวิตเสีสิยรโกเศศ หน้า 181 - 2.

ทางการในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องออกประกาศชำระคนไทย
ที่สูญเงินแล้วคว้นมเบียดเป็นจีนนี้¹

สิ่งที่ทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับจำนวนพลเมือง ประการที่สอง คือ แม้ว่า
ทางการไทยจะได้นำเนินการสำรวจสำมะโนครัวพลเรือน ในปี พ.ศ. 2446 (ร.ศ.122)
แต่ก็มีอุปสรรคต่างๆ จนไม่สามารถแสดงถึงจำนวนพลเมืองและชาวจีนที่เข้ามาอยู่ในประเทศ
ในทุกมณฑลได้ จึงปรากฏว่าในการสำรวจครั้งนั้น สามารถแสดงผลการสำรวจมาได้เพียง
12 มณฑลเท่านั้น คือ

มณฑลนครศรีธรรมราช	ราชสีมา	นครสวรรค์	กรุงเทพฯ
ราชบุรี	นครไชยศรี	พิษณุโลก	ชุมพร
ปราจีนบุรี	ภูเก็ต	เพชรบูรณ์	จันทบุรี ²

¹ ชุมนุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2408 - 2411 เรื่องประกาศให้ชำระคนไทยที่
สูญเงิน หน้า 64 - 5.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.19 แฟ้ม 4 เรื่องคำ
อธิบายบัญชีสำมะโนครัว ร.ศ. 122 และรายละเอียดที่แสดงจำนวนพลเมืองใน 12 มณฑล
นี้คือ

จำนวนพลเมืองทั้งชายและหญิง	3,308,032 คน
จำแนกเป็นไทย	2,677,987 คน
จีน	195,498 คน ฯลฯ

สำหรับมณฑลกรุงเทพฯ ซึ่งขึ้นอยู่กับกระทรวงนครบาล เพิ่งมียอดแสดงจำนวน
พลเมืองในปี ร.ศ. 128 (จากสำมะโนครัว) ซึ่งแสดงรายละเอียดว่า

จำนวนพลเมืองทั้งชายและหญิง	867,431 คน
จำแนกเป็นไทย	639,920 คน
จีน	197,918 คน ฯลฯ

(จากยอดจำนวนพลเมืองของสำมะโนครัว มณฑลกรุงเทพฯ ร.ศ. 128 ม.2.19 แฟ้ม 4)

สำหรับมณฑลที่ยังสำรวจไม่เสร็จนั้น ทางการอ้างว่า

1. มณฑลกรุงเทพฯ ยังไม่เสร็จเพราะมิได้ขึ้นกับกระทรวงมหาดไทย

2. มณฑลพายัพ, อุดร, อีสาน, บุรพา การปกครองท้องที่ชั้นอำเภอยังไม่เรียบร้อย

3. มณฑลไทรบุรี, กลันตัน, ตรังกานู การสำรวจทำได้ลำบาก เพราะการปกครองท้องที่ยังใช้แบบมลายูอยู่

แม้จะมีสิ่งทำให้เกิดความกลาดเคลื่อนในการประเมินจำนวนชาวจีนในประเทศไทย

ดังกล่าวแล้ว แต่ก็ยังมีหลักฐานที่แสดงถึงจำนวนชาวจีนในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้จากการเก็บเงินค่าแรงผูกปีต่อมือจีน ดังบัญชีเงินค่าแรง

และจำนวนชาวจีน ในตารางต่อไปนี้

ตารางแสดงจำนวนของชาวเงินและเงินค่าแรงที่ทางการเก็บได้ในปี ร.ศ. 122, 125, 128
 จำนวนคน 122(พ.ศ. 2446) จำนวนคน 125(พ.ศ. 2449) จำนวนคน 128(พ.ศ. 2452)

มณฑล	จำนวนเงิน		จำนวนเงิน		จำนวนเงิน	
	จำนวนคน	บาท	จำนวนคน	บาท	จำนวนคน	บาท
ปราจีนบุรี	21,299	93,184	16,840	73,675	20,946	123,122
ราชบุรี	21,091	92,275	19,858	86,883	21,613	129,678
นครไชยศรี	17,226	79,364	14,334	62,713	15,834	95,004
กรุงเก่า	12,722	55,689	9,832	43,018	13,811	82,590
นครสวรรค์	6,149	26,902	6,582	28,798	7,093	42,524
พิษณุโลก	3,395	14,857	4,391	19,214	4,816	28,908
จันทบุรี	2,207	9,783	821	3,596	5,590	22,350
รวม 8 มณฑล	85,407	377,794	75,216	382,965	92,945	537,155
กรุงเทพฯ	101,336	478,376	126,028	597,231	121,278	756,460
รวมทั้งสิ้น	186,743	856,170	201,244	980,196	215,188	1,293,615

1 กองจกหมายเทศแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 28.2/43 เรื่องบัญญัติ
 ดำเนินการไว้พลเรือน จกหมายกรวยบังคับมณฑลของเจ้าพระยายมราช ที่ 625/11091
 ลงวันที่ 8 มีนาคม ร.ศ. 128.

การประเมินชาวจีนในประเทศไทย จากจำนวนเงินที่เก็บจากการผูกปี้จีน ดังกล่าวนี้นี้ ทำให้ข้าราชการคนสำคัญของไทยในยุคนั้น เช่น กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (ยก ในขณะที่) เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เจ้าพระยาอมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล และ มิสเตอร์ไฮล์ เจ้ากรมสรรพากรนอก ต่างมีความเห็นสอดคล้องกัน ที่ไคกราบบังคับมทูลเสนอ ความเห็นเกี่ยวกับชาวจีนทั้งสิ้นในประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2452 (ร.ศ. 128 ปลายรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) นี้ว่า ถ้าจะนับรวมจำนวนทั้งเด็ก และผู้ใหญ่จีนและ ชาวจีนในมณฑลอื่นๆแล้ว จะมีชาวจีนในประเทศไทยรวมทั้งสิ้น ประมาณ 360,000 คนเท่านั้น¹

แต่เนื่องจากไม่มีหลักฐานอย่างแน่นอน เกี่ยวกับจำนวนชาวจีนในประเทศไทย ทั้งได้ มีการผสมปนเปทางวัฒนธรรมและการดำรงชีวิตระหว่างชาวจีนและชาวไทย จนยากที่จะแยกกัน ออกอย่างเด่นชัด ทำให้ชาวต่างประเทศหลายคนเดินทางเข้ามาในเมืองไทย และได้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศไทยนี้ มักจะคาดคะเนจำนวนชาวจีนในยุคนั้นไว้เป็นจำนวนสูง

ดังเช่น นายเฮซ เอส ฮอลเดต (H.S. Hallet) ชาวลังกณณูมาเยือนประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2427 (ค.ศ. 1884) ไคกล่าวไว้ในหนังสือของเขาว่า "คนจีนในเทศสยามนี้ ดูเหมือนจะมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ครั้งหนึ่งของประชากรตามบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือบริเวณ กรุงเทพฯ เป็นคนจีน และคนในเทศนั้นมียุมน้อยมากที่ไม่มีร่องรอยของเลือดจีนผสมอยู่ " และกล่าวอ้างต่อไปอีกว่า คนจีนนั้นประกอบเป็นหนึ่งในสามของประชากรทั้งหมด ซึ่งอาจมีอยู่ในราว 9 ล้านคน²

ในปีดังกล่าวนี้ (พ.ศ. 2427, ค.ศ. 1884) นายรอสนี (Rosny) ก็ได้คาดคะเนจำนวนชาวจีนในประเทศไทยไว้เช่นกัน ซึ่งแม้จะเห็นได้ชัดว่าเป็นจำนวนแตกต่างกับนาย ฮอลเดต แต่ก็ยังอ้างไว้เป็นจำนวนสูงมาก โดยสรุปเอาว่า จากจำนวนพลเมืองไทยประมาณ 5.9 ล้านคนนั้น ประกอบด้วย 1.6 ล้านคนเป็นชาวไทย 1.5 ล้านคนเป็นชาวจีน 1 ล้านคนเป็นชาวมาเลย์ 1 ล้านคนเป็นชาวลาว สำหรับที่เหลือเป็นคนชาติอื่นๆ ทั้งยังได้คาดคะเนถึงจำนวนพลเมืองในกรุงเทพฯ ว่า คงมีอยู่ในราว 404,000 คน จากจำนวนนี้

¹ รองจกหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.15 แฟ้ม 4 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาอมราช ที่ 625/11091 วันที่ 8 มีนาคม ร.ศ. 128.

² กมล จันทรส อธิพิพลของชาวจีนโพ้นทะเล หน้า 265.

200,000 คนเป็นชาวจีน 120,000 คนเป็นชาวไทย¹ และในปี พ.ศ. 2433 (ค.ศ. 1890) นายแลนดอน (K.P. Landon) ได้คาดคะเนไว้ว่าจากจำนวนพลเมืองไทยทั้งสิ้นประมาณ 10 ล้านคนนั้น จะมีชาวจีนและชาวไทยเท่ากัน คือ ประมาณพวกละ 3 ล้านคน ที่เหลือนี้เป็นชาวต่างชาติอื่นๆ²

นอกจากชาวต่างประเทศดังที่ได้อีกตัวอย่างมานี้ ยังปรากฏว่ามีชาวต่างประเทศอีกหลายคน ซึ่งคาดคะเนจำนวนชาวจีนในประเทศไทยไว้เป็นจำนวนสูง³ จนไม่อาจจะยอมรับการคาดคะเนนั้นได้ ดังเช่นข้าราชการคนสำคัญของไทยในสมัยนั้นได้โต้แย้งว่าการที่ชาวต่างประเทศอ้างถึงจำนวนชาวจีนในประเทศไทยไว้เป็นจำนวนล้านๆ คนนั้นเป็นสิ่งที่เกินความจริง เป็นไปโดยยาก

ดังเช่น กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (ยศในขณะนั้น) ทรงกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่องจำนวนชาวจีน ในปี พ.ศ. 2452 (ร.ศ. 128) ตอนหนึ่งว่า " ... ความเห็นของมิสเตอร์ไฮด์ เจ้ากรมสรรพากรนอก ซึ่งได้พิเคราะห์ในเรื่องนี้มากเหมือนกัน เห็นอย่างเดียวกับข้าพระพุทธเจ้าว่า จำนวนจีนในพระราชอาณาจักรอย่างมากที่สุดจะไม่เกิน 360,000 คน ทั้งจีนเก่าและจีนใหม่ ไม่นับด้วยล้านอย่างฝรั่งเข้าใจเป็นแน่แท้⁴ ... " และกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ยังทรงกราบบังคมทูลชี้แจงสาเหตุที่พวกชาวต่างประเทศเข้าใจผิดในเรื่องที่เกี่ยวกับจำนวนชาวจีนนี้ว่า เพราะชาวต่างประเทศเหล่านั้น

¹Victor Purcell, op. cit., p. 85 (citing Le peuple siamois ou thai, p. 116. by Leon de Rosny)

²Ibid. p.84 (citing The Chinese in Thailand, p. 21 by K.P.Landon)

³ดูรายละเอียดจากตารางการคาดคะเนจำนวนชาวจีนของ William G. Skinner op. cit., pp. 68 - 69.

⁴กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.28.2 แฟ้ม 43 คำกราบบังคมทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 257/10589 ลงวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 128.

เข้าใจว่า ประเทศไทยนั้นมีอัครราชวณจีนเข้าประเทศเป็นจำนวนมาก ซึ่งเมื่อเป็นดังนี้แล้ว การคาดคะเนชาวจีนในประเทศ จึงคาดคะเนไว้เป็นจำนวนมากตามด้วย ซึ่งพระองค์ทรง กราบทูลชี้แจงว่า " ... จำนวนจีนที่ปรากฏเข้ามาในราชอาณาจักรมามากมายเท่าใด จีนที่ เข้ามาอยู่ประจำในพระราชอาณาจักรก็ไม่มากเท่าที่ฝรั่งเข้าใจกัน ถ้าคิดจำนวนจีนที่เข้ามา 100 คน หาเงินได้แล้วกลับไปเมืองจีนเสียประมาณ 50 เป็นอัครราชทูตเสีย ประมาณ 20 ที่อยู่ประจำในพระราชอาณาจักรราว 30 เป็นอย่างมาก !.. "

สำหรับชาวต่างประเทศที่ได้อ้างถึงจำนวนของชาวจีนในประเทศไทยไว้ใกล้เคียงกับ จำนวนที่ทางการไทยคะเนเอาไว้ คือ นายสกินเนอร์ (William G. Skinner) ซึ่งได้ให้ รายละเอียดในเรื่องจำนวนของชาวจีนในยุคนี้มาก กล่าวโดยสรุป คือ

ในปี พ.ศ. 2413 (ค.ศ. 1870)	คาดคะเนจำนวนจีนไว้ประมาณ	252,000 คน
" 2423 (ค.ศ. 1880)	" "	289,000 คน
" 2433 (ค.ศ. 1890)	" "	331,000 คน
" 2443 (ค.ศ. 1900)	" "	386,000 คน
" 2453 (ค.ศ. 1910)	" "	467,000 คน

นายสกินเนอร์ (William G. Skinner) นับว่าได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับจำนวน ชาวจีนในยุครัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นี้ไว้เป็นอันมาก เพราะได้แยก แสดงจำนวนของชาวจีนที่เกิดในประเทศจีน อัคราเพิ่มจากยุคก่อน จำนวนชาวจีนที่เกิดใน ประเทศไทย และจำนวนชาวจีนทั้งหมด เปรียบเทียบกับจำนวนชาวไทยทั้งประเทศด้วย ดังสถิติที่แสดงถึงจำนวนชาวจีนในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่คัดมาจาก ตารางจำนวนชาวจีนในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2368 — 2460 (ค.ศ. 1823 - 1917) ดังต่อไปนี้

ค.ศ.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	(พันละ)
1825	100	1	130		230		4,750	2.10	4.8	
1850	110	3.9	190	16.2	300	11.6	5,200	2.12	5.8	
1860	118	7.3	219	18.3	332	12.3	5,450	2.17	6.2	
1870	131	11.0	252	15.1	383	13.6	5,775	2.27	6.6	
1880 ¹	146	11.5	289	14.7	435	13.6	6,200	2.35	7.0	
1890	166	13.7	331	14.5	497	14.3	6,670	2.49	7.8	
1900	222	33.7	386	16.6	608	22.3	7,320	3.03	8.3	
1910	325	46.4	467	21.0	792	30.3	8,305	3.91	9.5	
1917	349	10.2	587	27.4	906	20.6	9,232	3.78	9.8	

หมายเหตุ

1. จำนวนชาวจีนซึ่งเกิดในประเทศจีน
3. จำนวนชาวจีนซึ่งเกิดในประเทศไทย
5. จำนวนชาวจีนทั้งสิ้น
7. จำนวนชาวไทย
- 2, 4, 6 อัตราส่วนที่เพิ่มขึ้นร้อยละ
8. ร้อยละของการเปรียบเทียบชาวจีนที่เกิดในจีนต่อพลเมืองทั้งสิ้น
9. ร้อยละของการเปรียบเทียบชาวจีนทั้งหมดต่อพลเมืองทั้งสิ้น¹

นอกจากการคาดคะเนจำนวนชาวจีนของชาวต่างประเทศและทางการไทยดังกล่าวมาแล้ว
ยังได้มีการคาดคะเนจำนวนชาวจีน อีกบางประเภทที่น่าสนใจ คือ

จำนวนชาวจีนในทัศนคติของประชาชนคนไทยคนหนึ่ง ที่มีความหวั่นวิตกและหวาดระแวง
ถึงอิทธิพลของชาวจีนในประเทศไทยในยุคนั้นเป็นอย่างยิ่ง ถึงกับได้มีบัตรสนเท่ห์ (เป็นจดหมายใช้
นามแฝง) ไปกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงความคิดเห็นคัดค้าน
กับชาวลีอี่ที่ทางการไทยจะให้รัฐบาลจีนตั้งสถานกงสุลในประเทศ ทั้งยังได้แสดงความหวั่นวิตกใน
อิทธิพลของชาวจีน ซึ่งเขาคาดว่าชาวจีนมีอยู่ในประเทศมากกว่าชาวไทยเสียอีก ดังข้อความ

¹William G. Skinner, op. cit., p. 29 (Table 5)

ตอนหนึ่ง ดังนี้ " ... อีกประการหนึ่ง พวกจีนมิใช่ว่ามีผู้อยู่ในกรุงเทพฯ ดังชาวยุหรบนับว่ามากกว่าไทยก็ได้ เพราะถ้าไม่นับพวกผู้หญิงที่เป็นลูกเมียของพวกจีน หรือแขก อยู่ในรายสำมะโนครัวไทยแล้ว ไทยก็มีอยู่ไม่กี่คน !... "

จากทัศนะและการคาดคะเนดังกล่าวนี้ แม้จะไม่ตรงกับความเป็นจริงนักก็ตาม แต่ก็แสดงให้เห็นอิทธิพลของชาวจีน ในสายตาของชาวไทยซึ่งมิได้ศึกษาในข้อเท็จจริงเกี่ยวกับชาวจีน ซึ่งผู้เขียนคาดว่าการมีผู้คิดเห็นในทำนองนี้เป็นจำนวนมิใช่น้อยแม้ในยุคปัจจุบันนี้

มีข้อสังเกตเกี่ยวกับการกล่าวอ้างถึงจำนวนชาวจีนในประเทศไทยในยุคนั้นอีกประการหนึ่งก็คือ ทางฝ่ายจีนนั้นมักจะกล่าวอ้างถึงจำนวนชาวจีนไว้สูง เพื่อผลการต่อรองทางการค้าในเมืองในเรื่อง การปกครองชาวจีน กับทางฝ่ายทางการไทย โดยกล่าวอ้างจำนวนชาวจีนให้สูงไว้ เพื่อจะยกเป็นเหตุอ้างถึงความจำเป็นที่รัฐบาลไทยควรจะยอมให้รัฐบาลจีนตั้งสถานกงสุลขึ้นดูแลชาวจีนในประเทศไทย ดังรายงานกราบบังคมทูลของพระยาบริบูรณ์โกษากร (ชาวจีนที่เป็นขุนนางไทย) ต่อพระเจ้าอนุวงศ์ กรมหลวงเทเวศร์วงษ์วโรปการ รายงานการพบปะสนทนากับคณะขุนนางจีนที่เดินทางเข้ามาเมืองไทย ซึ่งจากรายงานตอนหนึ่งว่า

" ... ในเวลาเพียงวันนี้ ราชทูตญี่ปุ่นได้มาเยี่ยมข้าหลวง (จีน ... ผู้เขียน) และราชทูตญี่ปุ่น ได้พูดว่า คนสัพเพทไทยมีประมาณ 100 คนเศษ ญี่ปุ่นยังมีผู้คนจีนในกรุงเทพฯ มีมาก ควรจะมีทูตบางจะได้อุดูแลคนจีน แล้วราชทูตญี่ปุ่นจึงถามข้าหลวงว่า คนจีนในกรุงเทพฯ มีประมาณเท่าใด ข้าหลวงจีนตอบว่ามีประมาณเกือบ 2 ล้านคน ข้าพระพุทธเจ้าจึงพูดค้านว่ามีไม่ถึงเท่านั้น มีเพียง 4 แสนคนเศษ ² "

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ท. 21 แฟ้ม 12 จดหมายกราบบังคมทูลของผู้ใช้นามแฝงว่า " นักกะตัญญูแท้ " ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน ร.ศ.126.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ท.21 แฟ้ม 13 จดหมายกราบบังคมทูลของพระยาบริบูรณ์โกษากร ลงวันที่ 25 ธันวาคม ร.ศ.126 ต่อกรมหลวงเทเวศร์วงษ์วโรปการ (เรื่องยังชีพ ขุนนางจีนเข้ามากรุงเทพฯ)

การตั้งหลักแหล่งของชาวจีน

ชาวจีนเมื่อเดินทางเข้ามาในเมืองไทยมักจะมารวมกันในที่แห่งใดแห่งหนึ่งก่อน เช่น ที่กรุงเทพฯ หรือภูเก็ต แล้วจึงไปเป็นตัวแทนหาจ้างมา คือเถาเก ก็จะไปจัดส่งไปทำงานตามแหล่งงานต่างๆ ที่เป็นเช่นนี้เพราะชาวจีนใหม่เดินทางเข้ามาในเมืองไทยส่วนมากนั้น มักจะเป็นพวกจีนกรรมกร(กุลี)ที่พวกเถาเก ส่งนายหน้าไปเกลี้ยกล่อมมาจ้างมาจากเมืองจีน หรือว่าจ้างมาจากบริษัทจัดหาคนงานของชาวจีนที่เมืองสิงคโปร์และปีนัง โดยเถาเกได้ออกค่าใช้จ่ายต่างๆ ตลอดจนค่ากินอยู่และเงินสำรองล่วงหน้าแก่ครอบครัวของจีนเหล่านั้น โดยกรรมกรจีนเหล่านั้นต้องให้สัญญาในทำนองว่า จะต้องทำงานอยู่ครบกำหนดสัญญา(อาจเป็น 1 - 3 ปี) ถ้าหนีหายหรือบิคพริวในระหว่างนั้นจะยอมให้ลงโทษอาญา วิธีการแบบนี้เรียกว่า "Indenture - labour" (กรรมกรประเภทจ่ายค่าแรงล่วงหน้า ... ผู้เขียน) ซึ่งนิยมกันแพร่หลายในเวลานั้น¹

เมื่อทำงานครบกำหนดตามสัญญาแล้ว ชาวจีนเหล่านั้นก็จะเป็นอิสระในการเลือกรับจ้างทำงาน ซึ่งอาจจะรับจ้างทำงานกับนายจ้างเดิม หรือไปรับจ้างทำงานในที่แห่งใหม่ เพื่อรวบรวมเงินกลับไปยังประเทศจีน หรือมีเงินนั้นก็เอาเงินจำนวนนี้ไปตั้งร้านขายของส่วนตัว บางก็ออกไปอยู่ตามหัวเมืองเพื่อจับจองซื้อที่ดินทำไร่ทำสวน จนตั้งหลักเป็นปึกแผ่น ซึ่งก็จะมีภรรยาในระยะนี้²

ชาวจีนนอกจากจะขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพการงานแล้ว ยังมีผู้ยกย่องว่าชาวจีนมีความเฉลียวฉลาดในการฉวยโอกาสและมองเห็นเหตุการณ์ไกล ที่ชนชาติอื่นมองไม่เห็น ดังนั้นไม่ว่าจะมีช่องทางอะไรเพียงเล็กน้อย หรือที่มีผู้ต้องการว่าจ้างไปทำงานอะไรก็ตาม เมื่อไม่มีคนอื่นยอมรับจ้างแล้ว คนจีนจะรีบฉวยโอกาสทันที ดังนั้นจึงปรากฏว่าชาวจีนได้เข้าไปตั้งหลักแหล่ง

¹ สาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ภาคที่ 2 หน้า 668 - 9.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.28.2 แฟ้ม 43 คำกราบบังคมทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 257/15089 ลงวันที่ 26 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 128 (เรื่องเก็บเงินค่าราชการจีน)

ตามที่ต่างๆทั่วไป¹

ชาวจีนซึ่งไปตั้งหลักแหล่งตามที่ต่าง ๆ นั้น พอจะมีหลักฐานแสดงจำนวนการกระจายของชาวจีนไปตามจังหวัดต่างๆ ดังสำมะโนครัวเมือง ในปี พ.ศ. 2446 (ร.ก.122) คือ

มณฑลปราจีนบุรี	จำนวนชาวจีนจากยอกทะเลเบียนสำมะโนครัว	35,912 คน
มณฑลราชบุรี	"	" 38,769 คน
มณฑลนครไชยศรี	"	" 33,992 คน
มณฑลภูเก็ต	"	" 32,408 คน
มณฑลกรุงเก่า	"	" 18,619 คน
มณฑลจันทบุรี	"	" 10,080 คน
มณฑลนครศรีธรรมราช	"	" 9,303 คน
มณฑลนครสวรรค์	"	" 6,283 คน
มณฑลพิษณุโลก	"	" 4,442 คน
มณฑลชุมพร	"	" 3,129 คน
มณฑลนครราชสีมา	"	" 2,431 คน ²

ซึ่งจากจำนวนชาวจีน ซึ่งกระจายไปตั้งหลักแหล่งตามที่ต่างๆนี้ แม้จะเป็นยอดจำนวนที่ได้จากการสำรวจเพียงครั้งเดียว แต่เมื่อพิจารณาประกอบกับยอดเงินที่เก็บได้จากการผูกปิ่นแล้ว จะเห็นว่า การกระจายของชาวจีนในยุคนั้นไม่เปลี่ยนแปลงไปมาก คือ มณฑลกรุงเทพฯ ปราจีนบุรี ราชบุรี และนครไชยศรี จัดว่าเป็นแหล่งที่มีชาวจีนอยู่เป็นจำนวนมาก และกระจายไปตามที่ต่างๆ ตามลำดับ ตามแหล่งแห่งความเจริญต่างๆ เช่น ตามลุ่มแม่น้ำต่างๆ เป็นต้น ส่วนดินแดนที่จีน

¹ คาร์ล บ็อค สมัยพระปิยะมหาราช แปลโดย เสรีบุร พันธ์รังษี และ อัมพร จุลานนท์ หน้า 189.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.19 แฟ้ม 4 คำกราบทูลของเจ้าพระยายมราช ที่ 83/1240 ลงวันที่ 7 พฤษภาคม ร.ก. 129 ทอกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ราชเลขานุการ ตารางแสดงจำนวนชาวจีน และเงินค่าแรงที่เก็บได้ในปี ร.ก. 122.

เข้าไปตั้งหลักแหล่งเป็นจำนวนไม่มากนัก คือ ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และทางภาค ตะวันตกของประเทศ สำหรับจำนวนพลเมืองชาวจีนในทางจังหวัดภาคใต้ ตั้งแต่จังหวัดระนอง ลงไปจนถึงภูเก็ตที่เป็นศูนย์กลางการทำเหมืองแร่ นั้น จำนวนชาวจีนจะสูงขึ้นหรือลดลงต่ำเป็น ระยะเวลาไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับปัจจัยในงานเหมืองแร่หลายประการ เช่น ราคาดีบุกจะสูงหรือต่ำ และปีนั้นน้ำฝนจะมีพอที่จะทำการล้างแร่ได้ดีหรือไม่¹

จากการพิจารณาปัญหาในเรื่องจำนวนชาวจีนในประเทศไทย ดังกล่าวนี้นี้ จะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องที่ยากจะทราบจำนวนชาวจีนที่แน่นอนได้ ทั้งนี้เพราะการผสมผสานกันทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมกันอย่างใกล้ชิด ประกอบทั้งทางการไทยไม่สามารถตั้งเกณฑ์แยกแยะจำนวนชาวจีนที่แท้จริงได้ การกำหนดจำนวนชาวจีนจึงได้แต่คาดคะเนเอาเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นทางการไทยหรือชาวต่างประเทศ ผู้ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย จึงควรตระหนักในปัญหา ขอนควย

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระยะเวลาเสด็จพระราชดำเนินหัวเมือง ชายทะเลตะวันตก หน้า 98.

บทบาทของชาวจีนโดยทั่วไป
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น นับได้ว่าชาวจีนในประเทศไทย ได้มีบทบาทสำคัญในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา เป็นอย่างมาก ดังจะได้อธิบายพอเป็นสังเขปดังต่อไปนี้

บทบาทของชาวจีนทางด้านการเศรษฐกิจ

ชาวจีนมีบทบาทในการดำเนินกิจการค้า ตลอดจนการประกอบอาชีพต่างๆหลายประการ เช่น ทางด้านการค้า ชาวจีนได้เข้าดำเนินการในกิจการค้าที่สำคัญของประเทศ คือ การส่งสินค้าออกนอกประเทศและรับซื้อสินค้าเข้าประเทศ กิจการที่สำคัญส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของพ่อค้าจีน และพ่อค้าชาวตะวันตกทั้งสิ้น จะเห็นได้จากรายงานการประชุมเสนาบดี (30 ธันวาคม ร.ศ. 126) ซึ่งปริกษาหารือกันในเรื่องที่โรงสีข้าวในประเทศไทยต้องปิดโรง อันเนื่องมาจากราคาของเงินบาทได้สูงขึ้น ซึ่งแม้เป็นผลดีแก่ผู้ซื้อสินค้าเข้าประเทศ แต่ก็เป็นผลเสียต่อผู้ที่ส่งสินค้าออกยังต่างประเทศ เพราะต้องประสบกับการขาดทุน เรื่องนี้ขอปริกษาตอนหนึ่งที่ได้แสดงให้เห็นถึงสภาพของการคุ้มครองการค้าระหว่างประเทศโดยพ่อค้าจีนและพ่อค้าชาวตะวันตก " ... ค่าของเงินบาทที่สูงขึ้นนั้น พวกพ่อค้าชาวเขาก็ต้องยินดี ผิดกับพวกพ่อค้าชาวออก ซึ่งอยากได้เงินบาทค่าแต่เมื่อพิจารณาเหตุแล้ว เห็นว่าหากที่สินค้าชาวออกมีไม่กี่ทางนัก ทางสินค้าชาวเขามีมากกว่า การที่คิดเห็นกันว่าเขามีสินค้าออกมากเงินเข้ามาตกในมือเรานั้นไม่จริง เพราะทั้งพ่อค้าชาวออกและชาวเขา ก็เป็นคนต่างประเทศทั้งนั้น¹ ... "

มีตัวอย่างจากกิจการที่เกี่ยวข้องกับงานด้านกรมศุลกากรในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าชาวจีนและชาวตะวันตกเป็นผู้คุมกิจการรับและส่งสินค้ากับต่างประเทศ ดังที่พระยาอนุমানราชชนกกล่าวไว้ถึงเหตุการณ์ในอดีตว่า คำว่ากรมศุลกากรในสมัยนั้น ยังเป็นคำบัญญัติใหม่อยู่ คนสามัญทั่วไปไม่รู้ รู้แต่เรียกว่า โรงภาษีร้อยชักสาม หรือเรียกแต่สั้นว่า โรงภาษี ชาวจีนเรียกว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 1 ฉ. แฟ้ม 3 รายงานการประชุมเสนาบดี 22 พฤษภาคม ร.ศ. 120 - 30 ธันวาคม ร.ศ. 126.

ภาษีกวน (ด่านภาษี) หรือ แม่สินชา (ร้อยชักสาม) ... ยิ่งกว่านั้นที่หน้าตึกชั้นบนก็ไม่ได้เขียนบอกว่าเป็นกรมศุลกากร แต่บอกว่าเป็นศุลกสถาน มีคำอังกฤษและคำจีนกำกับว่า Custom House (โรงภาษี) และ ไสยกวน (ด่านทางทะเล) ... เจ้าพนักงานชาวออกกลางคนก็พูดภาษาจีนแต่ใจโตบ้าง เพราะคลุกคลีที่โงมอยู่กับพวกจีน ซึ่งมาติดต่อเสียภาษีสินค้าชาวออกอยู่แทบตลอดเวลาทำงาน ถ้าส่งภาษาไม่เข้าใจก็ต้องฟังพวกลูกจีนที่พูดภาษาจีนได้ ทั้งนี้เพราะใบขนสินค้าจะต้องจดเป็นภาษาไทย แต่สำเนาใบก็เขียนเป็นภาษาจีน เจ้าพนักงานชั้นผู้น้อยก็จะต้องเขียนเป็นภาษาไทยตามที่ชาวจีนมาเสียภาษีบอกให้¹

นอกจากชาวจีนจะได้เข้าคู่มือกิจการค้าสำคัญของประเทศแล้ว แม้ในกิจการค้าย่อยๆ ถ้ามีโอกาส ชาวจีนจะรีบฉวยโอกาสทันที พระยาอนุমানราชชนไตรกล่าวถึงการผลิตน้ำแข็งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะที่ชาวไทยเพิ่งรู้จักว่าน้ำแข็งเป็นอย่างไรนั้น ชาวจีนก็เป็นผู้ทำการขายน้ำแข็งเสียแล้ว โดยพระยาอนุমানราชชนไตรยกกลอนบทหนึ่งขึ้นมาอย่างดังนี้

" น้ำ	อะไรเพื่อนเฮ้ย	เจ๊กชาย
แข็ง	แต่มันละลาย	ออกไค้
แสง	เป็นประกายพราย	บางกอก แนะเออย
แก้ว	ละอัฐใส่ให้	คิมแล้วหวานเย็น ² "

ชาวจีนมีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ไม่ใช่เพียงแต่เขาไปคุมการค้าขายเพียงอย่างเดียว เพราะชาวจีนได้ประกอบอาชีพในยุคนั้นแทบทุกชนิด นับตั้งแต่รับจ้างเป็นพวกก่อสร้างทางรถไฟและขุดคลองของทางการ เป็นกรรมกรในโรงสีข้าว โรงเคื่อย ของเอกชน เป็นกั๊กลากรถ และคนงานในเหมืองแร่ทางภาคใต้ ที่มีความสามารถก็เป็นช่างฝีมือ เช่น ตัดเลื่อยกางเกง ช่างทำเพชรพลอย และเครื่องทองต่างๆ ช่างตีคัม

¹ พระยาอนุমানราชชนไตร ฟื้นความหลัง เล่ม 2 หน้า 95.

² ค. หน้า 107 ผู้เขียนอ้างจากคำกลอนของผู้ใจนามแฝงว่า " เอกชน " ลงในหนังสือพิมพ์ประทีปใหม่ ปีที่ 46 ร.ศ. 128.

*
ชาวจีนที่มีทุนก็ตั้งโรงรับจำนำ เปิดบริการการเดินเรือกลไฟระหว่างประเทศ ตลอดจนเข้า
รับการประมูลเป็นเจ้าของนายอากร ผูกขาดเป็นเจ้าของที่ดิน และการพนันต่างๆ ดังนั้นอาจ
กล่าวได้ว่าอาชีพส่วนใหญ่ของชาวไทยเวลานั้นคงจะมีแต่อาชีพการรับราชการและการทำกิจกรรม
เท่านั้น

การที่ชาวไทยนิยมประกอบอาชีพกสิกรรมหรือเข้ารับราชการดังกล่าวแล้ว ประกอบทั้ง
 ในยุคนั้น กิจการค้าขายตัวเพราะการติดต่อค้าขายกับประเทศทางตะวันตกมีมากขึ้น จึงมี
 ชาวต่างประเทศบางคนกล่าวว่า ทำให้เกิดช่องว่างในการประกอบอาชีพในสังคมของไทย
 ทำให้ชาวจีนได้มีโอกาสเข้ามาประกอบอาชีพทางการค้า โดยยึดอาชีพเป็นพ่อค้าคนกลางและ
 ขวางมือ¹

ชาวจีนไม่เพียงแต่ประสบผลสำเร็จในการเข้าครอบงำเศรษฐกิจการค้าเหนือกว่าคนไทย
 เท่านั้น แต่ยังสามรถแข่งขันและเอาชนะชาวตะวันตกที่เข้ามาค้าในยุคนั้นอีกด้วย จากการ
 สำรวจของกงสุลอังกฤษประจำประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2433 (ค.ศ. 1890) ปรากฏว่ากิจการ
 ก้าของไทยในปีนั้น เป็นของชาวจีนถึงร้อยละ 62 อังกฤษร้อยละ 26 จีนเดียร้อยละ 8 และ
 ชาติอื่น ๆ รวมทั้งไทยร้อยละ 4²

ตัวอย่างการค้าและการอุตสาหกรรมที่ชาวจีนสามารถแข่งขันกับชาวตะวันตกได้สำเร็จ
 ได้แก่ กิจการโรงสีไฟ คือ พ.ศ. 2407 (ค.ศ. 1864) ชาวตะวันตกมีโรงสีถึง 3 แห่ง
 แต่ชาวจีนยังไม่มีเลย และปีต่อๆมาชาวตะวันตกก็มีโรงสีเพิ่มขึ้นอีก ครั้นถึงปี พ.ศ. 2422
 (ค.ศ. 1879) ปรากฏว่าชาวจีนได้มีโรงสีเป็นจำนวนเท่ากับชาวตะวันตก - ครั้นถึงปี พ.ศ.
 2455 (ค.ศ. 1912) ชาวจีนกลับมีโรงสีมากกว่าชาวตะวันตก ถึง 50 แห่ง³

¹ กมล จันทรส (แปลและเรียบเรียง) อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเล หน้า 258.

² William G. Skinner, The Chinese Society in Thailand p. 102.

³ Ibid. p. 103.

และในค่านักกิจการโรงเลื่อยนั้น แม้ว่าชาวตะวันตกจะควบคุมกิจการทางด้านนี้มากกว่า ชาวจีน เพราะหลังจากปี พ.ศ. 2423 (ค.ศ. 1880) นี้ ชาวต่างประเทศทางตะวันตกได้ รับสัมปทานป่าไม้จากรัฐบาล แต่ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2451 (ค.ศ. 1908) ในปลายสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีโรงเลื่อยจักรไอน้ำของชาวตะวันตกว่า 7 แห่ง และของชาวจีน 4 แห่ง และโรงเลื่อยทั้งหมดนี้ต่างใช้กรรมกรที่เป็นชาวจีนทั้งสิ้น¹

กล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงของระบบเศรษฐกิจไทยระหว่างปี พ.ศ. 2353 - 2453 (ค.ศ. 1810 - 1910) นั้น ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทรวมควยอย่างมาก ทั้งทางตรง และทางอ้อม การพัฒนาระบบเศรษฐกิจของไทยนั้นมีชาวจีนเข้ามามีบทบาทประกอบไปด้วย คือ

1. การขยายกิจการเดินเรือของชาวจีนซึ่งเริ่มตนในปี พ.ศ. 2383 (ค.ศ. 1840) ในยุคของการค้าแบบเสรี
2. การขยายกิจการค้ารับและส่งของออกนอกประเทศของชาวจีน
3. ความก้าวหน้าของระบบการรับส่งสินค้าออกนอกประเทศของบริษัทยุโรป และระบบ นายหน้าผู้รับส่งสินค้าของชาวจีน
4. การเริ่มตนกิจการโรงสีไฟและชัยชนะของชาวจีนในกิจการนี้ (ต่อชาวยุโรป)
5. การเริ่มตนกิจการโรงเลื่อยและอย่างน้อยที่สุดในผลผลิตที่ตามมา
6. การควบคุมการค้าปลีกย่อยของชาวจีน
7. ความก้าวหน้าและความสำคัญของพ่อค้าคนกลางซึ่งส่วนมากเป็นชาวจีน
8. การตั้งระบบการธนาคารของพวกจีน²

¹Ibid. p. 105.

²Ibid. p. 99.

บทบาทของชาวจีนทาง ศาสนาสังคมและวัฒนธรรม

ชาวจีนที่เข้ามาทำนาก่อตั้งอยู่ในประเทศไทย ก็เหมือนกับชาวจีนที่ได้เข้าไปอยู่ในดินแดนส่วนอื่นๆ คือสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมภายในประเทศที่ตนอาศัยอยู่ได้เป็นอย่างดี โดยไม่กระทบกระเทือนต่อสิ่งที่ตนยึดมั่นและดำรงความเป็นจีนของตนอยู่ได้

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ประเทศไทยในยุคก่อนจะถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นดินแดนที่มีการประสานกันทางวัฒนธรรมของไทยและจีน ชาวต่างประเทศผู้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทยแทบทุกคนต่างกล่าวในทำนองเดียวกันว่าประเทศไทยเป็นประเทศเดียวที่มีอิทธิพลของการกลายชาติจากจีนเป็นไทยสูงกว่าดินแดนอื่นๆ ที่เป็นดังนี้เพราะได้มีองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ เช่น ชาวไทยและจีนต่างมีชาติสัมพันธ์รวมเผ่าวมไกล่เกลี่ยกัน ทำให้มีรูปร่าง หน้าตา ผิวพรรณ ไกล่เกลี่ยกันจนทำให้ไม่เกิดความรู้สึกแตกต่างกันในทางรูปร่างอย่างเด่นชัด ในค่านิยมและลัทธิความเชื่อถือก็ไกล่เกลี่ยกัน เช่น ชาวจีนและไทยส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา แม้ว่าจะต่างนิกายกันคือไทยนับถือพุทธศาสนาเถรวาท จีนนับถือนิกายมหายาน แต่ทั้งสองต่างเชื่อถือในลัทธิบูชาผีสงฆ์และสิ่งลึกลับเหมือนกัน ดังนั้นศาสนาและลัทธิความเชื่อถือจึงเป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการประสานกลมกลืนร่วมกันและกัน ประกอบทั้งนโยบายของทางการของไทยทุกสมัยมิได้มองถือว่าชาวจีนเป็น "คนต่างดาว" ดังนั้นผู้ขายชาวจีนที่อพยพเข้ามาในประเทศไทย จึงได้แต่งงานกับสตรีไทยเสียเป็นจำนวนมาก เพราะสตรีไทยมิได้มีความรังเกียจผู้ขายชาวจีนอยู่แล้ว ทำให้เกิดการผสมพันธุ์ทางเชื้อชาติ กันตลอดมา นับตั้งแต่ราชวงศ์สุโขทัยจนถึงพระบรมวงศ์ชั้นสูง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สังคมและชุมชนต่างๆ ของไทย โดยเฉพาะในแถบที่ชาวจีนได้มาทำนาก่อตั้งเป็นจำนวนมาก เช่น กรุงเทพฯ นั้นจะเป็นเครื่องยืนยันถึงบทบาทอย่างใกล้ชิดของชาวจีนที่มีต่อสภาพสังคมไทย นายคัพลิน (Richard J. Coughlin) กล่าวว่า " แหล่งชุมชนของชาวจีนในทีหนึ่งๆ ซึ่งประกอบด้วยสถานที่ประกอบธุรกิจการค้า ตลาด โรงงาน และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจต่างๆ เช่น ร้านอาหาร

โรงยาดีน โรงการพนัน สำนักหญิงโสเภณี ตลอดจนโรงมหรสพเหล่านี้ได้กลายเป็นจุดศูนย์กลาง
ของสังคมชาวไทยควย¹ "

พระยาอนุমানราชชนโคกลาวถึงแหล่งชุมนุมที่กึกก้องดังกล่าวนี้ ในยุคพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

แต่ก่อนถากถาวถึงที่สนุกสนานในเวลากลางคืน ก็มักอ้างถึงโรงหวย เพราะมีผู้คน พลุกพล่าน มีร้านขายอาหารและขนมตั้งเรียงราย สว่างไสวไปด้วยแสงตะเกียง เมื่อเกือบ 70 ปีที่ล่วงมานี้ (ราว พ.ศ. 2440 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระ - จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ... ผู้เขียน) ข้าพเจ้าเคยไปเที่ยวที่โรงหวยเวลา กลางคืน รู้สึกว่าความสนุกของโรงหวยไม่แตกต่างไปกว่าความสนุกตามโรงบ่อน ร้านขายอาหาร ของกิน และขนม ก็เป็นจำพวกเดียวกัน คือ จำพวกชาวมหุ มุขยี่เขี้ยว น้ำ กวยเตี้ยมัด ขนมจำพวกจันอับ ทองหยิบ ฝอยทอง และเต่าทิ้ง เต่าสวน ขนมอี เป็นต้น มีละครใหญ่เหมือนโรงบ่อน ถ้าเป็นคืนพิเศษ เช่น ในวัน เทศกาลเข้าพรรษา เขาบอกว่ามีคนไม่เที่ยวโรงหวยเวลากลางคืนกันมาก มีทั้ง คนในกรุงและนอกกรุงแน่นไปหมด ร้านอาหารขายดิบขายดีและมีจำนวนเพิ่มขึ้น²

ชาวต่างประเทศบางคนที่เกิดทางเข้ามาในประเทศไทย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้พรรณาดังสถานชุมชนที่กึกก้องในกรุงเทพฯ มีสภาพอันปะปนกัน ระหว่างไทยและชาวจีน โดยกลาวว่า-----

ตามสองข้างทางเกินมีศาลเจ้า ร้านเจ๊กข้างไม้ ตอตุและตอรถ ไม่ว่าจะ เป็นกิจการ ใดๆก็ตาม จะต้องมียี่หอว่าชาวจีนเป็นเจ้าของเสมอ ไกลออกไปอีกเล็กน้อย ข้ามสะพานเหล็กที่ทอดข้ามคลองคู คลองอันเป็นทางคมนาคม เชื่อมต่อกับแม่น้ำ ไปถึงกำแพงสูงก่อด้วยอิฐ มีประตูใหญ่โตสวยงาม ตรงทางเขาไปสู่ตึกใหญ่

¹Richard J. Coughlin, Double Identity : The Chinese in Modern Thailand p. 127.

²พระยาอนุমানราชชน อ.ค. หน้า 184 - 185

ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นพิณ สำหรับเป็นยานรับรองทูตที่เข้ามาในกรุงเทพฯ ยานนี้ เป็นยานหน้าอยู่และสำคัญที่สุดในเมืองนี้ จะใคร่เห็นความสับสนวุ่นวายต่างๆ นับตั้งแต่ โรงรับจำนำของชาวจีน ร้านอาหารไทยและจีน ซึ่งไม่มีอะไรพอจะเลือกได้ใน ระหว่างกันเลย มีเล่าเปิดของชาวจีนเริ่มฝึกถูกเบ็ดมาตั้งแต่ยังอายุในไซและลูกเบ็ด ก็มีเศษขยะมูลฝอยมากมายที่จะให้หากินเอาเอง ถ้าใครหาอาหารกินไม่พอ นอกจากนี้ ยังมีร้านขายยาจีน โรงปั้นเครื่องปั้นดินเผาของไทย ร้านเหล้าทั้งของไทยและจีน ที่ขายน้ำเมาที่เรียกว่า เซ่งจุน เป็นการเลี้ยงไปจากการขายน้ำเมาที่เรียกว่าเหล้า ร้านแฉงลอยเล็กๆที่จีนคนขายรองตะโกนขายน้ำสมที่เขาคำขึ้นเองหรืออาหารที่ ประกอบด้วยผักต้ม และที่มากกว่าสถานที่อื่นๆทั้งหมด ก็คือ บ่อนการพนันของจีน ซึ่งมี โรงงิ้วอยู่ติดๆกัน รัฐโคกภาษีอากรเป็นจำนวนมาก จากการออกใบอนุญาตให้แก่ " นรก " ที่มีอยู่ทั่วเมืองนี้

ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยหาใคร่สู้กล่าวตนเป็นพวกเดียวกันทั้งหมดไม่ เพราะต่างมีภาษาพูดแตกต่างกันไป และต่างแมงตัวเองออกเป็นกลุ่มภาษาพูด เช่น จีนแต้จิ๋ว ออกเสียง กวางตุ้ง และไทหล่า เป็นต้น พวกจีนแต่ละกลุ่มนี้ต่างพยายามสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างกันอย่างใกล้ชิด คนจีนโดยทั่วไปคิดถึงตัวเองว่าเป็นอะไรก่อนตามภาษาพูด เช่นว่า เขาเป็นคนแต้จิ๋ว คนกวางตุ้ง หรือคนไทหล่า เป็นต้น นอกจากภาษาพูดอันแตกต่างกันแล้ว จีนแต่ละกลุ่มภาษาพูดนั้น ยังมีอาชีพต่างๆกันเป็นส่วนใหญ่ด้วย เช่นว่า ส่วนใหญ่ของบุคคลัง เป็นจีนแต้จิ๋ว จีนกวางตุ้งส่วนใหญ่เป็นช่างกลและช่างไม้ จีนไทหล่ามักเป็นคนรับใช้ตาม บ้านเรือน โดยเฉพาะบ้านของชาวยุโรป รวมทั้งภักตาคารจีน ส่วนพวกจีนออกเสียงนั้น ส่วนใหญ่ได้เข้ามาทำเหมืองแร่ทางจังหวัดภาคใต้และมีอิทธิพลทางการ เมืองระคับทองถิ่น แต้อย่างไรก็ตามการแบ่งอาชีพตามภาษาพูดนี้หาได้เป็นไปอย่างเข้มงวดเด็ดขาดไม่²

¹ คาลล์ บอค สมัยพระปิยมหาราช แปลโดย เสรีบุร พันธ์รังษี และ อัมพร จุลานนท์ หน้า 56.

² William G. Skinner, *op. cit.*, p. 244.

สำหรับความรู้สึกของชาวไทยนั้น แม้จะมีการยอมรับความแตกต่างทางด้านภาษาพูด
 ของพวกจีนตั้งกล่าวมาแล้ว แต่ส่วนใหญ่ยังมีความรู้สึกว่าเป็นพวกจีนทุกदैยวกัน และไป
 แยกความแตกต่างระหว่างจีนที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยมานานแล้วว่าเป็นพวก " จีนเก่า "
 และพวกจีนที่เพิ่งเข้ามาเมืองไทยเป็นพวก " จีนใหม่ " ทั้งยังมีข้อนาสังเกตว่าไปได้มีการ
 แยกระหว่าง จีนแท้ ลูกจีน หลานจีน กันอย่างเด่นชัดในสมัยนั้น คงถือรวมๆกันไปว่าเป็น
 " พวกเจ๊ก " (ชื่อที่ชาวไทยนิยมใช้เรียกชาวจีน) โดยถือเอา " ผมเปี้ย " เป็น
 มาตรฐานการกำหนดความเป็นจีน ดังใคกล่าวมาแล้ว

บทบาทของชาวจีนทางด้านการศึกษา

ชาวจีนในประเทศไทยได้จัดกวดศึกษาให้แก่บุตรหลานของตนมาเป็นเวลานานแล้ว
 มีหลักฐานปรากฏว่าชาวจีนได้จัดตั้งโรงเรียนจีนขึ้นที่ตำบลเกาะเรียน จังหวัดอยุธยา ตั้งแต่
 ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว¹

ก่อนที่จะมีโรงเรียนที่สอนภาษาจีนอย่างเป็นทางการขึ้นในกรุงเทพฯ ในปลายรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และคนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 นั้น ชาวจีนก็ยังใ้ชีวิตการต่างๆ ที่จะใ้การศึกษาทางด้านภาษาจีนแก่บุตร หลาน ของตน
 บางแล้ว

นายพิรัช รัตนพล ได้กล่าวถึงวิธีการต่างๆที่ชาวจีนในประเทศไทยใ้ใ้การศึกษา
 แก่บุตร หลาน ของตน ขณะที่ยังไม่มีโรงเรียน โดยสรุปว่า

1. ชาวจีนที่มีฐานะมั่งคั่ง จะจัดส่งบุตร หลาน ของตนไปเรียนที่เมืองจีน โดยเฉพาะ
 บุตรชาย ชาวจีนนิยมส่งไปเรียนมาก ทั้งยังนิยมส่งบุตรชายของตนที่เกิดจากมารดาซึ่งเป็น
 ชาวไทยไปเรียนด้วย เพราะชาวจีนต้องการใ้บุตรชายของเขาเป็นจีนแท้ๆ ยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะ
 ประเพณีจีนนั้น บิดามารดาต้องการใ้บุตรชายใ้เป็นผู้สืบวงศ์สกุลของตนในทุกๆคน และอีก
 ๑ คนหนึ่งก็เพราะความต้องการของบิดาที่จะใ้บุตรชายเป็นจีนแท้ๆ เหมือนตน

¹ กรมวิสามัญศึกษา เอกสารการศึกษากรมวิสามัญศึกษา ฉบับที่ 2 " โรงเรียน
 ราษฎรที่สอนภาษาจีน " หน้า 1.

2. ชาวจีนที่มีฐานะดี มักจะจ้างครูจีนที่พอหาได้มาสอนบุตรหลานของตนที่บ้าน วิธีเช่นนี้ ส่วนใหญ่จะทำได้ก็เฉพาะที่ร่ำรวยมีฐานะดีเท่านั้น ทั้งนี้เพราะหากครูจีนได้ยาก และค่าจ้างครูก็สูงมาก ทั้งมาตรฐานการสอนก็ไม่ดี ครูมักไม่มีวุฒิ ส่วนใหญ่เป็นครูที่พอสอนให้นักเรียนพออ่านออกเขียนได้เท่านั้น

3. การสอนภาษาจีนตามศาลเจ้า นอกจากการจัดการศึกษาทั้งสองประการดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏว่าชาวจีนได้มีการจัดการศึกษาในแบบทรหลานของตนในอีกลักษณะหนึ่ง คือ การสอนภาษาจีนตามศาลเจ้า โดยผู้ดูแลศาลหรือที่เรียกกันตามภาษาชาวบ้านว่า "เสี้ยกิง" เป็นผู้สอนหนังสือเด็กๆ โดยใช้หนังสือกัมภีร์ศีลธรรมเก่าๆ หรือหนังสือแบบมุลมทของไทย นอกจากการสอนโดยใช้หนังสือเรียนดังกล่าวแล้ว ครูผู้สอนบางคนก็ใช้วิธีการสอนด้วยการเล่นนิทานประเภทวรรณคดี หรือเรื่องราวที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของจีนให้เด็กๆ ฟัง การสอนแบบนี้ผู้สอนสอนด้วยภาษาจีนล้วนๆ สำหรับเวลาเรียนนั้น ก็สุดแต่ผู้ปกครองจะใหม่ได้มีการคิดค่าสอนเป็นเงิน แต่จะตอบแทนด้วยการให้สิ่งของ เครื่องอุปโภค บริโภค แทน ความมุ่งหมายของผู้ปกครองก็เพียงแต่ให้บุตรหลานของตน อ่านออกเขียนได้เล็กน้อยเท่านั้น¹

การค้นคว้าของชาวจีนในประเทศไทยที่จะจัดตั้งโรงเรียนที่สอนภาษาจีนให้แก่บุตรหลานของตนอย่างจริงจัง เพิ่งมาเริ่มต้นขึ้นในตอนปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันมีผลมาจากการค้นคว้าทางชาตินิยมของชาวจีน ซึ่งได้รับการปลุกใจจากพวกคณะปฏิวัติที่มุ่งล้มราชวงศ์แมนจู คณะปฏิวัติซึ่งนำโดย ดร.ซุนยัตเซน ได้มาชักชวนและปลุกปั่นให้ชาวจีนในประเทศไทยเกิดความรู้สึกขึ้น จนถึงกับได้มีการตั้งสมาคมสนับสนุนการปฏิวัติอย่างลับๆ ขึ้นในสิงคโปร์ และกรุงเทพฯ ที่เรียกว่า "คณะตุงเมงฮวย" (T'ung Meng Hui) ในกรุงเทพฯ มีสมาคมจงหัว (Chung - hua Association) ดำเนินการเรียกรอเงินจากชาวจีนในประเทศไทย เพื่อส่งไปช่วยงานของคณะปฏิวัติ²

¹ พิชัย รัตนพล วิวัฒนาการการควบคุมโรงเรียนจีน วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรศาสตรมหาบัณฑิต 2512 หน้า 33 - 34 (อ้างจาก เอกสารการศึกษากรมวิสามัญศึกษา ฉบับที่ 2 "เรื่องโรงเรียนราษฎร์ที่สอนภาษาจีน" หน้า 1 - 3)

² William G. Skinner, Chinese Society in Thailand, p. 158.

สมาคมจงหัว (Chung - hua) ดังกล่าวนี้ ได้พยายามที่จะจัดตั้งโรงเรียนที่สอนภาษา
ภาษาจีนในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่เอกสารทางการศึกษา
ของกรมวิสามัญศึกษาได้ระบุไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2451 สมาคมจงหัว ได้จัดตั้งโรงเรียนจีน
ชื่อโรงเรียนฮั่วเอี้ยะ (แปลว่าโรงเรียนเพื่อผลประโยชน์ของชาวจีน) ที่ตรอกกับต้นบุษ
ถนนเจริญกรุง จังหวัดพระนคร¹

แต่ผู้เขียนพบหลักฐานว่า ในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
นั้น โรงเรียนจีนก็ยังเพิ่งเริ่มตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ และความคิดที่จะจัดตั้งโรงเรียน
ที่สอนภาษาจีนนี้ มิใช่จะมาแต่พวกจีนที่นิยมการปกครองแบบสาธารณรัฐ ซึ่งนำโดย ดร. ชุนยัตเซน
เท่านั้น แต่พวกจีนที่นิยมรัฐบาลของพระเจ้าจักรพรรดิจีน ก็มีความคิดที่จะตั้งโรงเรียนที่สอน
ภาษาจีนขึ้นเช่นกัน ปรากฏหลักฐานยืนยันว่า เมื่อต้นปี พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 127) นั้น
ชาวจีนผู้สนับสนุนระบบการเมืองทั้งสองฝ่ายในประเทศไทยได้โต้เถียงโจมตีกันทางหนังสือพิมพ์
ในเรื่องที่จะจัดตั้งโรงเรียนเพื่อจะสอนภาษาจีนให้แก่บุตรหลานของตนอยู่

โดยที่เมื่อหนังสือพิมพ์ฝ่ายนิยมจักรพรรดิจีน ชื่อ คีหน่าชินโป² ได้เริ่มออกเป็นครั้งแรก
ในกรุงเทพฯ (1 มกราคม พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 127)) หนังสือพิมพ์นี้ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์
สำคัญในบทบรรณาธิการว่า ปิ่ความมุ่งหมายที่จะชักชวนให้ชาวจีนในประเทศไทยร่วมมือกันตั้ง
โรงเรียนที่สอนภาษาจีนขึ้น ทั้งยังโจมตีหนังสือพิมพ์ ฮั่วเซียมชินโป (ซึ่งนิยมระบบสาธารณรัฐ)
ว่าแนะนำชาวจีนในทางที่ผิด ไม่ชักนำให้ตั้งโรงเรียนจีนขึ้นเลย ข้อความที่หนังสือพิมพ์

¹ กรมวิสามัญศึกษา ล.ก. หน้า 3

² "... หนังสือพิมพ์ฉบับนี้ เป็นพวกข้างอิมพีเรียลลิสต์ (Imperialist) ตรงกันข้าม
กับหนังสือพิมพ์จีนโน (จีนโนสยามวารศัพท์ ที่ออกเป็นภาษาไทย และที่ออกเป็นภาษาจีน ชื่อว่า
ฮั่วเซียมชินโป ... ผู้เขียน) ซึ่งเรียกกันว่า พวกแอนติแมนจู ... " (คำกรามบังคมพูด
ของเจ้าพระยาอมรราช ลงวันที่ 9 มกราคม ร.ศ. 127 เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 41/4
คำแปลหนังสือพิมพ์ปี 127)

คิหน้าชินไปกล่าวถึงเรื่องนี้ มีดังนี้

" ... พวกจีนที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ประมาณ 3,000,000 คน ทั้งมาเกิดบุตร แลหลานไว้มาก ทั้งจะทำการทุกสิ่งก็พวกจีนเข้าไปแทรกในจำนวน 8 ของ 10 ทั้งพื้นที่ก็ อุดม ก็นับว่าเป็นบุญของพวกเรา ที่ได้มาอาศัยรักษาเลี้ยงชีพ ถึงพวกจีนจะมาอาศัยรักษาในประเทนี้มากก็จริง แต่จำนวนน้อยที่สุดที่รู้จักหนังสือ ทั้งโรงเรียนก็หาไม่คน คิดตั้งขึ้นไม่ ทั้งที่ประชุมสำหรับสินค้าก็ไม่มี ... มีแต่หนังสือพิมพ์หนึ่งโรงหรือสองโรง เท่านั้น เอติเตอร์กไมสู้จะเข้าใจแนะนำ ก็แคะแนะนำให้พวกจีนคิดไปทางที่ผิดทั้งสิ้น ต่อมาพวกจีนทั้งหลายจึงได้เห็นว่าหนังสือพิมพ์ที่กล่าวแล้วนั้น ไม่น่าจะมีประโยชน์แก่พวกจ จีนนัก จึงได้ช่วยกันคิดตั้งขึ้นอีกโรงหนึ่งชื่อว่า คิหน้าชินไป¹ "

การที่หนังสือพิมพ์คิหน้าชินไป ได้ลงข้อความโจมตีหนังสือพิมพ์ฮัวเซียมซินไปในเรื่อง โรงเรียนดังกล่าวนั้น หนังสือพิมพ์ฮัวเซียมซินไป ได้ลงข้อความตอบโต้ว่า

" ... คอยหนังสือพิมพ์สยามของท่าน ว่าเมืองไทยนี้ไม่ได้ตั้งโรงเรียนจีนแต่ที่ประชุม การค้าขายนั้น ท่านได้ข่าวที่ไหนมา ความจริงไม่มีที่ประชุมสินค้า ไม่มีโรงเรียนหรือ แต่ความจริงนั้นยังไม่มีไปหวง เพราะยังเป็นซ้าชาชาติอยู่นู ยังหาได้มีโรงเรียน ซ้าชา แต่ที่ประชุมสินค้าซ้าชาไม (สงสัยว่าเป็นคำประชด ... ผู้เขียน) ความจริงนั้น โรงเรียนสำหรับสั่งสอนให้พวกจีนมีวิชา เมืองไทยนี้โรงเรียนกำลังตั้งอยู่ ผู้จัดการก็ได้ ตั้งแล้ว พอปีใหม่ก็จะเปิดโรงเรียน หาเหมือนพวกไปหวงไม² "

การที่คณะปฏิวัติจีน ได้ส่งเสริมให้มีการตั้งโรงเรียนฮัวเอียะดังกล่าวแล้ว สำหรับ ครูผู้สอนในระยะแรกวัดตั้งนั้น ทางคณะปฏิวัติได้จัดหาครูผู้สอนมาจากเมืองจีน 3 คน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 41 แฟ้ม 4 สำเนา คำแปลความเห็นของบรรณาธิการหนังสือพิมพ์คิหน้าชินไป ลงวันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 127.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 41 แฟ้ม 4 สำเนา คำแปล หนังสือพิมพ์ฮัวเซียมซินไป 6 มกราคม ร.ศ. 127.

เป็นชาวจีนเสฉวน 1 คน กวางตุ้ง 1 คน และไหหลำอีก 1 คน¹

แต่เนื่องจากการจัดตั้งโรงเรียนแห่งนี้ ได้ริเริ่มและสนับสนุนโดยบุคคลจากคณะปฏิวัติจีน ดังนั้นจุดประสงค์สำคัญของโรงเรียนนี้ นอกจากเพื่อประโยชน์แก่บุตรหลานชาวจีนในเมืองไทยแล้ว โรงเรียนแห่งนี้ยังเป็นเครื่องมือของนักปฏิวัติที่ใฝ่ใจโรงเรียนเป็นสถานที่อบรมลัทธิไตรราษฎร์ให้แก่บุตรหลานจีนด้วย เนื่องจากการตั้งโรงเรียนนี้มีเรื่องการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้อง ทำให้ทางการของไทยในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กึกเริ่มวางนโยบายที่จะควบคุมโรงเรียนจีนขึ้น ซึ่งจะปรากฏเด่นชัดในรัชกาลต่อมา²

บทบาทของชาวจีนทางการเมือง

ชาวจีนในประเทศไทยตั้งทวีจำนวนมากขึ้น และมีบทบาทเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของไทยอย่างใกล้ชิด แต่ก็มีได้มีบทบาททางการเมืองอย่างเด่นชัดมาก่อน คงมุ่งแต่จะตั้งหลักฐาน หาทรัพย์สินเพื่อผลประโยชน์ของตน การที่ชาวจีนได้รวมกันตั้งสมาคมสมัยนั้นนั้น จุดประสงค์ก็ได้เกี่ยวข้องกับการเมืองแต่อย่างใด เพียงแต่มุ่งหาผลประโยชน์ช่วงชิงและป้องกันผลประโยชน์ในหมู่พวกจีนด้วยกันเท่านั้น บางครั้งการวิวาททำร้ายกันระหว่างสมาคมอั้งยี่ จะถึงกับก่อให้เกิดความจลาจลจนวายจหนทางการต้องระงับเหตุ ก็เป็นชั่วคราวคราว และสงบลงได้ในชั่วระยะเวลาอันสั้น สำหรับสนธิสัญญาซึ่งประเทศในยุโรปได้มาทำกับไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ขอความในสัญญาข้อหนึ่งที่เปิดโอกาสให้ชาวต่างประเทศและคนในบังคับมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในดินแดนไทยนั้น ก็ยังไม่ปรากฏผลเด่นชัด (เกี่ยวกับชาวจีน) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น แต่อย่างไรแม้ว่าจะเกิดเหตุการณ์ระหว่างประเทศ ระหว่างไทยกับจีนในเรื่องการตัดความสัมพันธ์ (โดยทางอ้อม) แต่ก็มีได้มีผลกระทบกระเทือนทางการเมืองแก่ชาวจีนในประเทศไทย ทั้งรัฐบาลของจักรพรรดิจีนก็ยังมิได้ยื่นมือมาเกี่ยวข้องกับชาวจีนในยุคนั้นด้วย

¹ กรมวิสามัญศึกษา ล.ค. หน้า 2

² พิรัช รัตนพล ล.ค. หน้า 51.

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453) ช่วงเวลาเกือบ 50 ปี ได้มีเหตุการณ์ต่างๆเกิดขึ้นภายในและภายนอกประเทศ ซึ่งนอกจากมีผลต่อสภาวะการณของประเทศ ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาแล้ว ยังมีผลให้ชาวจีนในประเทศไทย ซึ่งมีได้แสดงบทบาททางการเมืองอย่างเด่นชัดมาก่อน เริ่มมีความเคลื่อนไหวทางด้านนี้ โดยประการแรก เริ่มหันเข้าพึ่งพาอาศัยอำนาจของชาวต่างประเทศในฐานะของผู้ที่ไคล้หนีในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของประเทศคู่สัญญา คือเข้าเป็นคนในบังคับ (Subject) ทั้งโดยถูกต้องตามกฎหมายและโดยการแอบอ้าง

ประการที่สอง จากการแพร่ลัทธิชาตินิยมและความคิดในการต่อต้านรัฐบาลของจักรพรรดิแมนจูของจีน ที่มีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับไทย ซึ่งมี คร.ซุนยัตเซน เป็นผู้นำ ประกอบกับการเสียผลประโยชน์ของพวกเจ้าภานายอากร ซึ่งเป็นชาวจีน อันเนื่องมาจากการปฏิรูปการเก็บภาษีอากรของรัฐบาลไทย และท้ายสุดประกอบกับการเปลี่ยนแปลงท่าทีของประเทศในยุโรปที่ชาวจีนเคยอาศัยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเปลี่ยนความสนใจจากประเทศในเอเชีย-อาคเนย์ไป ทำให้ชาวจีนผู้เคยมีบทบาทสำคัญเหล่านั้น ผกัไผ่ในคณะปฏิวัติจีนยิ่งขึ้น

ในช่วงเวลานี้เอง ก็ได้มีการแพร่เข้ามาของกลุ่มแนวความคิดของขบวนการปฏิรูปแค้นนิยมจักรพรรดิจีน และการดำเนินการเข้ามาเกี่ยวข้องกับชาวจีนภายนอกประเทศอย่างแข็งขันของรัฐบาลจีน ซึ่งมุ่งที่จะต่อต้านกลุ่มปฏิวัติและหาความสัมพันธ์ทางการเงินกับชาวจีนนอกประเทศ เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ได้ทำให้ชาวจีนคนสำคัญๆ เขารวมในขบวนการโคชขบวนการหนึ่งสมาคมลับฮังยี่ของจีน (ซึ่งถูกทางการไทยออกพระราชบัญญัติควบคุม) คุสลายตัวไป บรรดาชาวจีนที่เป็นพวกบริวารถูกดึงไปร่วมในการเรียกร้องที่จะตั้งสโมสรการค้าของชาวจีนอย่างเปิดเผย จุดประสงค์ที่เกยตลุมแย่งชิงผลประโยชน์ระหว่างชาวจีนด้วยกัน เปลี่ยนมาเป็นการต่อสู้ป้องกันผลประโยชน์ของพวกชาวจีนต่อรัฐบาลไทย ทั้งยังเรียกร้องให้มีตัวแทนคุ้มครองผลประโยชน์และเจรจาต่อรองกับรัฐบาลไทยอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งในตอนแรกมุ่งเพียงต้องการให้มีตัวแทนของสโมสรการค้า และท้ายสุดมุ่งให้มีการตั้งกงสุลจีนขึ้น และเมื่อถูกเบี่ยงบ่ายปฏิเสธจากทางการไทยชาวจีนก็ถึงกับก่อการประท้วงโดยการนัดหยุดงานในกรุงเทพฯ ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก เพราะนอกจากจะเป็นเหตุการณ์ครั้งแรกในประเทศไทยแล้ว ยังเป็นการรวมตัวครั้งแรกของชาวจีนที่แบ่งแยกกันตามภาษาพูดตลอดมา และผลของเหตุการณ์ในครั้งนี้จะมีผลต่อความรู้สึกของชาวไทยและทางการของไทยอย่างใหญ่หลวงดังจะกล่าวรายละเอียดต่อไป

บทบาทสำคัญของชาวจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีบทบาทอันใกล้ชิดกับชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวไทยในทุกๆ ด้าน นับตั้งแต่เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง การปกครองของประเทศ ดังได้กล่าวมาโดยสังเขปแล้ว ในยุคนั้น ชาวจีนยังได้มีบทบาทที่สำคัญ ที่มีผลกระทบต่อสภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศไทยเป็นอย่างมาก ทั้งก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับนโยบายปกครองชาวจีนของทางการไทยในยุคต่อมาด้วย

บทบาทสำคัญของชาวจีนในยุคนั้น สรุปได้ดังนี้

1. การที่ชาวจีนเข้าเป็นสมาชิกสามัญ
2. การที่ชาวจีนเข้าเป็นสมาชิกของต่างชาติ
3. การที่ชาวจีนร่วมมือกันตั้งสโมสรการค้า
4. การที่ชาวจีนนำทุนมาลงทุนในกรุงเทพฯ

บทบาทสำคัญของชาวจีนในยุคนั้น ดังกล่าวนี้ มีลักษณะที่น่าสนใจ คือ

ก. บทบาทสำคัญแต่ละบทบาทนั้น เป็นบทบาทที่มีความเกี่ยวพันกับบทบาทโดยทั่วไปของชาวจีนแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นในแง่เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนการเมือง

ข. บทบาทสำคัญแต่ละบทบาทนั้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันโดยตลอด อาจจะได้กล่าวได้ว่า มีจุดมุ่งหมายอันเดียวกัน คือ มุ่งจะป้องกันรักษาผลประโยชน์และความมั่นคงปลอดภัยในฐานะชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย การที่บทบาทและจุดมุ่งหมายดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไปบางส่วน ก็เพราะสภาวะแวดล้อมเป็นสำคัญ

ค. อาจจะได้แบ่งบทบาทสำคัญดังกล่าวเป็น 2 ยุค คือ การที่จีนเป็นอ้อยและเป็นคนในบังคับของต่างชาตินั้น จัดว่าเป็นบทบาทของชาวจีนในยุคแรก ซึ่งนอกจากจะมีต้นกำเนิดตั้งแต่รัชกาลก่อนๆ แล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายเฉพาะคนเฉพาะกลุ่มที่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตนเท่านั้น แต่การที่ชาวจีนดำเนินการตั้งสโมสรการค้า อันเป็นผลมาจากการเสื่อมสลายของบทบาททั้งสองนั้น นอกจากจะเป็นขบวนการใหม่ที่มุ่งต้านทานอำนาจของรัฐบาลโดยตรงแล้ว ยังได้ก่อให้เกิดเหตุการณ์ใหม่ ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนในเมืองไทย นั่นคือการนำทุนของชาวจีนที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับนโยบายปกครองชาวจีนของทางการไทยเป็นอย่างมาก

บทเทศ

ของ ชาวจีนรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมลับอั้งยี่

มูลเหตุที่เก็คอั้งยี่ในประเทศไทย

การที่ชาวจีนบางกลุ่มรวมมือกันตั้งเป็นสมาคมลับ " อั้งยี่ " ดังได้กล่าวมาแล้วว่า เอาแบบอย่างมาจากสมาคมลับ " เทียนตั๋นหวย " (ซึ่งแปลว่าฟ้าดินมนุษย์) หรือเรียกกันโดยย่อว่า " ซาฮะ " (แปลว่าองค์สาม) ในประเทศจีน สมาคมลับของชาวจีนดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นในราวปี พ.ศ. 2187 สมัยที่ราชวงศ์แมนจูโค่นปกครองเมืองจีน ชาวจีนที่ไม่พอใจที่ตองตกอยู่ภายใต้อำนาจของพวกแมนจู ก็รวมพวกกันเข้าเป็นสมาคมลับ มีวัตถุประสงค์ที่จะกำจัดราชวงศ์แมนจู แล้วอัญเชิญเชื้อสายของจักรพรรดิราชวงศ์ไต้เหม็ง อันเป็นจักรพรรดิของชาวจีนแต่ครั้งก่อนขึ้นครองแผ่นดิน ครั้นเมื่อชาวจีนอพยพไปตามประเทศต่างๆก็เอาแบบอย่างของสมาคมลับนี้ไปตั้งในประเทศที่ตนอยู่นั้นด้วย แต่กัควมูลเหตุอย่างอื่นและจุดประสงค์ที่แตกต่างไปจากสมาคมเดิมในประเทศจีน¹

สมาคมลับอั้งยี่นี้ เริ่มเป็นที่แพร่หลายในประเทศไทย ตั้งแต่รัชกาลของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มูลเหตุที่เก็เกิดขึ้นนั้น สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า เนื่องมาจากการรวบรวมสมัครพรรคพวกของชาวจีนแต่ละก๊ก เพื่อลัดลอบทำการกบฏ โดยนำมาจากต่างประเทศทางทะเล แล้วแยกย้ายกันไปจำหน่ายให้แก่อูฮุย มีการแย่งชิงผลประโยชน์ต่อกันในระหว่างพวกอั้งยี่แต่ละก๊ก ตั้งแต่สมัยนั้น²

ครั้นถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม่พระองค์จะทรงดำเนิการที่ทำให้พวกอั้งยี่สงบไปพักหนึ่ง กล่าวคือ

ก. เรื่องนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะเสนาบดีเห็นพร้อมกันว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แม่ทางการไทยจะกวาดล้างที่จะจัดการฮุยฮุยใน

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ นิทานโบราณคดี " นิทานที่ 15 เรื่องอั้งยี่ " หน้า 251 - 7 และ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5 หน้า 275 - 291.

เมืองไทย แต่ก็ไม่ประสบผล เพราะจีน ยังมีทางเล็กตลอดเข้ามายังเมืองไทยเสมอ ชำวังเป็นเหตุให้เกิดอภัย รบพุ่งฆ่าฟันกันหลายครั้ง นับว่าก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยในแผ่นดิน ดังนั้นถ้าจะใช้นโยบายกวาดล้างจับกุมผู้สูบบุหรี่และผู้ลักลอบนำฝิ่นมาขายก็จะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด จึงเปลี่ยนมาใช้วิธีที่ให้ทางการของไทยทำการค้าฝิ่นเสียเอง ก็คือซื้อฝิ่นเข้ามาค้ขายเองแล้วให้ชาวจีนได้ซื้อสูบเอาตามใจชอบ กงห้ามแต่ชาวไทยมิให้สูบ ซึ่งวิธีการนี้ทำให้พวกอภัยซึ่งเข้าพวกกัน เพื่อค้ำเนินงานนี้หมดความจำเป็นไป

ข. ความเคียดแค้นในหมู่ชาวจีน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริอีกอย่างหนึ่งว่าการที่ชาวจีนเข้าเป็นพรรคพวกของพวกอภัยนั้น ส่วนมากเป็นเพราะได้รับความเคียดแค้นจากการเบียดเบียนของจีนเจ้าภาษีอากร หรือถูกคนในท้องถิ่นนั้นรังแก จึงทรงดำเนิการแก้ไขด้วยการเลือกหาชาวจีนที่มีหลักฐานเป็นที่นับถือยำเกรงในหมู่ชาวจีนในท้องถิ่นตั้งเป็นที่ปรึกษาของชาวจีน ทำหน้าที่ระงับข้อพิพาทตลอดจนการตัดสินคดี ข้อพิพาทเล็กน้อยๆ ในหมู่ชาวจีน และเป็นตัวแทนเสนอเรื่องราวทุกข์ร้อนของชาวจีนให้รัฐบาลทราบ เพื่อรัฐบาลจะได้จัดการแก้ไข¹

การดำเนิการดังกล่าวของทางการในสมัยนั้น ทำให้พวกจีนอภัย คู้สงบเรียบร้อยได้หลายปี แต่มาเกิดขึ้นอีกในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องมาจากยุคนั้น การค้าและความเจริญก้าวหน้าของประเทศกำลังแรงรุกไปอย่างรวดเร็ว เกิดมีโรงเลื่อยจักร และโรงสีไฟ ตลอดจนการขนส่งลำเลียงสินค้าสู่ต่างประเทศ ทั้งเวลานั้นการคมนาคมกับเมืองจีนก็สะดวกขึ้น เนื่องด้วยมีการเปิดกิจการเดินเรือกำปั่นไปมาเป็นประจำ ทำให้ชาวจีนเดินทางเข้ามาหาทำมาหากินในประเทศไทยมากขึ้น จึงเป็นช่องทางให้ชาวจีนผู้มั่งคั่งคิดหาผลประโยชน์ด้วยการเป็นเถาเถารับเงินใหม่เข้ามาทำงานในประเทศไทย เกิดมีการแก่งแย่ง

¹ค.

แข่งขันเกลี้ยกล่อมจีนที่เข้ามาใหม่ ตลอดจนแย่งชิงกันหางานให้จีนที่ตนรับเข้ามาทำ ก็เลยเกิดเป็นพวกจีนอั้งยี่ เพื่อดำเนินการนี้หลายพวกด้วยกัน¹

เมื่อพิเคราะห์ถึงมูลเหตุและสิ่งที่สนับสนุนให้ชาวจีนเข้าเป็นอั้งยี่ ในตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สรุปได้ดังนี้

1. กกอั้งยี่ที่เกิดจากการมุงรวมมือช่วยเหลือกันในหมู่ชาวจีนในเวลาเกิดความทุกข์ร้อนหรือเพื่อป้องกันกรข่มเหงรังแกจากพวกจีนกลุ่มอื่น เจาภาณายอากร ตลอดจนรัฐบาลและประชาชนชาวไทย ซึ่งได้แพร่เข้ามาในประเทศไทย โดยชาวจีนในแหลมมลายู รั้งรับเอาวิถี-การมาจากสมาคมลับในประเทศจีนอีกทอดหนึ่ง แต่ทั้งกกอั้งยี่ในมลายูและไทยมิได้นำเอาจุดมุ่งหมายอันแท้จริงของกกอั้งยี่ในประเทศจีนมาใช้ คงนำแต่วิธีการต่างๆมาใช้เท่านั้น

2. กกอั้งยี่ที่เกิดจากการมุงงิ๊ซสมาชิกอั้งยี่ เป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ในทางมิชอบของผู้เป็นหัวหน้า ซึ่งใช้เป็นเครื่องสนับสนุนการดำเนินกิจการต่างๆ เช่น ค้าหรือดำเนินกิจการที่ผิดกฎหมาย การเข้าประมูลภาษีอากร ตลอดจนเป็นตัวแทนเกลี้ยกล่อมชาวจีนมาทำงานในประเทศไทย ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการที่เกิดขึ้นภายในประเทศไทย

แต่ในช่วงเวลาหลังจากนั้น (ประมาณ ปี พ.ศ. 2438 เมื่อกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (ยศในขณะนั้น) เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย) นอกจากจะเกิดกกอั้งยี่เพื่อสนับสนุนอิทธิพลของฝรั่งต่างชาติในประเทศไทย เช่น กว๊ากกอั้งยี่ที่จันทบุรี ประมาณ พ.ศ. 2438 (ร.ศ. 114)² ตามหัวเมืองต่างๆ ก็ไต่ปรากฏว่ามีกกอั้งยี่ กกย่อยๆ ขึ้นอย่างคึกคัก ยิ่งความประหลาดใจแก่ทางการในยุคนั้นเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงเหตุการณ์ เช่นนี้ว่า

¹ค. หน้า 257

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวเพิ่มเติมว่า " เนื่องจากในปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลไทยมีความจำเป็นที่จะต้องตั้งภาษีอากรขึ้นใหม่ อีกหลายประเภท เพื่อทดแทนการที่รัฐบาลต้องเลิกการค้าแบบผูกขาดและถูกจำกัดภาษีจากสนธิสัญญาทางการค้ากับชาติตะวันตก ภาษีอากรดังกล่าวนี้ ก็จึงให้มีผู้ประมูลรับผูกขาดไป และชาวจีนก็ประมูลกันได้เป็นส่วนมาก เกิดการแข่งขันกันระหว่างชาวจีนผู้มั่งคั่งที่จะเข้าประมูลผูกขาดภาษี ต่างคิดเอาชนะกันด้วยอุบายต่างๆ การตั้งกกอั้งยี่ก็เป็นอุบายอย่างหนึ่งที่ใช้เป็นเครื่องมือในการช่วงชิงผลประโยชน์กัน ดังกล่าวนี "

²รายละเอียดในเรื่องนี้กล่าวไว้ในบทความจีนในบังคับของต่างประเทศ

... อั้งยี่ที่มีตามหัวเมือง ในชั้นต้นเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยปราบปรามไม่ยากอันใด ถึงกระนั้นเมื่อคิดดูก็น่าพิศวงว่า เพราะเหตุใดพวกจีนยังตั้งอั้งยี่ พิเคราะห์ตามเหตุการณ์ที่เคยเกิดอั้งยี่มาแต่ก่อน เป็นต้นว่าการห้ามสูบฝิ่นอย่างครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ไม่มีแล้ว เหตุที่แย่งกันรับจีนใหม่ก็ไม่มีตามหัวเมือง เหตุที่แย่งกันผูกขาดภาษีอากรเอง กาชปกรรองทองที่ก็เรียบรอย ไม่ต้องมีปลัดจีนหรือกงสุลจีนในบังคับสยามเหมือนอย่างแต่ก่อน แล้วฉนั้นจึงยังมีอั้งยี่ตามหัวเมือง สังเกตคุนุกโทษที่ทองถูกจับเพราะเป็นอั้งยี่ คุนุกมักเป็นชั้นต่ำมาหากิน ไม่น่าจะเป็นอั้งยี่¹...

จากการสืบสวนของทางการไทยถึงมูลเหตุเกี่ยวกับการระบาดของอั้งยี่ตามหัวเมืองต่างๆ ใกล้เคียงว่า มีจีนพวกหนึ่งในกรุงเทพฯ เป็นต้นคิดริเริ่มหากินแบบใหม่ด้วยการตั้งกองอั้งยี่ตามหัวเมือง กล่าวคือ เมื่อใดเห็นว่าดินแดนที่มีจีนตั้งท่ามาหากินอยู่มาก และมีการแข่งขันกันค้าขาย ก็ให้พรรคพวกของตนออกไปอยู่ ณ ดินแดน ทำประหนึ่งว่าไปตั้งรกรากท่ามาหากิน แต่แยกออกเป็น 2 พวก เหมือนกับไม่รู้จักกันมาก่อน แล้วคบหากับจีนที่เกะกะเกรไยในที่นั้นยุยงให้วิวาทกับคนอื่น บางทีก็ส่งเงินเกรไยไปจากกรุงเทพฯ ให้ไปก่อการวิวาทเกิดเรื่องราวกันอยู่เนืองๆ จนคนในดินแดนนั้นหวั่นเกรงพวกคนพาลจะทำร้าย จีนที่ไปดำเนินการก็เกลี้ยกล่อมชักชวนให้รวมมือช่วยกันป้องกันภัย ในไม่ช้าจีนในดินแดนนั้นก็เกิดแตกแยกกัน เลยเป็นเหตุให้ตั้งอั้งยี่ขึ้นเป็น 2 พวก วัตถุประสงค์อั้งยี่โดยวิธีนี้ นอกจากจะหวังประโยชน์จากเงินค่าธรรมเนียมของคนที่เข้ามาสมัครเป็นสมาชิกอั้งยี่แล้ว พวกก่อการอั้งยี่มีทองทางที่จะเรียกรับเงิน " เเตย " จากพวกสมาชิกอยู่เนืองๆ เช่น เวลาก่อการวิวาทถูกจับกุม ก็อ้างว่าจะเเตย ไปช่วยเหลือวิ่งเต้นให้พรรคพวกรอดคดี หรือแต่ละปีก็จะดำเนินการนี้ อ้างว่าเพื่อไปทำพิธีประจำปี เช่น ไหว้เจ้า เป็นต้น ซึ่งการเรียกรับเเตยทุกครั้งผูกกองการมักได้ผลกำไรเสมอ²

การที่ไต่เกิดวิธีหากินโดยตั้งอั้งยี่นี้ นอกจากจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนและหวั่นเกรงภัยแก่พลเมืองทั้งจีนและไทยในท้องถิ่นนั้นแล้ว ยังได้กลายเป็นแบบอย่างที่ถูกผู้ริเริ่มอื่นๆ ได้นำไปใช้ ดังปรากฏว่าก่อนหน้าที่ทางการจะออกพระราชบัญญัติควบคุมอั้งยี่ ในปี พ.ศ. 2440

¹ สมเด็จพระยาตากำรราชานุภาพ นิทานโบราณคดี หน้า 294.

² ค. หน้า 295.

(ร.ศ. 116) นั้น ใคมีเหตุรอนใจแก่ทางการของไทย ด้วยเรื่องอั้งยี่ระบาด ซึ่งมีทั้ง ก๊กอั้งยี่ของจีน ไทย แยก แยกกระทั่งฝรั่งเป็นหัวหน้า ตั้งคำกราบบังคมทูลของ กรมหมื่น - นเรศวรฤทธิ์ ทอสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน วันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) สรุปความว่า

ก. เหตุที่เกิดการตั้งก๊ก ตั้งเหล่าเลียนแบบก๊กอั้งยี่นั้น เกิดจากการหวังหาผลประโยชน์ของผู้เป็นต้นคิดที่จะโค่นของทางการในการเรียไรเงินค่าธรรมเนียมในการสมัครของ สมาชิกเป็นสำคัญ ตั้งโค่นแบบอย่างมาจากการเรียไรเงินของพวกอั้งยี่

ข. จากการสืบสวนของเจ้าพนักงานกองตะเวน ปรากฏว่าในกรุงเทพฯ นั้นมีก๊กมี-เหล่าที่ดำเนินการเลียนแบบอั้งยี่อยู่มากด้วยกัน เช่น

1. พวกแขก ในท้องที่บ้านนางหงษ์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในบังคับฝรั่งเสส ตั้งก๊กขึ้น ถือเอาธรรมเนียมการเก็บเงินเป็นใหญ่ ตั้งรายงานว่ เมื่อพวกนี้มีพรรคพวกมากขึ้น ก็พากัน ตั้งเป็นก๊กเป็นเหล่าขึ้น ถือเอาธรรมเนียมการเก็บเงินเป็นใหญ่เท่านั้น คือเมื่อแรกเข้าเป็น พวกเก็บเงิน 4 บาท บาง 5 บาท บาง ส่งรายเดือนๆละ 2 สลึงบาง 1 สลึงบาง

2. ผู้คนในท้องที่ถนนเจริญกรุง เข้ากับแขกมังเซโนในบังคับอังกฤษ พวกนี้เข้ากัน เพราะพวกคนงานรถรางจะคิดการฉ้อโกงเงินของบริษัท มีก๊กอั้งยี่จีนที่แยกไปจากก๊กชีวิตถือไปรวมด้วย

3. แขกในท้องที่บ้านนางหงษ์ เข้ากับหม่อมตมิลลา และ นายฟา เป็นหัวหน้าตั้งก๊กที่ ตำบลแสนแสบ รวมเอาพวกคนที่รับหนังสือในบังคับฝรั่งเสสมาร่วมด้วย แยกเป็นก๊กย่อยๆ ไปอีก 3 ก๊ก ด้วยกัน

4. จากการที่พวกแขกก๊กนายฟา ไปเที่ยวกำเริบ ชาวไรธาวนาจึงรวมกันเป็นพวกขึ้น ที่คลอง 15 แขวงเมืองฉะเชิงเทรา หลวงภักดี ขุนนางนอกราชการร่วมกับนายทวม คนไทย และนายชม คนในบังคับอังกฤษ เป็นหัวหน้า ตั้งก๊กสามัคคีสุจริตเจริญสุข เพื่อต่อสู้ตามงานการ กำเริบของก๊กแขกที่มีนายฟา เป็นหัวหน้า

5. พวกที่ถูกก๊กแขกมังเซโนเรียไรบ่อยๆ ทนไม่ไหวก็ไปตั้งเป็นก๊กย่อยๆ อีก 6 ก๊ก ซึ่งมีทั้งชาวไทย และแขก

6. เพราะเหตุที่มียกต่าง ๆ นี้ จึงมีกฏว่าไทย ชี้ก๊ก (เมืองเรียกว่า " พงกตัญญู") มีนายฤทธิ ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ท่าช้าง เป็นหัวหน้าเกลี้ยกล่อมคนในแขวงเมืองนนทบุรีและ ปทุมธานี เขาเป็นพวกมากกว่าก๊กอื่นๆ ซึ่งจากรายงานกล่าวว่า วิธีการซึ่งจะเข้าพวกนั้น พวกที่จะเข้าไปสาบานในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วออกเงินเรียไรให้นายฤทธิ เก็บ เป็นเงินกองกลาง 3 บาท แล้วมารับตัวพิมพ์ไป¹

การกำเริบครั้งสำคัญของอั้งยี่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. อั้งยี่กำเริบที่เมืองระนอง และภูเก็ต (พ.ศ. 2419) อั้งยี่ทางแถบภาคใต้ของไทย ต่างเป็นสาขาของพวกอั้งยี่ " กงสีงหิน " และ " กงสีปูนเถากง " ในแหลมมลายูของอังกฤษ มิได้ติดต่อกันสัมพันธ์กับพวกอั้งยี่ทางกรุงเทพฯ อาชีพสำคัญของอั้งยี่ทั้งสองคณะนี้ ก็ทำเป็องแร่ดีบุก แต่เดิมมาปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาถึงต้นรัชสมัยพระบาท - สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2410 - 2411) อั้งยี่ทางใต้นี้ ได้ก่อการกำเริบ โดยยกพวกเข้าวิวาททำร้ายซึ่งกันและกัน เพราะแย่งชิงสำเนาที่เหมืองโซกลางคิมก ถึงกับ ผู้วาราชการภูเก็ต ต้องขอกำลังจากกรุงเทพฯ ไปปราบ ทางการค้าส่งขนนางชั้นผู้ใหญ่ คือ พระยาเทพประขุน ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย ไปดำเนินการระงับเหตุวิวาท เหตุการณ์ จึงสงบลง ครั้นถึงปี พ.ศ. 2419 เมื่อยุราคาค่าดีบุกตกต่ำลง จนนายเหมืองชายดีบุกได้เงิน ไม่พอที่จะจ่ายให้พวกกรรมกร จึงเกิดวิวาทกันขึ้น กรรมกรฆ่านายเหมืองตาย เหตุการณ์ นี้เกิดขึ้นที่เมืองระนอง ทางการค้าเข้าจับกุมระงับเหตุก็ถูกทำร้ายเป็นเหตุจลาจลรุนแรงใหญ่โต ถึงกับพวกกรรมกรจีน รวมคนประมาณ 500 - 600 คน เทียวปล้น ฆ่า เผาผลาญบ้านเรือน ทางการค้าเอาเรือรบไปปราบจึงสงบลง

แต่ที่เมืองภูเก็ต จีนกรรมกรเหมืองแร่ที่ได้รับความเดือดร้อนจากราคาค่าดีบุกตกต่ำ เป็นจำนวนหลายหมื่นคน มากกว่าเมืองระนองหลายเท่าตัว ทั้งยังมีชาวเลาดี้อั้งยี่ ยึดเมืองระนองได้ด้วย พวกอั้งยี่ที่ภูเก็ตนี้จึงคิดก่อการกำเริบ รวมพลกว่า 2,000 คน จะเข้าโจมตีที่ทำการของทางราชการ ทางเมืองภูเก็ตต้องโทร เลขควนขอกำลังจากทาง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข. แพนม 12 คำกราว - บังคมทูลของกรมหน้บน เรตรวรฤทธิ ที่ 9/1878 วันที่ 16 พฤษภาคม ร.ศ. 116.

กรุงเทพฯ ทางการไต่สวนเรือรบบรรทุกทหารและกัศัตราอาวุธยุทโธปกรณ์ ไปทำการปราบปราม
เหตุการณ์ที่สงบลง แม้จะมีการปล้น ฆ่า จนเกิดจลาจลไปทั่วภูเก็ตก็ตาม¹

2. อั้งยี่กำเร็บที่กรุงเทพฯ (พ.ศ. 2432) ในยุคนั้น ที่กรุงเทพฯ ได้มีโรงสีข้าว
ขนาดใหญ่ๆ ตั้งขึ้นหลายโรง มีเรือกำปั่นไฟไปรับสินค้ามากขึ้น เป็นเหตุให้ชาวจีนเข้ามาเป็น
กรรมกรในประเทศมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ซึ่งพวกจีนใหม่ที่เข้ามาในยุคนั้น ส่วนมากคือ จีนแต้จิ๋ว
และจีนฮกเกี้ยน ต่างก็ถกกันและรังแกซึ่งกันและกัน ตลอดจนก่อการวิวาทกันในที่ชุมนุมชนเสมอๆ
ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้อั้งยี่รวมกันเป็นพวกใหญ่ๆ แบ่งออกเป็น 2 พวก คือ " พวกต๋ำกั้งสี "
ของจีนแต้จิ๋วพวกหนึ่ง และ " ชิวสี่ก๊อ " ของพวกจีนฮกเกี้ยนอีกพวกหนึ่ง การแย่งชิงผลประโยชน์
ระหว่างอั้งยี่ทั้งสองพวกจนเกิดวิวาทกันบ่อยๆ ทางการไต่ชำระจับ เรียกหัวหน้าอั้งยี่มาว่ากล่าว
ก็สงบเป็นพักๆไป

ครั้นถึงปี พ.ศ. 2432 (เดือนมิถุนายน) ปรากฏว่าพวกอั้งยี่ทั้งสองพวกนี้เตรียมการ
สู้รบกันเป็นการใหญ่ ทางการเรียกหัวหน้าให้ไปสั่งห้ามพวกอั้งยี่ผู้ถูกมองของคน แต่ก็ไม่สำเร็จ
ถึงขนาดรื้อสังกะสีมุงหลังคา และเอาข้าวของของราษฎรมาทำเป็นกองขวางถนนเจริญกรุงทั้ง
สองข้างตลอดไปจนถึงบางรัก พลตระเวนเห็นเงินมีจำนวนมากกว่าที่กองถอยออกนอกแนวเขต
วิวาท พอถึงบ่ายและค่ำก็เอาปืนยิงกันตลอดคืน (20 มิถุนายน พ.ศ. 2432) ทำให้ตลาดการค้า
โรงเลื่อย โรงสีต้องปิดทำงานหมด

ทางการต้องให้ทหารบก ทหารเรือ รวมทั้งกองตระเวน ร่วมกัน ยกพลเข้าปราบซึ่ง
สามารถล้อมพวกอั้งยี่ที่ทำการสู้รบกันอยู่ ทั้งทางเหนือและทางใต้ พวกอั้งยี่ไม่รู้ว่าทหารจะ
ลงไปปราบ ก็เสียขวัญ ยิ่งเมื่อพวกหัวหน้าที่ต่อสู้ถูกยิงตายไม่กี่คน ก็พากันทิ้งอาวุธหลบหนี
หรือยอมมอบตัวโดยที่กว่า 800 คน เหตุการณ์ที่สงบลง²

นอกจากการกำเร็บสร้างกวางวุ่นวายให้แก่ทางการของไทยและราษฎรไทย จีน ซึ่งเป็น
การกำเร็บครั้งสำคัญของพวกอั้งยี่ดังกล่าวมาแล้ว ยังมีการกำเร็บในปีต่อมาอีกหลายแห่ง เช่น

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส นิทานโบราณคดี หน้า 273 - 280.

² ค. หน้า 283 - 292.

จีนอึ้งยกอกการกำเริบทางเมืองปราจีนบุรีและฉะเชิงเทรา (พ.ศ. 2436 - 2439)

จีนอึ้งยกอกการกำเริบทางตลาดพลู ชนบุรี (พ.ศ. 2438) *A*

จีนอึ้งยกอกการกำเริบทางเมืองจันทบุรี (พ.ศ. 2438 - 2440)

นอกจากจีนอึ้งยกอกการกำเริบในที่ต่างๆดังกล่าวมาแล้ว ในราวปี พ.ศ. 2438 (ร.ศ. 114) นั้น ปรากฏว่าอึ้งยกี้ใคร่ขนาดไปตามหัวเมืองต่างๆด้วย¹ ทำให้ทางการไทยต้องสั่งกำชับไปตามหัวเมืองต่างๆให้หาวิธีการระงับปราบปรามการมั่วสุมประชุมกันของพวกอึ้งยกี้

คำสั่งรายงานกราบทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 1436/41024
ลงวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2439 (ร.ศ. 115) ตอกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ราชเลขานุการ มีข้อความตอนหนึ่งว่า " ค่วยเกล้าฯ ไททราบข่าวว่า ตามหัวเมืองในเวลานี้ มีพวกจีนบ้าง ไม่ใช่จีนบ้าง มักมั่วสุมประชุมกันเลี้ยงโต๊ะเข้าอึ้งยกี้แล้วหาวิธีการต่างๆ ทั้งเป็นก๊กเป็นเหล่า เทียวพาลทะเลาะวิวาทก่อเหตุการเนื่องๆ เกล้าฯ ไทมีตราถึงข้าหลวงเทศาภิบาลในมณฑล ให้ก็กระงับปราบปรามการเรื่องนี้ตามในมณฑล อย่าให้มีการมั่วสุมประชุมกันเข้าอึ้งยกี้ก่อเหตุการขึ้น ใดความแจ้งอยู่ในท้องตรานั้นแล้ว² "

¹ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข. แฟ้ม 1 - 19 รายละเอียดเรื่องราวการกำเริบของอึ้งยกี้ตามที่ต่างๆ ตามลำดับดังนี้ นครไชยศรี ชัยนาท อุทัยธานี อยุธยา นครสวรรค์ ราชบุรี พิษณุโลก จัญญบุรี และแขวงเบืองตรัง

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข. แฟ้ม 10 รายงานกราบทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 1436/41024 ตอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ลงวันที่ 6 มีนาคม ร.ศ. 116 รายละเอียดของท้องตรา ดูจากสำเนาคำสั่งที่ 40344 ของ พระยา - ราชพงษานุรักษ์ ข้าหลวงเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลนครสวรรค์ ถึงผู้ว่าราชการเมือง ลงวันที่ 22 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115 (เอกสารแฟ้มเดียวกัน)

ผลสะท้อนจากการที่ชาวจีนรวมกลุ่มเป็นสมาคมลับอั้งยี่

การที่ชาวจีนในประเทศไทยรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมลับอั้งยี่ ก่อการกำเริบวุ่นวายทำให้เกิดความไม่สงบสุขในสังคม จีนรัฐบาลต้องดำเนินการปราบปราม ถึงกล่าวแล้วนั้น การที่จีนเขาพวกกันเป็นคณะอั้งยี่นั้นแม้ในยามปกติก็ก่อให้เกิดผลเสียหายกระทบกระเทือนต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ เป็นที่หวาดหวั่นของชนในสังคม และอาจนำมาซึ่งเหตุการณ์อันไม่พึงปรารถนาทางการเมือง — การปกครองของรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คงจะได้พิจารณาถึงผลสะท้อนในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

ผลสะท้อนที่จีนเข้าเป็นคณะอั้งยี่ทางด้านเศรษฐกิจ

อั้งยี่แต่ละก๊กที่ตั้งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คงได้กล่าวถึงมูลเหตุหรือวัตถุประสงค์ของพวกอั้งยี่ก๊กต่างๆ แล้วว่าเป็นการมุ่งเพื่อผลประโยชน์เฉพาะพวกตนหรือหัวหน้าของตนเป็นสำคัญ การที่ก๊กอั้งยี่ก่อตัวขึ้นจากความมุ่งหวังที่จะแข่งขันกักกันผลประโยชน์เฉพาะพวกตนนี้ เทียบกับการสร้างระบบการค้าและการให้บริการแบบระบบผูกขาดชั้นในยุคนั้นนับได้ว่าเป็นระบบที่ไม่เป็นธรรมด้วยหวังกันสิทธิบางประการไว้เฉพาะพวกของตน โดยใช้อำนาจอั้งยี่เป็นเกราะมือ กิ่งที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า

... จีนจำพวกที่หากินในการรับประมูลท่าภาษีอากรก็ดี จีนจำพวกเจ้าเกตุคุมกุสรีรับทำ
 การงานก็ดี มักแย่งผลประโยชน์กัน เช่น แย่งกันประมูลภาษีอากร และแย่งงานกัน
 ใหญ่ของคนทำเป็นคน ต่างก๊กเอาเปรียบกันด้วยอุบายต่างๆ การตั้งตัวเหี้ย
 (ก๊กอั้งยี่ ... ผู้เขียน) เป็นอุบายสำคัญอย่างหนึ่งของจีนจำพวกเหล่านั้น เป็นคนว่า
 ถ้าผู้เป็นหัวหน้าตัวเหี้ยเชื่อว่าประมูลภาษีอากร ผู้อื่นก็มีใครกล้าแย่งด้วยเกรงตัวเหี้ย
 ซึ่งเป็นพรรคพวกในท้องที่จะรังแก ถ้าผู้ซึ่งไม่ได้เป็นตัวเหี้ยจะเข้าประมูลก็จำต้องไปว่า-
 กลาวขอรอง หรือยอมแบ่งผลประโยชน์ให้ตัวเหี้ย อย่าให้เกะกะก็อดขวาง¹...

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารฯ รัชกาลที่ 5 หน้า 282.

การที่หัวหน้าจีนอั้งยี่เข้ารับการผูกขาดภาษีอากร โดยปราศจากคู่แข่งชั้นอย่างแท้จริงนั้น ทำให้สามารถที่จะตั้งอัตราประมูลต่อรัฐบาลในราคาต่ำ ทำให้รัฐบาลไทยขาดรายได้ที่ควรจะได้ เป็นอันมาก ซึ่งก็ทำนองเดียวกับจีนที่เข้าประมูลกักตองแบ่งผลประโยชน์ให้พวกอั้งยี่ด้วย

จีนอั้งยี่ไม่เพียงแต่มีอิทธิพลในกิจการใหญ่ๆ ของชาวจีนในยุคนั้น แต่ยังคงเข้าไปสอดแทรกเพื่อเรียกรองผลประโยชน์ในกิจการแทบทุกประเภทที่ชาวจีนได้ประกอบกิจการอยู่ ดังเช่น คำกราบบังคมทูลของพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ลงวันที่ 17 สิงหาคม ร.ศ. 124 สรุปลงความว่า พวกจีนแจวเรือจ้างอยู่ระหว่างศาลเจ้าเกา ทาสะพานปลา และท่าน้ำราชวงศ์ ไคถูกอั้งยี่กักขังก่อกวนเกลี้ยกล่อมให้เขาเป็นสมาชิกด้วย ถ้าใครไปยินยอมเข้าพวกก็จะถูกทำร้าย ทางการไคเข้าจับกุมตัวได้ในขณะทำพิธีเข้าอั้งยี่กว่า 20 คน¹

หรือที่จังหวัดสมุทรสาคร จีนอั้งยี่ไคเข้าไปควบคุมกิจการขนส่งปลาและอาหารทะเลจากท่าเรือขึ้นรถไฟ จนถึงกับอั้งยี่สองก๊กเข้าก่อเหตุวิวาทกันที่สถานีรถไฟ ตลาดท่าลอม และตลาดมหาชัย จนทางการต้องจับกุมตัวมาดำเนินคดี²

จากตัวอย่างดังกล่าวนี้ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า จีนอั้งยี่ไคเข้าไปสอดแทรกเรียกรองผลประโยชน์ที่ดำเนินการโดยชาวจีนแทบทุกประเภท ซึ่งผลสะท้อนในเรื่องนี้ ก็คือ ประชาชนที่สุจริต ทั้งไทยและจีนต้องเสียเงินเพื่อสินค้าหรือบริการดังกล่าวนั้น เพิ่มมากขึ้น เพราะชาวจีนที่เป็นผู้ทำการค้าหรือรับบริการเหล่านั้น ต้องจ่ายเงินส่วนหนึ่งให้แก่พวกจีนอั้งยี่ เพื่อป้องกันความเดือดร้อนของตน

ผลสะท้อนของการที่จีนเข้าเป็นอั้งยี่ดังกล่าวแล้วนี้ เกิดขึ้นในขณะที่พวกจีนอั้งยี่ยังอยู่ในความสงบ แต่ในยามที่อั้งยี่เกิดวิวาทกันจนเกิดเหตุการณ์อันไม่สงบขึ้นนั้น ย่อมจะมีผลให้กิจการค้าและบริการต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในเงื้อมมือของชาวจีน ต้องพวดยหุบยุคระงับ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข. หน้า 2 รายงานกราบบังคมทูลของพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ที่ 19/6895 17 สิงหาคม ร.ศ. 124.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข. หน้า 2 รายงานกราบบังคมทูลของพระยาศรีวัดเทพ ที่ 254/9922 18 ธันวาคม ร.ศ. 127.

หรือพลอยประสบความเสียหายไปด้วย ซึ่งก็มีผลสะท้อนถึงประชาชนชาวไทยในทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก สินค้าต่างๆก็สูงขึ้นราคาสูงกว่าปรกติ ตัวอย่างที่แสดงถึงผลสะท้อนของการที่จีนอั้งยี่วิวาทกัน แล้วกระทบกระเทือนต่อภาวะเศรษฐกิจของประชาชนชาวไทย ก็คือการที่จีนอั้งยี่สองก๊กถกการวิวาทกันที่ค่ายดตลาตพลู จังหวัดคนบุรี ระหว่างวันที่ 23 - 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2438 (ร.ศ. 114) - ปรากฏว่าขณะที่ทางการดำเนินการจับกุมเอาตัวพวกจีนอั้งยี่มาลงโทษ ราคาพลู ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตประจำวันของชาวไทยเป็นอย่างมากนั้น มีราคาสูงขึ้นกว่าราคาปรกติถึง 4 เท่าตัว ดังรายงานกราบบังคมทูลของ กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน ร.ศ. 114 ถึงสภาพต่างๆไปของประชาชนในบริเวณดังกล่าวว่า

✱ อนึ่งพลูในตลาดขายขึ้นราคามาก โดยจีนอั้งยี่พวกที่วิวาทกันในสวนพลูหลบหนีไป พลูที่ออกขายจึงไม่มีมากเหมือนแต่ก่อน แต่ที่ราคาขึ้นนี้ ไม่ใช่ขึ้นเมื่อระงับวิวาทแล้ว ขึ้นมาแต่ก่อนจีนวิวาทกัน 3 วัน ราคาปรกติธรรมดา พันละ 6 สลึง คือ

ขึ้นวันที่ 20 พฤศจิกายน	พันละ 2 บาท
ขึ้นวันที่ 21 พฤศจิกายน	พันละ 2 บาท 2 สลึง
ขึ้นวันที่ 22 พฤศจิกายน	พันละ 3 บาท
ขึ้นวันที่ 23 พฤศจิกายน	เช่า พันละ 4 บาท (วันวิวาท)
	เย็น พันละ 6 บาท
ขึ้นวันที่ 24 พฤศจิกายน	พันละ 7 บาท
ขึ้นวันที่ 25 พฤศจิกายน	พันละ 8 บาท

กรณวันที่ 26 พฤศจิกายน จีนกลับเข้ามายังสวนพลูบาง เวลาเย็นราคาลดลง เพียง พันละ 4 บาท วันนั้นราคาก็ลดลงเพียงพันละ 3 บาทแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าก็คิดว่าเกล้าว่าราคาพลูนี้คงจะกลับลดลงทุกวันตามลำดับที่จีนซึ่งขึ้นไปนั้นจะกลับเข้ามาทำสวนต่อไป¹

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข. แฟ้ม 2 คำกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ที่ 25/20356 27 พฤศจิกายน ร.ศ. 114.

ผลสะท้อนทางสังคม

การที่ชาวจีนเข้าเป็นสมาชิกอั้งยี่นั้น นับว่าก่อให้เกิดผลสะท้อนต่อสังคมทั้งของชาวไทยและชาวจีนเป็นอย่างมาก นับตั้งแต่ความไม่สงบสุขอันเกิดจากการทะเลาะวิวาทของอั้งยี่แต่ละก๊ก การถูกคุกคามความปลอดภัยโดยตรง ในระยะเกิดที่พวกจีนในกรุงเทพฯ เป็นต้นคิด นำเอาความปลอดภัยของประชาชนตามหัวเมืองต่างๆ เพื่อผลักดันให้ชาวจีนรวมทั้งชาวไทย เข้ามาสมัครเป็นสมาชิกอั้งยี่ เพื่อคุ้มครองตนโดยเสียเงินค่าสมัครและเงินบริจาคที่ถูกเรียกรวบรวมจากผู้ก่อการเป็นประจำ ทำให้ยังเกิดความเดือดเนื้อร้อนใจแก่ประชาชนโดยทั่วไป

งานพิธีประจำปีของพวกจีน หรืองานประจำปีของชาวไทย แต่มีการเล่นของชาวจีนมารวมควยแล้ว มักจะมีการวิวาททำร้ายกัน ระหว่างพวกอั้งยี่ต่างก๊ก ทำให้ราษฎรทั่วไปต้องพลอยไถ่รับอันตรายบาดเจ็บล้มตายอยู่เสมอๆ บางครั้งถึงกับกำเริบทำร้ายพระสงฆ์ในพุทธศาสนา เช่น เหตุการณ์ที่พวกจีนอั้งยี่ทำร้ายพระสงฆ์ ทั้งยังทำลายวัตถุสถานในวัดพนัญเชิง จังหวัดอยุธยา เมื่อปี พ.ศ. 2438 (ร.ศ. 114) ดังสำเนาเรื่องเรียนของพระธรรมราชานุวัติ เจ้าคณะกรุงเทพฯ ต่อเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ใจความว่า

วันที่ 23 กันยายน ร.ศ. 114 พวกจีนไปรวมในงานพิธีตั้งกระดาษประจำปีที่วัดพนัญเชิง และมีวิวเป็นการสมโภชน์ มีราษฎรทั้งไทยและจีนไปดูกันมาก ชาวไทยคนหนึ่งได้เกิดวิวาทกับจีนอั้งยี่ขึ้น แล้วหนีมาทางกุฎิพระ จึงอั้งยี่กุมพวกติดตามมา พระสงฆ์องค์หนึ่งได้เข้าห้ามปราม จีนกลุ่มนั้นเลยเข้ากุมรวมทำร้าย บรรดาพระสงฆ์ในวัดที่เห็นเหตุการณ์ก็เข้ามาช่วยเหลือขับไล่จีนกลุ่มนั้นไป หลังจากนั้นจีนหัวหน้าก็กุมพวกอั้งยี่ประมาณ 100 คนเศษ ถืออาวุธเข้ามาทำร้ายพระสงฆ์บาดเจ็บกว่า 7 รูป ทั้งยังได้เข้าทำการทุบเจดีย์ ขนเอาอิฐมาขว้างปากกุฎิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ โบสถ์ วิหาร หลายแห่ง ทรายกระเบื้องกองทหารที่พระราชวังจันทน์เดิมเข้ามาปรามปรามจับกุม เหตุการณ์จึงสงบลง¹...

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข แฟ้ม 3 สำเนาคำร้องเรียนของพระธรรมราชานุวัติ เจ้าคณะกรุงเทพฯ ต่อเสนาบดีกระทรวงธรรมการ วันที่ 27 กันยายน ร.ศ. 114.

การที่ยี่ทำร้ายวิวาทกัน เป็นเหตุการณ์ดราม่าจนทางการต้องเข้าปราบปรามนั้น ราษฎรทั้งไทยและจีนในบริเวณนั้นต้องเดือดร้อนบ่อยๆ เช่น ครั้งที่ยี่ยกใหญ่ในกรุงเทพฯ คือ ก๊ก ชิวสี่ก๊อ ของพวกจีนฮกเกี้ยน และยี่ก๊กตัวงูสี ของจีนแต้จิ๋ว เกิดรบราฆ่าฟันกัน อย่างขนานใหญ่ที่กรุงเทพฯ เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2432 นั้น ราษฎรไทย จีน ในที่เกิดเหตุต่างได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก ดังสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ได้บรรยาย ถึงความเดือดร้อนของราษฎรในครั้งนั้นว่า

... เมื่อกลางเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2432 พวกยี่รวมผู้คนเตรียมการที่จะตีกันเป็น ขนานใหญ่ กระทรวงนครบาลเรียกพวกตำรวจ หัวหนಾಯี่ไปสั่งห้ามปราม แต่ยี่ มีหัวใจทนุหลังอยู่ก็ไม่ฟังพวกนายห้าม พอถึงวันที่ 19 มิถุนายน พวกยี่ก็ลงมือเที่ยว รื้อสังกะสีมุงหลังคา และเก็บขนโตะ ฐู ทัพปัด ตามโรงงาน บ้านเรือนของราษฎรที่ ริมถนนเจริญกรุง ตอนใต้วัดยานนาวา เอาไปทำกายบังค้วขวางถนนเจริญกรุงทั้ง สองข้าง เอาทองถนนตรงหลังโรงสีของห้างวินเซอร์ ซึ่งเรียกกันว่าโรงสีปลองเหลียม เป็นสนามรบ พวกเจ้าของโรงสีทั้งที่เป็นฝรั่งและจีน ห้ามพวกยี่ที่เป็นกรรมกรของถนน ก็ไม่ฟัง พลตะเวนห้ามก็ไม่หยุด กองตะเวนเห็นเงินมากเหลือกำลังที่จะจับกุม ก็ต้อง ถอยออกไปรักษาอยู่เพียงภายนอกแนววิวาท ทองที่ถนนเจริญกรุงตั้งแต่ตลาดบางรักลงไป ก็ตกแก่อยี่ทั้ง 2 พวก เริ่มขว้างปา ตีรันกันแต่เวลาบ่าย พอกำลังก็เอาปืนออกยิงกัน ตลอดคืน ถึงวันพฤหัสบดีที่ 20 มิถุนายน โรงสีและอาคารยี่सान การค้าขายแทบบางรัก ลงไปตองหยุดหมด และมีกิตติศัพท์ว่า พวกยี่จะเผาโรงสีที่พวกกัศฐุอาภัย เจ้าของ โรงสีก็พากันตกใจ ที่เป็นโรงสีฝรั่งไฉ่เงินออกหมด แล้วปิดประตูบริเวณ ชวนพวกฝรั่ง ถืออาวุธไปช่วยกันล้อมวงรักษาโรงสี แต่โรงสีที่เจ้าของเป็นจีน ไม่กล้าไล่พวกยี่ เป็นแต่ให้ปิดโรงสีไว้ พวกยี่ก็ยังรบกันต่อมา ในวันที่ 20 ถึงตอนบ่าย¹

บางครั้งเมื่อจีนยี่ก่อการกำเริบจนทางการต้องปราบปรามนั้น ราษฎรที่บริสุทธิ์ ก็ต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วย เช่น พลอยถูกจับกุมคุมขังไปด้วย เป็นจำนวนมาก ดังกรณี ที่ ทางการไทยเข้าปราบปรามจีนยี่ก๊อเหตุที่ตลาดพลู ถนนบุรี เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2438 (ร.ศ. 114) นั้น ชาวจีนที่บริสุทธิ์ต้องถูกจับกุมไปสอบสวนดำเนินคดีเป็นจำนวนมิใช่น้อย

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ นิทานโบราณคดี หน้า 234 - 6.

ถึงกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทรงกำชับแก่เสนาบดีกระทรวงนครบาล ให้เร่งพิจารณาปล่อยตัวโดยเร็ว ดังกระแสพระราชโองการรับสั่งถึงกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ว่า " ถึงกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ค่ายรายงานชำระเงินอั้งยี่ วันที่ 24 พฤศจิกายน ึ่งขอใ้บอก มาเมื่อวานนี้ เลขที่ 24/20283 ได้ทราบแล้ว ให้เร่งปันเป็นชั้นๆเสีย ที่ไม่เกี่ยวอันใดปล่อย ตีมาแล้ว ขอให้ปล่อยเร็วๆหน่อย "

(พระปรมาภิไธย) สยามินทร์¹

การที่เกิดขึ้นก็กำเริบครั้งนั้น นอกจากราษฎรไทยจีนจะต้องเดือดร้อนจากการวิวาท ปะทะกัน และการจับกุมกวาดล้างของทางการแล้ว ยังเกิดข่าวลือต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดความ ตื่นกลัวแก่ราษฎรยิ่งนัก ดังรายงานกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ที่ 24/20283 ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน ร.ศ. 114 ความว่า " ... ได้ข่าวว่าราษฎรในสวนตำบลวัดนางชี ตื่นกันลงมานอนอยู่ในเรือในลำคลอง โดยว่ามีพวกจีนยกพวกมาที่ริมคลองวัดนางชีเป็นอันมาก²... " ครั้นพอถึงวันที่ 23 พฤศจิกายน ซึ่งเป็นวันที่ทางการดำเนินการปราบปรามจับกุมเงินอั้งยี่ ราษฎรในท้องถิ่นนั้นก็ตื่นกลัวว่าพวกจีนจะยกพวกกลับเข้ามาอีก ทางด้านชาวจีนในตำบลตลาดพลูนั้น พวกกันแตกตื่นหลบหนีไม่เป็นอันทำมาหากินเป็นจำนวนมาก เพราะมีข่าวลือว่า ทางกรจะจับกุม ชาวจีนทุกคนไม่ว่าจะเป็นอั้งยี่หรือไม่ก็ตาม ข่าวลือนี้สร้างความหวาดกลัวให้แก่ชาวจีนที่ ไม่เกี่ยวข้องของควยเป็นอย่างมาก จนทางการต้องให้สารวัตรใหญ่กองตะเวนบางยี่เรือออกประกาศ ้แจงความจริงว่าทางการจะจับกุมเฉพาะคนผิดเท่านั้น ดังนั้นจึงขอให้จีนที่บริสุทธิ์มาทำมาหากิน ประกอบอาชีพตามปกติต่อไป อย่าได้เชื่อข่าวลือนี้เลย³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข แฟ้ม 3 หนังสือกรม- ราชเลขาธิการ ที่ 8/330 พระราชดัดเกล้า ถึงกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน ร.ศ. 114.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข แฟ้ม 3 คำกราบ บังคมทูลของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ วันที่ 24 พฤศจิกายน ร.ศ. 114.

³ ค. สำเนาประกาศที่ 20346 ลงวันที่ 27 พฤศจิกายน ร.ศ. 114 ของหลวงจรุชบุรี สารวัตรใหญ่กองตะเวนบางยี่เรือ.

การที่จีนอึ้งยี่โลกก่อให้เกิดความวุ่นวาย ไม่สงบในประเทศไทยอยู่เสมอ แม้ทางการจะได้ออกพระราชบัญญัติควบคุมอึ้งยี่ พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) แล้วก็ตาม การชุมนุมก่อเหตุร้ายก็ยังปรากฏอยู่บ่อยครั้ง จนทำให้ชาวไทยทั้งหลายไม่ไว้วางใจหวกชาวจีนเป็นอย่างมาก ดังเช่นเมื่อชาหลงจิ้นจะเดินทางเข้ามาในประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2450 (ร.ศ. 126) ได้มีข่าวเล่าลือกันว่ารัฐบาลจีนจะมากดดันที่สุดในประเทศไทย ซึ่งในความคิดของชาวไทยคนหนึ่ง ที่แสดงออกในยุคนั้น จะเห็นว่าเมื่อจีนยังไม่มีตัวแทนของพวกเขาอย่างเป็นทางการระหว่างประเทศนั้น ยังถือก่อเหตุวุ่นวายใหญ่โต ถ้าจีนได้มีหัวหน้าที่สามารถโต้แย้งกับรัฐบาลได้แล้ว พวกจีนในประเทศไทยจะก่อการกำเริบจนรัฐบาลปราบไม่ได้ ดังตอนหนึ่งในจดหมายกราบบังคมทูลว่า

" ... เมื่อเกิดจลาจลขึ้นที่นครไชยศรี แลแปะศรีว เมื่อจีนหัวหน้ายังอยู่ในโอวาทไทย จีนยังประหารชีวิตไทยนับแทบไม่ถ้วน มาครั้งนี้ถ้าเกิดมีหัวหน้าจีนที่ไม่อยู่ในโอวาท คงไม่ใช่เล่น นับว่าจะต่อสู้กับรัฐบาลกว่าได้ เพราะจะเป็นต้นเคาให้พวกจีนฟังบุญให้พวกจีนแอบแฝง จึงเป็นที่น่ากลัวว่าเมื่อเขาตั้งสถานทูตได้แล้ว จีนคงเอิกเริกใหญ่ แลเป็นที่น่ากลัวว่ารัฐบาลจะปราบไม่ลง¹ "

การที่จีนอึ้งยี่โลกก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจแก่ชาวไทยนี้ บางครั้งเมื่อเกิดเหตุการณ์ภายนอกประเทศ หรือภายในประเทศที่มีผลกระทบต่อชาวไทยหรือชาวจีนแล้วชาวไทยยังหวั่นเกรงภัยอันจะเกิด จากการก่อความไม่สงบของชาวจีนเป็นอย่างมาก ดังเช่นใน พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122) ได้มีเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดความหวาดเกรงว่าชาวจีนจะก่อเหตุ 2 ประการ คือ

1. รัฐบาลไทยกำลังเจรจากับฝรั่งเศสเกี่ยวกับมณฑลทางเหนือ และคุยงตกลงกันไม่ได้ เมื่อทางการซื้ออาวุธปืน และจัดทหารในมณฑลทางเหนือ ก็เล่าลือกันว่าจะต้องรบกับฝรั่งเศส
2. ญี่ปุ่นกับรัสเซียกำลังรบกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอังกฤษและฝรั่งเศสคงเข้าร่วมคดขย ซึ่งทำให้ทะเลจีนกลายเป็นสมรภูมิ ซึ่งจะมีผลให้การค้าขายในประเทศหยุดชงัก ทำให้ชาวจีน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 12 จดหมายกราบบังคมทูลของผู้นามแฝงว่า " นักกตัญญูแท้ " 22 พฤศจิกายน ร.ศ. 126.

เป็นจำนวนมากไม่มีงานทำ ต้องหันเข้ามาทำการปล้นสะดมก่อการจลาจลขึ้น

ภาวะการณ์เช่นนี้ ไม่ใช่ชาวบานซัวๆไปเท่านั้นที่เกรงภัย แม่แต่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี และกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ซึ่งร่วมกันเสนอคำกราบบังคมทูลแสดงความวิตกกังวลในการจะก่อเหตุร้ายของชาวจีน และกราบบังคมทูลว่า "เวลานี้ควรจะต้องเตรียมกำลังเพื่อป้องกันเหตุภายในและศัตรูภายนอกไว้ให้พอ จะใดเป็นเครื่องเย็นใจทั่วไป..."

ผลสะท้อนทางคานการ เมืองและการปกครอง

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า การที่ชาวจีนเข้ารวมกันเป็นสมาคมลับตั้งขึ้น แม่จุดประสงค์สำคัญจะมีขึ้นเพื่อการเกี่ยวข้องกับการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศ ดังเช่นสมาคมอั้งยี่ในประเทศจีนก็ตาม แต่บ่อยครั้งที่การวิวาทแย่งชิงผลประโยชน์กันเองในหมู่อั้งยี่นั้น ไคลุกกลามใหญ่โตจนกลายเป็นการจลาจลหรือทำร้ายสิทธิอำนาจของทางการไทย

ดังเช่นเหตุการณ์กำเริบของอั้งยี่ในปี พ.ศ. 2419 ที่เมืองระนองและภูเก็ตนั้น ตอนแรกจีนอั้งยี่ก่อเหตุแต่เพียงรวมพวกเข้าฆ่าฟันทำร้ายนายเหมืองแร่ที่ไม่จ่ายเงินค่าแรงให้เท่านั้น ต่อมาเหตุการณ์ลุกลามถึงชนจีนอั้งยี่รวมพวกเข้าปล้นทำร้ายราษฎร และยกกำลังเข้าโจมตีทำการรัฐบาล เป็นต้น²

นอกจากนั้นการที่ชาวจีนรวมกลุ่มกันเป็นสมาคมลับอั้งยี่แล้วมีจุดมุ่งหมายที่จะแสวงหาผลประโยชน์อันผิดกฎหมายต่างๆ เช่น ค้าของเถื่อน ชูมึงกับเรียกร่องเงินทองจากพวกจีนที่ค้าขายหรือเป็นเจ้าของกิจการบริการต่างๆ อันเป็นการก่อกวนความสงบสุขของสังคม นับว่าเป็นปัญหาสำคัญต่อผู้บริหารประเทศเป็นอย่างมาก ซ้ำยังทำให้ต้องเป็นกังวลและคอยระมัดระวังที่จะระงับเหตุร้ายอยู่เสมอ ดังพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข แฟ้ม 21
จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหมื่นนเรศรวรฤทธิ์ ลงวันที่ 30 ธันวาคม ร.ศ. 122.

² รายละเอียดดังที่กล่าวไว้แล้ว ในเรื่องการก่อกำเริบของพวกอั้งยี่ครั้งสำคัญในเมืองภูเก็ต.

ที่ทรงแสดงต่อกรมหลวงดำรงราชานุภาพ(ยศขณะนั้น)คนหนึ่งว่า " ใ้คืนักวิตกอยู่เสมอในเรื่อง
ที่เงิน เข้ามามากๆนั้น เป็นคุณแก่บ้านเมือง แต่กลัวการปกครองจะอ่อน ปรามปรามไม่ไหว
กลับเป็นราย ควรจะเอาใจใส่สักกัจกำลังให้พอปกครอง ในที่มีเงินมากเสมอไป เผลอไม่ได้ "

การที่พวกอั้งยี่ก่อให้เกิดความไม่สงบแก่สังคม ทั้งยังเป็นตัวอย่างให้เห็นช่องทางในกา
แสวงหาผลประโยชน์อันมิชอบธรรมต่างๆ นำมาซึ่งความยุ่งยากแก่ทางการในการรักษา
ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง กล่าวคือได้เกิดตั้งกักตั้งเหล่าเลี้ยนแบบอั้งยี่ขึ้นอย่างคาดคั้น
มีทั้งจีน ไทย แยก และฝรั่ง ขึ้นทั่วไปทั้งในกรุงเทพฯ และตามหัวเมืองต่างๆ บางก๊กก็เกิด
เพราะความเดือดร้อน หรือมองที่จะต่อต้านพวกอั้งยี่โดยตรง อันมีผลให้ทางการไทยต้องรีบ
ออกพระราชบัญญัติควบคุมอั้งยี่ขึ้น เพื่อควบคุมเหตุการณ์ดังกล่าวนี้²

บางครั้งการก่อกองกำเริบของจีนอั้งยี่นั้น ได้มีเหตุการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศ
เข้ามาเกี่ยวของด้วย ทำให้เกิดปัญหาในการดำเนินการปรามปรามกัน เมื่อจะดำเนินคดีต่อจีน
อั้งยี่ที่ทางการจับกุมตัวได้ ก็ยังติดขัดด้วยจีนอั้งยี่เหล่านั้นเป็นคนในบังคับของต่างประเทศ
ดังเช่นเมื่อปี พ.ศ. 2425 จีนอั้งยี่ได้เกิดวิวาทกันที่ตำบลฉลากพลุ ชนบุรี ทางการได้จับกุม
มากำเนินคดีเป็นจำนวนมาก แต่เป็นปัญหาว่า อั้งยี่ทั้งที่เป็นหัวหน้าและสมัครพรรคพวกมักเป็น
คนในบังคับของต่างชาติ ซึ่งได้รับอภิสิทธิ์ในทางกฎหมาย ทวงถามไทยจึงไม่สามารถดำเนินการ
อะไรได้ ด้วยเกรงวาทองสุ่ต่างประเทศจะเข้ามาสอดแทรกเป็นเหตุการณ์ลุกลามใหญ่โตไป³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข สำเนาพระราชหัตถเลขา
ที่ 120/1785 ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ. 124.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข แฟ้ม 2 จดหมาย
กราบบังคมทูลของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ที่ 9/1878 16 พฤษภาคม ร.ศ. 116 จะใ้กล่าว
รายละเอียดในเรื่องการออกพระราชบัญญัติควบคุมอั้งยี่ในตอนต่อไป

³ ญัตติ สุนทิสงคราม สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ หน้า 1720 - 3
พระราชหัตถเลขา ร. ที่ 149/44 ถึงสมเด็จพระยา "... แต่การอั้งยี่ครั้งนี้ แยกไป
กว่ากราก่อน ที่หัวหน้า ตัวนาย ตัวรอง มักเป็นคนสับแยกดี ครั้นจะทำรุนแรงไปตามทนาย
การก็ไม่ตลอด ... "

ในกรณีจีนอั้งยี่ก่อกำเริบที่จันทบุรี พ.ศ. 2438 - 2440 (ร.ศ. 114 - 118) ในขณะที่ฝรั่งเศสกำลังยึดครองจันทบุรีอยู่นั้น เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงผลสะท้อนทางด้านการเมืองระหว่างประเทศหลายๆ ด้านเช่น

1. จีนอั้งยี่ก่อกำเริบขึ้นนั้น หัวหน้าหลายๆคนต่างเป็นกบฏจีนในบังคับของต่างประเทศ เช่นฝรั่งเศส อังกฤษ และโปรตุเกส ดังนั้นจึงไม่ไ้ยก่าเกรงต่อทางการของไทย ประกอบทั้งเห็นว่าทางการไทยซึ่งถูกจำกัดกำลังป้องกันเมือง คงไม่อาจดำเนินการปราบปรามพวกตนได้

2. เมื่อทางการได้เกณฑ์กำลังเข้าปราบปราม ทั้งได้กำลังทหารเรือมาหนุนช่วยอย่างลับๆ การที่กองทัพเกณฑ์กำลังนี้ ผู้ว่าราชการจังหวัดต้องแจ้งขอความเห็นชอบไปทางกองทหารฝรั่งเศสเสียก่อน ซึ่งถ้าฝรั่งเศสไม่รวมมือช่วยแล้ว ทางกรมไทยก็คงไม่กล้าดำเนินการ เพราะเกรงว่าจะเป็นช่องทางให้ฝรั่งเศสยกเป็นเหตุเข้าควบคุมอำนาจการปกครองเมืองจันทบุรีอย่างเด็ดขาดยิ่งขึ้น

3. เมื่อทางการระงับเหตุได้ ทั้งยังจับกุมพวกหัวหน้าอั้งยี่มาดำเนินคดีนั้น เกิดปัญหาเรื่องอั้งยี่เหล่านั้น ที่ส่วนมากเป็นคนในบังคับต่างประเทศ ทั้งยังมีการวิ่งเต้นเข้าช่วยเหลือจากทางฝ่ายฝรั่งเศส ทางจันทบุรีมีความหวาดกลัวว่าจะเกิดเหตุร้าย จึงต้องส่งตัวมาพิจารณาในกรุงเทพฯ¹

สภาพการณ์ที่ฝรั่งเศสยึดครองเมืองจันทบุรีนี้ แม้ผู้เขียนไม่มีความมุ่งหมายที่จะกล่าวถึงรายละเอียดในเรื่องนี้ แต่ได้พบเอกสารสำคัญฉบับหนึ่ง คือพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ (ยี่ในขณะนั้น) ที่กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ได้กราบบังคมทูลเรื่องราวการเสนอจัดตั้งพลตระเวน เพื่อปราบปรามการก่อกำเริบของพวกอั้งยี่ที่เมืองจันทบุรี พระราชหัตถเลขาของพระองค์ฉบับนี้ แม้จะเป็นการตรัสถึงแต่ที่ขอฝรั่งเศสที่มีต่อการขอตั้งกำลังปราบปรามการก่อกำเริบของอั้งยี่ของทางการไทยเป็นสำคัญก็ตาม แต่ก็นับว่าเป็นสิ่งประทับใจผู้เขียนเป็นอย่างยิ่ง เพราะพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ แสดงถึงน้ำพระทัยที่หนักแน่นเด็ดเดี่ยวของพระองค์ในการที่ทรงยืนหยัด ปกป้องรักษาแผ่นดินแดนไทยส่วนนี้ไว้

¹โปรดดูรายละเอียดใน เอกสารราชการที่ 5 น. 10 ข แฟ้ม 5 เรื่องอั้งยี่-เมืองจันทบุรี.

จนถึงที่สุด แม้ในสภาวการณ์หลายๆคนเห็นว่า ดินแดนส่วนนี้ไม่มีหวังที่จะไถ่กลับคืนมาเป็น
ของไทยแล้วก็ตาม ก็ยังรายละเอียดต่อไปนี้

วันที่ 22 กุมภาพันธ์ 114

เรื่องระงับอภัยโทษที่พระมหากษัตริย์จะตั้งพลตะเวน

นำสองแห้วท้าวท้าว ลงปลายฝรั่งเศษจะรับรักษา ยกเหตุว่าถ้ามีโปลิสจะ
เป็นเหตุให้เขาเอาทหารเป็นโปลิสจะเป็นอันยินยอมหนักขึ้นในการที่ฝรั่งเศษช่วยรักษา-
เมือง ควรจะคิดในทางนี้ แต่เมื่อจะว่าตามความจริง ถึงจะพุดมิมุขมันก็เป็นเช่นนั้น
อยู่แล้ว ถ้านิ่งอยู่ เกิดเหตุขึ้นก็ถึงต้องหาฝรั่งเศษช่วยอยู่เอง ถ้าเช่นนั้นเป็นการสิ้นคิด
ถาพุดแล้วเป็นการคิดอยู่และทำอะไรได้ ฉันทเห็นด้วยข้างพุด ถ้าวางตามความคิดไทยที่เป็น
หัวฝรั่งแล้วเขาคงเห็นว่าเป็นการมงาย เพราะเขาคิดถึงเสียแล้ว เขาถ้าวามันยอม
ให้เราอยู่แทนเป็นดี แต่ฉันเห็นว่าคิดเช่นนั้นไม่ถูก ยังไม่ควรฆ่าตัวตาย¹

นโยบายและการดำเนินการของรัฐบาลไทยในการที่เงินเข้าเป็นอภัย

การที่ชาวเงินบางพวกในประเทศไทยเข้าร่วมพวกกันเป็นสมาคมลับอภัยนั้น รัฐบาลไทย
ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ตระหนักถึงผลเสียหายอันจะเกิดตามมาได้
เป็นอย่างดี ดังที่สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพทรงกล่าวไว้ว่า

ในตอนปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เกิดมีตัวเหี้ยอีกหลายพวก
หลายเหล่า แต่ยังไม่ทันปรากฏเหตุการณ์ เมื่อในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวแต่มีเค้าเงื่อนที่จะสันนิษฐานว่ารัฐบาลได้ปรารภอยู่แล้ว แต่ในรัชกาลพระบาท-
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าการปกครองเงินในสยาม อาจมีความลำบากเกิดขึ้นใหม่
จากจีน 2 จำพวก คือเงินในบังคับฝรั่งต่างประเทศ เรียกกันในสมัยนั้นว่า " ในร่มธง "
หรือสับแยกจำพวกหนึ่ง กับเงินตัวเหี้ยอีกจำพวกหนึ่ง ... เป็นความลำบากแก่รัฐบาล
ทั้งสองอย่าง²...

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข เพิ่ม 5 จากพระราช-
หัตถเลขที่ทรงบันทึกไว้หลังของหนังสือกราบบังคมทูลของกรมพระยาคำรงราชานุภาพ ลงวันที่
22 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 114.

² สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ \u0304 พระราชพงศาวดารฯ รัชกาลที่ 5 หน้า 283.

ดังนั้นตั้งแต่ถนนแผ่นดินรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา เจ้าพระยา-
ศรีสุริยวงศ์ (ยกในขณะนั้น) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน จึงมีความเห็นว่าควรดำเนินนโยบาย
การปกครองรวางเงิน เจริญรอยตามพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
คือทำนุบำรุงชาวเงินทั้งปวง ให้รู้สึกว่าได้รับการอุปถัมภ์บำรุงจากรัฐบาลเป็นอย่างดี ไม่จำเป็นต้อง
ออกไปอาศัยอำนาจฝรั่งต่างประเทศ หรือเป็นตัวเหยียดังแต่ก่อน¹ วิธีดังกล่าวก็คือ

1. ตั้งศาลคดีจีนขึ้นในกรมทนาย สำหรับชำระความจีน เมื่อวันที่ศุกร์ เดือน 12
ขึ้น 8 ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. 2417 (กักราช 1236) ในราชกิจจานุเบกษา หน้า 289 ดังนี้
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งให้ปรึกษาพระบรมวงศานุวงศ์และท่านเสนาบดี ว่าจีน
บรรดาที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารนั้น ฉันทิจะมีความสุขสบาย จึงใค้นำกระแส
รับสั่งปรึกษาพระบรมวงศานุวงศ์และท่านเสนาบดีเห็นพร้อมกันว่า จีนทั้งหลายที่เข้ามาพึ่ง
พระบรมโพธิสมภาร ทำมาหากินในพระราชอาณาจักรแผ่นดินสยามนี้ มากกว่ามาก
ไม่สู้พียงเหมือนชาวต่างประเทศอื่นที่มีอยู่ในมณฑลสูงสุด พวกจีนเหล่านี้ แต่กาลก่อนมี
ถอยความขึ้นก็ออกไปฟ้องศาลเหมือนอย่างไทย ตัวก็ไม่วู้จักอย่างธรรมเนียมกฎหมาย
บ้านเมืองไทยว่าอะไร ต้องเกร็ดเกรงไปหาท่านผู้มีอำนาจบรรดาก็ก็มากให้ช่วยชำระ
ของตัว ก็คุดนาสงสารนัก กาลนี้ก็เป็นแผ่นดินใหม่ ควรที่จะจัดแจงให้มีผู้รับชำระของ
พวกจีนทั้งหลาย ให้มีความสุข ขึ้นทั้งในกรุงเทพฯและหัวเมือง ให้มีผู้รับชำระ
เหมือนกัน ใค้นำความขึ้นกราบทูลทรงเห็นด้วยจึงได้มีหมายประกาศแก่บรรดาพวกจีน
ซึ่งเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารทำมาหากินในพระราชอาณาเขต ให้รู้ทั่วกันว่าถ้าจีน
ต่อจีนมีคดีเกี่ยวข้องต่อกัน ให้ไปฟ้องร้องที่พระยาไธัญญ์ราชเศรษฐี เจ้ากรมทนาย
กับหลวงพิพิธภัณฑ์ ผู้ช่วยราชการกรมทนาย และหลวงพิชัยวารี จะให้พระยาไธัญญ์-
ราชเศรษฐี มีอำนาจตั้งจีนเป็นตระลาการขึ้นอีกหลายแบบ จะใคชำระตัดสินตาม
ธรรมเนียมจีนให้แล้วแก่กัน

1. พอเปลี่ยนรัชกาลได้ 3 สัปดาห์ สมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์
ก็ประกาศตั้งศาลชำระความจีนในกรมทนาย ให้พระยาไธัญญ์ราชเศรษฐี (จอง) คนหนึ่ง
หลวงพิพิธภัณฑ์ทวารดี (พัก) คนหนึ่ง กับหลวงพิชัยวารี (มลิ) คนหนึ่ง (เป็นชั้นลูกจีนทั้ง 3 คน)
เป็นผู้พิพากษา และมีอำนาจที่จะตั้งตุลาการ ซึ่งเป็นชาวเงินขึ้นได้อีกด้วย.

นโยบายการแต่งตั้งหัวหน้าชาวจีนให้ดูแลชาวจีนด้วยกันเอง ทางกรยังได้ขยาย
ขอบเขตไปอีกอย่างกว้างขวาง สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายว่า
อนึ่งนอกจากตั้งศาลสำหรับชำระความจีนขึ้นในกรุงเทพฯแล้ว ในท้องที่ซึ่งมีจีนอยู่มาก
เช่น สำเต็ง เป็นต้น ทางกรได้ตั้งนายอำเภอจีนสำหรับดูแลกิจทุกซุซของพวกจีน
เหมือนอย่างที่มีนายอำเภอไทย ในที่อื่นด้วยอีกอย่างหนึ่ง ตามหัวเมืองซึ่งยังไม่มี
กรมกรจีน ก็ตั้งกรมกรจีนขึ้นในตำแหน่งเรียกว่า " กงสุลจีนในบังคับสยาม " ¹

นโยบายและการดำเนินการปกครองชาวจีน โดยแต่งตั้งหัวหน้าจีนให้ดูแลชาว
กันเองนี้ ทางกรได้ อนุโลมนามาใช้แม้ในคดีที่ชาวจีนมีความผิดในราชการแผ่นดินโดยมีการ
แต่งตั้งกรมกรจีนเข้าพิจารณาคดีร่วมกับข้าราชการฝ่ายไทยด้วย ดังคดีที่หลางจิโนชนารักษ์
(จีนแพดาง) เจ้าภามีเมืองภูเก็ท ติดค้างเงินหลวงแล้วหนีไปเข้าเป็นกนในบังคับอังกฤษ
เมื่อทางการได้สั่งจับตัวมาดำเนินคดีนั้น คณะตุลาการประกอบไปด้วยคณะกรรมการต่างๆ
ดังต่อไปนี้

¹ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ค.ศ. หน้า 285 กล่าวว่ คำว่า " กงสุลจีน
ในบังคับสยาม " กับคำว่า " ปลัดฝ่ายจีน " นั้น จากการสังเกตดูสำเนาตราตั้งชาวจีนตาม
หัวเมืองต่างๆ ดูเหมือนว่าจะมีอำนาจต่างกันเป็นชั้นๆ คือถ้ายกย่องให้มียกถึง " ปลัดฝ่ายจีน "
ก็ให้มีอำนาจชำระความคดีลึนคดีของชาววันไค ถ้าเป็นเพียงแต่ " กงสุลจีนในบังคับสยาม "
ได้แต่เพียงเปรียบเทียบว่กล่าวอย่าง เป็นหัวหน้าเท่านั้น.

พระนราธิราชภักดี ข้าหลวงที่ 2
หลวงคลังสมบัติ ผู้จัดการแทนผู้รักษาเมือง
พระยภักดิ์ยกกระบัตร์
หลวงนา
หลวงราชรองเมือง
หลวงศรีสุภาแพ่ง กรมการ นั่งพร้อมกัน¹
หลวงอินอาญา
หลวงบำรุงจีนประเทศ (จีนตันอุย กี่)
หลวงพิทักษ์จีนประชา
จีนลิมเต
จีนตันควี่ จีนหัวหน้าฝ่ายใต้
จีนหลิวกุน
จีนดองยอง

นโยบายและการดำเนินการให้ชาวจีนว่ากล่าวกันเองนี้ ในระยะหลังปรากฏว่า
ไม่ได้ผลตามความมุ่งหมายที่ตั้งเอาไว้ ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดง
พระบรมราชวินิจฉัยว่า²

ว่าตามอย่างเก่า เมื่อจีนยังไม่รู้มากนัก ตั้งพระยาโชฎีกกราชเศรษฐีให้มีศาลกรมท่า
สำหรับว่ากล่าวโทษจำเลยเป็นจีน ทั้งสองฝ่ายวิวาทกันด้วยเรื่องการค้าขายแลพาณิชจีน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แผ่น 1 คำกรวย
บังคับของพระยาศรีสุรภักดิ์ ข้าหลวงรักษาราชการฝ่ายหัวเมือง ฝ่ายทะเลตะวันออก ถึง
กรมหลวงเทเวธวงวโรปการ ลงวันที่ 13 กรกฎาคม ร.ศ. 109 พร้อมทั้งแนบสำเนาหนังสือ
ฉบับที่ 11 คำให้การของหลวงจิโนชนารักษ์ ถึงข้าหลวงและตุลาการ สำเนาที่ 11/2992
วันที่ 17 กรกฎาคม ร.ศ. 109.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แผ่น 14 เรือ วิ. ๒๖๖
พระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าพระยาอมรามา วันที่ 4 กันยายน ร.ศ. 129.

ลักษณะกิจการที่ทางโฆฎีกาคนคนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่พอใจของพวกจีนเท่านั้นคือ เรียกพ่อค้า
 ราษฎรหนังสือขานี้เข้ามาถามว่ากล่าวโทษส่วนชำระแล้วพิพากษาไกล่เกลี่ยให้ความแล้วสำเร็จ
 กันไป เป็นความเอานัก เช่นนี้เป็นที่พอใจของพวกจีน แต่การไม่มีใครจะเป็นไปได้เช่นนั้น
 ทางโฆฎีกาที่มีความสามารถไม่พอ ถ้าไม่เป็นที่นับถือเรื่องฟังของพวกจีนทั่วไป ต้องหันลง
 ไปให้ขุนศาลพิจารณาพิพากษาอย่างไทยตามกฎหมาย ความรักก็ยาวไป ไม่สำเร็จ
 ประโยชน์คงความมุ่งหมายเดิมโดยมาก ครั้นเมื่อเงินมากขึ้น การที่จะหาตั้งทางโฆฎีกา
 ก็ยากขึ้นโดยลำดับ จนถึงเวลารวมศาล ศาลกรมท่าชายจึงเลยไม่มีต่อไป¹

การที่นโยบายและการดำเนินการตามวิธีดังกล่าวนี้ไม่ได้ผลเท่าที่ควร ทางกรมไทย
 จึงได้หาวิธีอื่นที่จะควบคุมอั้งยี่ต่อไป

2. ควบคุมอั้งยี่โดยวิธี " เสี่ยงอั้งยี่ " กล่าวคือทางการมิได้ปราบปรามอั้งยี่ให้
 เด็ดขาด ปล่อยให้พวกอั้งยี่มีการตั้งก๊กตั้งเหล่ากันต่อไป แต่ได้นำเอาเงินหัวหน้ำอั้งยี่มาทำ
 พิธีกระทำสัตย์ปฏิญาณต่อหน้าหลวงพ่อกุศลวิมลธรรม ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ชาวจีนเคารพนับถือ
 รับสัตย์ว่าจะไม่คิดประทุษร้ายต่อพระเจ้าอยู่หัว และคอยระวังพวกอั้งยี่ของตนมิให้ก่อเหตุร้าย
 วิธีการดังกล่าวนี้ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ได้เริ่มใช้นับตั้งแต่การระงับอั้งยี่ที่วิวาทกันที่เมือง-
 ภูเก็ท ในตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยอนุโลมตามแบบที่

¹ การที่ทางการหาชาวจีนที่จะตั้งเป็นพระยาโฆฎีกาคนคนหนึ่ง ควบคุมดูแลชาวจีนได้
 ลำบากในยุคหลัง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงแสดงพระบรมราชวินิจฉัย
 ในเรื่องนี้ว่า " ... แต่เดิมมาจีนที่เข้ามาทำมาหากินในประเทศเราที่เป็นคนมั่งมี มีหน้าที่
 มีเสียดังแต่พวกที่พำนักที่อากรแลสถานที่เป็นหัวหน้ามีใจอารีสงเคราะห์ผู้น้อยได้ จะผูกจาวากระไร
 พวกเหล่านั้นก็ยอมตาม พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนจึงได้เอาเจ้าภาษีนายอากรมาตั้งเป็นขุนนางไว้
 เพื่อจะมัดใจให้มีความซื่อตรง ต่อมาบัดนี้การเก็บภาษีอากรเราทำเสียเอง จะปล่อยให้เงินทำมา
 กำแต่ภาษีอากรที่ไม่สำคัญ ... หางเห็นไปไม่มีทางเกี่ยวในราชการอย่างใด ขุนนางจีนเท่าๆ
 ที่เหลืออยู่ เช่นพระยาบริรักษ์ พวกจีนก็รู้สึกวากลายเป็นไทยไปเสียแล้ว พระยาก็ตั้งเป็นจีนแท้
 ก็เป็นผู้ที่เห็นสินรุงรัง ไม่เป็นที่นับถือของพวกจีนได้ ... "

(เอกสาร ท. 21 แฟ้ม 13 เรื่องขุนนางจีนเข้ามากรุงเก่า พระราชดำรัสในที่ประชุม-
 เสนาบดีสภา วันที่ 5 ธันวาคม ร.ศ. 126.)

ทางการของอังกฤษ จัดการเรื่องอั้งยี่ในดินแดนมลายู ปรึบให้เข้ากับประเพณีของไทย¹

ตามหัวเมืองที่มีการตั้งกองยี่นั้น นอกจากจะได้นำตัวหัวหน้ามาทำทัณฑ์บนตั้งกล่าวแล้ว ยังได้เลือกจีนที่เป็นที่นับถือ เชื้อฟั้งในบรรดาชาวจีนทั้งหลายมาตั้งเป็น " หัวหน้าคนแะ " สำหรับนำเรื่องราวกิจทุกซุ่ซุ่ของพวกตนเสนอต่อรัฐบาล ทั้งควบคุมว่ากล่าวพวกของตนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย อันเป็นหน้าที่คล้ายๆ กับพวกกรมการจีน บางคนถึงกับได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น ขุน เป็นหลวงก็มี สำหรับในกรุงเทพฯ และตามหัวเมืองใกล้เคียง เจ้าพระยา-ศรีสุริยวงก็ได้เอาพวกอั้งยี่ชนหัวหน้าหลายคนเข้ามาเป็นคนรับใช้ส่วยของท่าน ให้ออกตรวจว่ากล่าวว่ามีให้อั้งยี่ก่อการกำเริบขึ้น²

สำหรับผลของการควบคุมอั้งยี่โดยวิธีนั้น สมเด็จพระเจ้าคำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า น่าจะบังเกิดผลดี เพราะพวกอั้งยี่ก็เรียบร้อยกลับ ใจวีซี " เลี้ยงอั้งยี่ " ตลอดเวลาที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงมีอำนาจในราชการแผ่นดิน³ บางครั้งเมื่ออั้งยี่ก่อการกำเริบขึ้นโดยที่พวกหัวหน้าอั้งยี่และพวกหัวหน้าคนแะไม่สามารถจะว่ากล่าวห้ามปรามให้สงบลงได้ก็ตาม แต่บุคคลเหล่านี้ก็ได้กระทำการอันเป็นประโยชน์แก่ทางการไทยเป็นอย่างมาก เช่น เมื่อครั้งอั้งยี่ก่อการกำเริบชาพันนายเหมืองแร่ จนลุกลามถึงเกิดจลาจลที่เมืองภูเก็ต และเมืองระนอง ในปี พ.ศ. 2419 นั้น

ที่เมืองภูเก็ต ทางกรมไต่เรียกจีนพวกหัวหน้าคนแะ ซึ่งอยู่ใบบเมืองมาประชุมกันจึงก็ปรากฏว่า พวกจีนหัวหน้าคนแะเหล่านั้น ได้เข้ามาประชุมกันตามคำสั่งของทางการเป็น ส่วนมาก ทั้งยังรับที่จะช่วยเหลือทางการ โดยไต่เขียน " ตัว " ออกไปถึงพวกแะของตน หมายกับพวกผูกอกบฏ สิ่งให้กลับไปที่อยู่ของตนเสียตามเดิม มีทุกข์รอนอย่างไรพวกหัวหน้าคนแะจะช่วยแก้ไขให้โดยดี จึงมีผลทำให้พวกจีนเหล่านั้นเชื่อฟัง พวกกันกลับไปเสียเป็น

¹ปรากฏว่าทางการไต่ไซ้เฉพาะการระงับเหตุอั้งยี่ที่กำเริบที่เมืองภูเก็ต (พ.ศ. 2410) โดยเอาหัวหน้าอั้งยี่ 14 คน มากระทำพิธีตั้งกล่าว.

²สมเด็จพระเจ้าคำรงราชานุภาพ นิทานโบราณคดี หน้า 268 - 9 และ หน้า 272.

³ค. หน้า 273.

จำนวนมาก พวกที่เป็นกบฏ ก็มีจำนวนน้อยลง จึงไม่กล้ายกพวกเข้าโจมตีศาลารัฐบาล
ผู้รักษาเมืองภูเก็ต จึงจัดให้เงินหัวหน้าตนแควคุมกำลังเงินพวกของตน ตั้งเป็นกองตะเวนคอย
ระวังเหตุห้ามปรามอยู่เป็นแห่งๆ ในเมืองจนพวกกบฏไม่สามารถดำเนินการในเมืองได้ จึงได้
ไปเที่ยวก่อการร้ายตามนอกเมือง เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายไปทั่ว ครั้นเมื่อกำลังทหารจาก
กรุงเทพฯ ไปถึง สัมทบกับชาวเมืองเข้าเป็นกองทัพจะทำกรปราบปรามนั้น ยังได้ให้พวกจีน
หัวหน้าตนแควเป็นคนกลาง กล่าวคือได้ออกประกาศว่าทางการจะเอาโทษเฉพาะพวกจีนที่อยู่
ปล้นฆ่าเท่านั้น แต่สำหรับพวกจีนธรรมดา ถ้ามาทำการขอลูกแก่โทษต่อหัวหน้าจีนคนแควแล้ว
และกลับไปทำงานเสียโดยดีจะไม่เอาโทษ จึงทำให้พวกจีนที่เป็นแต่ชั้นสมพลพากันเข้ามาขอ
ลูกแก่โทษจากจีนหัวหน้าตนแควเป็นอันมาก ทำให้พวกจีนหัวโจก และประพศิร้าย เป็นจำนวนมาก
หลบหนีไป และถูกทางการจับกุมตัวไปบ้าง เหตุการณ์จึงสงบลง

ในครั้งนั้น นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ปูนบำเหน็จให้แก่ขุนนาง ข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ป้องกัน และปราบปรามการกบฏ
ครั้งนี้แล้ว พวกจีนที่เป็นหัวหน้าตนแคว ซึ่งได้ช่วยราชการในครั้งนี้ ยังได้รับพระราชทาน
เหรียญที่เชิดชูเกียรติติดหน้าอกเป็นเครื่องหมายแห่งความชอบ (จึงมาเปลี่ยนเป็นเหรียญ
คุณงามิลา เมื่อภายหลัง) ทั้งยังได้ทรงพระราชทานบำเหน็จความชอบทุก ๆ คนด้วย¹

3. การปราบปรามโดยตรงหรืออย่างเด็ดขาดในบางกรณี แม้ทางการของไทยจะ
ยึดถือนโยบายการเลี้ยงอั้งยี่เป็นสำคัญก็ตาม แต่ก็ยังปรากฏเหตุการณ์กำเริบของพวกอั้งยี่อยู่
เสมอๆ ดังนั้นจึงต้องใช้อำนาจปราบปรามหรือขอความช่วยเหลือจากอั้งยี่ให้บังเกิดความเกรงกลัว
ในอำนาจของบ้านเมือง เช่น ลงโทษจีนหัวหน้าอั้งยี่ที่ก่อความวุ่นวายถึงขั้นประหารชีวิตเพื่อ
มิให้ชาวจีนทั่วไปเชิดชวยกมิได้เอาเยี่ยงอย่าง เรียกว่านโยบายทั้งพระเดชและพระคุณ
ดังปรากฏ หลักฐานจากจดหมายเหตุอาลักษณ์ฉบับหนึ่ง²

ณ วันศุกร์ เดือน 5 ขึ้น 14 ค่ำ ปีมะเส็ง ยังเป็นสัมฤทธิศก³ 3 โมงเช้า พระบาท-
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จออกพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระยาพิพัฒน์โกษา

¹ สมเด็จพระราชดำรัสพระราชทานภาพ นิทานโบราณคดี หน้า 273 - 280.

² อ้างโดยสมเด็จพระราชดำรัสพระราชทานภาพ พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5 หน้า 235.

³ พ.ศ. 2411 (จ.ก. 1230)

นำข้อความขึ้นกราบบังคมทูลว่า จีนในเมืองนครไชยศรี หลายตำบลคบคิดกันเป็น
 หมู่เหล่าเข้าปล้นสะดมให้อาณาประชาราษฎร์ได้รับความเดือดร้อน จับตัวจีนกันมาก
 พรรคพวกได้ ชำระจีนกันมาเป็นสัจย์ ปีพระบรมราชโองการปรึกษาท่านเจ้าพระยา-
 ศรีสุริยวงศผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายก เจ้าพระยาสุรวงศ-
 วิทยวัฒน์สมุหพระกลาโหม เจ้าพระยาอมราช พระยาราชสุภาวดี พระยาเทพประจัน
 พระยาราชรองเมือง พระยาเพชรภู ปรึกษาพร้อมกัน สั่งให้เอาตัวจีนกันมาลงอาญา
 เขียน 90 ที่ ปีย้ายเขียนนำหน้าประจันว่า อย่าให้ราษฎรไทยจีนดูเยี่ยงอย่างเหมือน
 จีนกันมา แล้วเอาตัวไปประหารชีวิตที่ประตูวัดโคก¹

ในบางครั้งทางการทำการข่มขู่ควยอำนาจ เช่นขอมรบ หรือเอาอาวุธปืนไฟที่ห้องยี่
 เกรงกลัวมาทำที่ประหนึ่งว่ากำลังเตรียมจะเอาไปปราบพวกอั้งยี่ จึงปรากฏว่าได้ผลดี
 (แม้ในยุทหลังๆ ที่สมเด็จพระยา ~~ออกจกดินแดนไปพลั่ว~~)

นโยบายสำคัญของทางการไทย ในการควบคุมอั้งยี่โดยการเลี้ยงอี้ยี่ดังกล่าวมาแล้วนั้น
 ได้ดำเนินการมาตลอดอายุขัยของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ แม้ในขณะที่ท่านได้
 ออกจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแล้วก็ตาม อำนาจในการควบคุมอั้งยี่ก็ยังคงอยู่กับท่าน
 หลักฐานที่แสดงถึงอำนาจของท่านในการควบคุมอั้งยี่นี้ ปรากฏในพระราชหัตถเลขาดังต่อไปนี้

ร. ที่ 149/44

ถึงเจ้าคุณสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศผู้สำเร็จราชการ
 ควยเมื่อ ๗ วัน 6 ๓ 8 คำ และ ๗ วัน 7 ๓ 8 คำ พวกจีนอั้งยี่เกิดวิวาทกันขึ้น
 ที่ตลาดพลู ถึงเอาปืนยิงกัน ¹² ฉันเห็นจากริมที่ ¹³ ขวอจนคบกันเป็นพวกเป็นเหล่าดังนี้
 มักก่อเหตุวิวาทกันเป็นธรรมดา ถ้าไม่มีการรักษาให้เรียบร้อย ก็จะเป็นเหตุให้ ^{ขึ้น}
 เหมือนกับที่เป็นในหัวเมืองวันตก

เมื่อครั้งปีมเส็ง เอกศก พวกจีนพากันรวมเป็นพวกกัน เป็นที่หวาดหวั่นทั่วไป
 เจ้าคุณได้จัดการเรียกหัวหน้ามาสาบาลทำทานบนไว้ การก็สงบไปได้ ภายหลังพวกจีน
 พากันเห็นว่าเราละเลยไม่ระมัดระวังตามทานบน ก็พากันเข้าเป็นพวกตั้งยี่หอต่างๆ
 จนเกิดการวิวาทกันขึ้น เมื่อปีมโรงโทศก ฉันได้ไปทูลทูลท่านเสนาบดีเห็นพร้อมกันว่า

¹ล.ค. หน้า 289.

ต้องจัดการตามแบบที่เจ้าคุณจัดมาแต่ก่อน จึงให้เจ้าพนักงานจัดการไป แต่อยู่ครั้งนี้
 แปลกไปกว่าคราวก่อน ที่หัวหน้า คำนาย คักรอง มักเป็นคนสับแยกต้อเจอบนโดยมาก
 ครั้นจะทำการรุนแรงไปตามทนายบน การก็ไม่ตลอด อีกประการหนึ่งพวกหัวหน้าทั้งปวงที่
 ที่ได้มาทำทนายบนก็มี ที่ไม่ได้มาทำก็มี เพราะยังไม่มีเหตุ จะเร่งให้มาทำก็จะเป็นการร้าย
 รอนก่อนเหตุไป การจึงไม่เรียบรอยทั่วถึงไปไค

ครั้งนี้เห็นว่า มีเหตุเกิดขึ้นให้เห็นเป็นทางที่จะเป็นต่อไปแล้ว จะต้องคิดจัดการร้าย
 เสียให้เป็นการเรียบรอยตลอดไป จึงได้ปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดี ทานกรมทเห็นว่า
 ควรให้ประชุมกันทำขอมบังคับให้แล้วโดยเร็ว ฉนั้นจึงให้เชิญเจ้านายต่างกรม แลทนาย-
 เสนาบดีกับข้าราชการซึ่งมีตำแหน่งราชการในกรมต่างๆ ประชุมกันปรึกษาเหมือนอย่าง
 ประชุมลูกขุน ณ ศาลา และลูกขุน ณ ศาลหลวง พร้อมกับทำกฎหมายและอย่างประเพณี
 ที่ประชุมปรึกษากันมาแต่ก่อนทุกแผ่นดิน ได้ปรึกษาว่า โทษจีนผู้คิดในการวิวาทครั้งนี้อย่างหนึ่ง
 และให้คิดจัดการระงับต่อไปอีกอย่างหนึ่ง ได้ประชุมว่า โทษมาตามกฎหมายแล้ว ฉนั้นก็
 ได้สั่งให้ทำโทษลดหย่อนพอสมควรไปแล้ว กับใ้ตราขอมบังคับมา 22 ข้อ กับความเห็น
 ฉบับหนึ่ง

บัดนี้ฉนั้นขอส่งขอมบังคับ 22 ข้อ และความเห็นนั้นมาหาตาเจ้าคุณ ถึงแม้ว่าเจ้าคุณ
 จะชราแล้วยังป่วยไข้ไม่สบายเป็นปรกติประการใดก็ฉิ ฉนั้นยังนับถือเชื่อมั่นเป็นแนว
 สติปัญญาเจ้าคุณช่วยคิรครอง ถ้าเจ้าคุณสงสัยแห่งใด ฉนั้นได้สั่งกรมทจริงเป็นผู้ใหญ่ใน
 ที่ประชุม เรียบชี้แจงให้ทราบ การอันใดจะเป็นเหตุเป็นแบบอย่างที่จะรักษาความสงบ
 เรียบรอยของบ้านเมืองต่อไป จะได้รับจัดการรักษากันเมืองให้เป็นแบบอย่างแลเป็นที่
 ที่วางใจทั่วกันสืบไป ขอให้เจ้าคุณได้ตั้งเตือนแนะนำให้ฉนั้นทราบด้วย จะได้จัดการ
 บ้านเมืองให้เป็นสุขสืบไป

จดหมายมา ณ วัน 27 9 ปีมเมีย จัศวาศก¹⁵ ถักราช 1244 (พ.ศ.2425)
 (พระปรมาภิไธย) สยามินทร์¹

¹ นัรัฐติ สุทธิสงคราม ล.ค. หน้า 1720 - 1723.

ครั้นเมื่อสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ถึงแก่พิราลัย ในปี พ.ศ. 2425 นั้น การควบคุมองค์ยี่เก็ดตกมาเป็นหน้าที่ของกระทรวงนครบาล ซึ่งเสนาบดีของกระทรวงนับตั้งแต่ กรมหมื่นภูเรศดำรงศักดิ์ ถึงกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ก็ยังคงควบคุมองค์ยี่เก็ดโดยนโยบาย เลี้ยงองค์ยี่เก็ดอย่างเดิม แต่ไม่ค่อยไคผลเหมือนอย่างสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ มีชีวิตอยู่ จึงเป็นปัญหาที่ควรจะได้พิจารณาว่ามีสาเหตุสำคัญอะไรที่ทำให้เป็นเช่นนี้

จากการพิจารณาปัญหาที่ว่า เหตุใดการใช้นโยบายการควบคุมองค์ยี่เก็ดของไทยในยุคหลัง ไม่ประสบผลเท่ากับในยุคที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ยังมีชีวิตอยู่นั้น พอสรุปได้ดังนี้คือ

1. การที่รัฐบาลในยุคหลัง มีความจำเป็นทางการเงินที่จะนำมาใช้ในการปรับปรุง กิจการต่างๆ ของประเทศ จึงได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบการเก็บภาษีอากรจากระบบให้ ประมูลภาษีอากร ซึ่งชาวจีนมักประมูลได้เป็นส่วนมาก มาเป็นเจ้าหน้าที่ของทางการไทย เป็นผู้ดำเนินการเอง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ นับว่ามีผลกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ และสถานภาพทางสังคมของจีนต้นหัวหน้าเป็นอันมาก เพราะนอกจากจะห่างเหินไม่เกี่ยวข้องของ โกลดริคกับทางราชการตั้งแต่ก่อนแล้ว ยังพยายามทำให้ไม่เป็นที่เชื่อถือของชาวจีนที่เคยผูกพัน ทางผลประโยชน์อยู่กับคนอื่นด้วย และหัวหน้าองค์ยี่เก็ดหัวหน้าจีนต้นแถว ตลอดจนกรมการจีนที่เคย มั่งคั่งด้วยผลประโยชน์จากการประมูลภาษีอากรนั้น บัดนี้มีไคทำภาษีต่อไปแล้ว อำนาจควบคุม ครอบงำเงิน ตลอดจนความใกล้ชิดสนิทสนมกับรัฐบาลก็ลดน้อยลงไปด้วย

2. รัฐบาลในยุคหลัง แม้จะยังคงยึดถือนโยบายเลี้ยงองค์ยี่เก็ด แต่มีได้ดำเนินการ ตามนโยบายอย่างจริงจังจึ่งนัก หรือจะดำเนินการก็ยังมีข้อบกพร่องในทางปฏิบัติอยู่ ข้อบั้นัน สำคัญก็คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์มิได้ทรงเลื่อมใสในวิธีการ ดังกล่าวนั้น ถึงปรากฏว่าทรงแสดงความคิดเห็นคัดค้านนโยบายนี้หลายครั้งด้วยกัน เช่น ทรงกล่าววว่า

วิธีอันซึ่งไคเกิดขึ้นขณะเมื่อทางโชฎึก มีอำนาจไม่พอ แลเมื่อพวกจีนคบหากันเกะกะ สมเด็จพระยา ไคตั้งหัวหน้าขึ้นสำหรับเปรียบเทียบเป็นพวกเป็นเหล่าหลายกน ก็มิไคผลดี ข้าจะรวมเป็นเหตุให้พวกโน้นวิวาท พวกนี้พากันยุ่งไปเสียอีก พวกจีน ไคประโยชน์ไม่เสมอกันต่างๆ ถ้าใครประจบประแจงสมเด็จพระยา ก็มีชื่อ

¹ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ นิตานโบราณคดี หน้า 282.

มีทรัพย์สินด้วย ใค้โอกาสทำภาณีอากร ถ้าเป็นอั้งยี่ถ้าทำผิดไม่ใคร่ทองเป็นโทษ โยมบุญ
 เทียวไค้ปกแผ้วให้เกิดความไม่เสมอกันเช่นนี้ ชาวอั้งยี่ที่แค้นเคืองก็เกิดขึ้นขงไปทั้งเมือง
 สมเด็จเจ้าพระยาภูธร์ก็กลัวอั้งยี่มาก จึงไปเกลี้ยกล่อมหัวหน้ามาเป็นขุนนาง เรียกว่า
 กงซุดจิ้น เอาอย่างหนังสือจีน ให้หัวหน้าจิ้นเหล่านี้ ราวกับเสือไค้ปีกฤทธิเครจจิ้น
 กราวนี้เลยปราบไม่ลงเลยเป็นสิ้นจิ้น¹...

3. การที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ดำเนินนโยบายควบคุมอั้งยี่เพื่อ
 มีไท้กอกความเคือครอนแกบยาบเมือง และไปประทุษร้ายคอรั้วบาลและองค์พระบาทสมเด็จ
 พระเจ้าอยู่หัวนั้น นับว่าเป็นหลักการที่ผิด แต่ในทางปฏิบัติกลับกลายเป็นชาวจิ้นและอั้งยี่นับถือ
 ยำเกรงทานเพียงผู้เดียว แต่ประพฤทธิคนปาดินไม่ยำเกรงกออำนาจของแผ่นดิน ดังเช่น
 พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปรารภในเรื่องนี้ว่า

...ขอหนึ่ง ตัวเหี้ยเหล่านี้ การก็กลับกลายเป็นเสียแล้ว คนเหล่านี้เป็นคนของเจ้าคุณ
 ทั้งนั้น คนใจอยู่กับบ้านของท่านเมื่อเกิดเหตุวุ่นวายขึ้น จึงค้มงายควย เป็นการไว้
 อำนาจของท่านถึงเอามาสืบถามแล้ว มันก็ยังเทียวปล้นชิงของอยู่ไม่เวนแคะละวัน
 ราษฎรได้รับความเคือครอนมากอยู่ มันก็จงเอาว่าเพราะขุนหลวงเป็นเคือก (คงจะหมาย
 ถึงพระองค์ท่านเอง ... ผู้เขียน) พวกจิ้นจึงกำเริบขึ้น มีความควยเรื่องปล้นหัวเคือ
 บอกรมาไม่ใคร่ขาด ก็นิ่งเสี่ยวายังไม่มีเหตุผล หัวเมืองกรมการดายังจับตัวผู้ร้ายที่
 เป็นตัวเหี้ยไปเทียวปล้นเขาก็สั่งให้จำไว้ เขาบอกว่าจะส่งมาไว้จำคุก ก็ว่าชาว-
 กอนเด็ก ชาวคิกวาทบ้านเมืองจะเป็นอย่างไรหรือ จึงเผือญอยากใหญ่ใหญ่ อยากจะ
 ไว้อำนาจควยเรื่องนี้ การต่อไปข้างหน้าเจ้าคุณไม่มีตัวคนแล้ว กำลังมันก็แกขึ้นทุกวัน
 ยิงนานไปก็เหมือนเพิ่มอำนาจให้มัน²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 แฟ้ม 14 เรื่องสโมสรวิ
 พระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยามรราช ลงวันที่ 3 กันยายน ร.ศ. 129.

² สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
 รัชกาลที่ 5 หน้า 286 อ้างจากพระราชหัตถเลขาถึงชาหลวงเดิมคนหนึ่ง ทรงค้นพบเมื่อ
 แต่งหนังสือนี้.

ซึ่งเมื่อสิ้นสมเด็จเจ้าพระยา เหตุการณ์ก็เป็นจริงตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคาดการณ์ไว้ กล่าวคือ อังยีโคกการกำเรบขึ้นอย่างไม่เกรงกลัวต่ออำนาจของแผนก กอเหตุวิวาทอยู่เนืองๆ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงกล่าววา " กระทรวงนครบาลยังโง่งม " เคียงอังยี " อยู่อย่างแตกอน ถ้าเกิดเหตุอังยีก็ตั้งให้นายอังยีไปว่ากล่าว แต่แรกก็สงบไปพักๆ ... พวกอังยีไม่เชื่อฟังนายเหมือนแตกอน แม่นายอังยีก็ไม่ยำเกรงกระทรวงนครบาลเหมือนเคยกลัวสมเด็จเจ้าพระยา พวกอังยีจึงตั้งพันแห่งกันบ่อยขึ้น จนถึงรบกันในกรุงเทพฯ เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2432¹ "

หลังจากการปราบปรามการก่อกำเรบครั้งใหญ่ของอังยีที่กรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. 2432 แล้วก็ไม่ปรากฏเหตุการณ์ก่อกำเรบของอังยีอีกในเมืองไทยอีก นโยบายการเลี้ยงอังยีของทางการไทย ก็เท่ากับโคกเลิกไปโดยปริยาย แต่ความเคียดแค้นจากพวกอังยียังมีโคกหมกคั่นไปค้าย เพราะอังยียังเกิดขึ้นอีกในยุคนั้น² และแม้จะเป็นก๊กย่อยๆ แค่นี้ก็โคกแพร่ระบาดทั่วไป กลายเป็นการตั้งก๊กตั้งเหล่าเลียนแบบอังยีทั้งจีน ไทย แขก ฝรั่งเศส จนทางการต้องเข้าควบคุม โดยการออกพระราชบัญญัติควบคุมอังยีขึ้น กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาลผู้ทำหน้าที่โดยตรงเกี่ยวกับการออกพระราชบัญญัติควบคุมอังยี ได้แสดงเหตุผลที่จำเป็นจะต้องออกพระราชบัญญัติไว้ว่า

" พวกเหล่าที่เขากัน (ตั้งก๊กตั้งเหล่าเลียนแบบอังยี ... ผู้เขียน) ก็ไม่ไ่ยอมหมายอันใดนอกจากมุ่งประโยชน์หลอกลวงเอาเงินแลมีการกำเรบทำร้ายกันบ้างก็เฉพาะแต่ในพวกที่ต่างตั้งก๊กกันนั้น กรันเมื่อวิวาทก่อกองตะเวนก็จับส่งศาลอาญาฟ้องร้องกัน ศาลก็ได้พิจารณาพิพากษาคดีเฉพาะเหตุเฉพาะคดีไป แต่การที่หลอกลวงเงินราษฎรนั้น ถ้าจะฟ้องร้องเอาโทษส่วนที่ก่อกองตะเวนโคกหลักฐานพยานหนังสือสำคัญแล้วนั้น ก็คงฟ้องพิจารณาพิพากษาเอาโทษตลอดได้ แต่ที่ยังไม่โคกหลักฐานนั้น จะเอาใครยกแต่คนพยานคนที่เขาเป็นพวก ข่าพระพุทธเจ้าก็ไมเป็นที่วางใจ เพราะพยานนั้นมักจะครั้นกรามพวกเหล่านี้ โดยเกรงความพยามาท ครั้นถึงศาลเขาก็กดบีบคำไปเสีย ฝ่ายหัวหน้า

¹ ค. หน้า 284 (รายละเอียดเกี่ยวกับการกำเรบในครั้งนี้ตั้งโคกกล่าวมาแล้ว.)

² โปรดดูรายละเอียดในเรื่องผลสะทอนของอังยีทางด้านการปกครอง.

คนที่ต้องฟ้องนั้นก็เอาพวกของตนมาเป็นพยานแก้คดี ศาลก็ลงโทษไม่ได้ ด้วยว่าพระ-
พุทธเจ้าสั่งเลิกเรื่องบังเียนของพ่อชားที่ศาลกงสุลอังกฤษถึง 3 ครั้งแล้ว ก็ไม่ตลอด
ไต่สักเรื่องหนึ่ง ดังนั้นชาวพระพุทธเจ้าจึงเกิดกลัวเกล้าว่า เรื่องการที่ตั้งพวกเป็นก๊ก
เป็นเหล่านี้ จะต้องออกพระราชบัญญัติเรื่องการตั้งบริษัทและการตั้งก๊กตั้งเหล่าเป็นอันยับ
ยั้งให้ลงบาปวิบัติบริษัต์ จึงถกกันที่เขาเป็นพวกแลแจ้งขอบังคับของก๊กเหล่านั้นให้เจ้า-
พนักงานทราบต่อไป¹...

พระราชบัญญัติควบคุมอั้งยี่ พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) นี้ ได้ร่างไว้ตั้งแต่วันที่
1 ตุลาคม พ.ศ. 2440 และออกประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษา วันที่ 10 ตุลาคม
พ.ศ. 2440 ซึ่งมีผลทำให้ความเดือดร้อนที่เกิดจากบทบาทของชาวจีนในการรวบรวมเขา
เป็นสมาคมลับอั้งยี่ทุเลาลง พระราชบัญญัติฉบับนี้มีรายละเอียดสรุปได้ดังนี้

1. ยกเลิกขอบังคับทั้งปวงที่ว่าด้วยเรื่องการอนุญาตให้ตั้งก๊กตั้งเหล่า ซึ่งมีมา
แต่ก่อน
2. ให้สมาคมหรือบริษัทต่างๆที่ตั้งขึ้นก่อนหน้าหรือหลังการออกพระราชบัญญัตินี้ มาขอ
จดทะเบียนต่อทางการไทย โดยต้องแสดงขอบังคับสมาคม มีบัญชีรายชื่อสมาชิก ตลอดจนสถานที่
ที่ตั้งสมาคม เพื่อการตรวจสอบของทางการด้วย
3. ผู้ขอตั้งสมาคมต้องวางเงินประกันจำนวนหนึ่งไว้แก่ทางการเพื่อประกันว่าจะไม่
ทำผิดกฎหมาย
4. พระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับความผิดของสมาคมซึ่งจัดตั้ง
ขึ้นว่ามีลักษณะประการใดอย่างฉับแจ้ง²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข แฟ้ม 2 คำกราบ
บังคมทูลของกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ที่ 9/1878 วันที่ 16 พฤษภาคม ร.ศ. 116. (พ.ศ. 2440)

² รายละเอียดของพระราชบัญญัติควบคุมอั้งยี่ โปรดดูจากภาคผนวก ก.

บทบาทสำคัญของชาวจีน
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ชาวจีนเข้าเป็นกนในบังคับต่างประเทศ

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า การที่ทางการไทยได้ทำสนธิสัญญาทางการค้าและทางไมตรีกับประเทศทางตะวันตก ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งตามสนธิสัญญานั้นได้ให้สิทธิพิเศษ (Extraterritorial privileges) แก่ชาวต่างประเทศหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ชาวต่างประเทศ มีอภิสิทธิ์ทางการศาลในดินแดนไทย ซึ่งเรียกว่า สิทธิสภาพนอกอาณาเขต บรรดากงสุลชาติตะวันตกเหล่านั้นที่ความในสนธิสัญญาในเรื่องอภิสิทธิ์ของชาวต่างประเทศในดินแดนไทย รวมไปถึงกนในบังคับของตนด้วย และคำว่า " กนในบังคับ " นี้ก็ได้ตีความขยายขอบข่ายไปอย่างกว้างขวางต่อไปอีก (ดังที่กล่าวมาแล้ว)

ตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีข้อสันนิษฐานได้ว่าชาวจีนในประเทศไทยคงจะได้พากันเข้าไปสมัคร เป็นกนในบังคับของกงสุลชาติต่างๆเป็นจำนวนมาก ทำให้รัฐบาลไทยตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีความวิตกว่าการปกครองชาวจีนในประเทศไทย อาจได้รับความลำบากจากการที่จีนได้เข้าเป็นกนในบังคับของต่างชาติที่เรียกชาวจีนพวกนี้ว่า " สัปเยก " หรือ " ไนรมชง " นี้¹ และในตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ได้ดำเนินการปกครองชาวจีน ด้วยการโฆษณา " ญูงนำใจชาวจีน " ทั้งนี้ก็เพราะท่านต้องการป้องกันมิให้ชาวจีนเอาใจออกห่างไปสมัคร เป็นกนในบังคับของกงสุลต่างประเทศ เป็นประการสำคัญ²

¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 5 หน้า 282.

² ก.

สาขาที่ชาวจีนเข้าเป็นคนในบังคับต่างประเทศ

1. การมุ่งหวังผลประโยชน์เกินความชอบธรรมของชาวจีน

การที่ชาวจีนพากันไปสมัคร เป็นคนในบังคับของกงสุลต่างประเทศนั้น ส่วนใหญ่เป็นไป
 กับการมุ่งหวังที่จะได้รับความคุ้มครองจากสถานกงสุล และการมีอภิสิทธิ์ทางกฏหมายใน
 ดินแดนไทย ตลอดจนได้รับอภิสิทธิ์ทางกฏหมายผลประโยชน์ต่างๆ เช่น ประกอบกิจการบางอย่าง
 ได้โดยมิต้องเสียภาษีอากรให้แก่รัฐ

นายสุกิจ นิมมานเหมินทร์ ได้กล่าวถึงการมีอภิสิทธิ์ทางกฏหมายและอภิสิทธิ์ของคนใน
 บังคับต่างประเทศไว้ว่า

เรื่องบาปใหญ่ท่านองนั้น เดิมทีก็สงวนไว้เฉพาะฝรั่งๆ เท่านั้น แต่ตอนหลังดูเหมือนจะ
 มีการขายเลหลังต่อกันไปให้ชาวเอเซียบางชาติที่ขอบเอาฝรั่งบังหน้า ซึ่งเพียงแต่ยอม
 เสียค่าธรรมเนียมเพียงเล็กน้อยแล้วก็ได้รับประกาศนียบัตรแสดงว่าตนเป็นคนในบังคับฝรั่ง
 เท่านั้นก็พอจะตั้งตนละเมิดสิทธิและกฏหมายไทยได้แล้ว เพราะกว่าไทยจะจับตัวมา
 ลงโทษได้ ก็ต้องได้รับอนุมัติจากสถานทูต หรือไม่ก็เมื่อส่งตัวไปฟ้องร้องยังศาลเตี้ย²
 ของเขา แล้วเขาก็คัดสินปลอยโดยหาว่าหลักฐานไม่เพียงพอ หรือไม่ก็ลงโทษพอเป็น
 พิธี ผู้ตั้งโรงบ่อนเถื่อน ชายของเถื่อน ตั้งโรงรับจำนำ แมกระตังของโจร โดยมาก
 ก็เป็นคนในบังคับศาลเตี้ยทั้งสิ้น รัฐบาลจะออกพระราชบัญญัติอะไรไป ถ้าสถานทูต
 ใดๆแห่งไม่ยินยอมแล้ว ก็เป็นการเสียเวลาเปล่า ทำอะไรไม่ได้ บางคราวทำกัน
 อย่างออกหน้าออกตา จนเราต้องเลิกเก็บภาษีอากรบางประเภท เช่น ภาษีเงินอับ
 เป็นต้น เพราะเหตุว่า คนต่างกาวที่อยู่ในบังคับฝรั่งไม่ยอมเสียให้รัฐบาลสมัยนั้นพยายาม
 จะออกกฏหมายควบคุมโรงรับจำนำมานานแล้ว ก็โดนสถานทูตบางแห่งคัดค้านก็คขวาง
 เพื่อรักษาผลประโยชน์ของคนในบังคับของเขา โดยมีพักตองคำนึงถึงประชาชนชาวไทย

¹ การมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเหนือดินแดนไทย

² ศาลกงสุลต่างประเทศ

ที่ได้รับความสะดวกครอนจากผู้ชายที่เจ้าของโรงรับจำนำบางโรงสนับสนุนยุยงให้ไป
ประกอบโจรกรรม¹

การที่ชาวจีนเข้าเป็นคนในบังคับของชาวตะวันตก มีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึง
ความมุ่งหวังผลประโยชน์อันเป็นสิทธิพิเศษของคนในบังคับ ซึ่งชาวจีนได้ฉวยโอกาสนี้กันมาก
นั่นคือ สมัคร เป็นคนในบังคับของต่างชาติ เพื่อจะมีโอกาสเป็นผู้ขายสุรา โดยไม่ต้องไปเสีย
เงินประมูลให้แก่รัฐบาลไทย ดังที่ นายคาร์ล บอค (Carl Bock) ไคกลาวในเรื่องนี้ว่า
รัฐบาลไทยมีโรงต้มกลั่นสุราและขายสุรานั้น รัฐบาลผูกขาดแต่ผู้เดียว แต่บรรดา
ผู้แทนของประเทศต่างๆในยุโรปที่ประจำอยู่ในกรุงเทพฯนั้น มีสิทธิที่จะออกใบอนุญาต
ให้คนในบังคับของประเทศตน ขายเหล้าให้แก่คนไทยได้ ผลในเรื่องนี้ก็คือ บรรดา
ผู้ที่ได้รับใบอนุญาตจากต่างประเทศเหล่านี้ กลายเป็นพ่อค้าสุรา แข่งกับพ่อค้าที่ได้รับ
อนุญาตจากทางการไทย²

ชาวจีนบางคนกระทำผิดแล้วไปพึ่งบารมีกงสุลต่างประเทศ ดังกรณีเรื่องเงินแพฆาง
หรือหลวงจิโนชนารักษ์ แอบไปทำหนังสือเข้าเป็นกนในบังคับของอังกฤษไว้เมื่อทำภาษีเงินอยู่
ที่ภูเก็ต เกิดติดค้างเงินหลวงไว้เป็นจำนวนมาก จึงหลบหนีไปพึ่งสถานทูตอังกฤษที่เมืองปีนัง
ในฐานะคนในบังคับ ทางกรมไทยต้องนำหลักฐานมายืนยันว่า เงินแพฆางผู้นี้เป็นเงินที่ได้มา
พำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทยนานแล้ว จนได้รับพระราชทานหมายตั้งให้เป็นขุนนางไทย
ก่อนที่จะไปลอบทำหนังสือเป็นกนในบังคับอังกฤษเสียอีก ดังนั้นเงินแพฆางนี้จึงเป็นกนในบังคับไทย
มิใช่กนในบังคับอังกฤษ³

¹ สุกิจ นิมมานเหมินทร์ " เมื่อน้ำมาปลากินมด ครั้นน้ำลดมดกินปลา " ยุทธโกษา
4 : 19 - 40 กันยายน 2512.

² คาร์ล บอค สมัยพระปิยะมหาราช แปลโดย เสฐียร พันธงรังษี และ อัมพร
จุลานนท์ หน้า 574 - 5.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 แฟ้ม 1 เรื่องเงินแพฆาง
หรือหลวงจิโนชนารักษ์ รับทำภาษีเงินเมืองภูเก็ต เงินหลวงติดค้างแล้วหลบหนีไปเช่าสัปแยกอังกฤษ
(22 กรกฎาคม - 13 กันยายน ร.ศ. 109).

2. การเกลี้ยกล่อมชาวจีนให้เป็นคนในบังคับเพื่อจุดมุ่งหมายทางการเมืองของ
ชาวต่างประเทศ

ชาวตะวันตก เมื่อเขามาดำเนินกิจการแสวงหาผลประโยชน์ทางการเมือง การค้า การเผยแพร่
ศาสนา รวมถึงการมุ่งหวังที่จะแผ่อิทธิพลทางการเมือง เข้าครอบงำประเทศไทย วิธีการ
ประการหนึ่ง คือการเกลี้ยกล่อมประชาชนที่อยู่ในประเทศนั้นให้มีความสวามิภักดิ์ต่อตน
เพื่อเป็นเครื่องมือในการแผ่อิทธิพล และอาจเป็นเครื่องแสดงว่าอิทธิพลของตนกำลังแผ่ไพศาล
เป็นที่นิยมของพลเมือง อันจะเพิ่มบารมีและศักดิ์ศรีของประเทศตนให้มีอำนาจในการต่อรอง
กับรัฐบาลของประเทศนั้นยิ่งขึ้น

ดังนั้นชาวตะวันตกซึ่งเขามาดำเนินกิจการต่างๆโดยมีจุดมุ่งหมายดังกล่าวใน
ประเทศไทย จึงได้เกลี้ยกล่อมชาวจีนในประเทศไทยให้สวามิภักดิ์ เพราะเป็นการกระทำ
ที่ง่ายกว่าจะไปเกลี้ยกล่อมชาวไทยซึ่งเป็นพลเมืองที่แท้จริงของประเทศอยู่แล้ว และการที่
ชาวจีนได้ไปสวามิภักดิ์กับชาวตะวันตกนั้น ทั้งชาวตะวันตกและชาวจีนต่างได้รับประโยชน์
ด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่ด้วยความยุ่งยากอันก่อให้เกิดปัญหาแก่รัฐบาลไทยหลายประการ

ในอดีตเมื่อครั้งสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พวกมิชชันนารี
ที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในเมืองไทยก็ได้ใช้ชาวจีนในประเทศไทยให้เป็นเสมือนสะพานสำคัญ
แห่งแรกในการฝังรกรากของคริสต์ศาสนาในประเทศไทย ดังเช่นที่พวกมิชชันนารีคนหนึ่ง
ได้บันทึกไว้ในจดหมายเหตุของเขาว่า

มิสเตอร์ กัทส์ลาฟ กับมิสเตอร์ ทอมลิน ซึ่งเป็นมิชชันนารีอเมริกา (นิกายโปรเตสแตนต์)
ที่เข้ามาเมืองไทยเป็นครั้งแรก ในปี พ.ศ. 2371 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวนั้น เคมีที่เคียวสอนศาสนาอยู่ที่ในประเทศจีนเมื่อทราบว่ามิชชันนารีอยู่ใน
ประเทศสยามมาก จึงตามมาแล้วแจ้งความจำนงไปยังสมาคมศาสนาในสหรัฐอเมริกา
ซึ่งได้ส่งมิชชันนารีมาเพิ่มเติมอีก ฝ่ายมิสเตอร์ กัทส์ลาฟ กับมิสเตอร์ทอมลิน มาอยู่
เมืองไทยได้ 2 สัปดาห์ ขออนุญาตจากรัฐบาลได้แล้ว ก็เริ่มชักชวนพวกจีนให้เข้าถือ
ศาสนาคริสต์¹ และแจกจ่ายหนังสือสอนศาสนาซึ่งพิมพ์มาแต่เมืองจีน การที่เคียวแจก

¹ ที่ถูกต้องควรใช้ " คริสต์เคียน " เพราะเป็นพวกนิกายโปรเตสแตนต์.

หนังสือนั้นพวกถือศาสนานิกายโรมันคาทอลิกเที่ยวพูดหาว่า พวกอเมริกันจะมาปลุกให้พวกพวกจีนก่อการกำเริบ จนทราบถึงพระเจ้าแผ่นดิน ก็ทรงส่งพระทัย จนคริสต์สั่งให้แปลออกมา แต่ครั้นทรงทราบว่ามิได้มีสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นปฏิปักษ์แก่รัฐบาล ก็โปรดฯ อนุญาตให้พวกมิชชันนารีส่งสอนอยู่ไต่อกต่อไป¹

การที่ชาวต่างประเทศซึ่งเป็นคณะมิชชันนารี มุ่งเข้ามาทำการเผยแพร่วิสัยศาสนา ในหมู่พวกชาวจีน ในขณะที่ปัญหาความยุ่งยากระหว่างชาวจีนกับชาวไทยยังคงดำเนินอยู่ ทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไม่ไว้วางพระทัยในการกระทำของคณะมิชชันนารีนี้มาก ทรงเกรงว่าฝรั่งพวกนี้จะมาชักชวนให้ชาวจีนก่อการกำเริบขึ้น ดังบันทึกของหมอมาร์คเลลงวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2378 แสดงความคิดเห็นในการที่คณะมิชชันนารีถูกทางการไทยสั่งให้ย้ายสถานที่จากบริเวณกุ๊จิ้น ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาไปอยู่ที่ใหม่ (สันนิษฐานว่าคงเป็นแถบตำบลบางรักในปัจจุบัน ... ผู้เขียน) ดังนี้ " ... เรื่องที่ถูกย้ายสถานที่นี้ เพราะรัฐบาลรังเกียจควยพวกมิชชันนารีอยู่ในระหว่างบ้านของพวกจีน และเป็นถิ่นนับถือของพวกจีนมากควยเกรงว่าเมื่อพวกมิชชันนารีมีพวกมากมายแล้ว จะชักชวนให้จีนก่อการกำเริบ² ... "

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงแสดงความไม่ไว้วางพระทัย คณะมิชชันนารี และความประพฤติของพวกจีนเซาริต ดังสำเนาพระราชหัตถเลขาถึงกรมหลวงเทเวศรวงวโรปการ (ยศในขณะนั้น) แสดงพระบรมราชวินิจฉัยในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศจีน ที่ชาวจีนเกิดสู้รบกับชาวต่างประเทศ ซึ่งพระองค์ทรงกล่าวหาว่าพวกมิชชันนารีเป็นต้นเหตุ ดังข้อความในพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งว่า " การในเมืองจีนนี้ คิดเห็นรวบ-ยอดทั้งหมด ก็เกิดเหตุขึ้นควยมิชชันนารี ลัทธิของพวกนี้เคยประพฤติอย่างไร เรายอมเข้าใจชัดเจน สันดานพวกจีนเซาริตเป็นอย่างไรเราก็เข้าใจชัดเจน เหตุที่ก่อเกิดขามิชชันนารีขึ้น ก็โดยพวกเซาริตขมเหงพวกมิชชันนารีมิชชันนารีเข้าไปเป็นควยถือท้ายย้ายหัว³ ... "

¹ประชุมพงศาวดาร ภาค 31 จดหมายเหตุมิชชันนารีอเมริกัน หน้า 5.

²ประชุมพงศาวดาร ภาค 12 จดหมายเหตุหมอมาร์คเล หน้า 550.

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 8 เรื่องหนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นแลหนังสือพิมพ์ต่างๆในสงครามประเทศจีน สำเนาพระราชหัตถเลขา ที่ 38/634 ลงวันที่ 11 สิงหาคม ร.ศ. 119 ถึงกรมหลวงเทเวศรวงวโรปการ.

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ประเทศไทยอยู่ในยุค
วิกฤตการณ์จากการคุกคามทั้งโดยตรงและโดยทางอ้อม ของสองมหาอำนาจ คือ ฝรั่งเศส
และอังกฤษ ดังนั้นการเกลี้ยกล่อมให้มีคนในบังคับมากยิ่งขึ้น ย่อมเป็นอุบายอย่างหนึ่งใน
กลยุทธ์หลายประการที่จะมุ่งยึดครองหรือผนวกดินแดนไทยจากมหาอำนาจทั้งสองนี้ เพราะ
มีจำนวนของผู้ที่ไม่ไคลงทะเลเป็นนัยความบริสุทธิ์เป็นจำนวนมาก เช่น กดีของจีนแพดง
และคี่ของจีนลิมยิ่นเถ จีนเอี้ยวอานเปียน ที่ไปขอเป็นคนในบังคับอังกฤษ กงสุลอังกฤษก็
รับไว้ทั้งๆที่ผิดกฎในเรื่องคนในบังคับนี้ หรือคี่ที่อุปทูตฝรั่งเศสทำตนเป็นหัวเรือใหญ่ยื่นเรื่องราว
ฟ้องร้องข้าราชการไทยที่ไปจับกุมวินพักเสง ที่จังหวัดปราจีนบุรี โดยอ้างว่าเป็นคนในบังคับ
ฝรั่งเศสทั้งๆที่ไม่มีหลักฐานยืนยันใดๆเลย¹

บ่อยครั้งที่ฝรั่งเศสได้ไปปกป้องคุ้มครองชาวจีน ซึ่งประพฤติดคน เป็นภัยต่อความสงบ
เรียบร้อยของสังคม คือพวกฮังยี่ กรันเมื่อถูกทางการจับกุม ทางการฝรั่งเศสก็ยื่นมือเข้า
ช่วยไต่พินคดี คล้ายกับเป็นการหลออำนาจของทางการไทย ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขา ร. ที่ 149/44 ลงวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2425
ถึงสมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์วิวงศ โดยทรงปริกษาในเรื่องที่จะจัดการกับจีนฮังยี่ที่ก่อ
การวิวาทกัน จีนพวกนี้เคยโกหกทำฉ้อฉลกับสมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์วิวงศมาแล้ว
แต่เมื่อจับได้คราวนี้ทางการจะลงโทษไปตามทัณฑ์บนที่ได้ทำไว้ ก็ลำบากเพราะเป็นคนในบังคับ
ดังข้อความตอนหนึ่งว่า " ... จีนได้ถูกบาทานเสนาบดี เห็นพร้อมกันว่า ต้องจัดการตาม
แบบที่เจ้าคุณจัดมาแต่ก่อน จึงให้เจ้าพนักงานจัดการไป แต่ฮังยี่ครั้งนี้แปลกไปทว่ากราวก่อน
ที่หัวหน้า ทวนาย ทัวรอง มักเป็นคนสับแยกศ์ เจือปนโดยมาก ครั้นจะทำรุนแรงไปตามทัณฑ์บน
การก็ไม่ตลอด² ... "

¹ ค.

² ราชูฉี สุทธิสงคราม สมเด็จพระยาบรมมหารัษฎ์วิวงศ เล่ม 2 หน้า 1720.

บางครั้งฝรั่งเสสมุ่งเกลี้ยกล่อมพวกชาวจีน ลูกหลานจีนเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเสส โดยปล่อยให้พวกอั้งยี่ซึ่งส่วนมากเป็นคนในบังคับของตน ก่อการวิวาทสร้างความเดือดร้อนให้แก่ประชาชน เป็นการบีบบังคับให้ชาวจีนในเมือง(จันทบุรี)นั้น ต้องสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของฝรั่งเสสโดยทางอ้อม ทั้งยังให้คนในบังคับออกเที่ยวเกลี้ยกล่อมชักชวนผู้คนที่รู้จักให้เข้าเป็นคนในบังคับของตนอีกต่อหนึ่ง วิธีนี้เรียกว่าโคผลมาก เพราะตามรายงานของคูวาราชการจังหวัดนั้น แจ้งว่า " ... ต่อมามีคนจีน ที่เป็นคนในบังคับฝรั่งเสส ออกเที่ยวเกลี้ยกล่อมจีนในพื้นที่เมืองจันทบุรีให้มาลงชื่อเป็นคนอยู่ในบังคับฝรั่งเสส วันละ 20 คนบ้าง 30 คนบ้าง คิดประมาณไม่ต่ำกว่า 1000 คน จีนพวกนี้เป็นจีนจากนอกบาง บุตรจีน หลานจีน ซึ่งเกิดในเมืองไทย เป็นคนอยู่ในบังคับทั้งสิ้น¹ ... "

พฤติการณ์ของฝรั่งเสสที่เมืองจันทบุรีดังกล่าวนี้ เพื่อจะอ้างเอาคนที่อยู่ในบังคับของตน เป็นข้ออ้างในการขีตเวลาการปกครองจันทบุรีต่อทางการไทย หรืออาจจะมุ่งขีตครองดินแดนในแถบนี้เป็นการถาวรทั้งเช่นดินแดนทางแถบคูมแม่น้ำโขงที่โคผลสถานการณ์อันช่วยให้ข้าราชการคนสำคัญของเมืองจันทบุรีคนหนึ่งกล่าวถึงการก่อความวุ่นวายของชาวจีนในบังคับฝรั่งเสส ในดินแดนแห่งนั้นว่า " ... คิดว่าพวกจีนนี้ จะยกแผนกจันทบุรีให้แก่ออนเป็นแเน โทระเลขที่ไมตลอดกรุง จะปราบปรามก็ไม่มีอาวุธแลพาหนะ เจ้าคุณ(พระยาศรีสมุทรโลก คูวาราชการเมืองระยอง ... ผู้เขียน) ต้องเป็นธุระคีสายโทระเลข หรือผูกโทระคัพพท์ ไปณะกรุงเทพา โดยเร็วยานอนใจ ในสองสามวันหรือวันนี้ จะเกิดยุคเข็ญกัณใหญ่ในจันทบุรี² "

มีข้อน่าสังเกตุว่าชาวจีนมักจะทำอ้างการที่ไปเข้าเป็นคนในบังคับต่างประเทศว่าเป็น เพราะสาเหตุแห่งการที่ตองเสียเงินค่าแรงช่วยราชการจึงเรียกกันในสมัยนั้นว่าเงินผูกบี่จีน เพื่อปิดบังจุดมุ่งหมายแท้จริงของตนไว้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข แฟ้ม 5 สำเนา
จดหมายกราบบังคมทูลของพระยาวิชาธิบดี คูวาราชการเมืองจันทบุรี 13 กันยายน ร.ศ. 114.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข แฟ้ม 5 สำเนา
โทรเลขของพระยาเทพสงคราม ปลัดเมืองจันทบุรี ถึงพระยาศรีสมุทรโลก 6 มีนาคม ร.ศ. 114
รายงานความจลาจลวุ่นวายอันเกิดจากการกำเริบของอั้งยี่ในบังคับของฝรั่งเสส.

ตั้งเช่นบันทึกการสนทนาระหว่างข้าราชการไทยเชื้อสายจีน (หลวงสรรพกิจปรีชา) กับ คร. ซุนยัตเซน ในระหว่างที่ คร. ซุนยัตเซน ได้เดินทางเข้ามาเรียกร้องหาความร่วมมือจากชาวจีนในประเทศไทย (พ.ศ. 2444 - 2451) การสนทนาตอนหนึ่งได้พาดพิงถึงสาเหตุที่จีนอ้างในการเข้าเป็นคนในบังคับของชาวตะวันตกว่า

จีนสันยัตเซน พูดขึ้นว่า จีนในกรุงสยามคงจะไม่มี ความพอใจอยู่ในความปกครองของ รัฐบาลสยามสักอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงได้เข้าอยู่ในความปกครองของยูแทนต่างประเทศ ที่มีอยู่ในกรุงสยาม มีฝรั่งเศส เป็นาน และคนที่อยู่ในความปกครองของฝรั่งเศสทุกวันนี้ ก็อยู่ในราว 10,000 คนเศษแล้ว แลตัวจีนสันยัตเซนเองก็เชื่อแน่ว่า คนจีนโคยมาก นั้นคงไม่รักชาติฝรั่งเศสมากกว่าชาติไทย แต่การที่เขาไปอาศัยอยู่ในความปกครอง ของฝรั่งเศสนั้นก็เพื่อปรารถนาหาความร่มเย็นไปชั่วคราหนึ่งเท่านั้น ... ข้าพระพุทธเจ้า จึงถามว่า คนจีนที่เข้ามาอยู่ในความปกครองของฝรั่งเศสนั้น ไม่พอใจอยู่ในความ ปกครองของรัฐบาลสยามด้วยเหตุใด จีนสันยัตเซนตอบว่า มิใช่แต่คนจีนเขาอยู่ใน ความปกครองของฝรั่งเศสเท่านั้น เมื่อใด ยังมีจีนที่อยู่ในความปกครองของชาติไปรตุเกศ อังกฤษอีกมาก คนจำพวกนั้นก็พอใจอยู่ในความปกครองเหมือนกัน เพราะเหตุว่า รัฐบาลสยามเก็บภาษี เก็บเงินค่าแรงผูกปี ...

การที่ คร. ซุนยัตเซน อ้างถึงสาเหตุความไม่พอใจของชาวจีนเนื่องมาจากรัฐบาลไทย เรียกเก็บเงินภาษี รวมทั้งเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการผูกปีขอมือจีนนั้น คล้ายกับเป็นการกล่าวอ้างแบบขอไปทีในการโต้ตอบสนทนา หรือเป็นข้ออ้างที่ยกขึ้นมาปิดบังเหตุผลอันล้าลึกที่ซ่อนเร้น เอาไว้ (ดังได้กล่าวมาแล้ว) เพราะข้ออ้างถึงการเก็บเงินของรัฐบาลไทยนี้ หลวงสรรพกิจ-ปรีชา ได้ตอบโต้โดยมีเหตุผลคืออ้างว่า ประเทศไทยมิได้เรียกเก็บภาษีเงินค่าแรงผูกปีสูงกว่า ประเทศอื่นๆ ที่จีนเข้าไปพำนักอาศัยอยู่ ซึ่งทำให้ คร. ซุนยัตเซนยอมรับเหตุผลของทางการไทย ถึงคำโต้ตอบว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 10 สำเนา
จดหมายของหลวงสรรพกิจปรีชา กราบทูลหลวงเทเวศรวงศ์วิโรนาการ ลงวันที่ 12 มิถุนายน
ร.ศ. 122.

... ชาพระพุทฺธเจ้าจึงตอบว่า การที่รัฐบาลสยามเรียกเก็บเงินค่าแรงผูกปิ่นนั้น แต่เพียง 3 ปีครั้งหนึ่ง เป็นเงิน 4 บาทสองสลึงเท่านั้น แต่เมื่อจะกีดกันที่ประเทศอื่นๆ นอกจากสยามแล้ว เขาเก็บภาษีแก่ตัวคนจีนที่เขาอยู่แล้วได้รับความกีดกันเพียงใด จีนสันยัคเสนก็ยอมรับอยู่แล้วว่าในกรุงสยามนี้มีความเมตตาการุณาแก่จีนเพียงใด จีนสันยัคเสนตอบชาพระพุทฺธเจ้าว่า ถ้าจะเก็บภาษีแล้วก็ควรเก็บให้มาก เพราะเก็บเล็กน้อยก็ไม่มีประโยชน์ จีนก็คงไม่รู้สึกเพียงใด ชาพระพุทฺธเจ้าตอบว่า การที่เก็บภาษีเล็กน้อยเท่านั้นจีนก็ยังร้องว่าเป็นการเคียดแค้น ถ้าจะเก็บมากทวีขึ้น จีนก็คงจะต้องเคียดแค้นมากเพียงใด จีนสันยัคเสนพูดว่า รัฐบาลสยามประพฤติก่อจีนดีแล้ว จีนคงไม่เอาใจออกห่างไปขออยู่ในความปกครองของต่างประเทศใดเป็นแน่ เป็นคนว่าจีนที่อยู่ในเมืองยี่ปุ่น ที่เมืองกอลอนี่ฝรั่งเศส อังกฤษ ก็สมัครอยู่ในความปกครองของชาติอื่นๆ ชาพระพุทฺธเจ้าจึงตอบว่า ถ้าคนต่างประเทศไปอยู่ในกอลอนี่ของเมืองต่างประเทศแล้ว จำเป็นต้องอยู่ในความปกครองของประเทศนั้น จะสมัครก็คิดไม่สมัครก็คิด จีนสันยัคเสนยิ้ม แล้วชาพระพุทฺธเจ้าจึงพูดว่า เมืองกอลอนี่ที่กล่าวมานั้นไม่มี

Exterritoriality (มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า Extraterritoriality

... ผู้เขียน) เหมือนอย่างกรุงสยาม¹...

จากข้อความในการสนทนาดังกล่าวนี้ เท่ากับเป็นเครื่องยืนยันว่าการที่จีนที่ไปสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของต่างชาติ แล้วอ้างว่าเพราะรัฐบาลไทยในยุคนั้นประพฤติกดขี่บีบบังคับจีน ยิ่งกว่าประเทศอื่นๆ เป็นการกล่าวอ้างที่มุ่งอำพรางความจริงที่ว่า การที่ชาวจีนในประเทศไทยพากันไปเข้าเป็นคนในบังคับของต่างชาติ นั้น เป็นเพราะจีนเหล่านั้นฉวยโอกาสในขณะที่ไทยต้องยอมให้ต่างชาติมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในดินแดนไทย ยิ่งกว่าเหตุผลอื่นใด

¹ ค.

ผลสะท้อนที่เกิดจากชาวจีนเข้าเป็นคนในบังคับของชาติตะวันตก

การที่ชาวจีนซึ่งเข้ามาพำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทยเข้าเป็นคนในบังคับของต่างชาติ เพื่อแสวงหาอิทธิพลที่ลึกลับเลื่องลือหมายไทย ชาวจีนยังได้รื้อช่องทางแสวงหาผลประโยชน์บางอย่างให้แก่ตน อาจจะทำให้ชาวจีนได้เข้าเป็นคนในบังคับของต่างชาตินั้น ก่อให้เกิดผลสะท้อนทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนการปกครองของรัฐบาลไทยในยุคนั้นเป็นอย่างดี ดังจะกล่าวแยกโดยละเอียดต่อไป

ผลสะท้อนทางการเมือง การปกครอง

1. เป็นช่องทางให้มหาอำนาจดำเนินการแผ่อิทธิพลเข้าครอบงำทางการเมืองไทย

ชาวจีนที่เป็นคนในบังคับของต่างชาติ มักจะก่อคดีซึ่งเป็นช่องทางก่อให้เกิดกรณีพิพาททางการเมืองระหว่างตัวแทนรัฐบาลของประเทศนั้น กับรัฐบาลไทยได้ง่าย ดังเช่นคดีอุปทูตฝรั่งเศสไต่ถามเรื่องราวฟ้องร้องเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศของไทย กล่าวหาว่าชาวหลวงเมืองนครไทรบุรีกับพวกได้บุกรุกเข้าจับกุมคนจีนในบังคับของตน ทั้งยังขัดขวางห้ามขู่กรรโศภบาลหลวงชาวฝรั่งเศสอีกหลายประการ¹ หรือคดีที่ตำรวจภูธรกับกรมการเมืองพร้อมควายนายอากรสุรา ได้ไปตรวจจับสุราเถื่อนที่บ้านจีนพักเสง อำเภอร่มเทาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี มีการต่อสู้แย่งชิงผู้ต้องหาถึงกับมีการตายและบาดเจ็บด้วยกันทั้งสองฝ่าย เรื่องนี้อุปทูตฝรั่งเศสอีกเช่นกันที่ไต่ถามโดยปราศจากหลักฐาน ขอรื้อฟื้นว่าจีนพักเสงนั้นเป็นคนในบังคับของตน ที่ถูกทางการทารุณกรรม จึงเรียกร้องให้ทางการไทยไต่สวนเหตุการณ์ดังกล่าวนี้โดยรีบด่วน และย้ำว่าถ้าเป็นความจริงแล้วรัฐบาลไทยต้องเป็นฝ่ายรับผิดชอบในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมด²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 13 แฟ้ม 7 จดหมายของกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ถึง กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ 14 มกราคม ร.ศ. 117.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 13 แฟ้ม 18 จดหมายของกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ถึง กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ 4 มีนาคม ร.ศ. 121.

การที่เกิ๑คค๑ีของ๑คนใน๑บ๑งค๑บ๑มา๑ท๑มหา๑อ๑นาจ๑ที่๑ม๑ง๑ค๑ก๑คาม๑และ๑ก๑อ๑เหตุ๑ก๑บ๑ไทย ๑ัน๑เป็น๑
 ร๑อง๑ทาง๑ให้๑สามารถ๑ใช้๑อ๑นาจ๑ก๑บ๑ไทย๑ได้๑สะ๑ด๑ก๑น๑นี้ ๑่าง๑การ๑ไทย๑เค๑ื่อ๑คร๑อน๑ใจ๑มาก ๑ัง๑ก๑ก็๑ว่า๑ว๑ิน
 ใน๑บ๑งค๑บ๑ที่๑เม๑ือ๑ง๑นคร๑ไช๑ย๑กร๑ี ๑ระ๑บาท๑สม๑เด๑็๑จ๑พระ๑จุ๑ด๑จ๑อม๑เก๑ลา๑เจ๑า๑อยู่๑หัว๑ด๑ึง๑ก๑บ๑มี๑พระ๑ราช๑คำ๑ริ
 ๑ั๑กรม๑หลวง๑เท๑ว๑ะ๑วง๑ว๑โร๑ป๑การ๑ค๑ิด๑อ๑าน๑แ๑ก๑ไซ๑ค๑ค๑ัน๑นี้๑ให้๑ค๑ี้ ๑เ๑ราะ๑ก๑ล๑ว่า๑ฝ๑าย๑ฝ๑รัง๑เศ๑ส๑จะ๑ยก๑เอา
 ค๑ค๑ัน๑น๑า๑ก๑อ๑ร๑อ๑ง๑ร๑า๑ว๑ก๑บ๑ไทย๑ได้ ๑ัง๑ข๑อ๑ความ๑ต๑อน๑น๑ึง๑จาก๑ส๑ำ๑เนา๑พระ๑ราช๑ห๑ัต๑ต๑เล๑ชา๑ด๑ึง๑กรม๑หลวง๑-
 เท๑ว๑ะ๑วง๑ว๑โร๑ป๑การ ๑่า

๑ิ๑เค๑ราะ๑ค๑ม๑ูล๑เหตุ๑ใน๑ร๑่๑อง๑นี้ ๑ิน๑ยุ๑ย๑ค๑ง๑จะ๑ได้๑ไป๑เป็น๑ก๑น๑เ๑ำ๑ริ๑ต๑ค๑ร๑ึง๑น๑ึง๑จ๑ริง ๑า๑ด๑หลวง
 ๑ึง๑ไ๑้๑ใจ๑อ๑นาจ๑คาม๑ที่๑เค๑ย๑ไซ๑แ๑ก๑พวก๑เ๑ำ๑ริ๑ต๑ท๑ั้ง๑ห๑ล๑าย ๑ัง๑เร๑า๑ไม่๑ย๑อม๑รับ๑รอง๑ว่า๑บา๑ด๑หลวง
 มี๑อ๑นาจ ๑่า๑ทาง๑ที่๑จะ๑สู๑ก๑มี๑อยู่ ๑แต่๑การ๑ที่ ๑ู๑ค๑จาก๑ก๑บ๑ผู้๑ซ๑ึง๑ฝ๑ง๑ม๑ศ๑ทุ๑เค๑ียว ๑เ๑น๑ก๑ง๑สุ๑ด๑ฝ๑รัง๑เศ๑ส
 ๑เ๑็น๑การ๑ส๑ำ๑บ๑า๑ก๑ย๑ง ๑ก๑ล๑ว่า๑อายุ๑พวก๑น๑ี้๑จะ๑ทำ๑ความ๑ย๑ง๑ๆ๑ซ๑ึ๑น๑ไว้ ๑า๑จะ๑เ๑็น๑เหตุ๑ประ๑ก๑อบ
 ๑ร๑่๑อง๑ร๑า๑ว๑ะ๑ไ๑้๑ค๑ตาม๑ต๑ุก๑กาล ๑อ๑ให้๑ก๑ิด๑อ๑าน๑แ๑ก๑ไซ๑ให้๑จ๑ง๑ค๑ี¹

๑การ๑ที่๑ชาว๑จ๑ิน๑ใน๑ดิน๑แ๑น๑ที่๑ถ๑ูก๑ยึด๑ครอง ๑หรือ๑ดิน๑แ๑น๑ที่๑เ๑็น๑เป๑้า๑หมาย๑ส๑ำ๑ค๑ัญ๑ใน๑การ๑ยึด๑ครอง
 ของ๑อา๑ท๑ิ๑มหา๑อ๑นาจ ๑า๑ก๑ัน๑เ๑ำ๑เป็น๑คน๑ใน๑บ๑งค๑บ๑ของ๑มหา๑อ๑นาจ๑น๑ั้น (๑หรือ๑มหา๑อ๑นาจ๑ที่๑จะ๑มี
 อ๑นาจ๑ค๑ุม๑ครอง๑ณ๑ให้๑พ๑น๑ก๑ย๑ของ๑ผู้๑ม๑ง๑มา๑ยึด๑ครอง๑ไ๑น๑ั้น) ๑่า๑ไ๑้๑ทาง๑การ๑ไทย๑ต๑อง๑เค๑ื่อ๑คร๑อน๑มาก
 ๑โดย๑เ๑าะ๑ทำ๑ความ๑ห๑ว๑า๑ว๑ิ๑ก๑ใน๑แ๑ก๑ข๑าร๑การ๑ไ๑ย๑ผู้๑มี๑หน้า๑ที่๑รับ๑ฉ๑ิด๑ระ๑อบ๑ใน๑ดิน๑แ๑น๑ค๑ง๑ก๑ล๑า๑ว๑น๑ั้น
 ๑เ๑็๑เ๑ย๑่าง๑ม๑าก

๑ค๑ง๑เ๑น๑เม๑ื่อ๑ฝ๑รัง๑เศ๑ส๑ยึด๑ครอง๑จ๑ัน๑ท๑บุรี ๑ฝ๑รัง๑เศ๑ส๑พยายาม๑ทุ๑ก๑วิ๑ถี๑ทาง๑ที่๑จะ๑เก๑็๑ย๑ก๑ล๑อม๑ชาว๑จ๑ิน
 ใน๑เ๑ื่อ๑ง๑น๑ั้น๑ให้๑เ๑ำ๑เป็น๑คน๑ใน๑บ๑งค๑บ๑ของ๑ตน ๑นอกจาก๑น๑ี้๑ยัง๑มี๑สิ่ง๑เ๑็น๑ว๑ิน๑ใน๑บ๑งค๑บ๑ฝ๑รัง๑เศ๑ส๑ยัง๑ก๑อ๑เหตุ
 ๑ว๑ุ่น๑ว๑าย ๑ก๑อ๑การ๑ไม่๑ส๑บ๑ต๑่าง๑ๆ ๑่า๑ให้๑พระ๑ยา๑วิ๑ชะ๑ยา๑ชิ๑บ๑ค๑ี้ ๑ผู้๑ว๑าร๑า๑ช๑การ๑เม๑ือ๑ง๑จ๑ัน๑ท๑บุรี๑มี๑ความ๑ห๑ว๑า๑ว๑ิ๑ก๑
 ใน๑เหตุ๑การ๑ณ๑ที่๑เก๑ิ๑ด๑ขึ้น๑ม๑าก ๑ไ๑้๑พยายาม๑มี๑จ๑ด๑หมาย๑ร๑าย๑งาน๑กร๑า๑บ๑ท๑ูล๑มา๑ย๑ง๑กรม๑หม๑ิน๑ด๑ำ๑รง๑ร๑า๑ชา๑น๑ุ๑ภาพ
 (๑ย๑ค๑ใน๑ขณะ๑น๑ั้น) ๑เส๑นา๑บ๑ดี๑กระ๑ท๑รวง๑ม๑ห๑า๑ค๑ไทย๑ห๑ล๑าย๑ค๑ร๑ั้ง² ๑ย๑ิง๑ไม่๑ได้๑รับ๑ก๑ำ๑ต๑อบ๑ให้๑ด๑ำ๑เน๑น๑การ๑อ๑ย๑่าง๑ไ๑

¹ ก๑อง๑จ๑ด๑หมาย๑เหตุ๑แห่ง๑ชาติ ๑เอ๑ก๑สาร๑ร๑ั๑กาล๑ที่ ๑5 ๑ค. ๑13 ๑แ๑่ม ๑7 ๑ส๑ำ๑เนา
 ๑พระ๑ราช๑ห๑ัต๑ต๑เล๑ชา ๑ด๑ึง ๑กรม๑หลวง๑เท๑ว๑ะ๑วง๑ว๑โร๑ป๑การ ๑15 ๑ม๑กร๑าคม ๑ร.ศ. ๑117.

² ก๑อง๑จ๑ด๑หมาย๑เหตุ๑แห่ง๑ชาติ ๑เอ๑ก๑สาร๑ร๑ั๑กาล๑ที่ ๑5 ๑น. ๑10 ๑ข ๑แ๑่ม ๑5 ๑ส๑ำ๑เนา๑จ๑ด๑หมาย
 ๑กร๑า๑บ๑ท๑ูล๑ของ๑พระ๑ยา๑วิ๑ชะ๑ยา๑ชิ๑บ๑ค๑ี้ ๑ด๑ึง ๑กรม๑หม๑ิน๑ด๑ำ๑รง๑ร๑า๑ชา๑น๑ุ๑ภาพ ๑ด๑ั้ง๑แต่ ๑5 ๑ก๑ุม๑ภาพ๑น๑ี ๑ร.ศ. ๑114 -
 ๑1 ๑จ๑ัน๑ว๑าคม ๑ร.ศ. ๑114 (๑รวม ๑4 ๑ฉ๑บ๑บ).

ก็ยังมีความหมายกราบทูลเข้ามาทั้งแสดงความร้อใจและหัวนวิตกในเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นอันมาก ในที่สุดก็ได้รับคำตอบจากกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ มีใจความดังนี้

... ราชการในเมืองจันทบุรีทุกวันนี้ เป็นเรื่องที่ยากแลหนักใจประการใดนั้น ฉันท่อมทราบค้อยู่แล้วทุกประการ แต่จำต้องสรรเสริญสติปัญญาแลความสามารถของพระยา-
 วิชาชิพดี ในการที่เอนขันเอนยาว ปฏิบัติรักษาราชการในบ้านเมืองตั้งแต่ ร.ศ. 112
 เรียบรอยคาบที่ จะเป็นไคมาจนทุกวันนี้ ถึงแม้จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฯ
 ราชการผู้ใดผู้หนึ่งออกมารักษาราชการในที่พระยาวิชาชิพดี ก็เข้าใจว่าจะรักษา
 ราชการให้ดียิ่งกว่าที่พระยาวิชาชิพดีได้รักษานานนั้นเป็นอันยาก¹...

หรือเหตุการณ์ทางด่านเมืองพระตะบอง ในปี พ.ศ. 2436 (ร.ศ. 112)
 เมื่อฝรั่งเสียดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงไปจากไทย และมีท่าทีที่จะคุกคามเอาดินแดนส่วนที่
 เหลือบริเวณนั้น เช่น เสียมราชู พระตะบอง ศรีโสภณ ในมณฑลบูรพา ไปจากไทยอีก ทำให้
 ชาวจีนในจังหวัดดังกล่าวมีการไหว้วล เกรียมการที่จะไปสมัครเป็นกนิในบังคับของอังกฤษ
 เพื่อเป็นเครื่องคุ้มตัวให้พ้นภัยจากฝรั่งเส สถานการณ์ดังกล่าวทำให้พระยาททธร ผู้ว่า
 ราชการเมืองพระตะบอง มีความวิตกกังวลเป็นอย่างยิ่ง ถึงกับโทรเลขควนมารายงานเหตุการณ์²
 และเร่งเร้าให้ทางการส่วนกลาง มีคำสั่งหรือกำสั่งแจงให้ทราบโดยเร็ว ดังสำเนาโทรเลขว่า
 เจ้าคุณกรีสหเทพ กรุงเทพ ควบพวกลูกจิ้งหลานจีน ซึ่งเกิดเมืองพนมเป็น แลไซงอน
 กับเขมรที่เกิดในเขตพนมเป็นไคเข้ารื้อกันทำเรื่องราวมาที่เขคออซาพเจ้าว่า ด้ารัฐบาล
 สยามรับปกครองไม่ได้ จะขอรับหนังสือเป็นคณในบังคับอังกฤษ ราชการพระบาทสมเด็จ
 พระเจ้าอยู่หัว ทรงรับอยู่เป็นข้าใตฝ่าละอองธุลีพระบาท เจ้าคุณโปรดคอยารไรขอให้ซาพเจ้า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข แฟ้ม 5 จดหมายราชการ
 ของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ที่ 78/38147 ลงวันที่ 21 มกราคม ร.ศ. 114 ถึงพระยาวิชาชิพดี มี
 ใจความในจดหมายดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าถึงแม้ว่าทางผู้บังคับบัญชาส่วนกลางซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบ
 โดยตรงต่อเหตุการณ์นั้น จะมีใคดำเนินการช่วยเหลือผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรีในระยะแรก
 แต่ก็เข้าใจในสถานการณ์และความยากลำบากของผู้ว่าราชการจังหวัดไคเป็นอย่างดี.

ทราบโดยเร็วเพราะพระตะบองเวลานี้เกือบจะนองไฟไหม้

(ลงนาม) พระยาศุภราช¹

2. อภิสัทธีบางประการภายใต้ความคุ้มครองของกงสุลชาติตะวันตก

การดำเนินนโยบายบางประการของรัฐบาลไทยนั้น เมื่อขัดกับผลประโยชน์ของชาวจีนซึ่งเป็นคนในบังคับแล้ว สถานกงสุลต่าง ๆ นั้นมักดำเนินการคัดค้าน กีดขวาง หรือส่งเจ้าหน้าที่หนึ่งเฉยไม่รับรู้การกระทำนั้น ทำให้การดำเนินนโยบายบางอย่างของรัฐบาลไทยต้องล่าช้า เนื่องจากได้รับการขัดขวาง ต่อรอง เพื่อผลประโยชน์ของชาวจีนในบังคับ โดยสถานกงสุลต่าง ๆ ในประเทศไทยจนถึงที่สุด (ดังที่ นายสุกิจ นิมมานเหมินทร์ ได้กล่าวมาแล้วในหน้า 88)

มีตัวอย่างให้เห็นได้ชัดแจ้ง ก็คือการที่รัฐบาลไทยโดยกราบทูลพระราชบัญญัติโรงรับจำนำ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2438 (ร.ศ. 114) แต่จะไปประกาศใช้ได้จริงๆ ใน พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120) เพราะเมื่อทางการร่างพระราชบัญญัติฉบับนั้นขึ้นมาแล้ว กรรมการร่างพระราชบัญญัติมีความเห็นตรงกันว่า ควรจะแปลร่างพระราชบัญญัตินั้นส่งไปให้กงสุลนานาชาติในประเทศไทยด้วย เพราะมีชาวจีนในบังคับของประเทศต่างๆ เป็นเจ้าของกิจการโรงรับจำนำอยู่เป็นจำนวนมาก ดังจุดหมายของกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ถึงกรมหลวงเทวะวงวโรปการ ลงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2438 (ร.ศ. 114) ว่า

หม่อมฉันตรวจได้ความว่าทุกวันนี้ โรงรับจำนำของจีนสืบแยกค้ำต่างประเทศ มีจำนวนถึงกับกับจีนผูกปี้ จำจะต้องส่งสำเนาพระราชบัญญัติไปให้ราชทูตแกลงกงสุลต่างประเทศ ประการ บังคับจีนสืบแยกค้ำที่ท้าวหาทากินในกิจการโรงรับจำนำนี้ ให้ทราบเสียแต่เนิ่นๆ จะได้ปฏิบัติ ตามถูกต้อง ไม่เกิดคดีที่จะเป็นข้อหุ้มเถียงกันต่อไป²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 แฟ้ม 11 สำเนาโทรเลข พระยาศุภราช ถึงพระยาภิรมย์เทพ (ซึ่งได้นำขึ้นกราบทูลต่อกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์ ราชเลขา- นุกร) ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน ร.ศ. 112.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 2 แฟ้ม 2 จดหมายกรมหลวง- นเรศวรฤทธิ์ ที่ 18/26772 ถึงกรมหลวงเทวะวงวโรปการ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 114

การที่รัฐบาลไทยมุ่งจะออกพระราชบัญญัติควบคุมโรงรับจำนำนี้ แม้จะมีจุดประสงค์เพียงเพื่อป้องกันมิให้อำนาจประโยชน์แก่ผู้ราย อันเป็นการป้องกันทรัพย์สินของราษฎร มิได้ต้องการจะผูกขาดในกิจการนี้ ดังเช่น จุดหมายบันทึกการสนทนาของพระยาพิพัฒน์โกษา ปลัดกระทรวงต่างประเทศ กับมองซิเออร์ ปานาพิว อุปทูตฝรั่งเศส ณ กระทรวงการต่างประเทศ วันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2443 (ร.ศ. 119) ตอนหนึ่งที่ว่า

จุดประสงค์ของรัฐบาลไทย ในการออกพระราชบัญญัตินี้ เพราะเห็นว่าแต่เดิมกิจการโรงรับจำนำนี้เป็นการชั่วร้าย จึงทรงพระราชปรารภให้เลิกจัดการป้องกัน อย่าให้เป็นที่อุดหนุนแก่ผู้รายใด เพื่อความมั่นคงแห่งทรัพย์สินสมบัติของอาณาประชาราษฎรทั้งปวง และไม่ได้ตั้งใจจะจัดการกำจัดโรงรับจำนำเพื่อให้ขาดการทำนาหากินของคนที่ทำการเช่นนั้นอยู่ และไม่ได้ตั้งใจจะอุดหนุนแต่จำเพาะคนสัญแบบบางชาติเลย จะจัดการให้เรียบร้อยจนล่องพระเศวตพระคุณตามพระราชประสงค์ ซึ่งเป็นที่นิยมของคนทั้งหลายเท่านั้น¹

แต่เนื่องจากพระราชบัญญัติโรงรับจำนำนี้ เจ้าของกิจการโรงรับจำนำถูกควบคุม ทำให้ต้องเสียผลประโยชน์บางอย่าง เช่น ไม่อาจรับจำนำของโจร ซึ่งยอมรับจำนำได้ในราคาถูก ถูกกวาดขันในเรื่องภาษี อันมีบทบังคับรัดกุม ทำให้เจ้าของโรงรับจำนำซึ่งครั้งต่อครั้งเป็นคนในบังคับของชาวต่างชาติไม่พอใจ และเรียกร้องให้กงสุลที่ตนเป็นคนไต่บังคับอยู่นั้น ดำเนินการทอรอง หรือปฏิเสธต่อทางการไทย

ดังนั้นร่างพระราชบัญญัติที่ทางการไทยส่งไปให้กงสุลต่างชาติในประเทศไทยพิจารณา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2438 (ร.ศ. 114) นั้น ครบจน พ.ศ. 2441 (ร.ศ. 117) ซึ่งกงสุลส่วนมากต่างยอมรับรองพระราชบัญญัตินี้ แต่บางชาติยังไม่ยอมรับรอง ดังคำกราบบังคมทูลของกรมหลวงเทเวศรวงวโรปการ ลงวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2441 (ร.ศ. 117)

... อนึ่งการเรื่องนี้ กงสุลอื่น ๆ ทั้งปวงก็เป็นอันนับว่าตกลงยอมให้หมดแล้ว ยังชักขวางอยู่แต่ฝรั่งเศสชาติเดียวเท่านั้น ถ้าฝรั่งเศสตกลงยอมก็เป็นอันใจได้ แต่เวลานี้ฝรั่งเศสว่าการ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 2 หมายเหตุ 2 จดหมายบันทึกการสนทนาของพระยาพิพัฒน์โกษา กับ มร. ปานาพิว อุปทูตฝรั่งเศส วันที่ 21 มีนาคม ร.ศ. 119.

แทนฮอลันดา ถ้าตกลงก็คงจะเรียบร้อยทั้งสองราย ถ้าไม่ตกลงก็คงจะถดถอยทั้งฮอลันดา
จีนอีก¹... "

อย่างไรก็ตาม กวากงสูงสุดฝรั่งเศสจะยอมรับร่างพระราชบัญญัตินี้ ก็ต้องเวลาเสียนาน
เมื่อได้เจรจาต่อรอง และได้คำรับรองจากรัฐบาลไทยว่า " รัฐบาลไทยต้องยอมรับว่าสถานทูต
ฝรั่งเศสจะขอให้ทางการไทยออกใบอนุญาตตั้งโรงเรียนนำได้โดยไม่ชักขวาง การตอบใบ
อนุญาตนั้นจะทำได้ก็ต่อเมื่อนี้เหตุอันสมควร และได้ขอรับรองไปยังสถานทูตฝรั่งเศส จนเห็น
ชอบด้วยแล้ว จึงจะตอบใบอนุญาตได้ " วันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2443 (ร.ศ. 119)
สถานทูตฝรั่งเศสจึงแจ้งการยอมรับพระราชบัญญัติโรงเรียนนำ และวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2444
(ร.ศ. 120) ทางการไทยจึงสามารถประกาศใช้เป็นพระราชบัญญัติต่อไปได้²

ยังมีพระราชบัญญัติอีกฉบับหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับชาวจีนในบังคับของชาวต่างประเทศอยู่มาก
และร่างพระราชบัญญัตินี้ก็จะได้รับการยอมรับจากตัวแทนต่างประเทศต้องผ่านการต่อรอง
และประวิงเวลาจากกงสุลต่างประเทศโดยเฉพาะฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก พระราชบัญญัตินั้น คือ
พระราชบัญญัติกรรดา

พระราชบัญญัติฉบับนี้ก็เช่นเดียวกันกับพระราชบัญญัติโรงเรียนนำ เพราะเป็นความ
เกี่ยวข้องกับจีนในบังคับของชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมาก เมื่อร่างพระราชบัญญัตินี้แล้ว
จึงจำเป็นต้องส่งไปหารือกับผู้แทนกงสุลต่างประเทศ ถึงรายงานกราบบังคมทูลในที่ประชุม
เสนาบดี วันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120) ว่า

อนึ่ง พระราชบัญญัติกรรดาฉบับนี้ เป็นความจำเป็นซึ่งต้องให้คนขับแยกต่างประเทศ
อันมีกรรดาภิรับจ้างนั้นปฏิบัติด้วย ถ้าจะส่งไปหาทนายแทนรัฐบาลต่างประเทศก็จะแล้ว

¹ กงจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 2 หน้า 2 บันทึกการสนทนา
ของพระยาพิพัฒน์โกษา ที่ได้สนทนากับ มองซิเออร์ ปานาพิว อุปทูตฝรั่งเศส วันที่ 21 มีนาคม
ร.ศ. 119 ๓ กระทรวงการต่างประเทศของไทย.

² ค.

ผลสุดท้ายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงคัดสินพระทัยที่จะให้ พระราชบัญญัติตราจากนี้ แม้ว่าฝรั่งเศสจะทำนิ่งเฉยไม่ตอบรับ พระองค์ก็ไม่ทรงถือเอาเป็น ข้อสำคัญอีกต่อไป ดังสำเนาพระราชหัตถเลขา ถึงกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ลงวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2445 (ร.ศ. 121) ว่า " ... พระราชบัญญัติตราจาก นี้คงไปยังผู้แทน รัฐบาลนานาประเทศเปิ่นอันตกลงยอมรับมาแล้ว 12 ชาติ ยังมีแต่ฝรั่งเศสชาติเดียว แต่ก็ ไม่น่าจะเป็นข้อสำคัญ เพราะชาติที่เกี่ยวข้องก็ยอมแล้ว ถึง 3 ชาติ แลกำหนดวันจะไม่ เห็นสมควร วันที่ 1 กันยายน (ร.ศ. 121) เพื่อให้เจ้าของรถทราบ แลเตรียมการที่จะไว้

การที่ชาวจีนเข้าไปเป็นคเณบริบงกับของต่างชาติ เมื่อกระทำความผิดแล้วมีอิทธิพล กงสุลต่างประเทศเฝ้าคุมครอง เช่น คดีขี้เงินผู้หนึ่งทำความผิดอย่างร้ายแรง แดงงดุจยอลันดา ไคยีนนี้ก็เข้ามาชวงเหลือ ทำให้จีนผู้นั้นพ้นจากอาญาแผ่นดิน เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสียพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ในการลบลู่อำนาจของแผ่นดินโคยฉาวจีนในบงกับต่างชาติ-ดังกล่าว ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาถึงกรมหมื่นภูธรเรศชำระศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล ดังนี้ " ... ควยฉินไคยงเรื่องราวซึ่งไคยรับวันนั้นบงหนึ่งมาให้ เชอในสองนี้ ขอให้ออทราบการซึ่งเปิ่นที่แสดงให้เห่นวามีอำนาจที่จะปกกรองชีวิตแลทรัพย์สิน สมบัติของพลเมืองไคยแล้ว เปิ่นที่สังเวจาฉฉก ... กายังปลอयीให้การอย่างนี้เปิ่นไปไคย ไม่เปิ่น การปราบปราม แลมีโทษ เห่นวามีปลอयीไคยเงินเมืองเสียเห่นจะไคยกว่าที่จะนงเมืองอยู่ ไม่เปิ่น - ประโยชน์แก่ราตินบงควยกันเลยดังนี้² "

ความยุ่งยากทางอาฉนเกิดจากฉิบฉิปแยก เกี่ยวกับการปกกรองของไคยสมัยนั้นทำให้ กระทบไคยวรายแรงที่สุด เพราะแมแต่องค์พระมหากษัตริย์ก็แทบจะทานทนมิไคย

¹ค.

²พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประชุมพระราชหัตถเลขาที่ทรงบริหาร ราชการแผ่นดิน ภาคที่ 1 หน้า 66 - 7.

ผลสะท้อนทางคานเกราะธุรกิจ

ดังที่แสดงมาแล้วว่า ชาวจีนที่เข้าเป็นคนในบังคับของต่างชาตินั้นได้รับความคุ้มครองผลประโยชน์ต่างๆจากสถานกงสุลที่ตนเข้าสังกัดอยู่เป็นอันมาก ชาวจีนเหล่านั้นก่อนหน้าที่ทางรัฐบาลจะเข้าควบคุมกิจการที่ตนแสวงหาผลประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ในกิจการทางที่ตนดำเนินอยู่ เช่น กิจการโรงรับจำนำ การเป็นเจ้าของรถลาก ตลอดจนโรงแรมเดือนและกิจการอื่นๆ ชาวจีนเหล่านั้นยอมเป็นภัยต่อสภาพสังคม และเศรษฐกิจของไทยอย่างยิ่ง

ชาวจีนในบังคับของต่างประเทศนั้น นอกจากจะทำการค้าขายกับต่างประเทศโดยเสียภาษีเพียงร้อยละสาม ที่เรียกกันติดปากในสมัยนั้นว่า "แปะลิ้นชา" อันเป็นอภิสีทธิที่จำกัดขอบเขตรายได้สำคัญของประเทศไทยไว้แล้ว สินค้าบางอย่างซึ่งนิยมกันในหมู่ชาวจีน คือ ชาวกนมจันอับ ชาวจีนในบังคับถึงกับขัดขืนไม่ยอมเสียภาษีการค้าให้กับรัฐบาลอย่างแข็งขัน ทำให้รัฐบาลต้องยอมยกเลิกการเก็บภาษีประเภทนั้น (ดังได้กล่าวมาแล้ว)

อภิสีทธิของชาวต่างประเทศบางประการ เช่น กงสุลสามารถออกใบอนุญาตให้ทำการจำหน่ายสุราที่คัดแปลงให้แตกต่างไปจากสุรา ซึ่งรัฐบาลผูกขาดการผลิตและจำหน่าย ที่เรียกว่าสุราเชียงซุน ซึ่งชาวจีนในบังคับเป็นผู้ผลิตและจำหน่ายไคนั้น นอกจากจะทำให้รัฐบาลต้องขาดรายได้จากการได้ประมูลเป็นนายอากรสุราแล้ว ชาวจีนเหล่านั้นยังเสมือนเป็นผู้แข่งขันในการจำหน่ายสุรากับนายอากรสุราของไทยอีกด้วย ทำให้นายอากรสุราของไทยมีความจำเป็นลดเงินประมูลของแต่ละปีลงอีกด้วย และยังทำให้เกิดคดีพิพาทกันบ่อยๆ ระหว่างจีนนายอากรสุราของไทย กับจีนในบังคับฝรั่งที่ผลิตสุราเดือนออกจำหน่าย ดังคดีจีนพิกเสง ในบังคับฝรั่งเฟสที่เมืองปราจีนบุรี (ดังกล่าวมาแล้วเช่นกัน)

สภาพความเสียเปรียบต่างๆของรัฐบาลต่อจีนในบังคับดังกล่าวนี้นี้ ทางกรมไค่คำเนน-การแก้ไข เช่น ออกพระราชบัญญัติควบคุมกิจการโรงรับจำนำ พระราชบัญญัติรถลาก เป็นการควบคุมจีนในบังคับเหล่านั้นด้วย ทำให้ชาวจีนเหล่านั้นหมดอภิสีทธิต่างๆไปตามลำดับ จนคล้ายกับชาวจีนในประเทศไทยทั้งหลาย

ยศสะท้อนทางกานสังกม

การที่ชาวจีนในประเทศไทยได้ถือโอกาสหลีกเลี่ยงกฎหมายไทยโดยการสมัครเข้าเป็น
คนในบังคับของชาวตะวันตก บุคคลเหล่านี้มักทำตัวเยอหยิ่ง แสดงอำนาจ เพราะถือว่าตนมี
สถานงศ์สูงตางประเทศครอบครองอยู่ ดังนั้น จึงเป็นที่เกศียตกตัวแกคนทั้งหลาย ดังเม
พระยาอนุমানราชชน ไคกควาดึงเหตุการณในสมัยที่ทาณยังเป็นเค็กอยู่ ซึ่งตรงกับสมัยพระบาท
สบเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่งไคกควาเกี่ยวกับคนในบังคับของชาวตะวันตกไว้ว่า
... ข้าพเจ้าเคยไคยไคยในไคฟ้งมาตั้งแกเค็ก ถึงคว่า " คนในรมง " ญ่บอยๆ

คำนี้มีความหมายเป็นอรรถาธิบายว่า คนที่เคยมีบ้านเมืองของตนเป็นอิสระมาก่อน
แกภายหลังบ้านเมืองของตนตกไปเป็นเมืองขึ้นของคนตางชาติ ตนเองก็มีสภาพกระจาย-
เป็นผู้อยู่ในอำนาจของชนชาติที่เข้ามาเป็นเจ้านาย แล้วคนเหล่านี้ตางคน เมื่อเข้า
มาอาศัยประกอบการงานอยู่ในประเทศไทย ก็ไคอำนาจอิทธิพลของชนชาติที่เป็นนาย
ซึ่งมีชงเป็นเครื่องหมาย สัญญะด็กมกๆ ประจุเป็นสิ่งปกป่องคุ้มครองกม กบักตะนงตัว
และรู้สึกภาคภูมิใจ เพราะเป็นเหมือนมีชงกรอบเอาไว้ ไม่ตองกลัวใคร จึงเรียคว่า
เป็น " คนรมง " แม้ทำควางผิดเป็นคคี่ขึ้นโรงขึ้นศาล ก็ไม่ตองขึ้นศาลไทย
เพราะตองไปฟ้องร้องก็ในศาลกงสุลที่ตนสังกัดอยู่ ซึ่งมีหนทางชนะมากกว่าแพ
คีกว่าขึ้นศาลไทย เหตุนี้คนที่อยู่ใน " รมง " จึงมีไม่น้อยที่เป็นคนพองชน เทียว-
เกะกะระราน หรือไม่ก็เป็นผู้มักไม่ตองอยู่ในสุจริตธรรม เพราะฉนั้นพอไคยในคว่า
" รมง " ไครๆก็รู้สึกทั้งเกลียดทั้งกลัว¹

ชาวจีนที่เข้าเป็นคนในบังคับของชาวตางชาติไม่เพียงแต่แสดงอาการเยอหยิ่ง
แสดงอำนาจ เท่านั้น จีนในบังคับบางแห่ง เช่น ในวังหัวคจันทบุรีและตราด ไคเยกที่ฝรั่งแสด
ไคไคอำนาจคุกคามความสงบสุขของสังกม ประชาชนตองเค็กครองทั้งไทยและจีน ดังเช่น
จดหมายกราบบังคมทูลของพระยาวิชาธิบดี ผู้อาราชการเมืองจันทบุรี ตอกรมหมื่นค่าง -
ราชานภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย 13 กันยายน พ.ศ. 2438 (ร.ศ. 114)
ตอนหนึ่งว่า

¹พระยาอนุমানราชชน ฟื้นความหลัง เลม 1 หน้า 91 - 2.

... ในทุกวันนี้ทหารฝรั่งเศส และบรรดาคานที่ถืออำนาจฝรั่งเศสกระทำกรณุมืด
 คุกคามราษฎรไทยจีนต่างๆ ราษฎรไทยจีนมีความหวาดหวั่นเคียดแค้นระส่ำระสายทั่วไม่
 ที่เชื่อถ้อยคำที่ความสูงงั่ว ก็พากันนิยมเขาอยู่ในโต้งกับฝรั่งเศส ไคหนึ่งสื่อ
 สำหรับตัวแฉวยบ้าง ยิงบ้าง ก็ประมาณเงินใบต่ำกว่า 2000 กน ที่เขามาละกรุงเทพฯ
 แฉวยอยู่บ้างกับกงสุลชาติต่างๆ ไคหนึ่งสื่อสำหรับตัวออกไปก็มีบ้าง บางจำพวกก็
 เข้าถือศาสนาโรมันกะโทลิก และเขาเป็นอั้งยี่ เป็นพวกเป็นเหล่าขึ้น คนจำพวกที่ถือ
 อานาจต่างๆนี้ มักก่อเหตุหาความ ให้เป็นช่องทางขึ้นเนื่อง ๆ บรรดาจีนที่เป็นพวก
 เป็นเหล่าอยู่นั้น กรันจะปราบปรามโดยอำนาจบ้านเมืองให้แรงแรง ก็เกรงคน
 จำพวกนี้ จะเขาแอบอ้างเอาอำนาจชาติต่างๆมาปกครอง และกรันจะปล่อยให้ให้อำนาจ
 ก็กระทำคุมเหงราษฎร แฉกเหตุการให้มีให้เป็นขึ้นต่างๆ ... จะมีเหตุที่เหตุแก่
 สติปัญญาขึ้นครั้งใด จราวโค ก็เพราะราษฎรแฉกคดีโคโคในทุกวันนี้ มักเป็นที่
 เกี่ยวของแกกงทหารฝรั่งเศสรับเป็นธุระเสียโดยมาก และมีก็จะเอาโดยอำนาจที่
 จะให้ไปไป ครันข้าพระพุทธเจ้ากรมการ จะยอมตามการอันไม่สมควร ก็จะไม่
 คุ้มประเพณีบ้านเมือง ต้องอาไถรยแก่ความปราณี ปราณอมผ่อนผันขอเทียบเคียงแก่
 อย่างธรรมเนียม ให้การสงบเรียบร้อยไปครั้งหนึ่งคราวหนึ่ง ถึงฉนั้นบางเรื่องก็
 ไม่สามารถจะสำเร็จตลอดไปได้

¹ กงจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสาร น. 10 ข แฟ้ม 5 จดหมายของพระยา
 วิชาญที่ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ สำเนาที่ 71/189 13 กันยายน ร.ศ. 114
 ผู้เขียนมีความเห็นว่า การที่ชาวจีนในโต้งกับแสดงอาการเข่นยิงและแสดงอำนาจ ดังกล่าวนี
 ้น่าจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวไทยมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อชาวจีนทั้งหลายด้วย.

การดำเนินการของรัฐบาลไทยในเรื่องจีนในบังคับของต่างชาติ

รัฐบาลไทยในสมัยนั้น กระทบถึงผลเสียหายอันเกิดจากคนในบังคับของต่างชาติ เป็นอย่างคืบ จึงดำเนินการต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. พยายามดำเนินการป้องกันมิให้ชาวจีนในประเทศไทยเข้าเป็นคนในบังคับของต่างชาติ การป้องกันนี้ มุ่งเฉพาะชาวจีนที่จะสมัครเข้าเป็นคนในบังคับโดยไม่ถูกต้องตามข้อตกลงระหว่างประเทศเท่านั้น ดังที่เราตั้งเกณฑ์ไว้ว่า พวกจีนที่เกิดในเมืองจีนแต่มาทำนกอาศัยทำมาหากินอยู่ในประเทศไทย จะลงคะแนนเป็นคนในบังคับของต่างชาติไม่ได้ ยอมให้ลงคะแนนเฉพาะจีนที่เกิดในดินแดนที่เป็นอาณานิคมของชาวต่างชาติ หรือจีนที่เกิดในเมืองจีนแล้วมีหลักแหล่งอยู่ในดินแดนที่เป็นอาณานิคมต่างชาติเท่านั้น

ตัวอย่างของการดำเนินการป้องกัน ดังกล่าวนี้ ปรากฏในสำเนารายงานของพระยาพิทยโกษา ผู้ว่าราชการเมืองภูเก็ต เมื่อ พ.ศ. 2435 (ร.ศ. 111) เรื่องข้าหลวงตรวจราชการอังกฤษ นายสกินเนอร์ เริชเคน จะไปตรวจการที่ (ตรวจดูคนในบังคับอังกฤษ) ตามหัวเมืองชายทะเลตะวันตก แล้วพระยาพิทยโกษาได้ดำเนินการชักชวนมิให้ชาวจีนในเมืองเหล่านั้นเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษ ดังรายงานละเอียดว่า

... มิสเตอร์ สกินเนอร์ ริชเคน เคาซิดเลอร์ แข่งกับข้าพระพุทธเจ้าว่า ก่อนมกราคม ร.ศ. 111 มิสเตอร์ สกินเนอร์ จะไปเที่ยวในหัวเมืองฝ่ายสยาม ตั้งแต่เมืองมดิด สกุน กระบี่ พังงา ภูเก็ต ตะกั่วป่า เหมือนเมื่อแต่ก่อนที่ได้เคยไปตรวจข้าพระพุทธเจ้าจึงตอบว่า ถ้านี้กำหนดว่าจะไปเฝ้าใด ขอให้ข้าพระพุทธเจ้าทราบกำหนด ข้าพระพุทธเจ้าจะเฝ้าหลวงนริศราชกิจ เป็นผู้พาไปในเมืองฝ่ายสยาม แลบัดนี้ มิสเตอร์ สกินเนอร์ ก็ยังหาแจ้งกำหนดมายังข้าพระพุทธเจ้าให้ทราบไม่ แต่ในความประสงค์ของข้าพระพุทธเจ้าที่เฝ้าหลวงนริศราชกิจ เป็นผู้พาไปนั้น จะได้คอยระวังการเมืองฝ่ายสยาม เพื่อจะมีเหตุการณ์สิ่งไรจะได้ทราบตลอด แลข้าพระพุทธเจ้าคิดว่าเคยกล่าวไว้ว่า มิสเตอร์ สกินเนอร์ ไปถึงเมืองภูเก็ต พวกจีนที่เกิดในเมืองจีนแลได้ไปตั้งทำนบกาศัยที่เมืองภูเก็ต ต่อมาภายหลังนั้น จะแอบอ้างว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษ แลจะลงนามผู้ริชเคน เริชเคน ข้าพระพุทธเจ้าจะรู้เหตุว่า จีนนั้นเป็นจีนที่เกิดในประเทศจีน ห้ามมิให้คนเกิดในเมืองที่เป็นกอลดของประเทศอังกฤษ ที่จะยอมให้เป็นคนบังคับ

อังกฤษยังไม่ได้ จะได้เป็นการซัดของไววันหนึ่ง เมื่อการต่อไป จะมีเหตุการณ์ขึ้น
 ซ้ำกับคนพวกนี้ฉันใด ก็จะได้เป็นทางที่ฝ่ายตรงเราจะได้โต้ตอบในการต่อไป กว่าที่จะ
 เป็นการตกลง อาจจะให้พวกจีนเหล่านี้เห็นว่า การที่แอบอ้างว่าเป็นคนในสปีเยกนั้นเป็น
 การผิด ก็จะไม่ค่อยเชื่อซายาก ราชการต่อไปภายหน้าจะได้เรียบร้อย ข้าราชการ
 เห็นด้วยเกล้า ดังนี้ จะควรมีการประกาศขอพระบรมราชโองการเป็นหนังสือ¹ "

การเตรียมการป้องกันชาวจีนมิให้เข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษนี้ กรมหลวง -
 เทเวระวงษ์โรปรการ ทรงได้แสดงความเห็นชอบด้วย ทั้งยังได้ทรงแนะนำวิธีตอบโต้ในการที่
 จีนอ้างว่าได้เปลี่ยนสัญชาติเป็นคนอังกฤษแล้ว ดังต่อไปนี้

แถลงการณ์ที่พระยาทิพยโกษา ทิดจัดการตามรั้งมีหนังสือบอกเข้าไปนั้น ก็เห็นเป็น
 การชอบด้วยแล้ว แต่ยังมีคำสั่งที่ควรพูดไว้ด้วยอีกข้อหนึ่ง ก็ ถ้าเขาจะเถียงว่า
 จีนนั้นได้มาเปลี่ยนชาติ (ที่เรียกว่า แคนครีคิลส์) นั้นแล้วก็ยังมีคำที่จะโต้ได้คือว่า
 กฎหมายเปลี่ยนชาติของเมืองสะเตรดิสเสกเตอลแมนต์ ฉบับที่ 8 ปี 1807 มาตรา 8
 นั้นเอง ก็มีความชัดเจนว่า จีนที่เปลี่ยนชาตินั้นได้ผลประโยชน์เหมือนคนในบังคับ
 อังกฤษ แต่ภายในเขตของสะเตรดิสเสกเตอลแมนต์เท่านั้น เหตุฉะนั้นถ้าจีนที่เปลี่ยนชาติ
 จะไปเมืองอเมริกาตามเมืองอังกฤษเอง พนักงานอังกฤษก็ไม่ถือว่าเป็นคนอย่างอื่นไปได้
 นอกจากเป็นจีนแท้² "

การเดินทางมาตรวจคนในบังคับของนายสกินเนอร์ เรชเชน ในครั้งนั้นเหตุการณ์
 ได้เป็นไปตามที่พระยาทิพยโกษาคาดหมายไว้ ก็มีชาวจีนที่มีหลักฐานอยู่ในประเทศไทย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 5 สำเนา
 รายงานของพระยาทิพยโกษา กราบทูลหลวงเทเวระวงษ์โรปรการ ที่ 56/1004
 23 ธันวาคม ร.ศ. 111.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 5 จดหมายของ
 กรมหลวงเทเวระวงษ์โรปรการ ที่ 17/17833 ถึงพระยาทิพยโกษา 6 มกราคม ร.ศ. 111.

มาช้านาน จะไปขอรับหนังสือเป็นคนในบังคับ ข้าราชการไทยได้คัดค้านด้วยเหตุผลดัง
กล่าวมาแล้ว ซึ่งปรากฏว่าชาวหลวงตรวจการอังกฤษผู้นี้เองยอมตาม¹

2. พยายามออกพระราชบัญญัติให้ควบคุมไปถึงอิทธิพลต่างๆที่ชาวจีนในบังคับของทาง-
ชาติเคยได้รับอยู่ เช่น ออกพระราชบัญญัติโรงรับจำนำ พระราชบัญญัติรถลาก ดังได้กล่าว
มาแล้ว ทั้งยังได้ออกพระราชบัญญัติผูกจีน พ.ศ. 2443 (ร.ศ. 114) อันเป็นการยกเลิก
อิทธิพลของจีนในบังคับทางชาติ ซึ่งไม่เคยเสียเงินค่าผูกไปเช่นวันก่อนๆ การออกพระราช-
บัญญัติที่ระเบียบกฎเกณฑ์แห่งชัดระเบียบ² นอกจากรัฐบาลจะได้ออกกฎหมายการสาธารณสุขและเหล่านี้
ดำเนินการอย่างระเบียบแล้ว ยังเป็นการตัดอิทธิพลต่างๆที่มุ่งใจให้ชาวจีนพากันเข้าเป็นพล
ในบังคับอีกด้วย

การป้องกันหรืออาจจะเรียกว่าการสกัดกั้นมิให้ชาวจีนเข้าเป็นคนในบังคับต่าง ชาติ
ทั้งสองประการดังกล่าวนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นการสกัดกั้นตามกฎหมายควบคุมกับการใช้นโยบายเดิม
ถืออุปถัมภ์บำรุงชาวจีนให้อยู่เป็นสุข จนไม่มีความจำเป็นที่ต้องไปพึ่งอำนาจของราวต่างประเทศ
แต่เมื่อพิจารณาให้ดีให้ถี่ถ้วนแล้ว จะเห็นว่าแม้รัฐบาลจะยังคงใช้นโยบายดังกล่าวนี้อยู่เสมอ แต่
สภาพการณ์ที่จำเป็นบางประการ ที่รัฐบาลจะต้องกระทำไป เช่น การเก็บภาษีอากร ซึ่งเปลี่ยนแปลง
ระบบจากการที่มิใช่ผูกขาดเก็บภาษีอากร (ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นชาวจีน) มาเป็นรัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการ
การเก็บภาษีอากรเองนั้น ย่อมจะทำให้ชาวจีนที่มั่งคั่งมีหน้ามีตาเพราะเป็นเจ้าของภาษี นายอากร
มาแต่เดิมนั้น ได้รับความกระทบกระเทือนเป็นอย่างมาก ทั้งยังอาจเกิดความรู้สึกว้าวุ่น
ไทยไม่อุดหนุนค้าของตนดังแต่ก่อน จึงไปหาทางเข้าเป็นคนในบังคับของต่างชาติ

อีกประการหนึ่ง การที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ได้ดำเนินนโยบายผูกน้ำใจ
ชาวจีน ได้เกิดความอบอุ่นใจ อันเนื่องมาจากการอุปถัมภ์ค้ำจุนของผู้มีอำนาจในแผ่นดิน
ดังเช่นในคอนต้นรัชกาลนั้น แม้จุดมุ่งหมายจะต้องการให้ชาวจีนเหล่านั้นรู้สึกว้าวุ่นได้รับการอุปถัมภ์
ค้ำจุนจากรัฐบาลก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติ ท่านกลับทำให้ชาวจีนนับถือเชื่อฟังเฉพาะท่าน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 หน้า 5 คำเนารายงาน
ของพระยาทิพย์โกษา กรานหลวงกรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรปกรณ์ ที่ 63/1168 วันที่ 27
มกราคม ร.ศ. 111.

ึ่งนอกจากจะกำเริบไม่ย่ำเกรงต่ออำนาจของแผ่นดิน (ดังใ้กล่าวมาแล้วในเรื่องอ้งยี่) ยังเห็นการปลุกฝังให้ชาวจีนนิยมการ " แอบแฝงในบุญ " คือฉ้อบฟุ้งหาผู้มีอำนาจ ทรัน สมเด็จพระบรมมหาราชวังศรีอยุธยาที่สิ้นบุญไป จึงพากันหันไปหาอำนาจของต่างประเทศ ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวไว้ " วิกฤตฉะจากสมเด็จพระยา กลายเป็นนิยมฝรั่ง " ๑

3. การดำเนินกิจการของรัฐบาลไทยในเรื่องจีนในบังคับของต่างชาตินี้ เมื่อเกิดคดีขึ้นระหว่างกันในบังคับต่างประเทศกับในบังคับไทยหรือทางการของไทยนั้น รัฐบาลไทยได้มีนโยบายในการดำเนินกิจการในเรื่องนั้นแบบละมุนละม่อม และผ่อนสั้นผ่อนยาวโดยตลอด แต่ก็ไม่หวั่นไหวแก่การแย่งชิงใจไม่เปิดเองอ้าง หรือโอกาสที่ถึงที่สุดของชาติมหาอำนาจที่ปกป้องเราไว้ในคดีนี้ จะฉวยโอกาสใช้เหตุการณ์นี้ดำเนินการคุกคามประเทศไทยได้ ตัวอย่างในเรื่องนี้ ดังใ้กล่าวมาแล้วในคดีที่อุปลาทูตฝรั่งเศสฟ้องว่าชาวแขวงเมืองนครไชยศรี กับพวกไ้บุกกรุกเข้าไปจับกุมคนจีนในบังคับของตน ในบ้านขาดหลวงฝรั่งเศส ทั้งยังไ้ไ้ วาจากูกถาม หยาดาย ต่อขาดหลวงควย ซึ่งคดีนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถึงกับไ้กำชับกรมหลวงเทเวศรวงวรโพรการ ให้ระวังว่า ทางการฝรั่งเศสจะไ้เป็นควาง คุกคามทางการไทย (ดังอ้างมาแล้วในหน้า 97)

หรือตัวอย่างจากจดหมายราชการของกรมหมื่นไ้ดำรงราชานุภาพ (ยกในขณะนั้น) ถึงพระยาวิฑูรย์คดี ผู้วาราราชการจังหวัดจันทบุรี เกี่ยวกับวิธีที่สังยิดถือไ้การดำเนินกิจการ เกี่ยวกับความยุ่งยากกันเกิดขึ้นจากคนจีนในบังคับของฝรั่งเศสที่เมืองจันทบุรี ในระหว่างที่ ฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรี ดังนี้

การที่พระยาวิฑูรย์คดี จะรักษาราชการไ้เรียบร้อยต่อไป ฉ้นเห็นเป็นสำคัญอยู่ 3 อย่าง กล่าวคือ

- 1. ให้พระยาวิฑูรย์คดีที่รับราชการอยู่ในบ้านเมือง รักษาการการไ้เป็นไป ในทางยุติธรรม ดังเน้นที่เห็นว่าไ้ทำมาแล้ว อย่าไ้ให้ฝรั่งเศสเห็นว่าเกิดอันตราย หรือไ้เป็นโอกาสที่ฉะหีบยกเรื่องราวขึ้นพูดจาวว่ากล่าวไ้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ๓. 21 หน้า 14 สมรรถา หัตถเสขา ถึงเจ้าพระยามรรคา ลงวันที่ 4 กันยายน ร.ศ. 129.

2. การสิ่งใดเกี่ยวข้องกับฝรั่งเศส ให้พระยาวิษยาธิบดีแลกรมการจัดการ
 มอนชั้นสั้นยาว ให้เป็นที่พอใจสนิทชิดชมกันโดยทางไมตรี ถึงที่เห็นว่าได้ทำมาแล้วนั้น

3. ให้พระยาวิษยาธิบดีมั่งคั่งโดยเต็มกำลังแลอำนาจที่มีอยู่ และจัดการปกครอง
 ระเบียบโจรผู้ร้าย และเสียดินนามแผ่นดิน และรักษาความสงบเรียบร้อยในพื้นที่บ้านเมือง
 เต็มกำลัง แลสติปัญญาความสามารถซึ่งจะทำได้ อย่าให้เห็นเป็นว่า เพราะเราไม่
 ทำเอง การบ้านเมืองจึงไม่เรียบร้อย แลบังเกิดเหตุผลต่างๆ ถ้าจะคิดซัดหรือไม่
 ตลอดไปโดยประการใด ให้ปรากฏอย่างเกี่ยวทั่ว เพราะฝรั่งเศสก็คิดกัน หรือเข้า
 ซัดขวางผู้วาระราชการเมือง จึงไม่เรียบร้อย

ทางที่จะปฏิบัติราชการในเมืองจันทบุรีในเวลานี้ กิดเห็นแต่ในทางเกี่ยวถึงว่า
 เพราะอยู่ในเวลาคับขัน ต้องสกัดทอนกำลังอยู่ในหัว ไม่มีทางอย่างอื่นที่จะแก้
 นอกจากจะให้เห็นผิดแผกฝ่ายฝรั่งเศสให้ระจกษแก่ตาโลก¹

4. ในเรื่องเกี่ยวกับจีนในบังคับต่างชาตินั้น นางการไต่พยายาคำเนนการให้เป็นไป
 ตามขอตกลงตามสนธิสัญญาที่กระทำไว้กับต่างชาติโดยเคร่งครัด เพื่อให้ข้อความในสนธิสัญญา
 บางประการที่จำเป็นนั้นได้เป็นที่เด่นชัด เพื่อให้เกิดการยอมรับของทุกๆชาติในประเทศไทย
 ตัวอย่างเช่น ทางการไทยกำหนดหลักการตรวจสอบคนในบังคับนั้นว่า ต้องได้รับการยืนยัน
 จากเอกสารบัญชีรายชื่อคนในบังคับของชาตินั้นๆ ทั้งที่สถานกงสุลนั้นเก็บเอาไว้ และที่ส่งมา
 ยืนยันแก่เจ้าหน้าที่ไทยด้วย ทั้งนี้เพื่อป้องกันการแอบอ้างจากสถานกงสุลนั้นว่า จีนผู้หนึ่งผู้ใด
 ที่กระทำผิดแล้วทางการไทยจะดำเนินคดีนั้นเป็นคนในบังคับของตน ดังเช่น คดีของจีนติดเซง
 รองหัวหน้าอั้งยี่ที่จันทบุรี เมื่อจะถูกดำเนินคดีในฐานะก่อให้เกิดความไม่สงบ วิวาททำร้าย
 กับอั้งยี่ก่อกวน ก็อ้างว่าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสและตัวแทนผู้ปกครองชาวฝรั่งเศสที่จันทบุรี
 ได้ยื่นคำร้องดังกล่าวกับทางการไทยด้วย แต่ทางฝ่ายไทยได้ตรวจสอบดูรายชื่อจีนในบังคับ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข แฟ้ม 5 จดหมายรับสั่ง
 ขอราชการของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ที่ 78/38147 ลงวันที่ 21 มกราคม ร.ศ. 114.
 ถึงพระยาวิษยาธิบดี ผู้วาระราชการ เมืองจันทบุรี

ฝรั่งเศสที่กงสุลฝรั่งเศสโคส่งมาให้ก่อนหน้านั้นแล้ว ปรากฏว่าไม่มี จึงโคชี้แจงแก่ตัวแทน
ฝรั่งเศสซึ่งก็ยอมรับในหลักการนี้¹

5. การพยายามแก้ไขสนธิสัญญาสิทธิสภาพนอกอาณาเขต สรุปลำดับการเรียกร้อง
เอกราชทางศาลไทย คือ

ในปี พ.ศ. 2426 ทางกรมไทยทำสนธิสัญญากับอังกฤษ โดยฝ่ายอังกฤษยินยอมให้คน
ในบังคับของตน ที่อยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย ขึ้นศาลต่างประเทศซึ่งมีผู้พิพากษาฝ่ายไทย
ร่วมพิจารณาคดีกับกงสุลอังกฤษ แต่กงสุลอังกฤษยังมีสิทธิถอนคดีไปพิจารณาเองได้ ต่อมาในปี
พ.ศ. 2447 ทางกรมไทยได้ทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศสตามแบบที่ทำกับอังกฤษ

ครั้นถึงปี พ.ศ. 2450 ก็ได้ทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศสในเรื่องนี้อีก ครั้งนี้ฝรั่งเศสยินยอมให้คน
ในบังคับของตน ที่เป็นชาวเอเชียซึ่งพำนักอยู่ทั่วอาณาจักรไทยต้องขึ้นอยู่ในอำนาจของศาลระหว่าง
ประเทศ ทั้งในคดีแพ่งและคดีอาญา ส่วนสิทธิการถอนคดีนั้นมอบให้อยู่ในความวินิจฉัยของกงสุล
ฝรั่งเศสเอง และสิทธิดังกล่าวโคสิ้นสุดลงเมื่อทางการไทยได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมาย -
ลักษณะอาญา พ.ศ. 2452 (ร.ก. 128)²

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แม้นเงินในบังคับของต่างชาติ จะเป็นปัญหาเรื้อรังตลอดรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม แต่โคดำเนินการที่จะทำให้ความยุ่งยากคลាយ
ลงตามลำดับในตอนปลายรัชกาลนี้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ซ. แฟ้ม 5 รายงานกราบทูล
ของพระยาราชวรานุกูล ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย กราบทูลกรมหมื่นสมมตอมรพันธ์
ราชเลขานุการ 15 พฤษภาคม ร.ก. 115.

² ทรงศรี อัจจอรุณ วิทยานิพนธ์ การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตฯ
หน้า 115 - 118 และโคกล่าวโดยสรุปไว้ว่า การที่ชาติมหาอำนาจทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสยอม
ผ่อนผันให้ไทยโคอำนาจทางศาลคืนมาบางส่วน มิใช่ว่าจะยินยอมให้ควยความสมัครใจหรือควยเห็นแก่
ความชอบธรรม หากแต่ไทยต้องเสียดินแดนเป็นเครื่องตอบแทน คือฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2447
ต้องเสียดินแดนของแม่น้ำโขง ตอนตรงข้ามหลวงพระบาง และมณฑลลาวไค้ไปให้ และในปี พ.ศ. 2450
ไทยต้องเสียพระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ ให้ควย สำหรับอังกฤษนั้น ในปี พ.ศ. 2452 ไทยต้อง
ยอมเสีย กลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี ประเด็นนี้เพื่อแลกกับการที่ชาวอังกฤษและคนในบังคับต้องขึ้น
พิจารณาคดีในศาลต่างประเทศ ที่ผู้พิพากษาไทยร่วมพิจารณาคดีอยู่ควย.

บทบาทสำคัญของชาวจีน
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ชาวจีนเรียกร้องที่จะตั้งสโมสรการค้า

ช่วงระยะเวลา 3 ปีสุดท้ายแห่งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2450 - 2453) หลังจากที่เหตุการณ์อันเกิดจากจีนอั้งยี่และจีนในบังคับของชาวต่างประเทศได้สงบลงแล้ว ชาวจีนที่ประกอบอาชีพทางการค้าขายในประเทศไทย ก็ได้เริ่มบทบาทใหม่ โดยการร้องเรียนที่จะขอจัดตั้งสโมสรการค้าในกลุ่มพวกของตนขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 127) ผู้ขอจัดตั้งสโมสรการค้าได้อ้างวัตถุประสงค์ของสโมสรว่า เพื่อร่วมมือกันบำรุงกิจการค้าขาย ตลอดจนการร่วมมือช่วยเหลือกันในกลุ่มสมาชิกเป็นสำคัญ

พ่อค้าจีนกลุ่มแรกที่ขอจัดตั้งสโมสรการค้าอย่างเป็นทางการนี้ เป็นพวกจีนแกะ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพวกจีนที่หนีไปอยู่กับคณะปฏิวัติของ ดร. ชุนยัตเจิน ดังนั้นจึงได้ขอร้องให้นายเขียวสุคนธ์ เจ้าของหนังสือพิมพ์หัวเหี่ยมชินโป้ (จีนโนสยามวารศัพท์) เป็นหัวหน้าดำเนินการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของทางการไทย ดังคำกราบบังคมทูลของพระยาสุโขทัยวินิต ลงวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 127) ความว่า

เมื่อปลายเดือนกันยายน ร.ศ. 127 นายเขียวสุคนธ์ได้พาหัวหน้าจีนและประมาณ 30 คน มาหาข้าพระพุทธเจ้าแจ้งว่า เดิมพวกเหล่านี้ได้ตั้งก๊กตั้งเหล่าเป็นอั้งยี่ บัดนี้เห็นว่าการเป็นอั้งยี่นั้น ได้ความเดือดร้อนมากเพราะเหตุที่ถูกเรียกรไ้เงินไม่ได้ถูกต้อง อีกประการหนึ่ง ในเวลานี้ท้องทะเลเวกักวอดขึ้น จะประชุมกันที่ไหนท้องทะเลก็ไปนั่งอยู่ควย ทั้งพระราชบัญญัติออกใหม่¹ ก็ไม่มีปรากฏว่าถ้าเป็นหัวหน้าอั้งยี่แล้ว เสนาบดีนครบาล มีอำนาจจะเนรเทศไปเมืองจีนเสียเมื่อไรก็ได้ เพราะฉะนั้นจึงขอขยายความจริงว่าได้เลิกแล้ว

¹พระราชบัญญัติควบคุมอั้งยี่ ร.ศ. 126 ซึ่งเป็น พ.ร.บ.ฉบับปรับปรุงใหม่จาก พ.ร.บ.ปี 116 ได้กำหนดโทษหัวหน้าก๊งยี่ทกเหตุไว้ถึงขั้นเนรเทศออกนอกพระราชอาณาจักร จึงเป็นที่หวาดกลัวของพวกจีนอั้งยี่มาก.

แลได้นำสมุดเงินชื่อที่ว่าเล็กนั้นมาให้ดูด้วย แลขอให้นายกองตะเวนไปเก็บเครื่องสัญญาต่าง ๆ ที่มีอยู่ที่ประชุมของเขานั้นมาเสียให้หมด แต่จะขอตั้งเป็นสมาคมใหม่ เรียกว่า สโมสรจีนและกรุงเทพฯ แลขอให้ชาวพระพุทธเจ้าเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงสมาคมนี้ด้วย ชาวพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง แลมิสเตอร์ลอร์ดัน ได้ช่วยกันไต่เตียงแลตรวจข้ออาณัติสัญญา ก็เห็นว่าควรแก้ไขบ้าง จึงสั่งให้ไปทำเป็นเรื่องราวขออนุญาตมาใหม่พร้อมด้วยข้ออาณัติที่แก้ไขใหม่นั้นด้วย¹

การที่พวกจีนและไต้ย่นเรื่องราวขอตั้งสโมสรการค้าขึ้นนั้น ได้รับความเห็นชอบจากเจ้าหน้าที่ของทางการไทยที่มีหน้าที่โดยตรงเกี่ยวกับชาวจีนนี้ ดังคำกราบบังคมทูลของพระยาสุชุมณัวินิต ลงวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2451 ความว่า "ชาวพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง แลมิสเตอร์ลอร์ดัน ผู้บังคับการกองตะเวน ได้ช่วยกันสืบแลตรวจข้ออาณัติที่ยื่นมาตลอดแล้ว ก็เห็นด้วยเกล้าว่า ไม่เป็นการขัดขวางต่อพระราชกำหนดอย่างใด สมควรอนุญาตได้² "

คำกราบบังคมทูลสนับสนุนการตั้งสโมสรการค้าของชาวจีน ที่ข้าราชการฝ่ายนครบาลได้ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ไม่ทรงตัดสินพระทัยในเรื่องนี้โดยทันที แต่ทรงส่งเรื่องราวการยื่นขอเสนอรวมทั้งความคิดเห็นที่สนับสนุนการตั้งสโมสรของพวกจีนและคังกล่าวนั้นไปยังเจ้าพระยาบวรราช พร้อมทั้งมีรับสั่งให้ไปปรึกษาหารือกับ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 1 ค. แฟ้ม 16 คำกราบบังคมทูลของพระยาสุชุมณัวินิต ลงวันที่ 18 ตุลาคม ร.ศ. 127 และพระยาสุชุมณัวินิตยังได้กราบบังคมทูลเพิ่มเติมว่า "ชาวพระพุทธเจ้ากราบบังคมทูล ความขางตนขาดไปหน่อย คือเมื่อก่อนที่จีนและจะเลิกตั้งอั้งยี่ นายเขียวสุคเวงได้มาหารือกับชาวพระพุทธเจ้าว่าพวกจีนและเขาได้คิดการกันเช่นนี้ ชาวพระพุทธเจ้าเห็นอย่างไร ชาวพระพุทธเจ้าจึงได้ตอบว่าเป็นความกิดที่คิถ้าสำเร็จได้ก็คิ สิ่งเกตุคนนายเขียวสุคเวงมีความพยายามมาก เรื่องที่จะให้มีการสโมสร เช่นนี้ขึ้นด้วยอยากจะได้ชื่อเตียงแลตั้งอยากจะเป็นขุนนาง (ขุนนางไทย ... ผู้เขียน) ด้วย "

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 1 ค. แฟ้ม 16 คำกราบบังคมทูลของพระยาสุชุมณัวินิต ที่ 460/5704 ลงวันที่ 2 พฤศจิกายน ร.ศ. 127.

กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (ยกในขณะนั้น) ให้สืบสวนและพิจารณาอย่างรอบคอบอีกครั้งหนึ่ง แล้วให้เสนอความเห็นมาให้ทรงทราบ¹

กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ได้กราบบังคมทูลเสนอความเห็นโดยฉับพลัน² สรุปได้ว่า การที่พวกจีนและซอจ๊กตั้งสโมสรขึ้นนั้น เป็นการกระทำที่เป็นไปตามระเบียบถูกต้อง ตามกฎหมาย จึงเป็นการยากที่จะห้ามได้ แต่ได้ทรงเสนอแง่คิดว่า เมื่อทางการได้อนุญาต ให้ตั้งขึ้นแล้วอาจจะเกิดผลร้ายจากสโมสรจีน คือ สโมสรจีนดังกล่าวนี้ อาจจะเป็นตัวแทนชาวจีน ร้องเรียนไปยังรัฐบาลจีน หรือชักชวนให้ชาวจีนดำเนินการต่อต้านอำนาจของทางการไทย โดยการสไตรค์ได้ สำหรับขอเสนอที่จะแก้ไขก็คือ

1. ทางการไทยต้องกำหนดให้สโมสรจีนนี้ตั้งได้เฉพาะในกรุงเทพฯ เท่านั้น ไม่ควรให้ตั้งสาขาแพร่หลายไปในท้องที่อื่น เพราะจะทำให้มีอำนาจมากเกินไปและจะควบคุมได้ยาก
2. สมาชิกของสโมสรให้จำกัดเฉพาะพวกจีนและที่มาจากเมืองจีนหรือบุตรจีนเท่านั้น แต่คนไทยเชื้อสายจีน แต่ทางกฎหมายถือว่าเป็นไทย ไม่ควรให้เข้าสโมสรนี้³

หลังจากนั้นทางการไทยก็ได้อนุญาตให้พวกจีนและกลุ่มนี้ตั้งสโมสรการค้าของตนขึ้น อย่างเป็นทางการได้ เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2451 โดยมีชื่อในทะเบียนว่า " สโมสรจีนกรุงเทพฯ " ในโอกาสวันเปิดสโมสรนั้น สมาชิกของสโมสรได้ทำหนังสือถวาย พระพรพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบ ผ่านทางเจ้าพระยามรราช ไปถึงสมาชิกในสโมสรจีน ใจความในพระราชหัตถเลขาได้แสดง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 1 ค. แฟ้ม 16 สำเนา พระราชหัตถเลขาถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 228/4241 วันที่ 22 พฤศจิกายน ร.ก. 127.

² เพราะหลังจากที่ได้มีพระราชกระแสรับสั่งถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ก็ทรง เสนอความเห็นขึ้นกราบบังคมทูลในวันนั้น (22 พฤศจิกายน ร.ศ. 127) ทันที.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 1 ค. แฟ้ม 16 คำกราบบังคมทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 228/4241 วันที่ 22 พฤศจิกายน ร.ศ. 127.

ถึงข้าพระทัยแห่งความรักใคร่ และมุ่งบำรุงให้ชาวจีนมีความสุขประดุจราษฎรไทยทั้งหลาย
พระราชหัตถเลขาตั้งกล่าวนี้นี้ เท่ากับเป็นการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่ง
บำพระบรมราโชบายหลักที่ใดทรงยึดถือ ในการปกครองชาวจีนในประเทศไทยตลอดมา กังได้
นำมาแสดงไว้ดังต่อไปนี้

ที่ 39/1271

วันที่ 2 ธันวาคม รัตนโกสินทรศก 127

ถึงเจ้าพระยายมราช

ได้รับหนังสือที่ 46/6314 ลงวันที่ 1 เดือนนี้ ส่งคำให้พรของกรรมการสโมสรจีน
ที่ตั้งอยู่ถนนสี่พระยา มาให้ฉัน ได้รับแล้ว

ให้เจ้าพระยายมราช แจ้งความต่อสโมสรจีนกรุงเทพฯ ว่าได้รับคำอำนวยพรของเขา
อันได้แก่งด้อยคำไพเราะ และเข้ากรออบอันดีงาม เป็นที่ให้เกิดความพอใจว่าสโมสรนี้
ได้เห็นความประพฤติของเรา อันได้ดำเนินมาช้านาน โดยทางที่ถูกต้องตามที่เราได้
ตั้งใจพามาว่าเป็นความจริงเพียงใด

สโมสรอันนี้ ตั้งขึ้นตามทางที่ชอบด้วยกฎหมาย เพื่อให้เป็นที่สมาคมของประชาชน
เช่นนี้ ไม่เป็นที่รังเกียจขัดขวางอันใด ยิ่งได้เห็นคำให้พรอันกล่าวโดยถูกต้องเช่นนี้
ทำให้เกิดความหวังใจว่า สโมสรอันนี้จะเป็นผู้ทำให้ผู้ซึ่งยังไม่ทราบได้ทราบนำใจของเรา
อันมีความรักใคร่ ตั้งใจจะบำรุงประชาชนทั้งจีนและไทยเหมือนกันตามที่สโมสรได้เข้าใจ
ถูกต้องแล้วนั้น ขอให้ความสมัครสโมสรกันนี้ เป็นไปเพื่อความรักใคร่กันแลกัน แลเพื่อ
ความเจริญในทางทำมาหาผล เป็นที่ตั้งแห่งความรู้ ทั้งถึงในพระราชกำหนดกฎหมาย
ที่ใดตั้งไว้แล้วและจะตั้งสืบไป แลประพฤติตามโดยความเคารพ สมควรแก่ที่เป็นประชาชน
อันจงรักภักดี ขอให้สโมสรนี้สถิตยถาวรเจริญทุกประการ

(พระปรมาภิไธย) จุฬาลงกรณ์¹

¹ กงจดหมายเทศุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 1 ค. หน้า 16 สำเนา
พระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าพระยายมราช ที่ 39/1271 วันที่ 2 ธันวาคม ร.ศ. 127.

การที่รัฐบาลไทยอนุญาตให้พวกจีนและตั้งสโมสรการค้าได้นี้ มีผลให้เกิดความเคลื่อนไหวในกลุ่มชาวจีนชาติอื่นๆ ที่จะคิดตั้งสโมสรการค้าของตนอย่างเป็นทางการขึ้นบ้าง การเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้ แม้จะยังไม่ได้มีการติดต่อร้องเรียนอย่างเป็นทางการ แต่เจ้าหน้าที่ของทางการไทยก็ได้ทราบและนำความขึ้นกราบบังคมทูลพร้อมกับการยื่นเรื่องราวขอตั้งสโมสรของพวกจีนแคะมาก่อนแล้วว่า " ... ข้าพระพุทธเจ้าได้รับ พระราชทานปกเกล้าหรือกัณฑ์เห็นควยเกล้าว่า ตามที่พวกจีนแคะขอนี้ ควรนำความขึ้นกราบบังคมทูล ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตได้ จึงรับรองว่าจะช่วยออกหนุน แลนำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตให้พวกเหล่านั้นก็เป็นที่ยินดี แลได้ทราบเกล้าทูลไปว่า พวกชาติอื่นๆ กออยู่พวก และอยู่เหมือนกัน ถ้าเป็นการเรียบรอยก็จะเอาอย่างบาง¹ "

ความเคลื่อนไหวของชาวจีนกลุ่มอื่นๆ ดังกล่าวนั้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มสนพระทัยและทรงสงสัยในพฤติการณ์และความเคลื่อนไหวของชาวจีนที่จะรวมกลุ่มกันตั้งเป็นสโมสรการค้า จึงทรงมีกระแสรับสั่งให้เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรปกการ และข้าราชการเชื้อจีนที่ทรงไว้วางพระทัย คือ พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต ให้ช่วยสืบสวนเกี่ยวกับสโมสรชาวจีนในเมืองสิงคโปร์ ว่ามีพฤติการณ์และจุดประสงค์เช่นไร มีความเกี่ยวข้องกับทางการเมืองหรือไม่ ซึ่งพระองค์ก็ทรงไ้รับคำกราบบังคมทูลรายงานเรื่องสโมสรจีนที่เมืองสิงคโปร์และเมืองใกล้เคียง ดังจดหมายกราบบังคมทูลของพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี ข้าหลวงเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต เขียนจากเมืองสิงคโปร์ วันที่ 29 ธันวาคม ร.ศ. 127

ข้าพระพุทธเจ้า สืบตามพวกฟ้องได้ความว่า " สโมสรฮัวเชียง " ได้เรยิสเตอร์ที่รัฐบาลสิงคโปร์ว่า ไชนีสแชมเบอร์ ออฟคอมเมออส (Chinese Chamber of Commerce) ขึ้นตนก็จะประชุมกันในเรื่องการค้าขายและการบางอย่างที่คิดขัดข้องใด จะได้ขอให้รัฐบาลช่วย ทอมาพวกฮัวเชียงก็ได้เปรียบเทียบถึงการค้าขาย เลยไปจนถึงการไปลิตติกของเมืองจีนควย สโมสรฮัวเชียงนี้มีมาในเมืองแมเลเศตรคของอังกฤษ,

¹ กงจดหมายเทศุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 1 ค. แฟ้ม 16 คำกราบบังคมทูลของพระยาสุขุมนัยวินิต ลงวันที่ 18 ตุลาคม ร.ศ. 127.

ป็นัง, แกรงงูน เมืองในเกาะยาววาของวิลันดา ที่เมืองจีนก็มีอยู่หลายเมือง ส่วนที่เมืองสิงคโปร์นั้น พวกที่เป็นสมาชิกมีแก่พวกจีนที่มาจากเมืองจีนโดยมาก เพราะไม่รู้จักคิดแลชอบ นี้แต่กันตนยืนค้ำกันตามไป แต่ลูกจีนที่สิงคโปร์ก็เข้าเป็นสมาชิกบ้าง พวกหัวชั้นสูงนั้นไม่มีใครจะเอาใจใส่พวกหัวหน้าชั้นต่ำก็เลยยินดีไปควย ในเวลานี้รัฐบาลที่สิงคโปร์มีความ รู้สึกแฉวว่าเปนของไม่ดีไคสั่งให้โปรเตกเตอร์ออฟไชนิส (Protector of Chinese) คอยมองดู ถ้าไคของเมื่อไคยึกเมื่อนั้น และไคให้ลูกจีนที่เป็นกนชั้นสูงในเมืองสิงคโปร์ ซึ่งเป็นสมาชิกอยู่ในสโมสรยัวเวียงนั้น เป็นผู้สืบความลับให้แก่รัฐบาลแลชาวพระพุททเจ้า ทราบเกลาทราบกระหม่อมทอไปว่า ที่เมืองในเกาะยาววา รัฐบาลวิลันดาไม่พอใจในสโมสรยัวเวียงนี้เหมือนกัน ชาวพระพุททเจ้าออกจากเมืองสิงคโปร์ วันที่ 29 ธันวาคม ทศ 127 ไปเมืองกัวลาลุมโป เมืองเประและเมืองป็นัง คงไคทราบความโดยซัดเจน ชาวพระพุททเจ้าจะไคกราบบังคมทูลครั้งหลังโดยละเอียด¹...

ทางคานกรมหลวงเทวะวงวโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ไคกราบบังคมทูลเรื่องสโมสรจีนว่า " ... ครั้น ณ วันที่ 25 มกราคม หม่อมฉันได้รับหนังสือของพระพิเทศพานิช (กงสุลเยเนรอลฝ่ายสยามที่เมืองสิงคโปร์) ลงวันที่ 19 มกราคม ทอบชี้แจงความเรื่องกงสุลจีนนี้โดยละเอียด แลออกความเห็นว่าเป็นพวกจีนคิดทางราชการบ้านเมืองมากกว่าการค้าขายโดยสุจริต² "

พฤติการณ์ต่างๆ ของสโมสรจีนในต่างประเทศ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับรายงานกราบบังคมทูลมา นับว่าทำให้พระองค์ทรงเจ้าพระทัยถึงผลเสียจากการที่ชาวจีนจัดตั้งสโมสรการค้าไคเป็นอยางดี ทำให้ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะป้องกันไม่ให้สโมสรการค้าของชาวจีนตั้งขึ้นในเมืองไทยอีกเป็นเค็ดชาก เพราะทรงเห็นว่าการที่ชาวจีนรวมกลุ่มกันเป็นสโมสรเช่นนี้ อาจจะทำเนิงการร้องเรียนหรือขัดขวางการกระทำของรัฐบาลไทย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 24 กำกราบบังคมทูลของพระยารัษฎานุประดิษฐมหิศรภักดี 29 ธันวาคม ร.ศ. 127.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 24 จดหมายเหตุของกรมหลวงเทวะวงวโรปการ ที่ 352/9337 ทูลกรมขุนสมมตอมรพันธ์ ราชเลขาณูการ วันที่ 1 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127.

ประจักษ์กงสุลจีน อันเป็นการขัดกับพระบรมราโชบายที่ทรงมุ่งปกครองชาวจีนเสมือนกิ่งพลเมือง-
 ไทย เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรง
 พระราชประสงค์ที่จะให้มีสโมสรการค้าจีนในประเทศไทย เพราะทรงเล็งเห็นว่าสโมสรจีนใน
 ประเทศไทยเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐบาลจีน ในการที่จะเข้ามาสอดแทรกเกี่ยวข้องกับชาวจีน
 ทั้งหลายในเมืองไทย เช่น ถ้าชาวจีนไม่พอใจอะไร สโมสรจีนก็อาจร้องเรียนไปยังรัฐบาลจีน
 ให้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือสนับสนุน หรือป้องกันชาวจีนในประเทศไทยได้ ซึ่งเท่ากับสโมสรจีน
 เป็นเครื่องมือของรัฐบาลจีน ให้ทำหน้าที่แทนสถานกงสุล ซึ่งตลอดเวลาที่รัฐบาลจีนพยายาม
 หาทางเปิดสัมพันธภาพทางการทูตกับรัฐบาลไทยเพื่อจะให้มีสถานกงสุลจีนขึ้นในประเทศไทยให้ได้
 แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จ เพราะรัฐบาลไทยได้พยายามปฏิเสธ หรือบ่ายเบี่ยงตลอดมา

พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ไม่ทรงปรารถนาให้มี
 สโมสรชาวจีนตั้งขึ้นในประเทศไทย อีกต่อไป ได้ปรากฏในร่างพระราชหัตถเลขาฉบับ ถึงพระยา-
 ภิธานุประคิษฐมหิศรภักดี ที่ทรงให้ส่งสำเนาถึงกรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรปกการ เสนาบดีกระทรวง
 การต่างประเทศ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และเจ้าพระยายมราช-
 เสนาบดีกระทรวงนครบาล ให้รับทราบร่วมกัน นับว่าเป็นเอกสารสำคัญที่จะมีผลทำให้นโยบาย
 ของทางการไทยมุ่งปฏิเสธยับยั้งการตั้งสโมสรของชาวจีนนี้ตลอดมาในระยะหลัง ดังต่อไปนี้

หนังสือกรมราชเลขาณุกการ หมายเลขที่ ไปรเวต ส.ล.ว

วันที่ 15 กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรกก 127

กราบทูลพระเจ้านองยาเชอ กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรปกการ

ทูล พระเจ้านองเชอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

เรียน เจ้าพระยายมราช

มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ

ให้	{	เกลากระหมอม หมอบฉัน ชาพเจ้า	ส่งสำเนาพระราชหัตถเลขาตอบหนังสือ พระยาภิธานุประคิษฐ เรื่องจีน
-----	---	-----------------------------------	--

มา	{	ถวาย { <table border="0" style="display: inline-table; vertical-align: middle;"> <tr> <td style="font-size: 2em; vertical-align: middle;">{</td> <td style="vertical-align: middle;"> ฝ่าพระบาท ทาน </td> <td style="vertical-align: middle;">}</td> </tr> </table> ยังเจ้าคุณ	{	ฝ่าพระบาท ทาน	}	เพื่อ	{	ทรงทราบ } ทราบ }	ไว้
{	ฝ่าพระบาท ทาน	}							

สิบ

วันที่ 15 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127

ถึงพระยารับฎานุประดิษฐ์

ควยไคร้รับหนังสือ ลงวันที่ 27 แลวันที่ 28 มกราคม เรื่องที่สืบสวนขอความที่
 เชมเบอร์ออฟคอมเมอส์จีนตั้งขึ้นไว้ในที่ต่างๆแลขอความที่ไค้สนทนากับกังยูไว้นั้น ไค้รับ
 อานควยความพอใจเป็นอันมาก

ข้อซึ่งพระยารับฎานุยกมานั้น หลงเอาชื่อกระทรวงในเมืองจีน ซึ่งเขาแบ่งใหม่
 เป็น 12 กระทรวง ซึ่งพระยารับฎานุคงจะไม่รู้ ไปเป็นชื่อของเจ้ากังมี การที่
 กระทรวงในเมืองจีนถือเอาโซไซตี้ อันเกิดขึ้นเองนอกประเทศ ผสมรอยให้ทราบทั้ง
 เอาเป็นกิ่งของกระทรวง ก็เป็นไปลึกลับที่คาดอย่างข้างจีนอันคึกจะเริ่มขยายอำนาจ
 และไม่ผิดจากแผนทางราชการอย่างเก่าของจีนมากนักควย การที่ให้ขุนนางออก
 เทียวตรวจการค้าขาย เช่นให้เข้ามากรุงเทพฯ เมื่อปีกลายนี้ ก็เปนอันสำแดงตรงกันว่า
 ในที่สุดก็มุ่งจะตั้ง เชมเบอร์ออฟคอมเมอส์ ซึ่งแปลว่า เชมเบอร์ออฟคอมเมอส์ อย่างที่
 สืบมาไค้เอง เป็นการหลีกเลี่ยงจากการที่จะขอตั้งกงสุล ซึ่งจะมีข้อปฏิเสหโต้เดียวกัน
 ไค้ถนัด ถ้าเป็นโซไซตี้อาจจะขอจดพาณิชย์ไค้ตามกฎหมาย มีข้อเตียวแะที่หะโต้ทาง
 กฎหมาย อันเห็นว่าเปนความเคือครอน โดยคำขอร้องของ เชมเบอร์ออฟคอมเมอส์
 โดยว่าคำที่ร้องนั้นจะไม่สำเร็จตลอดไป ประโยชน์อย่างอื่นายังมี เขาจึงไค้คิดตั้งขึ้น
 ในบางกอก แต่ฝ่ายจีนในบางกอกเข้าใจว่ายังไม่มียุ้ใครไปลึลับอันนี้ชัดเจน ถ้ามีผู้เทอ
 ก็เทอไปข้างจะมีกงสุล แต่เมื่อมีกนภายนอกเข้ามาชี้แจงประโยชน์ คุณาจะเริ่มเข้าใจ
 กันขึ้นบ้าง การที่ลงโทษจับจีนผู้หนึ่งซึ่งอยู่บางกอกเปนพวกเก๊กเหม็ง น่าจะเป็นเครื่อง
 ค่อนให้พวกจีนในนี้รู้สึกประโยชน์ของ เชมเบอร์ออฟคอมเมอส์ ควยหวังว่าจะให้ช่วยเหลือ
 กันได้ แต่ความรุ้งยังไม่สุ้ชัดเจน รัฐบาลรุ้เสียไค้ก่อนเช่นนี้มาก เพราะฉนั้นการที่เจ้า
 ขวยสืบเรื่องนี้มาไค้ นับว่าเปนความดีในราชการหนักหนา ขอให้คอยเสาะแสวงสืบสวน
 ความดำเนินของพวกนี้ต่อไปอีก

ความคิดกังยูไว และซุนยัตเซน สองพวกนี้ ประกอบกับที่เจ้าไค้ความมาจากปาก
 ของเขาเอง ทำให้เข้าใจสว่างไสวดีขึ้นมา เปนธรรมดาที่ใครๆจะต้องเห็นว่า
 กังยูไวคิดข้างถูกมากกว่าซุนยัตเซน แต่ผลที่จะมาถึงเมืองเรานั้น ไม่ค้ทั้งสองทาง
 เราไม่ชอบใหม่โปลิติคัลโอปิเนียนในหมู่พวกจีนเมืองเราเลย เพราะฉนั้นพวกไค้ก็

ถ้าจะขอให้เจ้าชวยอนเคอเราในทางที่จะตั้งโปลิติคัลปาที้ ในอาณาเขตร์เราขอให้
 เกลื้อนไ่วเสีย การที่ปิคษาคณาจะไม่อยู่เสียแล้ว เป็นแต่เราต้องระวังไม่ให้ไร้ไร้คือ
 ซึ่งเกี่ยวแกโปลิติคเหล่านี้ได้รับผลประโยชน์พิเศษนอกจากความจำเป็น

ให้คักสำเนาส่งให้เจ้าพระยายมราช ฉบับ 1 กรมหลวงเทวะวงษ ฉบับ 1
 กรมหลวงดำรง ฉบับ 1 ว่าไคมีหนังสือตอบพระยารัษฎาไปเช่นนี้¹

ขณะที่ทางบุคคลสำคัญในวงการรัฐบาลไทย ได้ตระหนักถึงผลร้ายอันจะเกิดจาก
 สโมสรรชาวจีนคังกล่าวแล้ว ในปลายปี พ.ศ. 2451 นั้นเอง² ความเคลื่อนไหวในกลุ่ม—

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 24 หนังสือ
 กรมราชเลขาณูการ ถึง เสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ ลงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127.

² ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2451 เนื่องจากทางการไทยในสมัยนั้น
 ถือเอาเดือนเมษายนเป็นเดือนแรกของกักราชอยู่.

-พ่อค้าชาวจีนที่จะเรียกร้องขอตังส์โมสรการค่าก็ยิ่งเด่นชัดยิ่งขึ้น เพราะได้มีการเร่งเร้าให้พ่อค้าชาวจีนรีบดำเนินการจัดตั้งสโมสรการค่า¹ กล่าวคือ ในเดือนมกราคม ปี พ.ศ. 2451 นั้น ได้มีหนังสือพิมพ์จีนในกรุงเทพฯ เกิดขึ้นอีกฉบับหนึ่ง ชื่อว่า กิหน่าชินโป้ (แปลว่าขอก้าวตะวันออก) หนังสือพิมพ์ฉบับนี้มีหลักฐานยืนยันว่าได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มชาวจีนที่มุ่ง—

¹การเร่งเร้าให้ชาวจีนรวมกลุ่มกันตั้งสโมสรการค่านี้ ได้เกิดขึ้นมาก่อนแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2450 เมื่อคณะขุนนางจีนเดินทางเข้ามาเมืองไทยอย่างเป็นทางการ คณะขุนนางจีนชุดนี้อ้างตัวเองว่าเป็นคณะผู้แทนตรวจสภาพการค่าตามเมืองต่างๆที่ชาวจีนเข้าไปพำนักอาศัยอยู่ แต่บุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลไทยต่างคาดหมายว่าคณะขุนนางจีนชุดนี้ ต้องการที่จะมาหาทางเจรจาเปิดรับสัมพันธภาพทางการทูตกับทางการไทย และก็ได้ปรากฏผลตามคาดหมาย กล่าวคือขุนนางจีนชุดนี้ได้พยายามดำเนินการต่างๆ เพื่อจุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะถึงแม้ว่าทางการไทยจะให้การต้อนรับประคองแขกบ้านแขกเมือง แต่ไม่ยอมเจรจาเรื่องราชการใดๆด้วย เมื่อคณะขุนนางจีนไม่ประสบผลสำเร็จในการเปิดเจรจาทางด้านสัมพันธไมตรีกับทางการไทย ดังนั้นก่อนจะเดินทางกลับจึงได้เกลี้ยกล่อมพวกพ่อค้าชาวจีนให้ร่วมมือกันจัดตั้งสโมสรการค่า (กงเกก) ขึ้นในกรุงเทพฯ เพื่อมุ่งหวังจะให้สโมสรการค่านี้เป็นเครื่องมือในการที่จะเกี่ยวข้อย่างเป็นทางการกับรัฐบาลไทยต่อไป ดังปรากฏในรายงานกราบบังคมทูลของกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงนครบาล เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของคณะขุนนางจีน 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2450 " พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง สืบได้ความว่าขุนนางจีนได้คิดกับพวกพ่อค้าในเรื่องที่จะคิดเรื่องการกงเกก (ที่ประชุมสำหรับการค้าขาย) กับประเทศจีนต่อไปภายหน้าให้วัฒนาการขึ้น คือถ้ามีการอันใดในเรื่องการค้าขายก็ขอให้ส่งข่าวคราวถึงกัน ถ้าแม้มีความขัดข้องอันใดกงเกกในกรุงเทพฯ ก็จะได้กล่าวขอร้องต่อรัฐบาลจีนให้ช่วยอุดหนุนการที่เงินเดินตามเช่นนี้ ขาพระพุทฺธเจ้าคิดด้วยเกล้าว่า จีนต้องการจะเกิดทางให้เกี่ยวขึ้นเป็นทางราชการต่อไป " (เอกสาร ต. 21 แฟ้ม 12)

²หนังสือพิมพ์จีนที่มาก่อนคือ ฮัวเซียงชินโป้ ซึ่งออกเป็นภาคภาษาไทยด้วยชื่อว่า จีนโนสยามวารกัณฑ์ เริ่มออกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2450 (ร.ศ. 126) มีนายเขียวสุคเซงเป็นเจ้าของ มุ่งสนับสนุนคณะปฏิวัติจีน ซึ่งมี ดร.ซุนยัตเซน เป็นหัวหน้า.

สนับสนุนรัฐบาลราชวงศ์แมนจู¹ ดังนั้นหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นนอกจากจะมุ่งลงข่าวที่เกี่ยวกับเรื่องราวของรัฐบาลจีนและโจมตีชาวจีนที่กบฏปฏิวัติแล้ว ยังมุ่งสนับสนุนให้ชาวจีนในกรุงเทพฯ ฝายนิยม-กบฏริบร้อมมือกันจัดตั้งสโมสรการค้าในกลุ่มพวกตนอีกด้วย ดังเช่น มทบรณาธิการ แดลงวัตุ ประสงค์ของหนังสือพิมพ์นี้ ซึ่งออกเป็นฉบับแรก (1 มกราคม พ.ศ. 2451) เร่งเราให้ชาวจีนในกรุงเทพฯ จัดตั้งสโมสรการค้าและโรงเรียนที่สอนภาษาจีนขึ้น(ดังไคกล่าวมาแล้วในหน้า 52)

ในขณะที่เดียวกันนั้นเองก็ได้เกิดมีคดีพ่อค้าจีนที่มีชื่อในกรุงเทพฯ ซึ่งเดินทางไปติดต่อธุรกิจ ที่ประเทศจีน แล้วถูกทางรัฐบาลจีนจับกุมตัว โดยตั้งข้อหาว่าเป็นหัวหน้าพวกจีนที่คิดจะทำการปฏิวัติ (เกกเหม็ง) ในกรุงเทพฯ² ทำให้พวกพ่อค้าจีนหลายคนโดยเฉพาะพวกคณะกรรมการในโรงพยาบาลจีน ไครวมลงชื่อกันเพื่อร้องขอไปยังรัฐบาลจีนให้ปล่อยตัวจีนผู้นั้น แต่ไม่บังเกิดผลอย่างใด³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 14 คำกราบบังคมทูลของพระยารับฐานุประดิษฐ์มหิศรภักดี 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127 รายงานเรื่องไปสนทนากับกั๋งยูไว หัวหน้ากลุ่มปฏิรูปจีน ซึ่งนิยมราชวงศ์แมนจู กั๋งยูไวไคกล่าวถึงการเรียไรเงินชาวจีนมาดำเนินการ ไคให้คนสนิทของตนจัดตั้งหนังสือพิมพ์ตามเมืองต่างๆ รวมทั้งหนังสือพิมพ์ - คีหน้าขึ้นไปที่กรุงเทพฯ ด้วย.

² จีนพ่อค้าคนนั้นชื่อมาเฮงสูน เป็นผู้ชักชวนให้พวกชาวจีนมารวมทุนกันตั้งเป็นบริษัทเรือเมลีสยาม แล้วเดินทางไปติดต่อทางธุรกิจการค้าที่ประเทศจีน ทางกรจีนคงได้รัรายงานว่ามีมาเฮงสูนนี้ไปอยู่กับคณะปฏิวัติของ ดร.ซุนยัตเซน จึงไคจับกุมตัวในข้อหาดังกล่าว.

³ เนื่องจากมาเฮงสูนผู้นี้ เป็นคณะกรรมการบริหารกิจการโรงพยาบาลจีนคนหนึ่ง คณะกรรมการคนอื่นๆ จึงไครวมกันลงชื่อร้องเรียนขอประกันตัวในนามของโรงพยาบาลจีนในกรุงเทพฯ แต่ไคถูกจีนไคฮอ หนีใหญ่อ้างสิทธิคดีค่านไม่ให้เอาชื่อของโรงพยาบาลไปรับรอง คณะกรรมการจึงต้องเปลี่ยนเป็นใช้ในนามของสโมสรจีนในกรุงเทพฯ แต่ไม่ไคผล เพราะไม่ปรากฏหลักฐานการตั้งสโมสร ดังกล่าว (เอกสาร ต. 41 แฟ้ม 41).

หนังสือพิมพ์คีน่าซินโป ได้ถือโอกาสยกเอากรณีเช่นนี้มาเป็นข้ออ้างถึงความจำเป็นที่ชาวจีนใน
กรุงเทพฯ ควรจะรวมตัวกับตั้งสโมสรการค้า เพื่อจะได้เป็นหลักฐานให้รัฐบาลจีนเชื่อถือและ
รับรองการกระทำของพวกเขา โดยได้กล่าวว่

ถึงจะกล่าวโดยยุติธรรม กดีเรื่องขาเฮงสู่นี่ จะเป็นเพราะเรื่องอะไรก็ตาม ทั้งแต่
มาเฮงสู่น ต้องจำซึ่งมาจนบัดนี้ ได้ถึง 2 เดือนแล้ว จีนในกรุงเทพฯ ได้จัดการเข้า
ชื่อไปประกัน แต่ยังไม่ใคร่เชื่อว่า มาเฮงสู่นอกจากเรือนจำใดหรืออย่างไร นี่ก็ไม่ไ่
เป็นโดยเหตุว่า ในกรุงเทพฯ ยังไม่มีสโมสรพ่อกาที่เป็นหลักฐานให้เจ้าพนักงานจีนมีความ
เชื่อถืออันสามารถที่จะตรงไปเกี่ยวข้องกับ ไม่ทงเดินทางอ้อม แม้มีสโมสรอันเรียบร้อย
แแต่เป็นหลักฐานให้รัฐบาลจีนเชื่อถือแล้ว ถ้าจีนมาเฮงสู่นไม่มีความผิดจริงๆ เอาชื่อ
สโมสรพ่อกาไปประกันก็คงจะสำเร็จได้เหมือนที่สิงคโปร์ ทั้งแม้มีสโมสรพ่อกาแล้ว
มีเหตุเกิดขึ้น เขาก็มีหนังสือสำหรับตัวเป็นสำคัญ อาจพ้นโทษได้ การเรื่องนี้ก็ปรากฏ
อยู่เนืองๆ เราจึงว่าสโมสรพ่อกาเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับชีวิตร แลทรัพย์สินสมบัติของมนุษย์...

นอกจากหนังสือพิมพ์คีน่าซินโปจะได้เรียกร้องให้พ่อกาชาวจีนรวมกลุ่มกันเพื่อจัดตั้งเป็น
สโมสรการค้าขึ้นในกรุงเทพฯ แล้ว รัฐบาลจีนยังได้ส่งขุนนางจีนเดินทางมาอย่างลับๆ อ้างว่า
มาติดต่อกทางธุรกิจการค้ากับชาวจีนในกรุงเทพฯ แต่จากการสืบสวนของทางการไทย ก็ได้พบว่า
ขุนนางจีนเหล่านั้นมาเกลี้ยกล่อมให้ชาวจีนตั้งสโมสรการค้า² และรัฐบาลจีนยังได้พยายามล่อใจ
พ่อกาจีนในต่างประเทศให้จัดตั้งสโมสรการค้า โดยได้มอบเหรียญตรา รัชชูปถัมภ์
ริเริ่มดำเนินการ และยังแนะนำให้ชาวจีนผู้เป็นหัวหน้าสโมสรนั้นจัดสร้างเหรียญจำลองแบบจาก
เหรียญที่ตนได้รับมานั้น นำไปแจกแก่บรรดาสมาชิกเพื่อเป็นเกียรติยศอีกด้วย³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 41 แฟ้ม 42 สำเนาเก่าแปล
หนังสือพิมพ์คีน่าซินโป ฉบับลงวันที่ 19 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 127 เรื่องอธิบายการตั้งสโมสรพ่อกา

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 1 ค. แฟ้ม 16 คำกราบบังคมทูล
ของพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง 1 มีนาคม ร.ศ. 127 เรื่องเงินต้นสุ่ยโพ

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 11 แฟ้ม 42 สำเนาเก่าแปล
หนังสือพิมพ์คีน่าซินโป ฉบับลงวันที่ 4 มกราคม ร.ศ. 127 เรื่องประธานเหรียญแก่พานิชจีน
ซึ่งอยู่คามต่างประเทศ อ้างถึงคำสั่งของเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการจีน ถึงสโมสรพ่อกาจีนต่างๆ.

นอกจากนั้น สโมสรรพชาธิชัยจีนที่เมืองสิงคโปร์ ซึ่งได้ทำหน้าที่เสมือนเป็นสื่อกลางระหว่าง
 รัฐบาลจีน และพ่อค้าจีนในกรุงเทพฯ ในระยะนี้ได้ดำเนินการสนับสนุนยุ้งให้พวกพ่อค้าชาวจีน
 ซึ่งเป็นพวกนิคมรัฐบาลจีนราชวงศ์แมนจู ในกรุงเทพฯ รวมมือกันตั้งสโมสรรการค้าขึ้นมาบ้าง
 โดยอ้างว่าเพื่อจะได้มีไว้ป้องกันเหตุขัดข้องในภายหน้าขณะที่ยังไม่มีกงสุล และขณะนี้พวกจีน
 เกกเหม็ง (นิคมคณะปฏิวัติของ คร.ซุนยัตเซน) ก็ยังมีสโมสรรของตนอยู่ในกรุงเทพฯ แล้ว¹

ครั้นวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2451 พวกพ่อค้าชาวจีนฝ่ายนิคมรัฐบาลจีน นำโดย
 จินงอฮยี่ฉิน และจินตังไซฮ้อ² ได้มาติดต่อยื่นเรื่องราวขอตั้งสโมสรรการค้ากับพระยาอินทราธิบดี-
 สี่ทราชมืองเมือง ซึ่งรักษาราชการแทนเจ้าพระยามรราช ซึ่งกำลังป่วยอยู่ โดยอ้างจุดมุ่งหมาย
 สำคัญในการขอตั้งสโมสรรการค้าว่า เพื่อบำรุงกิจการค้าขาย ตลอดจนเป็นการป้องกันการทุจริต
 ขวงพวกพ่อค้า ตามอย่างสโมสรรในต่างประเทศ พร้อมกันนี้ได้เสนอร่างรายการจัดตั้งสโมสรร
 การค้า ซึ่งอ้างถึงข้อบังคับตามอย่างสโมสรรการค้าที่เมืองสิงคโปร์ เสนอต่อทางการไทยด้วย³

การยื่นเรื่องราวขอตั้งสโมสรรการค้าของกลุ่มพ่อค้านิคมคณะรัฐบาลจีน ดังกล่าวนี้นี้
 ทำให้ความหนักใจแก่เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง เพราะตระหนักดีว่า
 จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของสโมสรรการค้านี้ มิใช่จะมุ่งส่งเสริมการค้าแต่เพียงอย่างเดียว แต่มี
 จุดมุ่งหมายเกี่ยวของกับการเมือง ซึ่งมีรัฐบาลจีนสนับสนุนอยู่ด้วย ดังคำกราบบังคมทูลของ
 พระยาอินทราธิบดีสี่ทราชมืองเมือง ปลัดทูลฉลองกระทรวงนครบาล คอไปนี้

... การที่พวกจีนพ่อค้าก็จะตั้งที่ประชุมขึ้นนี้ ชี้แจงว่าความประสงค์จะบำรุงการค้าขาย
 แต่หาพระพุทธรเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่า ตามความที่ชี้แจงนั้นเป็นความไม่จริง ความจริง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 41 แฟ้ม 41 คำรายงานของ
 หลวงจรดินฤเบศร์ หัวหน้ากองตะเวนแผนกจีน ถึง พระยาอินทราธิบดีสี่ทราชมืองเมือง
 3 มีนาคม ร.ศ. 127 เรื่องคำแปลหนังสือกงสุลจีนเมืองสิงคโปร์ ถึงชาวจีนทั้งหลาย

² จินงอฮยี่ฉิน เป็นจีนกว้างคั่งในบังคับฮอลันดา จินตังไซฮ้อ เป็นจีนแต่ใจในบังคับฝรั่งเศส
 เคยรับทำภาษีอากรหลายอย่าง

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 14 คำกราบบังคมทูล
 ของพระยาอินทราธิบดีสี่ทราชมืองเมือง วันที่ 12 มีนาคม ร.ศ. 127.

เป็นอุบายของรัฐบาลจีนอันคิดจะขยายอำนาจเช่นเมื่อปีรัตนโกสินทรศก 126 ยงซีซี (หัวหน้าคณะขุนนางจีน ... ผู้เขียน) ออกเที่ยวตรวจการค้าขาย ก็มีประสงค์จะตั้งที่ประชุมอย่างนี้ ... การเรื่องนี้ ข้าพระพุทธเจ้ามีความวิตกมาก เพราะเหตุว่า ข้าพระพุทธเจ้าไคทราบเกล้าเป็นแน่ว่า จีนพวกพ่อค้า ซึ่งบ้านเรือนครอบครัวอยู่ในเมืองจีนในเวลานี้ มีความหวาดหวั่นตั้งแต่เกิดเรื่องจีนมาเองศูนย์กลางรับอาญา¹ จะใคร่หาช่องทางประจบรัฐบาลจีนอยู่ คนที่เป็นผู้ใหญ่ก็เป็นแคพยักๆไป ที่เป็นคนพุงชาน เช่นจีนงอยผืน จีนคังไซฮอกก็ออกวิ่งเต้นเป็นตัวการ²

ดังที่ได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับคำกราบบังคมทูลรายงานเรื่องราวต่างๆที่เกี่ยวกับสโมสรจีนมาโดยละเอียดก่อนหน้านั้นแล้ว จนถึงกับทรงขำพระราชประสงค์อันมั่นคงว่าจะไม่ทรงปรารถนาให้เกิดมีสโมสรจีนในเมืองไทยอีก ดังนั้นการร้องเรียนที่จะขอตั้งสโมสรการค้าของชาวจีนจึงกล่าวนี้ พระองค์จึงทรงแนะนำให้พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองผู้คนอ่อนขอเรียกกรองของกลุ่มชาวจีนโดยอ้างเหตุว่า

1. ข้าราชการคนสำคัญของไทย เช่น กรมหลวงดำรงราชานุภาพ และมีสเตอร์เวสเคนภาค (ที่ปรึกษาทางกฎหมายของไทย) ก็ยังไม่อยู่ ส่วนเจ้าพระยาอมรรตนั้นก็ยังป่วยอยู่ จึงจำเป็นต้องรอไว้พิจารณาทีหลัง

2. ร่างระเบียบข้อบังคับที่พ่อค้าจีนนำมาขึ้นนั้นไม่ไคความชัดเจน ถ้าจะพิจารณาต้องไปร่างมาให้ชัดเจน และละเอียดครบถ้วนเสียก่อน³

¹ แสดงให้เห็นว่า คดีจีนมาเองศูนย์กลางกล่าวมาแล้วนั้น เป็นคดีที่นำความหวาดหวั่นให้บังเกิดแก่ชาวจีนในกรุงเทพฯ เป็นอย่างยิ่ง และเป็นสิ่งเร่งเร้าให้พ่อค้าชาวจีนในกรุงเทพฯ เรียกร้องที่จะตั้งสโมสรการค้า เพื่อแสดงว่าพวกตนนิยมเลือกมีสโมสรรัฐบาลจีนอย่างเต็มที่ นับเป็นแรงสนับสนุนที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการที่พวกจีนในกรุงเทพฯ เรียกร้องที่จะตั้งสโมสรการค้า.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 พ. 21 แฟ้ม 14 คำกราบบังคมทูลของพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง วันที่ 12 มีนาคม ร.ศ. 127.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 พ. 21 แฟ้ม 14 สำเนาพระราชหัตถเลขาถึงพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง วันที่ 12 มีนาคม ร.ศ. 127.

เมื่อพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ได้โต้ตอบหัวหน้าชาวจีนที่มาขึ้นเรื่องราวขอตั้งสโมสรการค้าไปตามพระกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้นแล้ว หัวหน้าชาวจีนทั้งสอง คือจีนงอยี่น และจีนตั้งไผ่ฮ้อ ก็ได้รับนำเอาขอบังคับของสโมสรจีนที่เมืองสิงคโปร์ พร้อมทั้งขอเพิ่มเติมและขอยกเว้นที่จะใช้สำหรับสโมสรจีนของตนมามอบให้แก่ทางการของไทยทันที พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองจึงต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลอีกเป็นครั้งที่สอง¹

คำกราบบังคมทูลของพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯส่งเรื่องราวดังกล่าวไปให้กรมหลวงเทเวศร์วโรปการพิจารณา กรมหลวงเทเวศร์วโรปการก็นำความเรื่องนี้ไปปรึกษากับมิสเตอร์เวสเทินทาค ที่ปรึกษาราชการต่างประเทศและกรมหลวงดำรงราชานุภาพ แล้วกราบบังคมทูลเสนอความเห็นผ่านทางสำนักราชเลขาธิการว่า "หม่อมฉันได้ปรึกษากับมิสเตอร์เวสเทินทาคแลได้คนหนังสือที่เห็นว่าเกี่ยวกับราชการเรื่องนี้ จะทำรายงานทูลเกล้าฯ ถวาย แต่เมื่อคืนวานนี้ กรมหลวงดำรงราชานุภาพได้กราบทูลพระกรุณา ความเห็นซึ่งเห็นด้วยเกล้าฯ พร้อมกันหม่อมฉัน เป็นการไม่มีเหตุสมควรจะอนุญาตให้พวกจีนตั้งสโมสรพ่อค้า²..."

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับคำกราบบังคมทูลเสนอความเห็นคัดค้านการตั้งสโมสรการค้าดังกล่าวนี้ พระองค์จึงมีพระราชดำรัสแก่พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองให้ตอบปฏิเสธแก่พวกจีน โดยทรงแสดงความไม่พอพระทัยสโมสรจีนหลายประการ พร้อมทั้งทรงกำชับให้พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองคอยติดตามความเคลื่อนไหวของชาวจีนอย่างเข้มงวดกวดขัน ดังพระราชดำรัสผ่านทางสำนักราชเลขาธิการ ถึง—

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 หน้า 14 คำกราบบังคมทูลของพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง 6 เมษายน ร.ศ. 128 ซึ่งได้แนบขอบังคับของสโมสรจีนในเมืองสิงคโปร์ ซึ่งผู้ขึ้นเรื่องราวได้คัดทอนและเพิ่มเติมมาด้วย

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 หน้า 14 หนังสือราชการที่ 7/98 ของกรมหลวงเทเวศร์วโรปการ ทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนสมมตอมรินทร์ ราชเลขาธิการ 6 เมษายน ร.ศ. 128.

-พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ดังต่อไปนี้

ข้อความที่พวกจีนในกรุงเทพฯ ก็ควรจะเรียงขึ้นนั้น คงเหมือนกฎหมายนี้เอง มีข้อยกเว้น
แต่เพิ่มเติมสิ่งที่เขาวางแถมเข้ามา ข้อความที่เราเรียงเก็บมีหลายข้อ เช่น มีอำนาจที่จะ
เกี่ยวของโต้แย้งกฎหมาย แสดงขึ้นกระทรวงข้างจีน รับตราจากกระทรวงนั้น เช่นนี้
เป็นต้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องของควยราชการเรารับให้อนุญาตไม่ได้

แต่ได้ทราบว่ามีสมุหจีนได้ตั้งขึ้นในกรุงเทพฯ ชานานถึง 10 ปีมาแล้ว เป็นการ
เงี้ยมๆ (คงจะหมายถึงโรงพยาบาลจีน ... ผู้เขียน) ข้อซึ่งจะมาขอจดทะเบียนให้ได้
อนุญาตเช่นนั้น ก็เพราะจะต้องการให้มีอำนาจมากขึ้น แลให้เป็นที่นิยม กับทั้งชักให้
รัฐบาลเรามีการเกี่ยวของกับกระทรวงพาณิชย์การของเมืองจีนขึ้น เราไม่ยอมอนุญาต
การที่พวกจีนเข้ากันเป็นกงสีแล้ว คงจะยังตั้งอยู่ตามเดิม ภาวะพยายามหาอำนาจแล
ความนิยมเที่ยวทางหนึ่งทางใดให้เกิดขึ้นเราต้องตรวจตราฟังการ แลคอยปกครองอยู่
ให้เสมอ ซึ่งจะถือว่าไม่อนุญาตแล้วก็แล้วกัน ไม่ตองตั้งต่อไปนั้นไม่ได้ ให้คิดอ่าน
วางนุวางตาไว้ให้รอบคอบ ถ้ามีการแปลกประหลาดอย่างไรขอให้ออกให้ทราบโดยเร็ว¹
การที่ทางการไทยปฏิเสธการตั้งสมุหของชาวจีนกลุ่มนิยมรัฐบาลราชวงศ์แมนจู นับว่าได้สร้าง
ความไม่พอใจให้แก่ชาวจีนกลุ่มนี้มาก หนังสือพิมพ์คีน่าชินโปซึ่งตลอดเวลาใดทำตัวเป็นปากเสียง
ของชาวจีนกลุ่มนี้ ได้ลงข้อความแสดงความไม่พอใจต่อการตั้งขึ้นเรื่องราวขอตั้งสมุห
มาตั้งแต่ครั้งแรก (9 มีนาคม ร.ศ. 127) ถึงสำนักพิมพ์หนังสือพิมพ์คีน่าชินโป ฉบับลง
วันที่ 15 มีนาคม ร.ศ. 127 มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า " ... สมุหจีนในกรุงเทพฯ
ก็เป็นสมุหของพวกเกกเถง (กลุ่มจีนนิยมคณะปฏิวัติของ ดร.ซุนยัตเซิน ... ผู้เขียน)
รัฐบาลสยามยังอนุญาตให้ เหตุก็จึงชักชวนไม่ให้พวกของตนตั้งสมุหพาณิชย์ขึ้นบ้างเล่า² ... "

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 41 หนังสือกรม
ราชเลขาณูการ ที่ 5/45 ข. ลงวันที่ 9 เมษายน ร.ศ. 128 ถึงพระยาอินทราธิบดีสีหราช
รองเมือง.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 41 แฟ้ม 42 สำนักพิมพ์
หนังสือพิมพ์คีน่าชินโป ฉบับลงวันที่ 15 มีนาคม ร.ศ. 127.

จากข้อโจมตีของหนังสือพิมพ์กั๊กหน้าจีนไปเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าทางการไทยเพิ่งตระหนักถึงจุดมุ่งหมายอันแท้จริงของสโมสรการค้าจีน ภายหลังจากที่ได้อนุญาตให้สโมสรจีนและตั้งขึ้นแล้ว ดังนั้นการที่ชาวจีนอีกกลุ่มหนึ่งจะขอตั้งสโมสรการค้าจีนหลังจากนั้น ทางกรไทยจึงจำเป็นต้องต้องปฏิเสธ ไม่ใช่ด้วยความล่าเอียงเข้าข้างกลุ่มชาวจีนที่ฝักใฝ่ในคณะปฏิวัติอย่างใด ความจริงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่พอพระทัยชาวจีนทั้งสองกลุ่ม ว่าก่อให้เกิดความคิดเห็นทางการเมืองแก่ชาวจีนในประเทศไทย อันจะเป็นการชักชวนต่อพระบรมราโชบาย ฝั่งพระองค์ทรงมุ่งจะปกครองชาวจีนประดุจพลเมืองไทย

แต่ถึงอย่างไรการที่รัฐบาลไทย ได้อนุญาตให้พวกจีนและตั้งสโมสรการค้าจีนได้นั้น ก็นับว่าเป็นความบกพร่องที่ไม่สืบสวนเรื่องราวให้รอบคอบก่อน ทั้งๆที่ขณะที่กำลังพิจารณาเรื่องราวที่พวกจีนและตั้งสโมสรอยู่นั้น ก็ได้มีผู้ยื่นให้ตระหนักแล้วว่า " ... พวกชาติอื่นๆ คอยดูพวกและอยู่เหมือนกัน ถ้าเป็นการเรียบร้อยก็จะเอาอย่างมาง¹ "

การที่ทางการ ได้แสดงท่าทีปฏิเสธการขอตั้งสโมสรการค้าของชาวจีน มีผลทำให้เรื่องราวการขอตั้งสโมสรการค้าถูกส่งไปพักหนึ่ง แต่อีกไม่นานพอที่ชาวจีนกลุ่มนี้ก็ไถ่มาขึ้น เรื่องราวขอตั้งสโมสรการค้าขึ้นอีก คราวนี้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนได้แก้ไขลดหย่อนข้อบังคับของสโมสรลงไปเป็นอันมาก และย้ำถึงความจำเป็นที่ว่าการไม่มีสโมสรการค้าคอยควบคุม ทำให้ลูกกานาโอกาสทุจริตหลายประการ ซึ่งทำให้ยังเกิดความเดือดร้อนไม่สะดวกในด้านการค้าเป็นอย่างยิ่ง²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 1 ค. แผ่น 16 คำกราบบังคมทูลของพระยาสุโขมนัยวินิต 18 ตุลาคม ร.ศ. 127.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 แผ่น 14 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาอมราช ที่ 42/5678 ลงวันที่ 18 กันยายน ร.ศ. 128 พร้อมกับไต่ถามสำเนาจดหมายกราบเรียนของพระยาอินทราธิบีสี่หราชรองเมือง ซึ่งแสดงความเห็นต่อเจ้าพระยาอมราชในเรื่องนี้ว่า ไม่ควรยอมให้จีนตั้งสโมสร เพราะการที่จีนอ้างว่าป้องกันกาทุจริตนั้น ที่จริงเป็นการหาอำนาจโดยทางอ้อม มีใจมุ่งป้องกันจริงๆ เพราะระบบการค้าของจีนนั้น เป็นการควบคุมกันเป็นชั้นๆอยู่แล้ว และถ้ามักกาทุจริตเกิดขึ้นก็ควรร้องเรียนต่อทางการ เพราะมีพระราชบัญญัติป้องกันการฉ้อโกงอยู่ .

วิธีอย่างอื่น ซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่เมื่อทางโชฎึกไม่มีอำนาจพอ และเมื่อพวกจีนคบหากันเกะกะ สมเด็จพระเจ้าพระยา (บรมมหาศรีสุริยวงศ์ ... ผู้เขียน) ได้ตั้งหน้าขึ้นสำหรับเปรียบเทียบ เป็นพวกเบนเหล่าหลายคน ก็ไม่ได้ผลดี ถ้าจะชวนเป็นเหตุให้พวกโน้นวิวาท พวกนี้พากันยุ่งไปเสียอีก

ถ้าจะคิดโดยทางปกครองอย่างใหม่ ตามที่เราจัดผู้ให้บ้าน กำนัน อำเภอมืออำนาจ วากดาวเปรียบเทียบความแก่ในหมู่บ้าน และเขตรแขวงของตัวได้ เมื่อไม่ตกลงจึงมาฟ้องศาล อำนาจอันนี้ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อำเภอดำหัวเมือง จะได้ทำไปสำเร็จไม่สำเร็จเพียงใด ไม่ได้เห็นรายงาน แต่ที่ยกมากล่าวนี้ เพื่อจะได้เปรียบเทียบให้เห็นว่า พวกจีนมีจำนวนมากด้วยกัน และเป็นผู้ที่ทำมาหากินโดยทางค้าขายให้ทุนรอนมาก การที่เป็นความกันแค้นกัน และเป็นที่สั่นกัน กงจะมีอยู่เสมอ เหตุใดเราจึงไม่จัดผู้ที่จะควรเปรียบเทียบขอความเล็กน้อยๆ ให้แล้วสำเร็จกันไปโดยเร็ว ไม่ควรจะให้ท้องไปขึ้นศาล ก็อย่าให้ท้องไปขึ้นศาลช่วยการเวลาทำมาหากิน อย่างเช่นเราจัดให้แกนนไคย มีอำนาจที่จะเปรียบเทียบความแก่ อันเกิดขึ้นในบ้าน ในแขวง แด่อำเภอได้

เพราะเป็นเหตุที่เป็นเองโหวอผู้เขียนนี้ พวกจีนจึงได้ยื่นเรื่องราวขอตั้งสโมสรอันนี้ขึ้น (ซึ่งถ้าจะว่าตามจริง เขาขอตั้งตามแบบอื่น แลประสงค์อย่างอื่น) แต่เราคงเข้าใจว่า เพื่อจะระงับความที่ก่อกวนเล็กน้อยๆ ในระหว่างกันแค้นกันด้วยการค้าขาย คำพูดของพวกจีนมีข้อที่ควรพิจารณาอยู่อย่างหนึ่ง เช่นนี้

การที่จะไม่ยอมอนุญาตให้ตามความประสงค์ ของพวกจีนนั้นเป็นการถูกต้อง แต่เราควรพิจารณาถึงวิธีการปกครองเก่าใหม่ของเรา ทำให้แลเห็นว่า บกพร่องอยู่ในทางนี้ การที่จะแก้ไขข้อบกพร่องอันนี้เป็นการยาก ต้องพิจารณาถี่ถี่รอบให้มาก จะมีท่าทางที่จะแก้ไขได้ประการใด เห็นว่าเป็นเรื่องที่ต้องคิด แลรับจัดการเสียให้โดยความที่ จะคงเข้าใจอีกอย่างไรต่อไปจะได้พูดกันด้วยปาก (ให้เขียนถึง เจ้าพระยาบวรราชนายก ๑ แล้วให้คัดสำเนาส่งเข้ามาให้ฉบับ ๑^๑)

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค. ๒๑ แฟ้ม ๑๔ สำเนาพระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าพระยาบวรราชนายก ลงวันที่ ๑๘ กันยายน ร.ศ. ๑๒๘.

ท่าทีของทางการไทย ที่ปฏิเสธการขอตั้งสโมสรการค้าของพวกเขาพ่อค้าจีนกลุ่มนิยมรัฐบาลราชวงศ์แมนจูนี้ ทำให้ความเคลื่อนไหวของชาวจีนกลุ่มนี้สงบลงชั่วคราว แต่สิ่งเร้าใจให้ชาวจีนผู้มีชื่อเสียงในกรุงเทพฯ ประารถนาจะขอจัดตั้งสโมสรการค้าจีนนั้นยังมีอยู่เสมอ สิ่งนั้นพอสรุปได้ 2 ประการ คือ

1. ความเคียดแค้นอันเกิดจากการพิพาทกันในทางการค้า ทำให้พวกเขาปรารถนาที่จะให้สโมสรการค้าเป็นเครื่องมือแก้ไขความเคียดแค้นอันนี้
2. ความปรารถนาที่จะได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลจีนให้เป็นผู้นำชาวจีนในประเทศไทย หมายความว่าต้องขอจัดตั้งสโมสรการค้าจากทางรัฐบาลไทยได้สำเร็จ ความปรารถนาของบรรดาชาวจีนที่มีชื่อเสียงในกรุงเทพฯ เช่นนี้ ได้แสดงให้ปรากฏอยู่เสมอ เช่น พยายามบริจาคเงินทองไปบำรุงกิจการในเมืองจีน เพื่อหวังจะให้รัฐบาลจีนแต่งตั้งให้ตนมีเกียรติเป็นขุนนางจีน อันนับเป็นเกียรติยศอย่างสูง

ดังปรากฏในคำกราบบังคมทูลของ เจ้าพระยาบวรราช ถึงเรื่อง จีนฮอง ผู้ซึ่งต่อไปจะเป็นผู้ยื่นเรื่องขอจัดตั้งสโมสรการค้า และประสบความสำเร็จ ข้อความตอนหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า " ... เพราะเหตุที่จีนเอง ได้ส่งเงินไปช่วยทำบุญและอุทิศทุนคนงานในเมืองจีนมากจนรัฐบาลจีนเชื่อถือตั้งให้จีนเอง เป็นขุนนางจีนคนหนึ่ง แต่จะเป็นชั้นไร่นั้นมิสเตอร์ดอร์รันไม่ทราบเกล้าฯ " ชาวจีนบางคนซึ่งไม่มีเงินทองมากมายอย่างจีนฮองนั้น ก็ยังพยายามหาทางที่จะไต่ถามถึงความมีหน้ามีตาของตน เช่น ขอมเสียเงินจำนวนหนึ่งให้แก่ขุนนางจีนที่เดินทางเข้ามาเมืองไทย ในการที่ขุนนางจีนผู้นั้นเขียนคำยกย่องสรรเสริญคนในแผ่นดินที่ขุนนางจีนมอบให้ หรือเขียนคำอวยพรแก่คนในแผ่นดินกระตาม ดังคำกราบบังคมทูลของ เจ้าพระยาบวรราช ที่รายงานความเคลื่อนไหวของขุนนางจีนชื่อ คันคิฮุย ซึ่งเดินทางเข้ามาเมืองไทย (30 พฤศจิกายน - 9 ธันวาคม ร.ศ. 128) คันคิฮุยผู้นอกจากจะมาอุยงให้พวกพ่อค้าจีนตั้งสโมสรการค้า (เวียงหวย) ขึ้นให้สำเร็จแล้ว รายงานยังระบุว่า " ... มีคนี่เสียใจความต่อไปว่า การที่คันคิฮุย กับ คันหนายมู กลับไปครั้งนี้นั้น ได้เงินทองของอำรวยไปมากกว่าพวกพ่อค่านายห้าง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 1 ค. แฟ้ม 16 คำกราบบังคมทูลของ เจ้าพระยาบวรราช วันที่ 14 มิถุนายน ร.ศ. 129.

ทั้งหลาย เป็นว่าเห็นจางวักการตอบแทนสำหรับคำเขียนกำกับของสรรเสริญให้ในแผ่นรูป
และเขียนคำอวยพรให้ในแผ่นกระดาษ ซึ่งภาษาจีนเรียกกันว่า คุยหลิน นั้นด้วย¹...

เมื่อความปรารถนาทั้งในทางส่วนรวมของพ่อค้าชาวจีน และความปรารถนาส่วนตัวของ
ชาวจีนผู้มีชื่อเสียง ยังไม่ได้รับการตอบสนองจากทางการของไทย กังนั้นจึงทำให้ชาวจีน
ผู้มีชื่อเสียงบางคน เช่นจีนฮง ที่โคกกลาวถึงมาแล้ว หันเข้าไปพึ่งอิทธิพลของราชทูตฝรั่งเศส
(ซึ่งตนเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสอยู่ด้วย) ให้ช่วยเจรจาติดต่อกับทางการไทย ขอจดทะเบียน
ตั้งสโมสรการค้าในกลุ่มชาวจีนในบังคับฝรั่งเศส อ้างว่าเพื่อส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศไทย
กับประเทศเวียดนามให้เจริญยิ่งขึ้น

การที่ชาวจีนดำเนินนโยบายเช่นนี้ ทำให้ทางการไทยเริ่มกำลังหวังความเห็นใจจาก
ฝรั่งเศสในการที่จะขอให้ผ่อนปรนเกี่ยวกับอำนาจทางกฎหมายที่มีอิทธิพลเหนืออธิปไตยของไทย
และฝรั่งเศสก็มีท่าทีที่จะยินยอมอยู่ในระยะนี้ด้วย รัฐบาลไทยจึงเห็นว่าเป็นการยากที่จะปฏิเสธ
แต่การที่จะยอมให้ชาวจีนจดทะเบียนตั้งสโมสรการค้าอย่างเป็นทางการได้นั้น ผลเสียหายก็
เป็นที่ตระหนักก็อยู่แล้ว กังนี้จึงจำเป็นต้องยอมรับแบบไว้ท่าที กังวิธีการที่กรมหลวง -
เทวะวงษ์วโรปการได้ปรึกษารื้อกับเจ้าพระยาอมรราช เพื่อสละของกรมบังคับมณฑลพระบาท -
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิธีการนั้นก็คือ อนุญาตให้ตั้งสโมสรขึ้นได้ โดยไม่จำเป็นต้อง
ที่จะต้องจดทะเบียน แต่เมื่อ สโมสรใดตั้งขึ้นแล้ว ถ้ากระทำการอันใดฝ่าฝืนกฎหมายก็จะจับกุม
โดยไม่ยกเว้น และวิธีการดังกล่าวนี้ เจ้าพระยาอมรราชได้กราบบังคมทูลชี้แจงรายละเอียด
ประกอบความคิดเห็น ดังต่อไปนี้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 1 ก. หน้า 16 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาอมรราช วันที่ 9 ธันวาคม ร.ก. 128.

กระทรวงนครบาล

วันที่ 16 เมษายน รัตนโกสินทรศก 129

ขอพระราชทานกราบบังคมทูล พระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท
 ด้วยวันที่ 12 เมษายน รัตนโกสินทรศก 129 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการไคมาแจ้ง
 แก่ข้าพระพุทธเจ้าว่า มองซิเออ เลอ เฟร์บ ราชทูตฝรั่งเศสได้นำพวกพ่อค้าชาวจีนกลุ่มหนึ่ง
 ซึ่งเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส มาขึ้นเรื่องราวขอตั้งสโมสรการค้า อ้างว่าเพื่อส่งเสริม
 การค้าระหว่างกรุงเทพฯกับเมืองไซ่งอนให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น กรมหลวงเทวะวงษ์-
 วโรปการ และข้าพระพุทธเจ้าได้ปรึกษากันว่า

สโมสรจีนที่ขอตั้งครั้งนี้ กับสโมสรที่ขอตั้งครั้งก่อน ความประสงค์ก็คั่นอย่างไร
 ลองคาดคะเนดูก็คงจะเป็นคั่นนี้ คือ

สโมสรจีนที่ขอตั้งก่อน มุ่งหมายจะเอาหนังสืออนุญาตนับขึ้นเชิดชูเป็นเครื่องมือ
 สำหรับจะใช้ในเมืองจีนด้วย หลอดถึงการที่จะมีหนังสือไปมากับกระทรวงเกษตรเมือง
 จีนด้วย ท่านองคตากับทางใหญ่ที่ใดคราตั้ง ส่วนการนอกนั้นก็คงจะมุ่งหมายในการ
 ข้าราชการความ แลประกันผู้คนตามโรงศาล แลโรงพักพลตะเวน เป็นต้น

สโมสรที่ราชทูตฝรั่งเศสขอขึ้น ผู้ที่จะเป็นผู้อำนวยความสะดวกคือจีนเอง¹ ก็คงมีความ
 มุ่งหมายเช่นเดียวกัน แต่ข้างฝ่ายสถานทูตพลอยได้รับผลประโยชน์ เช่น แรกเคยมี
 คนวิ่งไปมาหาสู่กันมาก ทั้งแต่ยกศาลมาเสียแล้ว² ก็วิ่งโรยไป ถ้าได้เป็นผู้ควบคุม
 การนี้อยู่ก็อาจคึกคักขึ้นมาอีก นี่ยังจะไคผล กล่าวคือว่าจะทำให้สินค้าระหว่างไซ่งอน
 กับกรุงเทพฯดีเยี่ยมขึ้นก็หาไม่ เพราะไซ่งอนก็ขายเข้า กรุงเทพฯก็ขายออก
 ทางเมืองต่างส่งสินค้าไปขายเมืองจีนด้วยกันทั้งนั้น ถึงพวกที่มีชื่อปรากฏในเรื่องราว
 นั้นเอง ก็มีไคค้าขายระหว่างไซ่งอนกับกรุงเทพฯ ถึงพวกที่มีชื่อปรากฏในเรื่องราวนั้นเอง

¹จีนเอง บุนนี้เป็นคนเดียวกับจีนผู้มีชื่อเสียงซึ่งได้บริจาจากเงินช่วยเหลือไปทางเมืองจีนมอญฯ
 จนรัฐบาลจีนแต่งตั้งยกให้เป็นขุนนางจีน

²พ.ศ. 2450 ทางกรมไทยไคเจรจากับฝรั่งเศสยินยอมให้คนในบังคับของตนซึ่งเป็น
 ชาวเอเชีย เมื่อทำความผิดหรือเกิดคดีขึ้นแล้วต้องขึ้นศาลต่างประเทศ ซึ่งไทยร่วมพิจารณา
 คดีด้วย เท่ากับยกเลิกอำนาจของศาลกงสุลไคยทางออปร.

ก็มีโคลาขายระหว่างไซง่อนกับกรุงเทพฯ คาขายระหว่างเมืองจีกับกรุงเทพฯ ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้าแลไม่เห็นทางว่าจะทำให้สินค้าระหว่างไซง่อนกับกรุงเทพฯ คีขึ้นอย่างไร นี่เป็นความคาดคะเนข้อที่ 1

ความคาดคะเนข้อที่ 2 ก็คือว่า ในชั้นก่อนเมื่อรัฐบาลใดตอบไปว่า ถ้าเขาจะตั้ง กี่ตั้งได้ ไม่จำเป็นต้องมีใบอนุญาตหรือลงทะเบียน เขาคงจะตั้งกัน ใหม่มากที่เขา คงนิยมกันมาก เพราะไปแข่งเล็งเอาว่าจะมีอำนาจแลกเปลี่ยนพวกของตัวที่ โรงถาล แลโรงพักได้ คราวนี้ถ้าไปขอประกัน ถาลแลโรงพักเขาไม่ให้ประกัน เขาทำอยู่อย่าง เคียวนี้ พอไม่ได้เข้าสักราย สองราย ก็หมดความนิยม อย่างซ้ำปีเดียวก็คงไม่มีใคร เขาเป็นสมาชิก ถ้าจะเปรียบอย่างง่าย ๆ ก็คือ พวกสอนศาสนาออกไปตามหัวเมือง ใหม่มากแรกๆก็มีศึบมาก เพราะมุ่งหมายจะฟังอย่างหนึ่ง แต่พอไม่สำเร็จเข้า ก็เหลือ อยู่ไม่กี่คน ความคาดคะเนของข้าพระพุทธเจ้าเป็นดังนี้ เพราะฉะนั้นจึงเห็นควยเกล้าฯ ว่า ที่ตอบไปว่าไม่จำเป็นต้องมีหนังสือขออนุญาต ถ้าตั้งโดยไม่ผิดกฎหมายก็ตั้งได้นั้น คงไม่ พลลาด ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวายเรื่องราวเงินพอค่าฝรั่ง เกส ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

ควรมิควารสุดแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ข้าพระพุทธเจ้า ยมราช ขอเดชะ¹

การที่ทางการไทยยินยอมให้ชาวจีนในม้งคัมฝรั่ง เกสตั้งสโมสรการค้าขึ้นได้โดยไม่ต้อง ขออนุญาตนั้น ทางการไทยโคตระหนักคือรู้ว่า ย่อมจะทำให้ชาวจีนเชิงเคยมาขออนุญาตก่อนแล้ว ไม่สำเร็จนั้น บังเกิดควยไม่พึงพอใจ และอาจเล้าลือกันไปว่าพวกจีนในม้งคัมฝรั่ง เกสวาศัยการ มีเหตุฝรั่ง เกส ขอตั้งสโมสรจีนที่หลังแต่กลับได้ก่อน คังนั้นทางการจึงรีบประกาศตัดสินใจในเรื่องนี้ ให้ชาวจีนทั้งหลายทราบเสียก่อน เพื่อป้องกันข้อครหาต่างๆ กังกล่าว²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 แฟ้ม 14 คำกราบ บังคมทูลของเจ้าพระยาอมราช ที่ 4/324 วันที่ 16 เมษายน ร.ศ. 129.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 แฟ้ม 14 คำกราบ บังคมทูลของเจ้าพระยาอมราช ลงวันที่ 1 พฤษภาคม ร.ศ. 129.

การที่ทางการไทยยอมผ่อนปรนให้ชาวจีนตั้งสโมสรการค้าขึ้นได้โดยมิต้องจดทะเบียนต่อทางการนั้น ยังมีที่ที่พวกพ่อค้าจีนจะได้ดำเนินการอย่างใด กลุ่มชาวจีนก็ก่อเหตุทำกรรหายงาน บิคร้านขึ้น เพื่อประท้วงการเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการในอัตราใหม่ เหตุการณ์ร้ายนี้เกิดขึ้นระหว่างปลายเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2453 (26 พฤษภาคม ร.ศ. 129 เป็นวันที่ได้มีการตั้งใบปลิวนัดหยุดงาน) ต้นเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2453 (1 - 8 มิถุนายน เป็นระยะที่เกิดความไม่สงบเนื่องจากการนัดหยุดงานของชาวจีน) และภายหลังจากนี้เหตุการณ์ก็ยังอยู่ในภาวะที่ไม่น่าไว้วางใจ จากการยื่นบันทึกประท้วงรัฐบาลจีนผ่านทางราชทูตจีน ณ กรุงปารีส และการโจมตีของสโมสรจีนในต่างประเทศผ่านทางหนังสือพิมพ์จีน (รายละเอียดดูในบทความนัดหยุดงานของชาวจีน)

ช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้ ความเคลื่อนไหวของชาวจีนที่เรียกร้องจะตั้งสโมสรการค้าคุงชิ่งก็ไปชั่วขณะหนึ่งด้วย แต่ผู้นำในการเรียกร้องที่จะตั้งสโมสรการค้าของชาวจีนบางกอกได้มีพฤติการณ์ที่ทำให้ทางการไทยสงสัยว่าจะมีส่วนสนับสนุนการนัดหยุดงานของชาวจีนด้วย ดังคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาอมราช ลงวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2453 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ทางการไทยกำลังจับกุมดำเนินคดีกับชาวจีนผู้ก่อการหยุดงานโตกกล่าวถึงข้อสงสัยในตัวจีนเอง ผู้ดำเนินการเรียกร้องขอตั้งสโมสรการค้ารายหลังสุดว่า

... มีสเตอร์ลอร์ดซ์ (ผู้บังคับการกองตะเวน ... ผู้เขียน) สงสัยอีกอย่างหนึ่งคือว่า ตามที่ทราบกันอยู่แล้ว เพราะเหตุที่เงินงโกล่งเงินไปช่วยทำบุญและดูคนจนในเมืองจีนมาก จนรัฐบาลจีนเชื่อถือ จึงให้เป่เชนฉางจิ้นผู้หนึ่ง แก่จะเป็น ชั้นไร่นั้น มีสเตอร์ลอร์ดซ์ไม่ทราบเกล้าฯ ข้างฝ่ายจีนยังคงจะอยากเป็นกงสุลขึ้น ข้างรัฐบาลจีนก็คงอยากจะให้จีนเองเป็นเหมือนกัน แต่ยังไม่เห็นเหตุผลเพียงพอ บางทีรัฐบาลจีนก็มีเงินเองจะมีความคิดว่า ให้มีเหตุอะไรเกิดขึ้น จนถึงพวกจีนถูกยิงตายสัก 9 - 10 คนแล้ว (คงหมายถึงการหยุดงานของชาวจีนครั้งนี้ ... ผู้เขียน) รัฐบาลจีนจะไถ่มีของพูดถึงเรื่องสัญญาและเรื่องตั้งกงสุล ซึ่งเป็นความก่องการของรัฐบาลจีนอยู่เป็นอันมากนั้นต่อไปได้โดยสะดวก¹

¹ ก่องจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 21 แผ่น 16 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาอมราช ที่ 14 มิถุนายน ร.ศ. 129.

ความสงสัยของมิสเคอร์ลอสัน คิงที่เจ้าพระยาบรมราชโกลาบบังคมทูลมานี้ น่าจะเป็นข้อสงสัยที่มีมูลความจริงอยู่บ้าง (ถึงแม้ไม่ปรากฏหลักฐานว่าจีนฮง หัวหนาสโมสรวาณิชย์ ฝรั่งเศสจีนสยามผู้นี้ได้กระทำผิดตามข้อกล่าวหา) เพราะแม่แถมองวีเออร์ เลอเฟร์บ ราชทูตฝรั่งเศส ก็ได้ให้ข้อสันนิษฐานไว้ทำนองเดียวกันนี้ เพียงแต่มีใตมุงเฉาะจีนฮง ซึ่งเป็นคนในบังคับของคนเท่านั้น ข้อสันนิษฐานของราชทูตฝรั่งเศสได้จากบันทึกขอราชการของพระยาพิพัฒน์โกษา ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศที่ไต่สนทนากับ บองวีเออร์ เลอเฟร์บ ราชทูตฝรั่งเศส วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2453 บันทึกขอราชการดังกล่าวถึงเหตุการณ์ก่อนนี้ว่า

... อนึ่ง เขามีความเสียใจที่หนังสือพิมพ์ไปลงว่า สถานทูตฝรั่งเศสป้องกันคนก้อจลาจล¹ เพราะเป็นความไม่จริงเลย ตัวข้าพเจ้าเอง (หมายถึงพระยาพิพัฒน์โกษา ... ผู้เขียน) ก็ยอมทราบคือผู้นั้น เขาได้เต็มใจยินยอมรัฐบาลสยาม อย่างไร เพื่อที่จะช่วยช่วยกันระงับเหตุการณ์โดยทันที เมื่อย้อนกล่าวถึงเรื่องบิครานั้น เขามีความสงสัยว่าไปว่า จะมีหัวหน้าในกรุงเทพฯ นี้ ซึ่งเป็นคนมีเงิน ฤาเป็นเสี่ยง ที่เป็นพวกจีนชั้นต่ำๆ โดยมากนับถือเป็นผู้อยู่ง ไม่ใช่เรื่องยากก็ เพราะเขาไปเที่ยวคำเพง ฎือของมอຍๆ ย่อมเห็นได้ว่า จีนเจ้าของร้านทั้งปวงมีทุนทรัพย์ที่จะเสียค่าผูกมัดได้ ไหนเลยจะเข้ากับพวกพาล จึงเห็นว่า เป็นเรื่องที่คิดมุ่งหมายจะหาอำนาจ โดยให้เห็นว่าพวกจีนนั้นมีน้ำใจพร้อมเพรียงกัน บางที่รัฐบาลสยามจะหาคนหัวนี้ จะได้เชื่อเชื่อให้พวกจีนตั้งหัวหน้า ซึ่งสามารถร้องขอต่างๆ ตรงต่อรัฐบาลได้ เหมือนหนึ่งว่ามีเสียงในราชการ²

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากเหตุการณ์วินวายนันเนื่องมาจากการหยุดงานของชาวจีน สงบลง ชาวจีนก็เริ่มบทบาทการจัดตั้งสโมสรการค้าของชนฮกเก้งหนึ่ง ดังคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาบรมราช ที่ 33/5445 ลงวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2453 รายงานความเคลื่อนไหวของจีนว่า

ตามที่พวกจีนทั้งหลายพร้อมกันขออนุญาตตั้งสโมสรจีนขึ้นในกรุงเทพฯ ึ่งข้าพระพุทธเจ้าได้ตอบไปว่า การที่จะตั้งนั้นก็ตั้งได้แต่อย่าให้ผิดกฎหมาย และไม่จำเป็นต้องมีหนังสืออนุญาต

¹ เพราะชาวจีนกันคิดที่ทางการจับกุมตัวได้เป็นคนในบังคับฝรั่งเศส (รวมทั้งจีนฮกเก้ง)

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 แฟ้ม 22 บันทึกขอราชการของพระยาพิพัฒน์โกษา ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 129.

เช่นเดียวกันกับที่ได้ตอบไปแก่พวกจีนในมังกีบฝรั่งเศษ ดังที่ได้้นำความขึ้นกราบบังคมทูล พระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้วนั้น ฝ่ายพวกจีนในมังกีบฝรั่งเศษ มีเงินโกยงเป็น หัวน้ำ เมื่อเห็นว่าไม่ได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรก็ทิ้งเฉยไป อีกฝ่ายหนึ่งจึงมี จีนโคยงเป็นหัวน้ำ ถือว่าไม่ห้ามปรามแล้วก็ไปอนุญาต จึงไต่ลงมือจัดการออกประกาศ กำหนดคัดเลือกสมาชิก แลกกำหนดวันเลือก กังสำเนาต่างๆ ที่ข้าพระพุทธเจ้าได้คัดทูลเกล้าฯ ถวายมาพร้อมด้วยหนังสือนี้ เมื่อถึงวันประชุมเมื่อใด ข้าพระพุทธเจ้าจะได้นำนายกอง- ตะเวรไปนั่งประชุมด้วยตามเคย¹

การที่ชาวจีนประสบผลสำเร็จในการจัดตั้งสโมสรการค้าขึ้นในประเทศไทยนี้ทางการไทย ได้ตระหนักเห็นว่า สโมสรจีนดังกล่าวนี้จะเป็นแหล่งกลางของชาวจีน ที่อาจทำนทานอำนาจการ ปกครองชาวจีนของรัฐบาลไทย และรัฐบาลจีนคงจะใช้สโมสรการค้าดังกล่าวนี้เป็นสื่อกลาง ในการติดต่อกับชาวจีนในประเทศไทย หรือกับรัฐบาลของไทยด้วย พฤติการณ์เหล่านี้ทางการ- ไทยไม่พึงประสงค์เป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นในระยะที่ชาวจีนจัดตั้งสโมสรโดยไม่ต้องจดทะเบียน ให้ถูกต้องตามกฎหมายนี้ รัฐบาลไทยจึงต้องขบปัญหาอย่างหนักว่าจะดำเนินการอย่างไรใน เรื่องนี้

ปัญหาเมื่อว่า จะยอมให้สโมสรจีนจดทะเบียนให้เป็นที่ถูกต้องตามกฎหมาย หรือจะ ปลดปล่อยให้จีนตั้งสโมสรโดยไม่ต้องเป็นไปตามกฎหมาย เรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ทรงถือเป็นเรื่องสำคัญมาก ถึงกับได้ทรงรับสั่งให้กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรปกการ หม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤษดากร พร้อมด้วยเจ้าพระยาบวรราช ปรีกมากันดูว่าจะจัดการอย่างไร แล้วให้หาวิธีกับมิสเตอร์เวสเทินการ์ดที่ปรึกษาทางกฎหมายด้วย ดังข้อความตอนหนึ่งในพระราช- ทัตเลขาถึงเจ้าพระยาบวรราช 26 สิงหาคม พ.ศ. 2453 ความว่า " ... อนึ่ง กักรที่จะ รับจดหมายซีรียิสเตอร์ ถ้าไม่รับยิสเตอร์สโมสรนี้ ถ้าเป็นข้อสำคัญเกี่ยวแก่ความคิดที่เดินอยู่ใน ประมวลกฎหมาย รุ่ง ม. ปาฐะวาง เห็นว่าควรให้กรมหลวงเทเวศร์วงษ์ แลจรูญ พร้อมด้วย

¹ กงจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 14 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาบวรราช ที่ 33/5445 ลงวันที่ 24 สิงหาคม ร.ศ. 129.

เจ้าพระยาบวรราชนายก เมื่อปลุกษาถิ่น ควรหาฤาษีสเตอร์เวสเทมกาคก็ให้หาฤาษีด้วย เมื่อมีความ
เห็นประการใด ขอให้บอกมาให้ทราบ กรมหลวงนเรศ แลกรมหลวงคำรง อยู่ทางนี้จะได้มี
ความเห็นพิจารณาต่อไป¹ "

ภายหลังที่ได้รับพระราชกระแสรับสั่งแล้ว กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ หม่อมเจ้า-
จัญญศักดิ์กฤษดากร เจ้าพระยาบวรราชนายก และมิสเตอร์เวสเทมกาค ก็ได้ร่วมประชุมปรึกษาหารือ
เกี่ยวกับปัญหาเรื่องสโมสรจีนนี้ แต่เกิดมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน โดยฝ่ายหนึ่งซึ่งประกอบด้วย
เจ้าพระยาบวรราชนายก มิสเตอร์เวสเทมกาค เห็นว่ารัฐบาลควรที่จะห้ามปรามยับยั้งการตั้งสโมสร-
จีนเสีย เพราะมีอันตรายมาก ส่วนหม่อมเจ้าจัญญศักดิ์กฤษดากรนั้นได้แสดงความคิดเห็นว่า
ไม่สามารถยับยั้งสโมสรจีนได้ จึงควรที่จะให้ลงทะเลเป็นเสียให้ถูกต้องตามกฎหมาย สำหรับ
กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการนั้นก็ใคร่ทรงแสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ไว้มาก² แต่ไม่ปรากฏ
หลักฐานยืนยัน จึงได้แต่สันนิษฐานว่าคงจะทรงมีความคิดเห็นทำนองเดียวกับหม่อมเจ้า -
จัญญศักดิ์กฤษดากร คงได้แสดงหลักฐานความคิดเห็นของแต่ละคนดังต่อไปนี้

ความคิดเห็นของเจ้าพระยาบวรราชนายก ซึ่งได้กราบบังคมทูลท้าวความตั้งแต่ชาวจีน
ขอตั้งสโมสร ซึ่งสรุปความได้ ดังนี้

เดิมทีพวกจีนในมณฑลฝูเจียง แลมณฑลฝูเจียงมาพวก ทำหนังสือขอตังเจียงหยงขึ้นใน
กรุงเทพฯ เพื่อทูลเกล้าฯ รุงการค้ายระหว่างเมืองจีนกับกรุงเทพฯ ให้เจริญขึ้น พวกเรา
เห็นควรว่าไม่ควรอนุญาตเป็นลายอักษรอักษร เมื่อเขาตั้งก็ตั้งกันไป แต่ต้องระวัง
อย่าให้ผิดกฎหมาย พวกที่ขอจึงเจียบไป

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แผ่น 14 หนังสือ
กรมราชเลขาการ หมายเลข 39/872 ร. ถึงเจ้าพระยาบวรราชนายก 26 สิงหาคม ร.ศ. 129
(ขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จแปรพระราชฐานไปประทับที่
พระราชวังบ้านปืน จังหวัดเพชรบุรี กรมหลวงคำรงราชานุภาพ และกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์
ตามเสด็จไปด้วย ... ผู้เขียน)

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แผ่น 12 คำกราบ
บังคมทูลของเจ้าพระยาบวรราชนายก 31 สิงหาคม ร.ศ. 129.

ต่อมาทูตฝรั่งมาหา นำเรื่องคนจีนในบังคับฝรั่งเศสขออนุญาตตั้ง เชียงหวย
 ความประสงค์ก็อย่างเดียวกัน นึกกันแต่เพิ่มความว่าจะหนุนบำรุงการค้าขายระหว่างเมือง
 ขึ้นของฝรั่งเศสกับสยาม แลเมืองจีนให้เจริญขึ้น ทางเราก็ตอบไปว่า ถ้าเป็นแต่จะตั้ง
 ขึ้นหนุนบำรุงการค้าขาย ไม่จำเป็นต้องมีใบอนุญาต เพราะพวกฝรั่งแลจีนในกรุงเทพฯ
 ได้มีการประชุมกันอยู่แล้วเหมือนกัน ระวังแต่อย่าให้ผิดกฎหมายของบ้านเมืองเท่านั้น
 เมื่อกระทรวงเมืองใดตอบไปเช่นนั้น การก็เงยไปแต่สืบความไควา - จีนหัวหน้ายื่น
 คำร้อง เมื่อไม่ใดหนังสืออนุญาตก็ไม่กล้าจัดการอะไรต่อไป แต่มีจีนอีกพวกหนึ่ง
 ตระเตรียมเรื่อยมา เพราะถือว่าทางการไม่ตัดช่อง และฟังออกประกาศให้เลือก
 กรรมการกำหนดวันที่ 6 เดือนหน้า (กันยายน) เป็นวันเลือก ... ข้าพระพุทธเจ้าจึง
 ขอกราบบังคมทูลข้แจ้งว่า ถ้าจะห้ามไว้เสียก่อน ห้ามในเวลาที่เหมาะสมก็ เพราะ
 เหตุว่าตั้งแต่เกิดเรื่องจีนหยุดงานมาแล้ว พวกเชียงหวยเมืองจีนได้ประชุมกันที่เทียน
 รัฐบาลสยามหลายแห่ง ในที่ประชุมได้ประกาศ ขอให้เชียงหวยทั่วไปรู้สึกเจ็บแค้น
 อะไรๆต่างๆ จนเวลานี้ยังไม่หยุด ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ให้มิสเตอร์เวสเทินภาค
 คำแปลหนังสือพิมพ์จีนฮ่องกง แลข่าวเบาบางฉบับด้วย ก็เมื่อเชียงหวยในเมืองจีน
 กำลังเป็นอยู่เช่นนี้ ควรแล้วหรือที่รัฐบาลสยามจะยอมให้ตั้ง เชียงหวย ซึ่งเป็นสาขา
 ของเชียงหวยเมืองจีนขึ้นในกรุงเทพฯ มาหาจะเห็นยว้งไว้โดยยกเหตุขึ้นชนพุกต์สนธิ-
 สนมคี่¹

ความคิดเห็นของมิสเตอร์เวสเทินภาค เจ้าพระยาบวรราชไคกราบบังคมทูลว่า
 " ฝ่ายมิสเตอร์เวสเทินภาค ก็เห็นว่า การที่จะยอมให้ตั้งนั้นน่ากลัวมาก แต่จะตองระวัง
 ทางที่ว่า พวกเหล่านั้นจะไปรบกวนสถานทูต แลส่วนทูตฝรั่งเศสนั้น มิสเตอร์เวสเทินภาค
 ไคพุดแล้วเห็นว่าในเวลานี้ก็ยังไม่กิดอะไร เพราะเห็นแล้ววว่ารัฐบาลสยามได้รับความลำบาก

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 12 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาบวรราช 31 สิงหาคม ร.ศ. 129.

แลทูตฝรั่งเศสก็ยังมีรับรองอยู่เสมอว่า เขาจะระวางคนในบังคับฝรั่งเศสไม่ให้ออกการอันใด
อันจะเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามได้รับความลำบาก¹ ..."

ความคิดเห็นของหมอมเจ้าจรรยาศักดิ์กฤษดากร เจ้าพระยาบวรราชไกรราบังคมทูตว่า
" คว้าเรื่องจีนจะตั้งเขียงหยวนนั้น ยังไม่ลงรูป หมอมเจ้าจรรยาศักดิ์กฤษดากร ทรงเห็นว่า
เมื่อรัฐบาลไทยออกแก้พวกเขาวา ถ้าจะตั้งก็ตั้งได้เข็นนั้นแล้ว ครั้นเขาจะตั้งขึ้นแล้วรัฐบาล
ก็ไปห้ามเขาไว้เข็นนี้ เป็นการไม่สมคนสมปลาย แลบางที่จะไปขอให้สถานทูตมาช่วยพูด
ซึ่งเราไม่มีทางจะพูดอย่างอื่น ถ้าตองยอมในเวลานั้น ยอมให้ตั้งเสียในเวลานี้ โดยให้
ลงทะเบียฬเสียตามกฎหมายจะดีกว่า² ... "

ความคิดเห็นของกรมหลวงเทเวธวงษ์โรปกการ เจ้าพระยาบวรราชไกรราบังคมทูตว่า
" ... ส่วนพระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงเทเวธวงษ์โรปกการ ทรงประธานความเห็นนี้คยาว
ซาพระพุทธเจ้าไคบูลเกล้าถวายเป็นเวลาพระราชาห์ศกมาพร้อมกับหนังสือนี้แล้ว ... "
(ไม่ปรากฏหลักฐาน ... ผู้เขียน) เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับความคิดเห็นของ
กรมหลวงเทเวธวงษ์โรปกการ จึงได้แต่สันนิษฐานจากการที่กรมหลวงเทเวธวงษ์โรปกการ
ทรงเป็นผู้รับเรื่องราวการของตั้งสโมสรจีนในบังคับฝรั่งเศส ที่ราชทูตฝรั่งเศสได้นำคำร้อง-
เรียนนั้นมายื่นด้วยตนเอง และกรมหลวงเทเวธวงษ์โรปกการทรงได้นำเรื่องราวเหล่านี้มา
ปรึกษากับเจ้าพระยาบวรราช และได้ทรงประธานความเห็นว่าการที่พวกจีนจะขอตั้ง
สโมสรการคานี้ ถ้าไม่เป็นการกระทำผิดกฎหมายก็ควรให้ตั้ง แต่ไม่จำเป็นจะต้องขอจค-
ทะเบียฬ เมื่อสโมสรนี้ได้ตั้งขึ้นแล้ว ถ้าปฏิบัติผิดกฎหมายก็จะได้รับโทษตามกฎหมาย
การที่กรมหลวงเทเวธวงษ์โรปกการทรงแสดงความคิดเห็นไว้เข็นนั้น จึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่า
พระองค์ท่านทรงมีความเห็นในทำนองเดียวกับที่หมอมเจ้าจรรยาศักดิ์กฤษดากรได้แสดงมาแลวนั้น

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. ๔1 แฟ้ม 12 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาบวรราช 2 กันยายน ร.ศ. 129.

การที่บุคคลสำคัญของทางการไทยในยุคนั้น มีความเห็นไม่ตรงกันในเรื่องสโมสรจีนนี้ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไม่สบายพระทัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะทรงเห็นว่า ถ้าความขัดแย้งหรือความหวาดหวั่นดังกล่าวนี้ ปรากฏให้พวกจีนทราบแล้ว อาจจะทำให้ชาวจีนก่อการกำเริบได้ จึงพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยาอมรรต ๓๑ ตุลาคม ๒๔๖๕

ที่ 41/915

บ้านปิ่น เมืองเพชรบุรี

วันที่ 4 กันยายน รัตนโกสินทรศก 129

ถึงเจ้าพระยาอมรรต

ในเวลาอันใดนี้อยู่พร้อมกับกรมหลวงนครสวรรค์ และกรมหลวงดำรง เพื่อจะเขียนหนังสือฉบับนี้ เราทั้งหลายที่ออกมาอยู่ที่ไหนหาได้นิ่งนอนใจไม่ พุคจาตริตรองกันอยู่มีเรื่องจีนนี้สำคัญ แต่การวังจะอธิบายความเห็นให้แจ่มชัดตลอดไป โดยหนังสือฉบับนี้ด้วยกันเช่นนี้ จะทำเอาดีไม่ได้เหมือนอย่างพวกจีนคุยปาก การไปเพียงใจจะโคพบ พุคจาปฤกษาหารือกัน แต่มีข้อวิตกอยู่ซึ่งเป็นที่ให้รับเขียนหนังสือฉบับนี้ โดยสังเกตดูว่าความคิดที่จะปฤกษากันในบางกอก เห็นไปคนละทางสองทาง ไม่ลงรอยกันได้ ความเห็นไม่ลงรอยกัน ถ้าอย่างร้าย แสดงความหมกมุ่นวิตกวิจารณ์ปรากฏไปถึงพวกเจ๊กแล้ว นั้นแลความรอนใจจะเกิดขึ้นโดยไม่ช้าเหตุ มีตัวอย่างเหมือนเมื่อครั้งที่เรียกว่า หวงกอง แรกก่อน ... ตัวอย่างที่มีมาเช่นนี้ จึงเป็นเหตุให้หวาดหวั่นมาก ถ้าหากพวกจีนเข้าใจว่าเรากลัว เป็นแน่ลอยู่ที่ไหนมันก็จะตะกุกลงไปทีนั้น ถึงฝรั่งก็กลัวจะพลอยเข้าหลุมได้เหมือนกัน บางทีเราจะเดินกับเจ๊ก ต้องใช้ความกล้าแค้นมัน อย่าให้เห็นไปเป็นสอสูงเสี้ยมถนัดถใจนั่น นี่เป็นข้อสำคัญ¹ ... "

และพระองค์ไ้ทรงแสดงพระบรมราโชบายในเรื่องสโมสรจีนนี้ว่า ควรจะให้ สโมสรจีนตั้งต่อไป แต่จะตองไม่ยอมให้สโมสรจีนนี้มีอำนาจดำเนินการใดๆนอกเหนือไปจากเรื่องราวเกี่ยวกับการค้าเป็นอันขาด จึงขอความในพระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าพระยาอมรรต ๓๑ ตุลาคม ๒๔๖๕

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 21 แฟ้ม 12 สำเนาพระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าพระยาอมรรต ลงวันที่ 4 กันยายน ร.ศ. 129.

ถ้าจะห้ามไม่ให้ตั้ง มันขึ้นตั้งจะจับกุมกันที่ไหนหวาดไหว ถ้าเจ้าพระยามราชเชื่อว่า อังฮี้ไม่มีอยู่ในเวลานี้ ถึงเราไม่อนุญาตมันก็ตั้ง ขอสำคัญนั้นอยู่ที่เราจะให้มันถ้าไม่ให้ ตามันจะตั้งอย่างเช่น อวยจุนโลง ซึ่งเป็นกงสีอันตั้งมาช้านานรู้ทั่วกันแล้วเช่นนี้ ก็ไม่มี อันตรายอันใด อย่างโรงพยาบาลจีนก็ได้เคยห้ามปรามไม่ให้ผูกไปลิตติก เวลาจะประชุม เราก็กำกับตรวจตราหาผิด การที่จะทำขึ้นใหม่ เคียววันที่ทำให้เหินอะอะตั้งตั้งมาก เพราะเลือกเอาตัวคนสำคัญๆ เข้าไว้ในโบวัดหมด หวังจะเอานำหนักให้ไปอนุญาต เปิดทางมีอำนาจกว้าววยจุนโลง แลโรงพยาบาลจีน จะไปผูกการงานด้วยได้ใน ระหว่างเมืองเราแลรัฐบาลจีนด้วยกันทั้งสองฝ่าย ซึ่งมีอยู่อย่างเคียวที่เราจะไม่ยอม ก็ต้องกันไม่ยอม จะยอมได้เพียงการค้ายแลการส่งเคราะห์กันแลกัน เช่นโรงพยาบาล และอวยจุนโลง ถ้าหากว่าเดินเกินนั้นขึ้นไปหากมี ไม่ยอมเป็นอันขาด มาพูดก็ไม่ฟัง เคียวนี้มีอีกทางหนึ่งซึ่งมา ก็จะไปหาฝรั่งให้เข้ามาเป็นนายหน้าพูด การที่จะไปหาฝรั่งมาพูดนั้น พูดได้ในเรื่องการค้าย จะให้ฝรั่งมาช่วยตั้งเงินเป็น ไปลิตติกัล เอเยนต์ฝรั่งเหินจะไม่เอา ถ้าหากว่าจะตั้งสำหรับการค้ายแล้ว เราก็อ อนุญาตให้ตั้งตามใจ อย่างเช่นเคยบอกมาแล้ว... "

ข้อความสุดท้ายในพระราชหัตถ์จดหมายฉบับนี้ พระองค์ได้ทรงย้ำว่าถ้าชาวจีนที่จัดตั้ง สโมสรการค้า ได้ทราบถึงทำที่อันเคียดเคียวของพระองค์ที่จะไม่ทรงยอมให้สโมสรจีนดำเนินการใดๆอันจะเกี่ยวข้องกับการเมืองและการปกครองแล้ว พระองค์ก็ทรงคิดว่าบทบาทและความเคลื่อนไหวของชาวจีนในเรื่องนี้จะทุเลาเบาบางไปได้ ดังข้อความที่ว่า " แต่ความ เหนยยังเหินว่า ถ้าหากว่าพวกจีนรู้แอกติจูดของเรานั้นคงแล้ว บางทีความคึกคักอันนี้จะเคลื่อนไหว ไปด้วยไม่ได้ ขอให้ตรึกตรองเดินดังนี้ เมื่อการผันแปรอย่างไรไปพวกกันที่บางกอกต่อไป² "

1 ค.

2 ค.

พระราชหัตถเลขาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปถึง
 เจ้าพระยามรราช ฉบับนี้ (ฉบับลงวันที่ 4 กันยายน ร.ศ. 129.) นับว่าเป็นเอกสารสำคัญ
 ฉบับสุดท้ายที่ทรงแสดงพระบรมราโชบายเกี่ยวกับเรื่องลัทธิโซลิตารีนั้น ดังนั้นจึงสันนิษฐานได้ว่า
 ทรามลีนรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ชาวจีนจะประสบความสำเร็จ
 ในการจัดตั้งลัทธิโซลิตารีแล้ว แต่จะไม่ประสบผลสำเร็จตรงตามจุดมุ่งหมาย ที่จะให้ลัทธิโซลิตารี
 การกาเป็นเครื่องประกันสิทธิของชาวจีนแทนการมีกงสุลจีนในประเทศไทย และไม่สามารถ
 ใช้ลัทธิโซลิตารีจีนเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงชาวจีนในประเทศไทยกับรัฐบาลจีนได้อีกด้วย

มีข้อที่น่าสนใจเกี่ยวกับเอกสารฉบับนี้ คือ นอกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว จะได้ทรงย้ำถึงพระบรมราโชบายอันเด็ดเดี่ยวเกี่ยวกับการควบคุมลัทธิโซลิตารีจีนแล้ว
 พระองค์ยังทรงย้ำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการปกครองชาวจีนในประเทศไทย ให้ตระหนักถึงข้อเตือนใจ
 ที่เกี่ยวกับการแสดงท่าทีต่อชาวจีน ดังที่ได้ทรงกล่าวว่า " ... ความเห็นที่ไม่ลงรอยกัน
 ใดๆยิ่งร้าย แสดงความหมกมุ่นวิตกวิจารณ์ปรากฏไปถึงพวกเจ๊กแล้ว นั้นแลความรอนใจจะ
 เกิดขึ้นโดยไม่ใช่เหตุ ... ถ้าหากพวกจีนเข้าใจว่าเรากลัว เปนแน่ลอยู่ที่ไหน มันคงจะ
 ตะกุกตะกักไป ... บางทีเราจะเดินกับเจ๊กต้องใช้ความกล้าแถมมันคง อย่าให้เหินไปเป
 สดุงเสื่ออกแล้วเกรงมัน นี่เป็นข้อสำคัญ ... "

ดังนั้นข้าพเจ้าถือว่าพระราชหัตถเลขาฉบับนี้ เป็นเสมือนพระราชพินัยกรรมของ
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมอบให้ผู้มีหน้าที่ปกครองดูแลชาวจีนใน
 ประเทศไทย

บทบาทสำคัญของชาวจีน
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ชาวจีนในกรุงเทพมหานคร

มูลเหตุ

การนับัญของชาวจีนในกรุงเทพฯ เมื่อต้นปีพุทธศักราช 2453 (ร.ศ. 129) อันเป็นปีสุดท้ายในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อาจกล่าวได้ว่ามีมูลเหตุสำคัญเนื่องมาจากความไม่พอใจของชาวจีน ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการแผ่นดินของทางการไทย ซึ่งได้ออกประกาศปลายปี พ.ศ. 2452 (ร.ศ. 128) สรุปความว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2453 (ร.ศ. 129) นี้เป็นต้นไป ชาวเอเซียทุกคนที่เข้ามาพักอาศัยอยู่ในประเทศไทย จะต้องเสียเงินค่าแรงช่วยราชการแผ่นดินให้แก่ทางการไทย คนละ 6 บาท เป็นประจำทุกปี¹

ชาวจีนในประเทศไทย แม้จะต้องเสียเงินดังกล่าวมาเป็นประจำอยู่แล้ว แต่ก็ได้รับความกระทบกระเทือนต่อการเก็บเงินในอัตราใหม่นี้ เพราะแต่เดิมนั้น ทางการได้เรียกเก็บเงินซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า "เงินค่าแรงผูกปีจีน" ทุกๆ 3 ปี ต่อหนึ่งครั้ง เป็นเงินคนละ 4 บาท 24 อัฐ² ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับอัตราใหม่นี้แล้ว ชาวจีนคนหนึ่งๆ ต้องเสียเงินเพิ่มขึ้นจากเดิม 3 - 4 เท่า ดังนั้นในปี พ.ศ. 2453 อันเป็นปีแรกที่

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.19 แฟ้ม 6 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาบรมราช 26 กรกฎาคม ร.ศ. 128 นับเป็นครั้งแรกที่ทางการไทยเรียกเก็บเงินดังกล่าวนี้แก่ชาวเอเซียชาติอื่นๆ นอกเหนือไปจากชาวจีน สมโอกาสตอนที่อังกฤษฝรั่งเศสยอมมอบอำนาจการพิจารณาตัดสินในบังคับชาวเอเซียให้แก่ทางการไทย

² ถ้าจีนคนใดต้องการจะรับใบสำคัญแทนการผูกปีที่ขอมือแสดงการเสียเงินแล้ว จะต้องเสียเงินเพิ่มเป็น 6 บาท 32 อัฐ (มาตรา 3 พระราชบัญญัติผูกปีจีน ร.ศ. 119 เอกสาร ม. 1.3 แฟ้ม 25).

เสียเงินตามอัตราใหม่นี้ จึงเกิดมีปฏิกิริยาที่แสดงความไม่พอใจจากชาวจีนทั้งหลายในกรุงเทพฯ

ปลายเดือนนั่นเอง (26 พฤษภาคม พ.ศ. 2453) ก็ได้มีการลักลอบปิดใบปลิวตามชุมนุมชนชาวจีนทั่วกรุงเทพฯ เรียกร้องให้ชาวจีนทั้งหลายหยุดงานปิดร้าน เพื่อประท้วงการเก็บเงินค่าแรงผูกปี้จีนในอัตราใหม่ ซึ่งถือว่าแพงเกินไป สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวจีนทั้งหลาย ดังคำแปลข้อความในใบปลิวที่ว่า " บัดนี้พวกจีนด้วยกันเดือดร้อนในการผูกปี้ รัฐบาลเก็บเงินทุกปีแรงไป เพราะพวกจีนที่มาจากเมืองจีน ก็โดยทางโน้นเดือดร้อนจึงหนีมาครั้นมาถึงกรุงเทพฯก็ลำบากของเดือดร้อนอีก เพราะฉะนั้นให้ร่วมมือกันปิดร้านขายของเสีย... "

แม้วความเดือดร้อน ความไม่พอใจของ ชาวจีนอันเนื่องมาจากอัตราเก็บเงินค่าแรงผูกปี้ใหม่จะเป็นสาเหตุสำคัญในการนัดหยุดงานก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์ทั้งในและนอกประเทศในเวลานั้น จะเห็นได้ว่ามีหลายสิ่งหลายอย่างเข้ามามีส่วนสนับสนุนการนัดหยุดงานครั้งนี้ด้วยดังต่อไปนี้

1. แรงสนับสนุนจากรัฐบาลจีน ราชวงศ์แมนจู ซึ่งนับว่ามีส่วนสนับสนุนโดยทางอ้อมอย่างสำคัญ ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ในยุคปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ประมาณ พ.ศ. 2450 - 2453) นั้น รัฐบาลจีนได้ยื่นมือเข้ามาสอดแทรกในเรื่องราวต่างๆ ของชาวจีนโพ้นทะเลเป็นอย่างมาก สำหรับชาวจีนในประเทศไทยนั้น รัฐบาลจีนได้จัดส่งขุนนางจีนทั้งโดยเปิดเผยและปกปิดเป็นความลับเข้ามาเพื่อกระชับความรู้สึกผูกพันกับรัฐบาลจีน บางครั้งเข้ามาเรียกรับเงินไปบำรุงกิจการของรัฐบาล บางครั้งเพื่อมาให้คำแนะนำที่จะดำเนินกิจการต่างๆ เช่นตั้งสโมสรการค้า บริษัทเดินเรือระหว่างประเทศ และในช่วงระยะเวลาที่รัฐบาลจีนยังได้เฝ้าความพยายามที่จะเปิดสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศไทยด้วยวิธีการต่างๆ

ท่าที่ที่รัฐบาลจีนได้แสดงความสนใจ เอาใจใส่ และพยายามจะเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับชาวจีนในประเทศไทย ดังกล่าวนี้นี้ คงจะมีส่วนทำให้ชาวจีนในประเทศไทยยังเกิดความอบอุ่นใจและเชื่อว่าเมื่อมีเหตุการณ์ร้ายแรงอะไรเกิดขึ้นกับพวกตนแล้ว รัฐบาลจีนคงเข้าแทรกแซงช่วยเหลือ ไม่ปล่อยให้ทางการไทยดำเนินการรุนแรงใดๆแก่พวกตน ความเชื่อมั่นของชาวจีนในประเทศไทย ดังกล่าว อาจจะเป็นแรงสนับสนุนสำคัญที่ทำให้ชาวจีนผูกก่อการคิดกำเริบก่อเหตุนัดหยุดงานเป็นการประท้วงการเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการในอัตราใหม่นี้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แผ่น 21 ทำให้การของจีนที่ทางการไทยเรียกมาสอบสวน 31 พฤษภาคม ร.ศ. 129.

เนื่องจากการนัดหยุดงานครั้งนี้ พวกพ่อค้าชาวจีนได้แสดงบทบาทสำคัญในการหยุดงาน
 บิดร่าน ชาวจีนพ่อค้าเหล่านี้ทางการไทยไม่เชื่อว่า จะได้รับความเดือดร้อนจากการเพิ่มการเก็บ
 เงินค่าแรงช่วยราชการ เนื่องจากเป็นผู้ที่อยู่ในฐานะผู้มีสภาพเศรษฐกิจดีพอสมควร จึงทำให้
 เป็นที่สงสัยว่าการหยุดงานครั้งนี้จะมีจุดมุ่งหมายที่นอกเหนือไปจากความไม่พอใจในการเพิ่มอัตรา
 การเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการ นั่นคือรัฐบาลจีนและชาวจีนที่แสดงบทบาทเด่นในฐานะผู้นำ
 ชาวจีนบางคน อาจจะร่วมมือกันที่จะสร้างสถานการณ์อันยุ่งยากขึ้น เพื่อจุดมุ่งหมายร่วมกัน
 นั่นคือรัฐบาลจีนจะโค่นช่องทางผูกครองการทำสัมพันธไมตรีกับรัฐบาลไทย ซึ่งเมื่อถึงตอนนั้น
 กงสุลจีนในประเทศไทยก็จะโค่นขึ้น ชาวจีนที่เป็นผู้บงการการนัดหยุดงานก็จะโค่นตำแหน่งนั้น
 ดังที่มีสเตอร์ลันตัน ผู้บังคับการกองตะเวนโค่นข้อสงสัยในตัวผู้นำชาวจีนผู้หนึ่งไว้ดังนี้

"... มีสเตอร์ลันตันสงสัยอีกอย่างหนึ่ง คือว่าตามที่โค่นทราบกันอยู่แล้วว่าเพราะเหตุ
 ที่จีนส่ง¹ โค่นเงินไปช่วยทำบุญแด่ลูกหนูนคนจนในเมืองจีนมากจนรัฐบาลเชิดถือ ตั้งให้
 จีนเองเป็นขุนนางจีนผู้หนึ่ง แต่จะเป็นชั้นไร่นั้นมีสเตอร์ลันตันไม่ทราบเกล้าฯ ข้างฝ่าย
 จีนยังคงจะอยากเป็นกงสุลขึ้น ข้างรัฐบาลจีนก็คงจะอยากให้เป็นเหมือนกัน แต่ยังไม่
 มีเหตุผลเพียงพอ บางทีรัฐบาลจีนกับจีนเองจะมีความคิดว่าให้มีเหตุอะไรเกิดขึ้น
 จนถึงพวกจีนถูกยิงตายสัก 9 - 10 คนแล้ว รัฐบาลจีนจะโค่นช่องทางถึงเรื่องสัญญา
 และเรื่องตั้งกงสุล ซึ่งเป็นความต้องการของรัฐบาลจีนอยู่เป็นอันมากนั้น ต่อไปโค่น
 โดยสะดวก²..."

ข้อสงสัยของมีสเตอร์ลันตันดังกล่าวนี้ ไม่ใช่เป็นข้อสันนิษฐานอันเลื่อนลอย แต่ได้มี
 ผู้โค่นแสดงข้อสันนิษฐานทำนองเดียวกันนี้ ผู้นั้นคือมองซีเออร์ เลอเพอร์ ทูตฝรั่งเศส กล่าวคือ
 เนื่องจากโค่นปรากฏหลักฐานภายหลังการจับกุมจีนคนคิดพิมพ์ใบปลิวของชาวจีนให้หยุดงาน
 ซึ่งโค่นแก้จับตันเชียงและจีนโก่นนั้น โค่นพบว่าจีนทั้งสองเป็นจีนพ่อค้ามีชื่อ และเป็นคนในบังคับ
 ของฝรั่งเศส จึงโค่นเป็นที่โจษขานกันว่า สถานทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ โค่นให้ความร่วมมือ

¹จีนเองผู้ เป็นผู้นำชาวจีนที่เรียกร้องขอตั้งสโมสรการค้าโค่นสำเร็จ (ไม่รศุราย
 ละเอียด หน้า 134)

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 16 คำกราบ
 บังคมทูลของเจ้าพระยาบวรราช ลงวันที่ 14 มิถุนายน ร.ศ. 129.

และสนับสนุนยุ้งให้จีนทั้งสองยุ้งให้ชาวจีนนักหุงงานในครั้งนั้น เรื่องนี้ปรากฏว่าราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทย คือ มงซิเออร์ เลอเพอรั โค้เซาพบพระยาพิพัฒน์โกษา ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ เพื่อจะออกตัวว่ามีมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ (ภายหลังที่เหตุการณ์कुสงบลงแล้ว 24 มิถุนายน พ.ศ. 2453) ดังปรากฏรายละเอียดในบันทึกขอราชการของพระยาพิพัฒน์โกษา (ดังได้กล่าวมาแล้วในหน้า 137)

ขอสงวนชื่อของมิสเตอร์ลอรั และมงซิเออร์ เลอเพอรั ซึ่งมาสอดคล้องกันอย่างยิ่งถึงนั้น ยิ่งคือน้ำหนักน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น เมื่อปรากฏว่าภายหลังหุงงานของชาวจีนนั้น สโมสรจีนในเมืองต่างๆ นอกจากจะโจมตีรัฐบาลไทยแล้ว ยังยุ้งให้ชาวจีนในกรุงเทพฯ ร้องเรียนไปยังรัฐบาลจีนให้ตั้งกองสุตจีนขึ้นโดยด่วน ดังจะได้กล่าวรายละเอียดต่อไป

2. การเรียกร่องที่จะขอตั้งสโมสรการค้าของพวกพ่อค้าจีน ก็นับว่าเป็นแรงสนับสนุนการนักหุงงานที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ดังได้กล่าวมาแล้วเช่นเดียวกันว่า ในยุคนั้นพวกพ่อค้าคนสำคัญของชาวจีนหลายคนได้พยายามร้องเรียนที่จะจัดตั้งสโมสรการค้าอย่างเป็นทางการของพวกตนขึ้น และในระยะต้นปี พ.ศ. 2453 นั้น รัฐบาลไทยก็มีท่าทีว่าจะยินยอมผ่อนปรนตามขอเรียกร่องของพวกพ่อค้าจีน โดยยอมให้จัดตั้งสโมสรการค้าได้โดยไม่ต้องลงทะเบียนอย่างเป็นทางการให้ถูกต้องตามกฎหมาย ท่าทีของรัฐบาลไทยดังกล่าวนี กงจะเป็นแรงหนุนให้ชาวจีนที่ไม่พอใจในการเปลี่ยนแปลงอัตราการค้าเก็บเงินค่าแรงผูกไว้จีน ๕ บาทว่าการประท้วงโดยการหุงงานครั้งนี้ คงจะได้รับการพิจารณาลดหย่อนผ่อนปรนจากรัฐบาลไทยเช่นกัน

การดำเนินการหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ

มีจุดเริ่มต้นตั้งแต่ใดมีชาวจีนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งจากการสืบสวนของทางการในภายหลัง ได้ทราบว่า ผู้ที่เป็นต้นคิดพิมพ์ใบปลิวเรียกร้องให้ชาวจีนในกรุงเทพฯ นักหยุดงานนั้นคือ จันทันเตียง กัมจันไตเรน¹ ได้รวมมือกับพิมพ์ใบปลิวขึ้น แล้วให้พรรคพวกออกเที่ยวปิดประกาศไว้ตามแหล่งชุมนุมชนของชาวจีนทั่วกรุงเทพฯ (26 พฤษภาคม พ.ศ. 2453) ข้อความสำคัญในใบปลิว ได้อ้างถึงความเดือดร้อนของชาวจีนที่จะต้องเสียเงินค่าแรงผูกปี้ในอัตราสูง ดังนั้นเพื่อเป็นการประท้วงการกระทำของรัฐบาลไทย จึงนัดให้ชาวจีนทั้งหลาย ปิดร้านค้าขายและหยุดงานต่างๆ เสีย ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน เป็นต้นไป จนกว่ารัฐบาลไทย จะยอมลดหย่อนเงินค่าแรงผูกปี้ให้ ถ้าจีนผู้หนึ่งผู้ใดไม่รวมมือเงินเหล่านั้นจะทำร้าย²

เมื่อกลุ่มจันทันคิดได้ปิดใบปลิวนักหยุดงานแล้ว สมัยพรรคพวกของพวกจีนกลุ่มนี้ ก็ทำที่ว่าเดินไปซื้อของตามร้านของชาวจีนต่างๆ แลวแกลงพูดถึงข่าวการนัดหยุดงาน ทั้งยังได้เกลี้ยกล่อมว่าถ้าชาวจีนส่วนมากทำการหยุดงานปิดร้าน จีนคนอื่นๆ ก็ควรหยุดงาน ปิดร้านด้วย

ครั้นถึงกำหนดวันนัดหมาย คือวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2453 ก็ปรากฏว่าร้านค้าและการบริการต่างๆ ของชาวจีนในกรุงเทพฯ ได้หยุดกิจการเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะตั้งแต่บริเวณนอกกำแพงพระนคร ร้านค้าส่วนใหญ่ปิดหมดรวมทั้งบริการทั้งหลายซึ่งบรรดากรรมกรจีนเป็นผู้รับจ้างด้วย ดังคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาสยามรราช ถึงสภาพต่างๆ ไปของการหยุดงานปิดร้าน เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2453 ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 แฟ้ม 21 คำกราบบังคมทูลของพระยาอินทราธิบดี 17 มิถุนายน ร.ศ. 129 กำหนดโทษจันทันเตียง กัมจันไตเรน และพรรคพวกอีก 71 คน ที่ทางการจับกุมได้ ให้ต้องเนรเทศออกนอกพระราชอาณาจักรไทย.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 แฟ้ม 21 ร่างสารตราของกระทรวงมหาดไทยไปถึงหัวเมืองต่างๆ ขึ้นแจ้งในเรื่องเงินก่อเหตุหยุดงาน นำขึ้นทูลเกล้าฯ เสนอ 10 มิถุนายน ร.ศ. 129.

ด้วยวันนี้ ตั้งแต่เวลาบ่ายถึงบ่าย 3 โมง ในกำแพงพระนคร การค้าขายได้เปิด
ร้านค้าขายตามเคย ตอนนอกกำแพงพระนคร ตำบลจักรวรรดิ ตำบลสัมพันธวงศ์
ตำบลพุ่มวัน ไค้เปิดร้านบ้าง กองตะเวนจึงได้ตัดเคื่อนให้เปิดร้าน เจ้าของร้านก็ได้
เปิดร้านค้าขายตามเคย ไม่ต้องถึงจับกุม แต่ตำบลสามแยกไค้ช้ค้ขึ้นไม่ยอมเปิดร้าน
อยู่ 2 ราย เป็นคนอยู่ในบังคับฝรั่งเศษ กองตะเวนจึงได้จับตัวมายังโรงพัก เวลา
กงสุลฝรั่งเศษมาขอรับตัว ไค้ยอมตัวให้ไปแล้ว ตำบลบางรัก บ้านทวาย ไค้เปิดร้าน
ขายของบ้างไม่ไค้เปิดบ้าง ไค้ช้แจงให้เปิดร้านขายของ ก็ไค้เปิดตามคำแนะนำ ยัง
ยังคงปิดอยู่บางราย จะไค้จัดการว่ากล่าวต่อไป ส่วนที่ชาไค้มีเงินเคยขายอยู่ 4 ราย
แขก 3 ราย ฝรั่ง 1 ราย วันหนึ่งขายประมาณ 20 ถึง 30 ตัว แต่วันนี้ไม่ไค้มาเพราะ
กุดีทำการเป็นคนจีน ส่วนการชาสุกร ขายหัวดำโพงและบางรัก ตามเคยขายอยู่วันหนึ่ง
ประมาณ 330 ตัว แต่วันนี้ขายประมาณ 80 ตัว เพราะผู้ชายเป็นจีนไม่ไค้รับมา จึงไค้
จัดให้จีนบางคนและภรรยาพวกพลตะเวนเป็นผู้ออกขาย บรรดาโรงสีเช่า (ชาว ...
ผู้เขียน) ที่เจ้าของโรงเป็นจีนแลไทย ไค้เปิดทำการสี่ข้าวทุกโรง โดยเจ้าของบังคับ
ให้กุดีทำการ กาช้ค้ขึ้นไม่ทำการจะไค้ขายกุดีนั้นเสีย แต่ไม่โรงสีทำการนอกจากนั้น
คือ อูปร่างกอกคอก มีแต่คนไทยเปิดทำการ ส่วนคนจีนนั้นหยุดไม่ทำ ทางเสาววาทเฮ็ดกิน
กุดีเป็นจีน หยุดหมดไม่ไค้ทำการ เพราะเจ้าของไม่บังคับพวกจีนให้ทำงาน กับอุ้ทำเรือ
ตำบลตึกแดง 3 โรง เจ้าของเป็นจีนกวางคู้ กับโรงเลื่อยจักร ตรงหน้าวัดยานนาวา
แลเรือจีนกวางคู้ ตำบลบางรัก 2 โรง ไม่มีเงินทำการ การรับจ้างลากรถ ตอนเช้า
ไม่มี เจ้าพนักงานจึงไค้บังคับเงินเจ้าของรถ รีบไปจัดการ เวลานั้นมีรถออกรับจ้าง
ประมาณ 100 หลัง ส่วนทองที่ล่าน้ำเจ้าพระยานั้น ก็ไค้เปิดทำการค้าขายบ้าง ปิดบ้าง
เจ้าพนักงานช้แจง ก็ไค้เปิดค้าขายสิ่งของตามเคย ครั้นเวลาบ่ายวันนี้ กงสุลเยอรมัน
มาหาชาวเจ้าแจงว่า พวกจีนที่ทำการในเรือกลไฟ กับพวกจีนที่สำหรับแจวเรือฉลอม
บรรทุกสิ่งของไม่ทำการ ขอให้ชาวพระพุทธรเจ้าช่วย¹...

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 หน้า 21 รายงาน
คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยายมราช ที่ 15/2325 ลงวันที่ 1 มิถุนายน ร.ศ. 129.

การหยุดงานปิดร้านของพวกชาวจีนในกรุงเทพฯ ดังกล่าวนั้น ได้ดำเนินอยู่ต่อมาจนถึงวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2453 ระหว่างเวลาที่พวกจีนยังทำการหยุดงานปิดร้านอยู่นี้ ทางการไทยได้จัดให้พลตระเวนและทหารออกเที่ยวตักเตือนขู่บังคับให้ชาวจีนเปิดร้าน นิ่งปรากฏว่าร้านค้าหลายแห่งได้ยอมปฏิบัติตามคำตักเตือน ดังนั้นจึงเกิดมีเหตุการณ์ไม่สงบขึ้นเล็กน้อยๆ เช่น มีพวกจีนเที่ยวขู่เชิญจะทำร้ายเงินที่เปิดร้าน ร้องคาถาหรือขว้างปาเข้าไปในร้าน แย่งชิงสิ่งของ และถึงกับวิวาททำร้ายร่างกายกันตามสถานที่บางแห่งด้วย

สภาพที่ไม่สงบวุ่นวายเล็กน้อยดังกล่าวนี้ ได้ปรากฏตามรายงานของเจ้าพระยา-ยมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล ซึ่งได้กราบทูลรายงานต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่างวันที่ 1 - 3 มิถุนายน ดังต่อไปนี้

ในวันนี้ (1 มิถุนายน) ได้มีเหตุเกิดขึ้นในท้องที่กองตระเวนฝั่งขวา จับได้วันที่ก่อเหตุรวม ๕ นาย คือ เรื่องแสดงกิริยาเกะกะก่อกองตระเวนราย 1 คารามฎฐ์ที่เปิดร้านค้าขายราย 1 กั้นกองตระเวนราย 1 กล่าวคำเหยียดชกกองตระเวน 2 ราย แสดงกิริยาเกะกะราย 1 เอาก้อนหินขว้างปาที่ชายของราย 1 คำจิ้นอากรกรราย 1 ... เวลาบ่ายสามโมงต่อมาได้รับโทรศัพท์ที่กองตระเวนโรงพักสามแยกขวา มีเหตุจีนเกิดขู่มขู่แย่งชิงสิ่งของของชาวร้าน ที่ตรอกพระยาอิศรานุภาพ พลตระเวนไประงับเหตุแล้วยังไม่สงบ ชาวพระพุทธรเจ้าเกรงว่าจะเกิดเหตุวุ่นวายขึ้น จึงได้ให้พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองไปขอกำลังทหารที่กรมยุทธนาธิการไปช่วยป้องกันระงับ กรมยุทธนาธิการได้ส่งทหารกองร้อยที่ประจำอยู่กองมหันตโทษสองกอง ไปช่วยระงับเหตุ ระหว่างนั้นพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมืองกับมิสเตอร์ลอร์ดสันได้ไปยังที่เกิดเหตุ สอบไต่ความว่าที่ตรอกพระยาอิศรานุภาพมีเหตุคือ จีนวิวาทกันเล็กน้อย แต่ชาวบ้านมีความตกใจจากกันปิดร้าน พลตระเวนเข้าใจว่ามีเหตุใหญ่จึงโทรศัพท์ข่าวยังกระทรวงนครบาล ... และวันนี้ได้มีพวกจีนเที่ยวแสดงเหตุผลต่างๆที่ไชนม่อนหัวเม็ด เพื่อให้คนแตกกัน บรรดาคนที่ประชุมกันอยู่ในม่อน ก็พากันแตกตื่นกันมากขึ้น จนม่อนเบียดต้องหยุดเลิก กองตระเวนจับได้จีนพวกนั้น 5 คน แล้วม่อนก็เดินต่อไป กองตระเวนรักษาท้องที่ตลาดยอดจับได้ตัวจีนมีชื่อ 4 คน จีนคนหนึ่งเป็นผู้นับไปเที่ยวขู่กรรโชก ห้ามไม่ให้ผู้คนเข้าคึกแล้วร้านตลาดยอดเปิด

ร้านขายสิ่งของ ถ้าขึ้นเปิดจะทำร้าย ก็ยี่จิ้นอีก 2 คน เป็นพรรคพวกของจิ้นผู้นั้น
แต่มีจิ้นคนหนึ่ง เขาแย่งชิงสิ่งของในร้านชาวตลาด¹...

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างวันที่ 1 - 3 มิถุนายน พ.ศ. 2453 อันเป็นวันที่จิ้น
หยุดงานปิดร้านนั้น เนื่องจากทางการได้กำชับให้เจ้าหน้าที่ ทั้งทหารและเจ้าพนักงานกองตะเวน
ควบคุมสถานการณ์อย่างใกล้ชิด ดังนั้นจึงไม่เกิดจลาจลรุนแรงใหญ่โตขึ้น แต่จากรายงานกราบ-
บังคมทูลของเจ้าพระยามรราช ฉบับที่ 2 มิถุนายน 2453 ปรากฏว่าได้มีจิ้นอั้งยี่ก่อกบฏ กว
ร่อยคน โค่นถ้ำประชุมเลี้ยงอาหาร มีท่าทีว่าจะเตรียมการก่อเหตุร้าย ทางกรจึงได้เข้า
จับกุมได้เป็นจำนวนถึง 132 คน ขณะที่รายงานนั้น เจ้าพนักงานกำลังดำเนินการสอบสวนอยู่²

ภายหลังจากวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2453 ปรากฏว่าร้านค้าต่างๆได้เปิดกิจการเป็น
ส่วนมาก และกรรมกรชาวจิ้นกลับเข้าทำงานเป็นปรกติ แต่สถานการณ์ก็ยังไม่น่าไว้วางใจ
เพราะในวันที่ 4 มิถุนายน นั้นเอง ทางกรก็ยังจับกุมจิ้นผู้ทิ้งใบปลิว เรียกร้องให้ทำการ
หยุดงานกันอีก นอกจากนี้ยังมีข่าวลือกันทั่วไปว่า ชาวจิ้นจะนัดหยุดงานกันอีกครั้งหนึ่ง
ทางการจึงได้เรียกประชุมบรรดาผู้นำชาวจิ้น ซึ่งแจ้งให้เห็นถึงผลเสียจากการหยุดงานว่า
รังแต่จะทำความเดือดร้อนให้แก่พวกจิ้นด้วยกันเอง ดังนั้นจึงขอความร่วมมือให้ช่วยกันยับยั้ง
ห้ามปรามชาวจิ้นทั้งหลายด้วย เหตุการณ์จึงกลับคืนสู่สภาพปรกติ³ จนทางการได้ถอนกอง-
ตรวจการพิณ อันประกอบด้วย ทหารบก ทหารเรือ และกองตะเวนร่วมกัน กลับคืนสู่
กรม กอง ตามเดิม เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน 2453

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 21 คำกราบบังคมทูล
ของเจ้าพระยามรราช (2 ฉบับ) 1 มิถุนายน ร.ศ. 129.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 21 คำกราบบังคมทูล
ของเจ้าพระยามรราช ที่ 17/2330 2 มิถุนายน ร.ศ. 129.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 21 คำกราบบังคมทูล
ของเจ้าพระยามรราช ที่ 19/2346 3 มิถุนายน ร.ศ. 129.

ผลสะท้อนจากการหยุดงานปิกนังของชาวจีนในกรุงเทพฯ

การนัดหยุดงานปิกนังของชาวจีนในกรุงเทพฯ แม้จะไม่มีเหตุจนถึงเกิดจลาจลรุนแรง คุกคามกำเริบของพวกจีนอั้งยี่ในยุคก่อนๆก็ตาม แต่ก็ก่อให้เกิดผลสะท้อนในทุกๆด้าน นับตั้งแต่ภาวะเศรษฐกิจ และระบบสังคมของราษฎรทั้งไทยและจีน ชักนำให้รัฐบาลจีน สโมสรจีน และหนังสือพิมพ์จีนในต่างประเทศ เข้ามามากมายในด้านการปกครองชาวจีนของทางการไทย ซึ่งทำให้การหยุดงานของชาวจีนมีผลยืดเยื้อต่อไปอีกนาน แม้ว่าเหตุการณ์ของชาวจีนภายในกรุงเทพฯ จะสงบราบคาบแล้วก็ตาม การที่ทางการไทยถูกสอดแทรก ถูกประณามจาก สโมสรจีนในต่างประเทศ เช่นนั้น ได้นำความหวาดวิตกมาสู่บุคคลชั้นนำของทางการไทยเป็นอย่างยิ่ง และนับได้ว่าทำให้นโยบายการปกครองของชาวจีนของทางการไทย เขาสูญเสียหัวเดียว หัวสองที่สำคัญ เพราะการนัดหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ นั้น ได้เกิดขึ้นขณะที่ทางการไทย กำลังวุ่นวายอยู่กับปัญหาที่ชาวจีนจะเรียกร้องขอตีงสโมสรการค้า และรัฐบาลจีนก็กำลังใช้ความพยายามที่จะเกิดสัมพันธภาพทางการทูตกับรัฐบาลไทย การหยุดงานครั้งนี้จึงมีผลต่อการพิจารณาปัญหาทั้งสองประการนั้น เป็นอย่างมาก เพราะถึงแม้ว่าจะไม่ปรากฏว่าทางการไทย ได้จัดการกับปัญหานั้นอย่างไร เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเสียก่อน แต่ก็นับได้ว่าจะมีผลต่อพระบรมราชโองบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงรับพระราชภาระอันยุ่งยากนี้ต่อมา

ผลสะท้อนทางด้าน เศรษฐกิจและสังคม

การนัดหยุดงานของชาวจีนได้ก่อให้เกิดผลสะท้อนต่อระบบเศรษฐกิจและสภาพสังคมของประชาชนทั้งไทยและจีน ไม่ผิดอะไรกับการก่อกองจลาจลของจีนอั้งยี่ กล่าวคือ ได้นำความหวาดหวั่นตื้นตระหนกตกใจมาสู่ประชาชน เพราะไม่อาจคาดคะเนว่าเหตุการณ์จะลุกลามใหญ่โตหรือคลี่คลายไปในทางใด ทางพากันจับกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์ และสิ้นกั้วตลอดเวลาดังปรากฏในคำรายงานกราบบังคมทูลของพระยาสิทธิราช เกโซ ถึงสภาพความตื่นกลัวของราษฎรในกรุงเทพฯ ในวันแรกที่จีนหยุดงาน ดังต่อไปนี้

กาลายุทธการ

วันที่ 1 มิถุนายน ร.ศ. 129

ขอเคชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อมมา

ได้รับพระราชหัตถ์เลขาว่าวันนี้ เรื่องคนตื่นกันเหลือเกิน ทราบเกล้าแล้ว เมื่อเช้าแลบายวันนี้ข้าพระพุทธเจ้าได้ออกเที่ยวตรวจดูอาการของพวกไทยจีนราษฎร ตำบลลำเพ็ง แลทางถนนเจริญกรุงถึงบางรัก บ้านทวาย เห็นจีนไทยยืนนั่งเป็นกลุ่มๆ สองฟากถนนตลอดทาง คู่มืออาการคนเหล่านั้น มีความหวาดหวั่นมาก เมื่อมีเหตุอะอะเพียงเล็กน้อย ก็คอยตื่นเกรียวกราวเป็นการใหญ่ ได้มาคิดเห็นควยเกล้าว่า บรรดาคนเหล่านี้ ไม่มีความสนใจในผลตะเวนที่รักษาท้องที่พอ แม้แต่ในเวลากลางวัน ยังพากันหวาดหวั่นตกคั่นถึงเพียงนี้ ถ้ากลางคืนแม้มีเหตุอะไรขึ้นเพียงเล็กน้อย ก็จะพากันตกคั่นทั่วไป จะเป็นการลำบากแก่การที่จะระงับให้สงบได้ ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ไปหารือตกลงกับท่านเจ้าพระยาสมุหราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล ได้จัดทหารมา ออกลาดตะเวนในตำบลลำเพ็ง แลถนนเจริญกรุง เป็นหมู่ละ 8 มา มีนายทหารกำกับ ไปหมู่ละ 1 นาย ผลัดเปลี่ยนกันเดินตรวจเสมอไป เพื่อระงับความตื่นกลัวของบรรดา ไทย จีน ราษฎรเหล่านั้นไม่เป็นที่หวาดกลัวเหตุภัยต่างๆ แม้มีบางเล็กน้อย ทหารมา เหล่านั้นอาจเว่ยผลตะเวนท้องที่ระงับได้ทันที ถ้าเป็นพวกมากทหารมาก็คงจะมีประโยชน์ ที่จะส่งข่าวให้กรมยุทธนาธิการทราบได้โดยเร็ว

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ขอเคชะ

ข้าพระพุทธเจ้า สี่หราชเคโซ¹

จากการนัดหยุดงานของชาวจีนในครั้งนี้ ทำให้กิจการต่างๆ ที่อยู่ในการค้าขาย การค้า กิจการโรงเดื่อ โรงสี กิจการบริการ เช่น รถลาก เรือจ้าง เรือกลไฟ เรือบรรทุกสินค้า ฯลฯ ได้หยุดชะงักไปเป็นส่วนมาก ผลที่เกิดขึ้นมาก็คือชาวของ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารวันกาลที่ 5 ค. 21 แฟ้ม 21 คำกราบบังคมทูลของพระยาสี่หราชเคโซ วันที่ 1 มิถุนายน ร.ศ. 129.

มีราคาแพงขึ้น และคนในกรุงเทพฯไม่ทั่วทั้งชาวไทยและชาวจีนทองพลอยเคื้อครอน เพราะไม่ได้รับบริการต่างๆตามปกติ ดังข้อความตอนหนึ่งจากคำกราบบังคมทูลของพระพินิจสาราลงวันที่ 3 มิถุนายน พ.ศ. 2453 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลกระทบกระเทือนจากการหยุดงานของชาวจีน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม ของประชาชนไทยและจีนในกรุงเทพฯดังต่อไปนี้

การที่จีนปิดตลาด ปิดตั้งแต่วันที่ 1 เดือนนี้ ตลาดที่เรียกว่าตลาดบางสมเด็จเจ้าพระยา-
องกนอย (จากคลองখনอน) จีนเปิดร้านขายของประมาณในสิบส่วน เปิดไม่ถึงหนึ่งส่วน
ผู้คนทุกรู้จักเจ้าของร้านไปซื้ออาหารก็เปิดขายข้างหลังโรง หลังตีก ขายเป็นชิ้นมาก
เขาสาร (ชาวสาร ... ผู้เขียน) บางแห่งราคาถึงถึงละ 3 บาท 4 บาท มะพร้าว
ซีกละ 12 สดากก็ หนักพล แออาหารอื่นก็แพงขึ้นทั้งนั้น ตลาดค้าบดหัวลำโพง
(ถ้าวัวดำพอง) ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เชิงสะพานสุประดิษฐ์ ตลาดนี้จีนเคยขายอาหาร เป็นพื้นที่
เล็กหมด เจานาที่ทองจึกใหญ่หญิงไปขายสุกร มีผลตะเวนกำกับ 3 - 4 คน ตลาดอื่น
ที่พวกจีนขายสิ่งของเป็นพื้นที่คงเช่นกัน การออกห่วย ก.จ. ตั้งแต่วันที่ 1 มาถึงวันนี้
จีนที่เคยเป็นเสมียนเขียนห่วยตามถนนเล็กโดยมาก แลทราบเกล้าทราบกรมหม่อมมา
การออกห่วยจีน ก.ช. เงินเดิมพันตกมาตั้งแต่วันที่ 29 พฤษภาคม มาจนบัดนี้ รถที่จีน
เกยรับจ้างลาก ไม่มีเงินลากตั้งแต่วันที่ 1 มาถึง วันที่ 2 ครั้นมาวันที่ 3 เดือนนี้
มีรถวันลากบ้าง แต่ประมาณยังไม่มากเท่าเดิม ส่วนตลาดทั้งหลายนอกแลในพระนคร
ที่เป็นร้านขายของสด ดูสองแห่ง เมื่อพวกจีนเลิกไม่ขายแล้ว สิ่งของก็ขาดตลาดไป
ขาด ล่ามากแก่ผู้ซื้อหานี้...

การนัดหยุดงานของชาวจีน ซึ่งมีผลกระทบกระเทือนถึงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของ
ชาวกรุงเทพฯ เป็นอย่างมาก ดังที่โลกความาแล้ว ปีช่อที่นาสั่งเกิดบางประการ ดังต่อไปนี้

1. สภาพการณ์ที่ชาวไทยและชาวจีนต่างตื่นตระหนกตกใจ จับกลุ่มกันวิพากษ์วิจารณ์
และเล่าลือกันไปต่าง ๆ นานา นั้น แม้เหตุการณ์ที่จีนนัดหยุดงานจะเป็นไปชั่วระยะเวลาเพียง 3 วัน
คือ 1 - 3 มิถุนายน พ.ศ. 2453 แล้วสภาพการก็กลับคืนเป็นปกติ แต่ถ่าเล่าลือที่สร้าง
ความหวาดระแวงในเหตุการณ์ไม่สงบ ได้เป็นที่โหมวามกันทั่วไปอีก เช่นว่าจะมีการนัดหยุดงาน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 21 คำกราบบังคมทูลของพระพินิจสารา วันที่ 3 มิถุนายน ร.ศ. 129.

ของพวกชาวจีนอีกครั้งหนึ่ง หรือต่างประเทศจะยื่นมือเข้ามาสอดแทรกสนับสนุนพวกจีนที่ก่อการไม่สงบ เป็นต้น คำเล้าล่อดังกล่าวนี้ทำให้สภาพการณ์หลังจากวันหยุดงานกลับมีสภาพไม่น่าไว้วางใจขึ้นอีก ซึ่งทางการไทยเคยพยายามสืบสวน จับกุมผู้ที่ปล่อยข่าวลือดังกล่าวอย่างจริงจัง¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระปริวิตกในข่าวเล้าล่อดังกล่าวนี้ เพราะพระองค์ทรงวิตกว่าจะมีเหตุการณ์ร้ายเกิดขึ้นเพราะคำเล้าล่อพวกหัวนี้² และพระองค์ทรงย้ายให้ทางนกราบคเร่งำเนินการแก้ไขเรื่องนี้โดยทันที เพราะทรงเกรงว่าจะมีเหตุการณ์ร้ายแทรกซ้อนขึ้น ดังข้อความตอนหนึ่งจากสำเนาพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 15 มิถุนายน ร.ศ. 129 ถึงพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเบื้อง ว่า "... การเล้าล่อพวกหัวนี้ กุมนั่นกันขึ้นทุกวัน คุยอ้ายคนกันเอาไวไปใครจะอยู่ นากลับจะต้องมีการ จับกุมอะไรกันเสียบาง ถ้าตกใจสทวนๆ กับหมัก จะเลยพาลดสนรอยเอา² "

2. การหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯครั้งนี้ แม้จะปรากฏตามรายงานของข้าราชการมณฑลต่างๆว่า ชาวจีนในมณฑลเหล่านั้นมีใคก่อเหตุวุ่นวายขึ้น ดังเช่นที่ปรากฏในกรุงเทพฯ³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 21 กำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยายมราช ลงวันที่ 15 มิถุนายน ร.ศ. 129.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 21 สำเนาพระราชหัตถเลขาถึงพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเบื้อง ลงวันที่ 15 มิถุนายน ร.ศ. 129.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 21 สำเนาใบบอกและโทรเลขจากมณฑลต่างๆที่มีมากราบบังคมทูลดวงคำร้องราชานุภาพ 4 มิถุนายน ร.ศ. 129 การที่ชาวจีนในมณฑลต่างๆ ไม่ไ้รวมในเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า เนื่องจากชาวจีนในมณฑลต่างๆซึ่งวันตรงต่อกระทรวงมหาดไทย ยังไปไ้รับผลกระทบกระเทือนต่อการเสียเงินค่าแรงผูกมัดจีน ในอัตราใหม่ ดังที่ทางการได้ประกาศเก็บแต่เฉพาะชาวจีนในกรุงเทพฯที่ขึ้นตรงต่อกระทรวงนกราบาล.

แต่ถึงกระนั้น เมื่อข่าวการหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ แพร่ออกไป ก็มีผลกระทบกระเทือนถึงผู้ประกอบการอื่นๆ ตามหัวเมือง ซึ่งต้องสัมพันธ์ติดต่อกับพ่อค้าจีนในกรุงเทพฯ เช่น พวกพ่อค้าชาว เป็นตน ดังปรากฏว่า ในระหว่างวันที่ 1 - 3 มิถุนายน พ.ศ. 2453 นั้น บรรดาเรือข้าวตามหัวเมืองต่างๆ และเรือจ้างที่เคยขึ้นไปซื้อข้าวตามหัวเมือง พวกนี้หยุดกิจการไม่ขึ้นและล่องไปมาตามปรกติ ซึ่งมีผลให้ราคาข้าวสารในกรุงเทพฯ ราคาสูงขึ้น ดังกล่าวมาแล้ว¹ ดังนั้นจึงอาจสันนิษฐานว่า สินค้าอื่นๆ อีกหลายชนิดตามหัวเมือง เช่น อาหารทะเล พืช และผลไม้ตามสวนในจังหวัดต่างๆ คงจะไม่ไคส่งเข้ามาขายในกรุงเทพฯ กว้ย²

ผลสะท้อนทางดานการเมือง

แม้การนัดหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ จะไม่ปรากฏเหตุร้ายถึงขั้นมีการก่อกองจลาจล อันเป็นภัยต่อประเทศไทยก็ตาม แต่การหยุดงานของชาวจีนในครั้งนั้น ก็ได้มีผลสะท้อนทางดานการเมืองระหว่างประเทศเป็นอย่างมาก รัฐบาลจีนถึงกับให้ราชทูตจีน ณ กรุงปารีส ส่งบันทึก (Memorandum) ยานราชทูตไทยประจำกรุงปารีส ในบันทึกนั้นมีใจความโดยสรุปว่า

รัฐบาลจีนไถ่ทราบข่าวว่า หลังจากที่รัฐบาลไทยได้ขึ้นภาษีรัฐูปการ (Capital tax) ชาวจีนในกรุงเทพฯ ก็ได้ทำการหยุดงานประท้วงเพื่อขอความกรุณาให้ทางรัฐบาลไทยลดหย่อนภาษีลง ซึ่งทำให้ชาวจีนหลายร้อยคนถูกจับกุมคุมขัง ชาวจีนไม่ต่ำกว่าสิบคนถูกฆ่าตาย และพวกพ่อค้าที่มีชื่อเสียงของชาวจีนหลายคนถูกเนรเทศออกนอกประเทศ รัฐบาลของประเทศไทยและจีนนั้น ถึงแม้ว่าจะยังไม่บีบสัมพันธ์ไมตรีต่อกัน แต่จากความสัมพันธ์ในฐานะ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 21 หนังสือราชการราชการกระทรวงมหาดไทย ที่ 563/2460 ของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ หลุนพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนสุโขสมมตอมรพันธ์ ราชเลขานุการ วันที่ 9 มิถุนายน ร.ศ. 129.

² นี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า อิทธิพลของชาวจีนที่มีต่อเศรษฐกิจไทยนั้นนี้มีมากมายอย่างเห็นได้ชัด.

ประเทศที่อยู่รวมทวีปเดียวกัน ราชทูตจึงได้รับคำสั่งจากรัฐบาลจีนให้ร้องขอจากรัฐบาลไทย ให้ลดหย่อนการเก็บภาษีดังกล่าว จึงสร้าง ความทุกข์ชากแก่ชาวจีนในประเทศไทย ทั่วๆ¹

นอกจากจะได้มีการส่งบันทึกอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นทางการแล้ว ราชทูตจีน ยังได้เปิดการเจรจากับราชทูตไทย ประจำกรุงปารีส ถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเพิ่มอัตรา การเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการแผ่นดินด้วย ซึ่งจากบันทึกการสนทนาดังกล่าวนั้น ได้แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลไทยมิได้ปฏิบัติต่อชาวจีนรุนแรงไปแต่อย่างใด เพราะใจเฉพาะแก่ชาวจีนต้อง เสียเงินดังกล่าวนี้เท่านั้น ชาวต่างชาติที่เป็นชาวเอเชียอื่นๆ รวมทั้งคนไทยก็ต้องเสียเงิน ดังกล่าวนี้นด้วย ซึ่งราชทูตจีนก็คงยอมรับในเหตุผลนี้

บันทึกคำสนทนาระหว่างราชทูตไทย - จีน ภายหลังจากที่ยันบันทึกอย่างเป็นทางการของ ราชทูตจีน มีดังต่อไปนี้

ข้าพระพุทธเจ้าตอบว่า (ภายหลังจากที่รับบันทึกของราชทูตจีน ... ผู้เขียน) จะนำความ เข้า มาเสนอรัฐบาลสยาม หวังว่าทางที่ใดทราบเหตุที่เป่จจริงมาที่ จีนคงจะพอใจว่าไทย ไม่ได้กระทำต่อจีนในกรุงเทพฯ นิดจากความกรุณาอันดีที่ได้เคยเป็นเสมอ จึงไม่คิดเพี้ยน กับการที่รัฐบาลสยามกระทำต่อคนไทย ราชทูตจีนรับคำแล้วว่า ชาวที่รัฐบาลจีนได้รับ ทราบนั้น ก็เกรงว่าจะเป็นการมากมายเกินไป รัฐบาลจีนจึงได้มีคำสั่งให้ราชทูตจีน มาพุดจาไถถามข้าพระพุทธเจ้าโดยอหฺทยาไถรยอันดีเท่านั้น ข้าพระพุทธเจ้าว่า ชาว ที่รัฐบาลจีนไถทราบนั้น ราชทูตจีนคงเห็นได้ว่าคิดจากที่เป่จจริงอยู่อย่างไร ข้าพระ- พุทธเจ้าจึงอยากทราบชวานัก ว่าไถทราบชวโดยอย่างไร ราชทูตจีนตอบว่า ไถทราบ แ่นวไถทราบชวไป เพราะรัฐบาลไถไถบอก ถ้าภายหลังทราบ เขาจะแจ้งให้ ข้าพระพุทธเจ้าทราบ แต่เขาเข้าใจว่าคงเป็นหัวหน้าของผู้ไถถการนี้ไถไรเลขไปยัง รัฐบาลจีน ข้าพระพุทธเจ้าตอบถอยถว้ที่ราชทูตจีนพุด ข้าพระพุทธเจ้าเข้าใจว่าผู้ บอชว คงจะบอกชวหาเหตุร้ายแรงมาก เพราะกลววไถไถก็ถูกเก็บเงินเงินเกี่ยวกัน² "

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 พ. 21 หน้า 23 สำเนาบันทึกของ ราชทูตจีน เสนอต่อหม่อมเจ้าวรเศธ ราชทูตไทย ณ กรุงปารีส วันที่ 5 มิถุนายน ค.ศ. 1910 (พ.ศ. 2453).

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 พ. 21 หน้า 23 สำเนาบันทึก การสนทนาระหว่างราชทูตไทยและจีน ณ กรุงปารีส วันที่ 5 มิถุนายน ค.ศ. 1910 (พ.ศ. 2453).

จากบันทึกของราชทูตจีนประจำกรุงปารีสที่ไต่ถามต่อทางการไทยนี้ มีข้อความบางตอน ที่คัดมาดังการปฏิบัติอย่างรุนแรงของทางการไทยที่มีต่อชาวจีนที่นักหยุดงาน เช่นกล่าวว่า " ... ชาวจีนหลายร้อยคนถูกจับกุมคุมขัง ชาวจีนไม่ต่ำกว่า 10 คน ถูกฆาตกรรม และพอล่าที่มีชื่อเสียงของ ชาวจีนหลายคนได้ถูกเนรเทศ¹... " ดังนั้นจากบันทึกดังกล่าวนี้ ทางกรไทยจึงได้ส่งบันทึกโต้ตอบชี้แจง เรื่องการเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการแผ่นดิน โดยกล่าวว่า รัฐบาลไทยได้เรียกเก็บเงินดังกล่าวนี้แก่ราษฎรทุกคนที่อยู่ภายใต้อำนาจของกฎหมายไทยไม่ว่าแม่แก่คนในบังคับของอังกฤษ และฝรั่งเศส ซึ่งเป็นชาวเอเชีย ไม่ใช่เป็นการเก็บเฉพาะชาวจีนเท่านั้น และการเก็บเงินครั้งนี้ได้ประกาศไว้อย่างชัดแจ้งในพระราชบัญญัติกำหนดอัตราภาษี² นั้นแล้ว²

สำหรับการชี้แจงเรื่องการจับกุมและเนรเทศจีนผู้เป็นหัวหน้าหยุดงานนั้น ทางกรไทยได้ชี้แจงว่า " ... ได้จับกุมผู้เขียนใบปลิว ซึ่งเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส และสมัครพรรคพวกผู้รวมงานอีก 68 คน ซึ่งได้ถูกจับกุมเนื่องจากข้อความไม่สงบขึ้น ซึ่งทุกคนที่ได้เนรเทศออกนอกประเทศไทยนี้ ไม่มีใครเป็นพอล่า นอกจากผู้เขียนใบปลิวเท่านั้น และไม่มีกรณีของเลือดแตรอย่างใด³ . . . "

และในบันทึกโต้ตอบของทางการไทยโดยอ้างว่า " ความจริงแล้วไม่มีประเทศใดในโลกจะปฏิบัติต่อเราดีเท่าที่ประเทศไทย ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า ชาวจีนจะต้องเสียภาษีน้อยกว่าชาวไทยทั้งหลาย⁴ "

¹ กงจกหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 23 สำเนาบันทึกของราชทูตจีน เสนอต่อหมอมเจ้าบวรเดช ราชทูตไทย ณ กรุงปารีส วันที่ 5 มิถุนายน ค.ศ. 1911 พ.ศ. 2453

² กงจกหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 23 บันทึกของหมอมเจ้าบวรเดช ราชทูตไทย ประจำกรุงปารีส ตอบบันทึกทูตจีน วันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2453.

³ ค.

⁴ ค.

นอกจากการขึ้นบัญชีซึ่งเท่ากับเป็น การประท้วงของรัฐบาลจีน ดังกล่าวแล้ว บรรดา สโมสรการค้าจีนในประเทศจีนและในต่างประเทศอื่น ๆ รวมทั้งหนังสือพิมพ์ในเบื้องต้น เช่น สโมสรการค้าจีน และหนังสือพิมพ์ที่เมืองฮัวเถา เมืองกวางตุ้ง ฮองกง ไค่ผากันโจมตีการ เก็บเงินค่าแรงช่วยราชการของทางการไทย และปฏิบัติการอันรุนแรงของรัฐบาลไทยที่กระทำ ต่อพวกชาวจีนที่หยุดงาน ประกาศของสโมสรพาณิชย์จีนฮัวเถา ถึงกับแสดงความตักเตือนจีนใหม่ มิให้เข้ามาเมืองไทย ดังคำแปลประกาศของสโมสรจีนแห่งนั้น ลงในหนังสือพิมพ์ฮัวเถา วันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2453 ความว่า " ... ขออีกเตือนพวกจีนเราว่า ถ้าไม่มีรัฐบาลปกครอง แล้ว เมื่อเป็นจีนเก่าจะเข้าไปอีกก็ตามใจ แต่แม่เป็นจีนใหม่แล้วอย่าได้เข้าไปเลย ดูหน้าที่ อาไทรยแห่งอื่นดีกว่า จะไค้ไม่ตองเสียใจเมื่อภายหลัง¹ "

หนังสือพิมพ์และสโมสรการค้าจีนแทบทุกแห่ง ได้ลงข้อความเรียกร้องให้ชาวจีนใน กรุงเทพมหานครทั่วกันร้องเรียนไปยังรัฐบาลจีนให้ทำหนังสือสัญญาพันธไมตรีกับประเทศไทยโดยเร็ว อ้างว่าเพื่อจะไค้มีผู้จีนดูแลชาวจีนในประเทศไทย ดังตัวอย่างบทความจากหนังสือพิมพ์ตงฮัวป้อ เมืองฮัวเถา ลงวารการประชุมเรื่องสโมสรการค้าจีนกวางตุ้ง ประชุมเรื่องจีนในประเทศ - อเมริกาและไทย วันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2453 (ลงในหนังสือพิมพ์ 7 สิงหาคม ค.ศ. 1910)

... ต่อมานั้นจึงหาฎาเรื่องกรุงสยามเรียกเก็บเงินค่าสรวยแก่พวกจีนแรงเกินไป กับที่พวกจีนตองถูกจับตี โดยนำสมพะเวหนานั้น ต่อไปได้ตกลงกันว่า ประเทศจีนกับ ประเทศสยามนั้น ยังไม่มีสัญญาทางพระราชไมตรีกัน ฉวามแตดกวางตุ้งกับมอเตดอกเกี้ยน ก็ไค้ไปอาไทรยอยู่ในประเทศสยามกว่าสองล้านแคว ควรตองรวมกันโทรเลขไปยัง รัฐบาลกลาง ขอให้รับทำสัญญาทางพระราชไมตรีเสีย แลจัดตั้งราชทูตไว้ปกป้องรักษา โดยแข็งแรงต่อไป² "

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 41 แฟ้ม 43 สำเนาคำแปล หนังสือพิมพ์ฮัวเถา ฉบับจางวันที่ 20 มิถุนายน ค.ศ. 1910 เรื่องประกาศของสโมสรพาณิชย์ฮัวเถา ว่าด้วยเรื่องรัฐบาลสยามเก็บเงินการราชการแรงเกินไป.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก. 41 แฟ้ม 43 สำเนา คำแปลหนังสือ พิมพ์จีน ร.ศ. 129.

นอกจากนั้น สโมสรจีนในต่างประเทศยังได้ส่งชื่อเรียกร้องมายังหนังสือพิมพ์จีนฝ่ายนิยมรัฐบาลจีนในกรุงเทพฯ คือหนังสือพิมพ์กีหน่าฮินโป๊ และโรงพยาบาลจีนในกรุงเทพฯ เพื่อให้ดำเนินการเป็นตัวแทนชาวจีนในประเทศไทย เรียกร้องให้รัฐบาลไทยลดหย่อนการเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการแก่ชาวจีน ปรากฏว่าสมาชิกของโรงพยาบาลจีนในกรุงเทพฯ ได้ปฏิเสธและชี้แจงเรื่องราวการหยุดงานของชาวจีน ดังสำเนาตัวแปลหนังสือพิมพ์หงฮั่วโป๊ เมืองฮั่วเถา วันที่ 19 กรกฎาคม ค.ศ. 1910 เรื่องสโมสรพานิชย์ฮั่วเถา รับหนังสือตอบจากเทียนหัวฮุยอี่¹ ดังต่อไปนี้

โรงพยาบาลจีน

ถึงท่านกรรมการทั้งหลายในสโมสรพานิชทราบ ด้วยไต่รับโทรเลขของท่าน ความทราบความตลอดแล้ว ถึงท่านบิดาจารย์ถามถึงนี้ชอบใจที่สุด เรื่องหยุดงานแฉกรถค้าขายครั้งนี้ เป็นโดยเก็บเงินค่าราชการ แต่ผลเหตุก็เกิดขึ้นเพราะต้นเหตุกันไม่ตามคำเล่าลือของกบไม่มีความคิดทั้งสิ้น พวกพวกคามีชื่อเสียงมิใคร่เห็นเป็นใจด้วยสักคนเดียว บัดนี้ท่านข้าราชการสยามได้นำพานิชจีนที่มียกกักตีหลายคน ออกไปเที่ยวแนะนำคัดเตือนว่ากล่าว ตามตลาดก่ไคลงมีรถค้าขายเป็นปรกติกลับมาเกินแล้ว เมื่อเวลาที่ข้าพเจ้าได้รับโทรเลขก็มีความชอบใจท่านเป็นอันมาก แต่ว่าประเทศเรากับประเทศสยามยังมีโคเจริญทางพระราชไมตรีก็ อีกทั้งโรงพยาบาลก็เป็นสถานที่สำหรับแก่เฉพาะทำการกุศลเท่านั้น รัฐบาลสยามได้ประกาศห้ามไว้ตั้งแต่แรกแล้ว จะประชุมหารือการอื่นไม่ได้ เพราะฉะนั้นจึงมิได้เอาคำโทรเลขออกประกาศ เพื่อประสงค์จะมีให้เกิดเรื่องขึ้นอีก ทั้งเกรงว่าถ้าออกโฆษณาแล้วจะพาให้คนทั้งหลายมีความตื่นเกิน แฉกรถค้าขายขึ้นอีก ก็ยิ่งจะทำให้ระงับยากอีกต่อไป แลทุกวันนี้พวกชาวสยามก็ไม่มีกัการพานิชกรรบ รัฐบาลก็ยังมีได้ตั้งกฎหมายสำหรับบำรุงการค้าขาย ถึงหากจะทำการขัดขึ้นไปได้นาน ก็เป็นแต่จีนขอยกอดคนจีนด้วยกันเท่านั้น หาเป็นประโยชน์อย่างไรมิได้ แลเมื่อก่อนนี้ ท่านกอเป็งเจ็ง กรรมการในสโมสรพานิชของท่านเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ครั้งหนึ่ง ก็ได้เห็นลักษณะการประจักษ์แก่ตาแล้ว เชิญถามได้ดูจะทราบความไคตลอด

โอกาสนี้ขอแสดงความนับถือมายังท่านด้วย²

¹ชื่อของโรงพยาบาลจีนในกรุงเทพฯ

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ท. 41 แฟ้ม 23 สำเนากำแปลหนังสือพิมพ์ฉบับ ร.ศ. 129.

หางฝ่ายหนังสือพิมพ์คือนำขึ้นไป โด่สนองตอบขอเร่งเร้าของสโมสรจีนใน
ทางประเทศ คือโด่ลงพิมพ์บทความ เรื่องอ้างว่าชาวจีนคนหนึ่งชื่อ " อาเจียะ " ส่งมาให้
นำลง บทความดังกล่าวได้เรียกร้องให้พวกพ่อค้าจีนในกรุงเทพฯ รวมมือกันทำเรื่องราว
ชี้แจงความทุกข์ยากของชาวจีน นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัว เพื่อจะได้ทรงโปรดฯ แก้ไขความเดือดร้อนจากการเก็บเงินค่าแรงดังกล่าวนี้
โดยเสนอให้เรียกเก็บเงินทดแทนอย่างอื่น เป็นต้นว่า เงินภาษีสุกร สุรา และภาษีโรงเรือน
ให้มากขึ้น ขอเสนอดังกล่าวนี้ จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นความกิดขึ้นมาจากจีนภายนอก
ประเทศ เรื่องโด่แก่พวกสโมสรพานิชย์จีนตามเมืองต่างๆ หรือมิเช่นนั้นก็เป็นแนวคิดของนัก-
หนังสือพิมพ์คนนั้นเอง แต่เกรงความผิด เพราะมีส่วนบุงโดยทางอ้อม จึงอ้างว่าเป็น
ของชาวจีนคนหนึ่งให้นำมาลงพิมพ์ ดังกล่าว อย่างไรก็ตามขอเรียกร้องดังกล่าวนี้ นับว่า
ประกอบไปควมเหตุผลที่รัฐบาลไทยพึงพิจารณาการกระทำที่ถูกตอง ของผู้ที่เข้ามาพึ่งพระบรม-
โพธิสมภาร จึงให้นำสำเนาค่าแปลหนังสือพิมพ์คือนำขึ้นไป ฉบับลงวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.
2453 ภายใต้วีเรื่องว่า " คอเรสปอนเดน ของอาเจียะส่งมาให้ นำลง เพื่อแนะนำให้
พวกจีนในกรุงเทพฯ พร้อมกันทูลขอยกเลิกเงินค่าแรงช่วยราชการ " มีข้อความ
ดังต่อไปนี้

... ด้วยตั้งแต่มิใช่แล้วคือ เรื่องขมขื่นงานแลการค่าชารกันขึ้นนั้น คนทั้งหลายทาง
มีความหวาดหวั่น พากันปิดร้านแลหยุดงานการทั่วไป ห้ามตลาดก็เงียบเหงาเทราลง
แลการค่าชารก็เสื่อมเสียไปเช่นนี้ ก็หาได้มีประโยชน์แก่คนจีนเราไม่ แต่ก็เป็นโดย
เหตุในหลายปีมาแล้ว การทำมาหากินก็ยิ่งซบซึ้งทุกข์มาก เพียงแต่จะหาเงินซื้อ
อาหารกินก็ยังไม่พอทองเลย กับทั้งจะต้องมาเสียเงินค่าแรงช่วยราชการอีกนั้น
ก็กันการที่สุด จะไม่เสียก็ไม่ได้ กรันจะยอมเสียก็ไม่มีเงินจะเสีย ใ้หลักค้อม
มรอนอยู่ในใจ จนถึงกับอดทนอยู่ไม่ได้แล้ว จึงยังให้คิดการกระทำการสไทรก
ครั้งขึ้น แต่ในระหว่างนั้นก็ไม่มีอาการจลาจลอันใดเกิดขึ้นเลย ก็ยังนับว่าเป็นการสไทรก
โดยสุภาพอันหนึ่ง จะเรียกว่าก่อกองรวนวายในบ้านเมืองนั้นยังไม่ได้ เห็นว่าในเวลา
นั้นถ้าพวกพ่อค้าจีนเรารวมสามัคคีกัน เขาชื่อทำเรื่องราวชี้แจงความทุกข์ยากของราษฎร
นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ขอให้ทรงพระมหากรุณาโปรดฯ
แก้ไขให้ราษฎรหายความทุกข์ร้อน และขอให้เก็บภาษีอากรทางอื่นใช้แทน ในข้อแก้

การใช้จ่ายของบ้านเมือง แยกเล็กการเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการนี้เสีย ถ้าร้องขอ
 เช่นนี้หนหนึ่งไม่ได้ ก็เพียรขออีกต่อไปถึงสองหรือสามหนแล้วเราเชื่อว่า สมเด็จพระเจ้า
 พระเจ้าแผ่นดินสยามซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรมอันเลิศนั้น ก็คงจะทรงพระ
 มหากุศลาโปรดยกให้เป็นแน่ ทั้งพระองค์ก็เคยโคจรไปประพาศตามต่างประเทศใน
 ทวีปยุโรปแถมอเมริกาตลอดแล้ว แลทรงทราบการจัดการของประเทศซีวิลไรส์ได้สิ้น
 แล้วควย ก็ยอมเอาพระไทยได้ค้ำแล้วว่า การเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการนี้ ก็เป็นสิ่งที่
 ประชาชนไม่พอใจ แต่การที่ได้ทรงจัดการนี้ขึ้นนั้น ก็เพราะเงินรายได้ไม่พอกับรายจ่าย
 จึงจำเป็นต้องจัดทำไปเช่นนั้น ถึงกระนั้นก็ดี การเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการนี้
 พระเจ้าแผ่นดินที่ทรงพระกรุณาธิคุณแล้วก็หาพอพระไทยทำเช่นนั้นไม่ แลมิใช่สิ่งที่ประเทศ
 ซีวิลไรส์ชอบใจกันควย แต่เมื่อเป็นการจำเป็นจริงๆแล้ว ก็เคยเปลี่ยนแปลงแก้ไขเรียก
 เก็บภาษีอื่นๆแทนเสีย เช่นเมื่อก่อนว่า เรียกเก็บภาษีสุรา ภาษีสุกร แลภาษีโรงเรือน
 ให้แรงขึ้นไป ก็ยังดีกว่าการเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการในเวลาอัน บรรดาพวกพ่อค้า
 นายห้างทั้งหลาย ต่างก็เอาธุระแคะระวังรอบคอบรัวของกันเท่านั้น แมแต่เมื่อเวลา
 หยุดงานแลการค้าขายนั้น ก็พลอยเอะอะวุ่นวายตามกันไปควย แต่เรื่องที่จะร้องเรียน
 ขอให้ยกเลิกเงินค่าแรงช่วยราชการนั้น ก็พากันนิ่งเสีย หากอาจพูดไม่ เมื่อเป็นเช่นนั้น
 แล้ว พวกจีนที่ไปติดตรางอยู่นั้น ก็ขึ้นเป็นตองพันทุกซ์เสียเปล่า กับทั้งตองเสียผด
 ประโยชน์อีกควย เงินค่าแรงช่วยราชการก็ไม่ได้ลดเลยนั้น จะไม่เป็นการที่น่าสงสาร
 หรือ ข้าพเจ้าเห็นว่าการคราวนี้ที่ไม่สำเร็จไค่นั้น พวกที่หาเลี้ยงชีพโดยนำพิกนำแรงนั้น
 ก็คงตองปีความเสียหายบ้าง แต่พวกที่มีทุนรอนมากนั้นจะปีความเสียหายมากที่สุด
 ทั้งคนตองไปบริษัทเรือแม่ลจันสยามก็จะเสื่อมทรามลงไปควย และถ้าท่านทั้งหลายนั้น
 จะไม่เป็นธุระให้พวกรวมชาติก็ดี ก็จะไม่คิดระวังตัวของตนบ้างหรือ เหตุไคจึงช้ำชลาด
 เช่นนี้ มีอาจออกหน้าออกตาเลย มาบังคับถ้าจะให้ดีแล้ว ตองพร้อมกันทำเรื่องราว
 ร้องขอโดยเคารพ เมื่อเคล็ดหยอนผอนตามความประสงค์แล้ว กวาศก็ตองตอกแทน
 ทั้งหลาย ถ้าแม่ไม่สมประสงค์ท่านทั้งหลายก็หาปีความผิดไม่ การเรื่องนี้เบื่องบนนั้นก็
 เกี่ยวกับความเจริญของบ้านเมือง แลเบื่องอังกก็เกี่ยวกับการตำนาหาเลี้ยงชีพของราษฎร
 ผู้ใดเป็นสุภาพบุรุษที่มีความเมตตาแก่เพื่อนมนุษย์ควยกันแล้ว ก็มีหน้าที่ควรจจะร้องขอแทน
 ราษฎรทั้งหลายที่เอาไศรยบ้านเมืองนี้ เพื่อจะไปปลดเปลื้องความทุกข์ร้อนของกันทั้งหลาย

ให้หลุดพ้นไป ขอให้ท่านทั้งหลายจงอุทิศสาเหตุให้เกิด ข้าพเจ้าจะชำระเลือดตากอยถ้าดู¹

การที่สโมสรรพานิชนีย์จีน หนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งนอกกะโหลกในประเทศไทย ได้รวมมือกันเสนอ
ชาวประณามการกระทำที่รุนแรงของทางการไทย รวมทั้งได้เรียกร้องให้ชาวจีนและพม่า
ในเมืองไทย ยื่นเรื่องราวไปยังรัฐบาลจีน ให้รับทำสัญญาสันติไมตรีกับรัฐบาลไทยโดยด่วนและ
ให้ยื่นขอเสนอต่อทางรัฐบาลไทยให้พิจารณาลดหย่อนเงินค่าแรงจួយราชการลงนั้น ได้ทำให้
สถานการณ์ภายหลังการหยุดงานของชาวจีน เป็นที่น่าไม่ไว้วางใจยิ่งขึ้น²

เป็นที่น่าสังเกตว่า การนัดหยุดงานของชาวจีนในครั้งนั้น นอกจากจะได้ก่อให้เกิด
ผลสะท้อนทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม แล้ว การหยุดงานครั้งนี้ ยังอาจจะถือ
ได้ว่าเป็นการก่อเหตุร้ายฉาว ทำลายความสัมพันธ์สมของชาวไทยและชาวจีนอย่างสำคัญ เพราะ
ถึงแม้ว่าการหยุดงานประท้วงการขึ้นเงินค่าแรงจួយราชการของชาวจีนในครั้งนั้น จะไม่ถึงกับ
ก่อเหตุให้ต้องเกิดการรบราฆ่าฟันกัน ดังเช่นการก่อกำเริบของพวกจีนฉวี่ครั้งสำคัญๆดังที่ได้
กล่าวมาแล้ว แต่เหตุการณ์ครั้งนี้นักข่าวจีนได้รวมกันต่อต้านรัฐบาลไทยโดยตรง ถ้ายังมีรัฐบาลจีน
สโมสรรพานิชนีย์และหนังสือพิมพ์จีนยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ดังนั้นจึงก่อให้เกิดปฏิกิริยาที่ไม่พอใจ
ชาวจีนอย่างกว้างขวาง แม้แต่ชาวจีนในต่างประเทศก็ยังได้กล่าวถึง ผลจากการหยุดงาน
ประท้วงของชาวจีนในเมืองไทย ดังต่อไปนี้ " ... นี้อยู่ที่ก็มาหลงเชื่อหนังสือพิมพ์ไทยปวิ
อันเหลวไหล จนแตกกันวุ่นวายกัน ถึงกับให้เขาต้องป้องกันระวังเหตุกระทำจนเดือดร้อนไปทั่ว
เมืองกลับกลายเป็นปฏิปักษ์กันไป ตั้งแต่บัดนี้ต่อไปก็ยิ่งจะต้องได้รับผลร้ายแรงไปอีก³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 41 แผ่น 43 สำเนาคำแปล
หนังสือพิมพ์จีน ร.ศ. 129.

² ทางการไทยดำเนินการแก้ไข โดยการเขียนคำตักเตือนลงในหนังสือพิมพ์
ซึ่งรายละเอียดจะได้กล่าวไว้ในเรื่องการดำเนินการไทย ต่อไป

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 41 แผ่น 43 สำเนาคำแปล
หนังสือพิมพ์จีน ร.ศ. 129.

การดำเนินการของรัฐบาลไทย

นับตั้งแต่ได้เกิดมีใบปลิวนัดหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ (26 พฤษภาคม พ.ศ. 2453) เจ้าพนักงานกองตะเวนก็ยังมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้โดยตรง ก็ได้เรียกตัวชาวจีนบางคนเข้ามาสืบสวนเรื่องราวที่ได้มีการยุยงให้ชาวจีนนัดหยุดงาน พร้อมไต่รายงานให้ผู้นับถึงบัลลังก์ตามลำดับ ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์จึงมีพระกระแสรับสั่งให้เจ้ากรมกองตะเวนเตรียมตรวจตรา คอยติดตามเหตุการณความเคลื่อนไหวของชาวจีนอย่างใกล้ชิด พร้อมทั้งนั้นพระองค์ได้ทรงมีแจ้งเหตุให้ผู้นับราชการทหารบก ทหารเรือ ทหารบกวงหน้า และทรงกำชับให้เตรียมกำลังทหารอย่างลับๆ เพื่อเตรียมพร้อมรับสถานการณ์อันอาจเกิดขึ้นจากการก่อความไม่สงบของพวกจีนในกรุงเทพฯ ดังปรากฏในสำเนาพระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้าจิระประวัติกษัตริย์ข้าราชการทหารบก และพระองค์เจ้าบริพัตร ผู้นับราชการทหารเรือ (ไม่ปรากฏวันที่) ดังต่อไปนี้

... มีหนังสือใบปลิวภาษาจีน เห็นว่าปลอกเหตุว่าราชการไทยราชสี คังกฎหมายฉบับที่ เตะตีพวกจีน แลเก็บเงินค่าแรงทุกปี ชักชวนให้พร้อมกันขัดแย้ง กำหนดให้เปิดร้านหยุดงานตั้งแต่วันที่ ๑ มิถุนายน ไป การเช่นนี้เคยมีมาเมื่อครั้งขอยกคอกสินค้าญี่ปุ่น ครั้งหนึ่ง ก็จะทำร้ายพลตะเวนอีกครั้งหนึ่ง แต่กรันถึงกำหนดเขาก็เงียบอยู่ ... การ ๒ ครั้งก่อน ได้ระวังรักษาตามถานะของเหตุ แต่ครั้งนี้เห็นว่าเป็นการชักชวนให้สไตรก์ ซึ่งเป็นการแปลกใหม่ในบางกอก กลัวจะไปลงเอยอย่างแตกอน เพราะในคำประกาศนั้นว่า ถ้าใครไม่ทำตาม ขึ้นทำงานกาเปิดร้านค้าขายอยู่ ให้พร้อมกันทำร้าย แยกอนมากี่เรื่องทำร้ายกันมาก่อน แล้วจึงเป็นเหตุให้ชุมนุมมากขึ้น จึงเห็นว่าควรขอกให้ทหารทราบเคาเงอนไว้ เมื่อจะเลยไปถึงตองปรามปรามอย่างเระนก่อน แต่การเริงจะเตรียมไว้นั้น อย่าให้มีอะไรแปลกปลาด จนถึงเป็นเหตุให้คนตะหนักตกใจ เพราะกระเตรียม เพราะบางทีจะไม่มีเหตุอะไร หายเงียบไปเท่านั้น¹...

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ฎ. 21 แฟ้ม 21 สำเนาพระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้าจิระประวัติกษัตริย์ และพระองค์เจ้าบริพัตรสุชุม ไม่ปรากฏวันที่.

นอกจากนั้นทางการไทยคงจะได้ขอความร่วมมือไปยังหนังสือพิมพ์ฮั่วเซียมฮินโป้ (จีนโนสยามวารกัฟท์) ให้ช่วยลงบทความตักเตือนชาวจีนในกรุงเทพฯ มีให้ลงเชื่อในคำ ขยายของผู้ที่คัดค้านงานครั้งนี้ ควบปรากฏว่าหนังสือพิมพ์ฮั่วเซียมฮินโป้ ฉบับลงวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2453 ได้มีบทความเรื่อง " ตักเตือนเพื่อนร่วมชาติ " มีใจความโดยสรุปว่า การที่ได้มีขแจกโยปสิ่ว ขยายให้ชาวจีนทั้งหลายพากันหยุดงานประท้วงวิธีการใหม่ของการเก็บเงิน ค่าแรงช่วยราชการนั้น ขอให้ชาวจีนทั้งหลายได้พิจารณาถึงข้อเท็จจริงที่ว่า รัฐบาลไทยเก็บเงิน แก่คนทุกคนที่อยู่ภายใต้กฎหมายไทย โดยเสมอหน้าแก่ทุกคน มิได้เว้นและชี้ให้เห็นว่า การที่ ชาวจีนจะพากันหยุดงานนั้น จะเป็นการกระทำที่ผิดสร้างความยากลำบากให้แก่รัฐบาลในการ ปกครอง จึงเป็นสิ่งไม่ควรทำ ควรจะดำเนินการร้องเรียนอย่างอื่นดีกว่า¹

การตักเตือนของหนังสือพิมพ์ฮั่วเซียมฮินโป้ ไม่บังเกิดผล เพราะในวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2453 ชาวจีนส่วนใหญ่ก็เริ่มหยุดงาน ปิดร้าน และดำเนินไปเป็นเวลา 3 วัน ถึงวันที่ 3 มิถุนายน ปีเดียวกัน ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ทางการไทย ซึ่งคุ้นเคยระหนกตอกการหยุดงาน ประท้วง อันเป็นเหตุการณ์ครั้งแรกที่ก่อเกิดขึ้นในเมืองไทย จึงได้ใช้วิธีมีการแบบการปราบ การกำเริบของอั้งยี่ ดังเหตุการณ์ที่เคยปรากฏแก่ครั้งก่อนๆ กล่าวคือ

1. เขาควบคุมสถานการณ์และรักษาความสงบ ทางการได้จัดให้ทหารมาออกลาด ตะเวนตามท้องถนนที่เป็นแหล่งชุมนุมชนชาวจีนเป็นหมู่ๆละ 9 คน โดยมีจุดมุ่งหมายตั้งที่ เจ้าพระยาสี่ทราชเคโห กราบบังคมทูลว่า

... ได้จัดทหารมาออกลาดตะเวนในตำบลสำเพ็ง แลถนนเจริญกรุง เป็นหมู่ละ 8 มา มีนายทหารกำกับไปหมู่ละ 1 นาย บดัดเบียดยกันเดินกรจเสมอไป เพื่อระงับความ ตื่นกลัวของบรรดาไทยจีน ราษฎรเหล่านั้นไปเป็นที่หวาดกลัวเหตุภัยต่างๆ แม้มีย่าง เล็กน้อย ทหารนำเหล่านั้นอาจช่วยพลตะเวนท้องที่ระงับได้ทันที ถ้าเป็นพวกมาก ทหารมากก็จะมีประโยชน์ที่จะส่งข่าวให้กรมยุทธนาธิการทราบได้โดยเร็ว²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 41 หน้า 43 สำเนาคำแปล หนังสือพิมพ์ฮั่วเซียมฮินโป้ ฉบับลงวันที่ 28 พฤษภาคม ร.ศ. 129.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 หน้า 21 คำกราบบังคมทูล ของพระยาสี่ทราชเคโห 1 มิถุนายน ร.ศ. 129.

2. ตักเตือนให้จีนเปิดร้านค้าขายตามปกติ ทางกรมไคสั่งให้เจ้าพนักงานกองตะเวน และทหารออกเที่ยวตักเตือนให้ร้านค้าต่างๆที่เป็นของชาวจีนเปิดร้านค้าขาย ถ้าร้านใดชักขึ้นก็ จะทำการจับกุมจีนเจ้าของร้านทันที วิธีนี้นับว่าไคผลพอสมควร เพราะจีนเจ้าของร้านค้า เกรงกลัวเจ้าหน้าที่ของบ้านเมือง และเห็นว่าถ้าคนเปิดร้านขายของแล้ว จะไคความคุ้มครอง จากเจ้าหน้าที่ของบ้านเมือง¹ อย่างไรก็ตาม จีนเจ้าของร้านบางรายไคชักขึ้นคำตักเตือนของ เจ้าพนักงาน ก็ชักขึ้นใบยอมเปิดร้าน จึงถูกจับกุมคุมขัง ซึ่งมีอยู่ไม่กี่ราย แต่ร้านค้าของ ชาวจีนส่วนมากที่ถูกบังคับให้เปิดร้านโดยปริยายนั้น บางร้านเจ้าของก็ถูกทำร้าย ถูกคาบคอ เสียชีวิต แมกระทั่งถูกฉกชิงวิ่งราวสิ่งของ หรือขวางปลาราน เหตุร้ายดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นชุกชุม ทางกรมตงระคมกำลังทั้งทหารและพลตะเวน เข้าควบคุม ปราบปรามผู้ก่อเหตุ แต่ก็ยังปรากฏ เหตุเล็กน้อยดังกล่าวนั้นอยู่เสมอ แม้เหตุการณ์ดังกล่าวมิได้ขยายลุกลามเป็นเหตุใหญ่โตแต่อย่างไร²

สำหรับกิจการบริการที่มีพวกกรรมกรจีนทำงานอยู่เป็นอันมากนั้น ทางกรมไคสั่งเจ้าหน้าที่ ไปติดต่อขอความร่วมมือจากเจ้าของกิจการ โดยให้ใช้วิธีขู่บังคับให้กรรมกรจีนปฏิบัติงาน ไกร ชักขึ้นก็จะไคออก บางทีก็ให้เจ้าหน้าที่ไปดำเนินการชี้แจงให้กรรมกรจีนกลับเข้าทำงาน ถ้าไม่ไค ผลก็ใช้วิธีขู่บังคับจะจับกุมคุมขัง ซึ่งปรากฏว่าไคผลเป็นที่พึงพอใจ ดังคำกราบบังคมทูลของ เจ้าพระยายมราช ฉบับลงวันที่ 1 มิถุนายน พ.ศ. 2453 มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า

ครั้นเวลาบ่ายวันนี้ กงสุลเยอรมันมาหาข้าพเจ้า แจ้งว่าพวกจีนที่ทำการในเรือกลไฟ กับพวกจีนที่แจวเรือฉลอมรับบรรทุกสิ่งของไม่ทำการ ขอให้ข้าพระพุทธเจ้าช่วย ข้าพระ- พุทธเจ้าไคตอบว่า ขอให้หาอย่างเจ้าของโรงสีที่เป็นจีน แลไทย คือขู่หาใครหยุดงาน วันที่ 1 จะไคออกหมัด หานใหม่เข้ามาทำการ แล้วข้าพระพุทธเจ้าจึงไคสั่งให้เจ้ากรม แลสารวัตรใหม่กองตะเวนจงไปที่ท่าทางวินคเซอร์ บังคับให้จีนกู้ลิในเรือกลไฟแลคน- แจวเรือให้ทำการ พวกจีนในเรือกลไฟไคยอมทำการแล้ว ส่วนพวกจีนแจวเรือไคยอม แจวเรือรับส่งสินค้า³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 แฟ้ม 21 คำกราบบังคมทูล ของของเจ้าพระยายมราช ที่ 15/2325 วันที่ 1 มิถุนายน ร.ศ. 129.

² ค.

³ ค.

3. ปราบปรามจับกุมชาวจีนอย่างเค็ดขาด ทางกรมได้มีคำสั่งให้ดำเนินการปราบปรามจับกุมผู้ซัดขึ้นไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าพนักงาน หรือผู้ที่ก่อเหตุรบกวนในคราวหยุดงานอย่างเค็ดขาดเข้มงวดกวดขัน ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะชมขวัญมิให้ชาวจีนก่อเหตุร้ายหรือยังยืนหยัดที่จะหยุดงานต่อไป การที่ทางการมุ่งใจกำลังเข้าปราบปรามเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแสดงพระราชดำริเห็นชอบด้วย ดังสำเนาพระราชหัตถเลขาถึงพระยารวเรศต่อไปนี้

พระยารวเรศ

ที่จดหมายออกมาได้ทราบแล้ว ความคิดเจ้าถูกต้องกับที่คิดเห็น แลดำเนินการอยู่ในบัดนี้ ได้เห็นมาแต่แรกว่า ถ้าไม่ได้ใช้กำลังทหารจะไม่ยุติลงได้ แต่การที่เป็นเช่นนี้เป็นแต่เพียงผลที่เจ็ดถือเอาจากความตื่นเองเดียว เมื่อถูกจับเข้า เช่นที่กล่าวบ้าง บางทีจะร้อนใจต่อสู ถ้าไม่ต่อสู้จริง บางทีเจ้าก็คิดเอาทหารออกตั้งกองบังคับให้เปิดร้านเห็นจะใช้ได้ แต่ยังไม่ดีเหมือนปราบให้เจ็ดตกใจบ้าง จะคอยฟังต่อไป

(พระปรมาภิไธยย่อ) จ.ป.ร.¹

การที่ทางการไทยมุ่งจะใช้กำลังเข้าปราบปรามการนัดหยุดงานของชาวจีน เพื่อชูขวัญให้ชาวจีนตกใจกลัวนี้ แม้จะได้ผลดีเพราะชาวจีนตกใจกลัวจริงๆ เหตุการณ์จึงสงบไปเสีย เหตุกลางจลรบกวนวายและยุติลงได้ในระยะเวลาอันสั้น แต่ก็ได้รับคำตำหนิติเตียนจากสโมสรจีน และหนังสือพิมพ์จีนในต่างประเทศเป็นอย่างยิ่ง เพราะต่างถือว่าวงการนัดหยุดงานเป็นการประท้วงแสดงการต่อต้านอย่างสงบ และดังที่ได้เคยปรากฏมาก่อนในยุโรป และอเมริกา ทางกรมจะไม่ใช้วิธีการรุนแรงเข้าปราบปราม แต่จะเปิดเจรจาและดำเนินการยุติการหยุดงานประท้วงด้วยวิธีการอันละมุนละม่อม

ข้อโจมตีการปฏิบัติอันรุนแรงของทางการไทย โดยสโมสรจีนพานิช เมืองัวเถา ผ่านทางหนังสือพิมพ์จีนเมืองัวเถา 20 มิถุนายน ค.ศ. 1910 กล่าวว่า "... คนไทยตั้งแต่ตั้งเมืองมา ก็ยังไม่เคยมีการปิดร้านหยุดงานการค้าขายเลย ก็ไม่ทราบว่ามีการปิดร้านนั้น

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ท. 21 แฟ้ม 21 สำเนาพระราชหัตถเลขาถึงพระยารวเรศ ที่ 43/129 วันที่ 2 มิถุนายน ร.ศ. 129.

เป็นสิ่งสำคัญอันใด ทั้งเห็นว่าไม่ใช่พลเมืองของตนก้อขึ้น เป็นโดยคนจีนก้อขึ้นต่างหาก เขาจึงจัดการไปตามทางปราบจลาจล ไร้อ่านาจะเข้าข่มขู่เช่นนี้ คนจีนที่ไหนจะรอดตายได้เล่า... "

ขอโจมตีการปราบปรามอย่างจริงจังของไทยจากหนังสือพิมพ์จีน และสโมสรจีนดังกล่าว จะเห็นได้ว่าเป็นการมองกันคนละแง่ ที่มุ่งเข้าข้างชาวจีนในประเทศไทยมากเกินไป แต่ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วการปราบจลาจลก่อเหตุวุ่นวาย ที่ทางการไทยได้เคยปฏิบัติต่อชาวจีนมา แม้กระทั่งในเหตุการณ์หยุดงานของชาวจีนในครั้งนั้นนั้น ก็จะทำให้เห็นว่าไม่ได้มีลักษณะแห่งความรุนแรง การเข้ากัน การปราบปรามจลาจลในประเทศอื่นๆ (ทั้งๆที่ในประเทศไทยในขณะนั้นยังไม่มีกฎหมายยอมรับการประท้วงด้วยวิธีการสไตรค์ ดังกล่าว) เท่าที่เป็นมา เช่นครั้งปราบอั้งยี่ที่ก่อการกำเริบครั้งใหญ่ในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2432 ได้มีผู้เขียนบรรยายสภาพการปราบว่า " ... พวกอั้งยี่ไม่ได้นึกว่าทหารจะลงไปปราบ ภูเมื่อทหารถึงตัวแล้วก็ไม่รู้จะทำอย่างไร มีแต่หัวใจต่อสู้ ถูกทหารยิงตายสักสองสามคน พวกอั้งยี่ก็สิ้นคิด ที่อยู่ห่างทหารก็พากันหลบหนี ที่อยู่ใกล้กลัวทหารยิงก็ยอมให้ทหารจับกุมโดยดี²... "

สำหรับการยับยั้งปราบปรามการหยุดงานของชาวจีนในครั้งนั้น แม้ราชทูตจีน ณ กรุงปารีส จะกล่าวอ้างว่า ทำให้ชาวจีนหลายร้อยคนถูกจับกุมข่มขู่ ชาวจีนไม่ต่ำกว่าสิบคนถูกฆ่าตาย และพ้อคาที่มีชื่อเสียงหลายคนถูกเนรเทศออกจากประเทศไทย ซึ่งราชทูตไทยในกรุงปารีสก็ยืนยันหนัก เป็นการปฏิเสธข้อกล่าวอ้างของราชทูตจีนในกรุงปารีส ดังได้กล่าวมาแล้ว จากนั้นที่กโศกคองคังกล่าว จะเห็นได้ว่าการดำเนินการของทางการไทยไม่ได้รุนแรง การปราบปรามจลาจลที่เกิดขึ้นในประเทศอื่นๆ คือมีจำนวนผู้เสียชีวิตน้อย และจำนวนผู้ถูกจับกุม แล้วได้รับการปลดปล่อยตัวบิ้อตราสูง รั้งก็ยอมจะเป็นเครื่องแสดงว่าทางการไทยมุ่งที่จะดำเนินการให้เหตุการณ์อันยุ่งยากคังกลาวนั้นได้สงบลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นจึงใ้การจับกุมอย่างเข้มงวดเป็นเครื่องมืออันสำคัญ แต่มิได้มุ่งจะลงโทษแก่ผู้ถูกจับกุมทุกคนไป พระบาทสมเด็จพระ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 41 แฟ้ม 43 สำเนา
คำแปลหนังสือพิมพ์จีน ร.ก. 129.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส นิตานโบราณคดี หน้า 290.

พระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงไค้พระราชปรารภ ดังกล่าวนี้ ดังสำเนาพระราชหัตถเลขา ถึงเจ้าพระยาอมราช ลงวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2453 ความว่า
 ได้รับรายงาน ฉบับที่ 17/2330 ลงวันนี้ เรื่องจับกุมงานแล้ว
 ตามรายงานฉบับนี้ ต้องสังเกตว่าเป็นกรณี การที่จับกุมนั้นจำเป็น แต่ก็นึกกันว่า
 จะต้องจับมาก ที่คุมขังจะหายาก ไค้จดหมายถึงจตุรรมย์หนึ่ง ให้ตะเตรียมสำหรับ
 ที่จะรับคุมขังพวกจีนด้วย แต่ทางที่จะชำระไค้สวน ถ้าเคินเครตรงกัน เหนจะเอา
 ไค้ไมไค้ใครจะอยู่ จะต้องปราบปรามอย่างไค้เคยปราบ คอเหนการสงบแล้วจึงพิพากษา
 ปลอย ถ้าพิพากษาปลอยออกไปมากๆ ในระหว่างกำสังกำเริบ นากลัวจะเป็นเหตุ
 ให้กำเริบหนักขึ้น¹...

4. สนับสนุนให้ชาวไทยทำการค้าขาย ในระหว่างที่ชาวจีนไค้หยุดงานปิดร้าน
 สิ่งของต่างๆจึงไม่มีขายตามปรกติทำให้ประชาชนไค้ได้รับความเคือครอนกันทั่วไป ทางการจึงไค้
 ขอความช่วยเหลือร่วมมือไปยังเจ้านายแะข้าราชการให้จัดหาคนของคณมาเป็นนายของ เป็น
 การแก้ไขความเคือครอนเป็นการชั่วคราว วิธีการนี้ ไค้จัดทำขึ้นเป็นรายย่อยๆ โดยบรรดาภรรยา
 ของเจ้าพนักงานกองตะเวนไค้เปิดการจำหน่ายเนื้อหมู สีนกาประเภทอาหารทั้งสดและแห้ง
 รวงทั้งข้าวสาร และเครื่องใช้ไม้สอยอันจำเป็นต่างๆ²

กรันเมื่อไค้มีผู้นำความขึ้นกราบบังคมทูล ทั้งไค้เสนอให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
 เจ้าอยู่หัว ไค้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหมอบให้บรรดาเจ้านายเชื้อพระวงศ์แะ
 ข้าราชการจัดจำหน่ายสินกาเครื่องบริโภกแต่ละชนิดโดยคณของตนแล้ว จะช่วยดูแลความ
 เคือครอน อันเนื่องมาจากจีนปิดร้านหยุดงานไค้มาก ทั้งยังจะทำให้ราคาของสินกาเหล่านั้น
 ไม่แพงจนเกินไปด้วย³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 21 สำเนา
 พระราชหัตถเลขา ถึงพระยาอมราช ลงวันที่ 2 มิถุนายน ร.ศ. 129.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 21 คำกราบ
 บังคมทูลของเจ้าพระยาอมราช ลงวันที่ 1 มิถุนายน ร.ศ. 129.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 21 คำกราบ
 บังคมทูลของพระพิณิจสารา ลงวันที่ 3 มิถุนายน ร.ศ. 129.

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับข้อเสนอตั้งกีดาวนี้ พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง และทรงให้คิดอ่านชักชวนให้มีการร่วมมือกันขายสิ่งของ โดยพร้อมเพรียงกันหลายฝ่ายควย ตั้งพระราชกระแสรับสั่งผ่านกรมราชเลขาฯ ถึงพระพิณิจสารา เจ้ากรมกองตะเวน ลงวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2453 ดังต่อไปนี้

ที่ 39/322

วันที่ 4 มิถุนายน รัตนโกสินทรศก 129

แจ้งความมายังพระพิณิจสารา

ได้รับหนังสือของท่าน ลงวันที่ 3 เดือนนี้ ขอให้ช่วยขึ้นกราบบังคมทูล เหตุที่ท่านได้ตรวจสืบมาในเรื่องจีนปิดร้านขายของและว่าถ้าจะโปรดเกล้าให้เจ้านาย แลข้าราชการ แบ่งหน้าที่รับไปจัดการพร้อมควยผูกครองตลาด จัดหาคนไทยให้ออกร้านขายสิ่งของบริโภคคงจะมีประโยชน์ ที่ผู้ใดจะพินความลำบาก แลสิ่งของก็ยังไม่แพงเกินส่วนที่ควรเป็นไปนั้น ให้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้ว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ คำว่า " ความคิดท่านก็ดีอยู่ในเรื่องที่จะให้คนไทยขายของนั้น ไทยต้องเอาไกรยเจ๊กจึงจะเอาชีวิตรอดทุกอย่าง ไรให้ท่านคิดอ่านยุยงชักชวนให้คนขายของให้มากขึ้น ให้ช่วยกันหลายๆแรงจึงจะได้จะได้ "

(ลงพระนาม) สบมตอมรพันธ์¹

5. ตักเตือนและชี้แจงผลเสียหายของการนัดหยุดงาน หลังวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2453 เหตุการณ์อันวุ่นวายอันเนื่องมาจากการหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ ก็ดับกลิ่นสู่สภาพปรกติ ก็อรานคาต่างๆของพวกชาวจีนได้เปิดทำการเป็นปรกติ และบรรดาคนงานชาวจีนก็กลับเข้าทำงานเป็นส่วนมาก จึงก่อนหน้านั้นเจ้าพระยามหาเสนาบดีกระทรวงนครบาล ได้เรียกบรรดาข้าราชการกรมท่าชาย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนหรือลูกจีนที่เกิดในเมืองไทยให้เข้าร่วมประชุม เพื่อหาอุบายเรียกประชุมบรรดาหัวหน้าชาวจีนมาชี้แจงความประสงค์ของทางการ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 21 หนังสือกรมราชเลขาฯ นการ ที่ 39/322 ถึงพระพิณิจสารา ลงวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 129.

ที่ปรารถนาจะให้ชาวจีนทั้งหลายเปิดร้านค้าทำการเป็นปรกติ เพราะการปิดร้านค้าเหล่านั้น เป็นผลเสียหายแก่พวกเขาเอง และเป็นอันตรายต่อ ประเทศชาติที่ตนพำนักอาศัยอยู่ด้วย¹

และเนื่องจากข่าวการนัดหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ ได้แพร่ออกไปตามมณฑลต่าง ๆ จึงได้มีโทรเลขชักใช้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น มาจากข่าวการมณฑลต่างๆ ในโทรเลขนั้น ได้แสดงความวิตกกังวลใจในเหตุการณ์ที่อาจลุกลามไปถึงมณฑลของตน เพราะได้มีพวกกรรมกรจีนจากกรุงเทพฯ ไปทำงานอยู่ ดังเช่นคำกราบบังคมทูลของกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์² ซึ่งเป็นข้าหลวงตรวจการแทนพระองค์ ไปทางมณฑลฝูยั๊ต เมื่อทรงทราบข่าวจีนหยุดงานในกรุงเทพฯ ก็ได้ทรงมีโทรเลขกราบบังคมทูลแสดงความคิดเห็น มาจากเมืองนครศรีธรรมราช ความว่า

ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบข่าวเรื่องเงินพดด้วงหยุดงาน ตลอดถึงหัวเมืองใกล้เคียง กรุงเทพฯ ก็มีความรอนใจเป็นอันมาก คิดเห็นด้วยเกล้า ว่าผู้ก่อเหตุผู้ยง คงเป็นพวกขบถจีนที่มีอยู่ในกรุงเทพฯ บางไม่มากนัก และจะมีผู้ก่อเหตุมาอีกด้วย น่าจะตองสาวเอาคนเหตุเสียให้ได้ จึงระงับไว้เร็ว แลคิดด้วยเกล้าว่า การอันนี้จะไม่แพร่มาถึงมณฑลนี้ แลจะวางใจทีเดียวก็ไม่ควร เพราะเงินกู้ลิรณไฟเป็นเงินมาแต่กรุงเทพฯ เป็นอันมาก ข้าพระพุทธเจ้าได้ทูลหารือกับสมเด็จเจ้าจัตถการป้องกันแล้ว³

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีโทรเลขตอบมีข้อความว่า " โทรเลขรับแล้ว ความว่าบอกผู้ก่อกวนจะยึดยาวต่อไป ให้คิดอ่านเอาเองทางโน้นไว้ให้อยู่ " พระปรมาภิไธย สยามินทร์)

¹ กองจดหมายเทศุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 หน้า 21 รายงานกราบบังคมทูลของเจ้าพระยายมราช ที่ 19/2346 ลงวันที่ 3 มิถุนายน ร.ศ. 129.

² อธิบดีเสนาบดีกระทรวงนครบาล

³ กองจดหมายเทศุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 หน้า 21 สำเนาโทรเลขกราบบังคมทูลของกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ วันที่ 2 มิถุนายน ร.ศ. 129.

การหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ ระหว่างวันที่ 1 - 3 มิถุนายน พ.ศ. 2453 เป็นที่สนใจของชาวไทยและชาวจีนตามมณฑลอื่น ๆ ทั่วไป ครั้นเมื่อเหตุการณ์ลุกลามลง โดยทางการไคลอนทหารตั้งทำหน้าที่เป็นกองตรวจตราพิเศษลับเข้ากรมกอง เมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2453 แล้วก็ตาม¹ แก่ชาวต่าง ๆ เช่น ล้อกันว่า จะมีการนัดหยุดงานของชาวจีนขึ้น อีกครั้งหนึ่ง หรือล้อกันว่า ประเทศจีนจะส่งเรือรบเข้ามาจอดแทรกในเหตุการณ์นี้ ก็ยังมีอยู่เสมอ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระบรมราชโองการรับสั่งให้ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ซึ่งทรงรับผิดชอบเกี่ยวกับสถานการณ์ ในภูมิภาคต่างๆ ในราชอาณาจักรไปถึงผู้ว่าการมณฑลต่างๆ ซึ่งแจ้งถึงเรื่องการนัดหยุดงานของ ชาวจีนในกรุงเทพฯ ด้วยทรงมุ่งหวังจะทำความเข้าใจให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน เป็นการป้องกันการ รุญช หรือข่าวลือที่ก่อให้เกิดความเข้าใจผิด อันจะเป็นเหตุให้เกิดความไม่สงบขึ้น ราชสารตราเรื่องจีนหยุดงานในกรุงเทพฯ นี้ กรมหลวงดำรงราชานุภาพได้นำขึ้นกราบบังคมทูล ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้ทรงพิจารณา เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2453 ดังต่อไปนี้

ที่ วันที่ เดือน ร.ศ.

สารตราเจ้าพระยาจักรีศรีอโศก สมุหนายก อรรคมหาเสนาบดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ ถึงข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑล

ด้วยเมื่อปลายเดือนพฤษภาคม รัตนโกสินทรศก 129 มีจีนพวกหนึ่งคบคิดกันพิมพ์ใบ ประการเป็นใบปลิวขึ้นเที่ยวแจกตามร้านพวกจีนในที่ทั้งหลาย และตั้งตามถนนหนทางใน กรุงเทพฯ ในเวลากลางคืน มีใจความว่า รัฐบาลได้เก็บเงินค่าราชการแก่พวกจีนแรงนัก ไคความเคืองกรอน แนะนำให้บรรดาจีนทั้งหลายในกรุงเทพฯ ให้หยุดงานค้าขาย แลรับจ้าง ให้หมด ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน เป็นต้นไป จนกว่ารัฐบาลจะลดหย่อนเงินค่าราชการให้ ตามผู้ใดใคร่ใคร่ไม่กระทำตามที่แนะนำ พวกจีนเหล่านั้นจะทำอันตราย

ครั้นถึงวันที่ 1 มิถุนายน จีนที่เป็นพวกก่อการร้ายนั้น แลเงินที่มีความกลัวเกรงจะถูกจีน คบคิดทำอันตราย ไคพากันหยุดงานแลปิดร้านค้าขายเป็นอันมาก แต่การที่มีพวกจีนจะกิด

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 21 แฟ้ม 21 คำกราบบังคมทูลของพระองค์เจ้าบริพัตร ผู้บัญชาการทหารเรือ ลงวันที่ 8 มิถุนายน ร.ศ. 129.

อ่านกอเหตุเช่นนี้ ไท่ทราบข่าวของขุติพระบาทแตกอนมาหลายวัน จึงทรงพระราช-
ดำริว่า การเก็บเงินค่าแรงจีนปีละ 6 บาท นั้น ก็เก็บเสมอกันกับคนไทย แลคน
ต่างประเทศอื่น ๆ อันอยู่ในกฎหมาย พวกจีนก็ได้รับประโยชน์เสมอกันกับคนไทย
แลคนต่างประเทศเหล่านั้น ก็ควรจะตองเสียค่าแรงเสมอกัน ประเทศอื่นยอมเก็บเงิน
จากพวกจีนมากกว่านี้ จีนที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ก็มีท่าทางที่จะทำมาหากินได้ผล
ประโยชน์มาก การที่จะตองเสียค่าราชการปีละ 6 บาท ไม่เป็นการเสียมากกว่าแรง
อะไร พวกจีนก็ได้เสียมาเป็นอันมากแล้ว การที่ผู้ตั้งใบปลิวยกเหตุเงินค่าราชการขึ้น
กล่าว จะเป็นแต่เพื่อเหตุที่จะให้พอใจพวกจีนทั่วไป ด้วยมีความปรารถนาอย่างใด
อย่างหนึ่ง หาใช่เฉพาะเงินค่าราชการไม่¹

ไค่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานกระทรวงนครบาลเป็นเจ้าหน้าที่
ปกครองท้องที่ แลกรมทหารบก ทหารเรือ คอยป้องกันเหตุโดยแข็งแรง ไค่จับกุม
พวกจีนที่ยุ้งพวกจีนใหญ่คองงาน แลก่อการร้าย หรือที่แสดงกิริยาอาการจะก่อการร้าย
ไค่ประมาณ 400 คน เหตุการณ์ก็สงบลง พวกจีนไค่เปิดร้านแลประกอบการค้าขาย
ตั้งแต่วันที่ 2 มิถุนายน มากขึ้นโดยลำดับ มาจนถึงวันที่ 5 มิถุนายน พวกจีนทั้งหลาย
ไค่เปิดร้านค้าขาย แลเข้าทำงานตามปกติ กังแตกอนมาทั่วกัน

เรื่องนี้ไค่โปรดเกล้าฯ ให้มีโทรเลขสั่งเพกาทิบาล ความมณฑลหัวเมืองไค่คอยระวัง
อย่าให้เกิดเหตุขึ้นไค่ เพกาทิบาลไค่เอาใจใส่จัดการป้องกัน หาไค่มีเหตุเกิดขึ้นแต่ใน
มณฑลไค่มณฑลหนึ่งไม่ พวกจีนตามหัวเมืองไค่ประกอบการงานแลค้าขายเรียบร้อยเป็น
ปกติอยู่ทั่วทุกมณฑล จึงมีพระบรมราชโองการกำรัสเห็นเกล้าเห็นอกระหม่อมให้มี
สารตราฉบับนี้ แสดงความพอพระราชหฤทัยในการที่ข้าราชการหัวเมือง มีข้าหลวง
เทศาภิบาล แลผู้ว่าราชการเมืองเป็นคน ไค่ช่วยกันระวังรักษาความเรียบร้อย ทั้งที่
พวกจีนตามหัวเมืองไค่ประกอบการงานค้าขายอยู่โดยปกติ มีเรื่องซึ่งพวกพาดที่ยุ้งให้
ก่อการ อันจะนำความพินาศภัยมาไห้แก่ผู้ตั้งเหตุค้ำยุ้งนั้น

เมื่อได้รับสารตราฉบับนี้แล้ว ให้ประกาศข้อความในสารตราฉบับนี้ให้ทราบทั่วกัน
ประทัมตราพระราเสด็จให้แนมาเป็นสำคัญ²

¹ข้อความตอนซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเพิ่มเติมจากต้นร่าง
สารตราที่กรมหลวงดำรงราชานุภาพส่งมาให้พิจารณา

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 หน้า 22 ร่างสารตรา
ฉบับนี้แนบมากับคำกราบบังคมทูลของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 61/2531 ลงวันที่ 10 มิถุนายน

6. การพิจารณาโทษพวกจีนที่ก่อเหตุในคราวหยุดงาน เนื่องจากทางการไทยได้ให้การจับกุม เป็นเครื่องมือในการกำทรวายปราบการหยุดงานของชาวจีน ดังนั้นจึงมีจำนวนชาวจีนที่ถูกจับกุมเป็นจำนวนมาก อาจจะจำแนกได้เป็น 3 พวก คือ

ก. จีนที่คิดขู่ยิงให้หยุดงาน กล่าวคือ เป็นผู้แกะแบบพิมพ์ใบปลิวประกาศขู่ยิงให้ชาวจีนหยุดงาน ทางการจับกุมได้เป็นพ่อค้าในบังคับของฝรั่งเศส มี 2 นาย คือ จีนตันเชียง และจีนโตเรน และสมัครพรรคพวกอยู่รวมงานอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งจัดอยู่ในประเภทจีนผู้ก่อการ นับว่ามีความผิดมาก

ข. จีนที่ฉวยโอกาสก่อเหตุฉวยววย มุ่งสร้างความไม่สงบให้เกิดขึ้นในระหว่างการหยุดงาน ซึ่งก็ถือว่ามีความผิดมากเช่นกัน

จีนทั้งสองพวกนี้ ทางการไทยถือว่าได้กระทำการอันเป็นการก่อกบฏ ทำลายความสงบสุขของประชาชน และต้านทานอำนาจของกฎหมายบ้านเมือง จึงจัดว่าเป็นบุคคลอันไม่พึงปรารถนา ทางราชการกระทรวงนครบาล จึงขอพระบรมราชานุญาต ลงโทษจีนทั้งสองพวกนี้ ซึ่งมีจำนวน 73 คน (รวมทั้งจีนที่คิดพิมพ์ใบปลิว) โดยการเนรเทศออกนอกพระราชอาณาจักรไทย เพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่างอันพึงสังวรแก่ชาวจีนทั้งหลาย¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระราชทานอนุญาตให้อำนาจพิเศษแก่เสนาบดีกระทรวงนครบาล แต่ทรงย้ำให้เจ้าพนักงานของไทย คำเนรเทศเกี่ยวกับจีนที่เนรเทศออกไปนั้นให้รัดกุมมีผลเด็ดขาด ดังมีพระราชกระแสรับสั่งว่า

เรื่องขออนุญาตเนรเทศจีน 71 คน (ยังไม่รวมจีนผู้เป็นต้นคิดอีก 2 คนซึ่งได้แยกการพิจารณาโทษไว้ต่างหาก ... ผู้เขียน) ที่ได้ความชัดว่ากระทำความผิดมากมาซึ่งได้ส่งมาให้ดู ออกไปเสียจากพระราชอาณาเขตรนั้น ทราบแล้ว อนุญาตให้เนรเทศขอสำคัญอยู่ที่ถ้าเนรเทศแล้วกลับเข้ามาอีก ต้องจับให้ได้ ถ้าจะอนุญาตก็ให้เป็นอนุญาต

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แผ่น 21 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยายมราช ที่ 155/2462 ลงวันที่ 13 มิถุนายน ร.ก 129.

อย่าให้เป็นเบรเทศนลวกลับเข้ามาไม่รู้ ถ้าเป็นไค้เช่นนั้น การเนรเทศจะจัด จะเป็นการทำเลนไป¹

ค. จีนที่ถูกจับกุมในระหว่างการหยุดงาน แต่เมื่อสอบสวนไค้ความว่ากระทำความคิด เพียงเล็กน้อย ทางการจึงไค้ปลดปล่อยตัว มีจำนวนเป็นทางการถึง 315 คน การที่ทางการไค้ปล่อยตัวชาวจีนเหล่านี้ เพราะคงไค้พิจารณาเห็นไค้ว่า จีนที่ถูกจับกุมเหล่านี้ อาจกระทำ ความผิดไค้โดยรู้เท่าไม่ถึงการ หรือพลอยถูกจับกุมตัวเพราะออกมาพลุกพล่านวุ่นวายตามท้องถนน ขณะที่กำลังเกิดเรื่องอยู่ ก็ยอมเป็นที่สงสัยไค้ มิเช่นนั้นก็เพียงแต่ช่วยขวางปลา คาหอ แสคง- อากการกระต้างกระเคื่อง ไค้โดยไม่ไค้พิจารณา เหตุผลอย่างรอบขอบและกาที่ทางการไทยปลด- ปล่อยตัวชาวจีนที่รวมกระทำความคิดเป็นจำนวนมากนั้น เท่ากับเป็นการย้าให้เห็นถึงนโยบาย ของทางการไทยที่ไค้การจับกุมเป็นการขู่ให้พวกชาวจีนที่ก่อการกำเริบเกรงกลัว เพื่อให้ เหตุการวุ่นวายคลี่คลาย เขาสุภาวะการณปรกติโดยเร็ว ไค้มีไค้มุ่งลงโทษชาวจีนที่ถูกจับกุม ตัวทุกคนไป คังไค้กล่าวมาแล้ว

๗. ไค้ขยายป้องกันมิให้ชาวจีนก่อความวุ่นวายขึ้นอีก คังที่ไค้กล่าวมาแล้วในบทที่ว่า ด้วยผลสะท้อนทางดานการ เมืองจากการหยุดงานของชาวจีนวท ด้วยเหตุที่สโมสรพานิชย์จีน ไค้ร่วมมือกับหนังสือพิมพ์ทั้งในและนอกประเทศ ไค้สงบความใจที่รัฐบาลไทยและยุ้งให้ ชาวจีนในกรุงเทพฯดำเนินการร้องเรียนไปยังรัฐบาลจีนให้รีบดำเนินการ เปิดสัมพันธภาพทาง การทูตกับรัฐบาลไทย เพื่อจะได้มีเหตุจีนมากุมกันพวกตน ทั้งยังยุ้งให้รวมกันร้องเรียนต่อ ทางการไทย ไค้ยกเลิกหรือลดหย่อนการ เก็บเงินค่าแรงช่วยราชการอันนำความเคือครอนมาสู่ ชาวจีนทั้งหลายนั้น ไค้ทำให้สถานการณ์ภายหลังการหยุดงานของชาวจีนเป็นที่ไม่น่าไว้วางใจ ตลอดมา บางครั้งไค้ไค้เกิดข่าวลือต่างๆ นำความวิตกกังวลให้บังเกิดแกบุคคลสำคัญของทางการ ไทยเป็นอย่างยิ่ง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 22 หนังสือ กรมราชเลขานาการ หมายเลข 23/449 ร, ถึงเจ้าพระยาบรมราช วันที่ 14 มิถุนายน ร.ศ. 12 พวกจีนที่ถูกเนรเทศเหล่านี้ ทางกาไทยนำหลักฐานโดยการพิมพ์ลายมือและถ่ายรูปไว้ พร้อมทั้งสักหลังมือ อักษร " น " และหมายเลขไว้ ก่อนที่จะเนรเทศออกนอกประเทศไทย วันที่ 20 มิถุนายน ร.ศ. 129. (เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 22 คำกราบบังคมทูล ของพระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ลงวันที่ 23 มิถุนายน ร.ศ. 129)

เจ้าพระยาอมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล จึงดำริให้หลวงจรดื่นฤเบศร์
 เจ้ากรมกองตะเวนแพนทจีน เรียบเรียงคำคัดเตือนชาวจีน โดยใช้นามแฝงว่า " นายรัก-
 เพื่อนร่วมชาติ " ซึ่งแจ้งให้เห็นถึงผลร้ายในการแก่งแย่งให้ชาวจีนผูกใจแค้นรัฐบาลไทย
 จนคิดจะกระทำการอันไม่สมควร กังที่แล้วมาอีก โดยใต้อางเหตุผลต่างๆมาประกอบให้เห็นว่า
 รัฐบาลไทยไม่ปฏิบัติต่อชาวจีนด้วยความกรุณาประดุจพลเมืองไทยทุกประการแล้ว ดังนั้นจึงไม่
 ควรคิดกระทำการอันไม่สมควรนั้น คำคัดเตือนชาวจีนดังกล่าวนี้ ทางกรมจะไต่แปลเป็นภาษาจีน
 และนำลงในหนังสือพิมพ์ที่นำขึ้นไปต่อไป แต่ร่างคำคัดเตือนนั้น เจ้าพระยาอมราชได้แนบ
 มากับคำกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นเสด็จแปร
 พระราชฐานประทับอยู่ ณ วัดบ้านปืน จังหวัดเพชรบุรี (5 กันยายน พ.ศ. 2453) ดังมีข้อความ
 ต่อไปนี้

ควยชาวเวาตั้งเกิดทุกวันนี้ พวกจีนเราบางคนก็เกยกระทำผิดมา แลหารู้สึกตัว
 กลับใจให้ก็ไม่ กลับมีใจผูกพยาบาทร้ายต่อรัฐบาลอยู่อีก ไต่พยายามแก่งแย่งให้
 ประชาชนเข้าใจไปในทางผิดต่างๆ บางคนถึงกับทิ้งหนังสือลาวแท้ไปลงในหนังสือพิมพ์
 ฮองกง แลขัวเถา ก็มี โดยเจตนาจะสอเสียดยุ้งให้รัฐบาลจีน แลสมาคมจีนต่างๆ ช่วย
 มีความเจ็บแค้นในสิ่งที่ผิดนั้นควย กนจำนวนนี้มีความประสงค์จะแกแค้นสำหรับการ
 ล้วนตัวฝ่ายเดียวเท่านั้น หาไต่ตั้งใจจะให้เป็นที่กบระโยชนแก่เพื่อนร่วมชาติไม่
 ฉาหากเรามิว่าหลงเชื่ออยู่ต่อไปแล้ว นากลัวจะไม่เป็นผลอันดีแก่พวกจีนเราในประเทศ
 สยาม กลับจะบังเกิดความลำบากยากแค้นขึ้นไต่ในภายหน้าเป็นแน่ เพราะเหตุนี้ข้าพเจ้า
 จึงขอคัดเตือนเพื่อนร่วมชาติทั้งหลาย กังจะอธิบายต่อไปนี้ ขอให้ท่านตั้งใจใครครวญดู
 โดยความยุติธรรม กังจะเป็นสิ่งที่เป็นอย่างแลโทษไต่ชัดเจน ก็

๑. เมื่อพูดตามทางยุติธรรมแล้ว ย่อมเห็นไต่ความพวกจีนเราที่ออกมาอาไศรย
 ทำมาหากิน เลี้ยงชีพ ตามประเทศต่างๆนั้น กังต้องนับว่าที่อยู่ในประเทศสยามนี้มีความสุข
 สดวกกว่าในประเทศอื่นมาก เพราะวว่ารัฐบาลสยามไต่มีความกรุณาเอื้อเพื่อแก่ราษฎร
 จีนเรา เช่น เคียวกับพลเมืองของท่านเอง มิไต่ตั้งกฎหมายบังคับกับเฉพาะพวกจีนเรา
 เหมือนเช่นประเทศอื่น เขายังคั้นนั้นเลย

2. การเก็บภาษีอากร และเงินศรัทธาการนั้น ก็เสียเท่ากับคนไทย และเสมอหน้ากันกับทุกชาติที่อยู่ในกฎหมายสยามเหมือนกัน และเงินศรัทธาการก็เรียกเก็บค่ากว้าเมืองชะวา แลชววน มากควย

3. ประเทศสยามบริบูรณ์ไปด้วยอาหาร ที่พวกจีนเราจำเป็นต้องอาศัยบริโภคด้วยกันทุกวันนี้ ทั้งพวกที่อยู่ในเมืองแลนอกเมืองอีกควย แลสินค้าของประเทศจีนเรา ซึ่งส่งเข้ามาจำหน่ายในประเทศสยามนั้น ก็ซื้อขายแลกเปลี่ยนกันอยู่ในระหว่างพวกเรากับพวกเราเองโดยมาก ชาวสยามไม่มีใครใดทำการค้าขายใหญ่โตนัก การค้าขายใหญ่อยู่ในนี้ หรือที่สินค้าเข้าหรือออกก็ ก็เกี่ยวของกับทางใต้หรือทางเสียของพวกจีนเราเองทั้งสิ้น

เมื่อการท้าวมาหาภินสวกว่าประเทศอื่น ๆ มาก เช่นนี้แล้ว ก็ต้องนับว่าเป็นชุมทรัพย์สำหรับเลี้ยงชีพพวกจีนเราโดยแท้กว้าที่พวกเราที่อาศัยอยู่ในประเทศนี้ จะต้องมี ความจงรักภักดีต่อรัฐบาลสยาม ทั้งท้าวมาหาภินโดยทางสุจริต ประพฤติตามบทกฎหมายแลขนบธรรมเนียมบ้านเบ็ดเตล็ด คึดฟังพระบรมโพิธิสมภาร สำหรับการที่จะอยู่เย็นเป็นสุขต่อไป ก็กว้าที่จะมาว่าคึดคังซัดขึ้นอยู่ โดยมีคึดมีผลประโยชน์เหล่านั้นหาควรไม่ ชาวเราคึดแจวงแจวมิใช่หรือกว้า การค้าขายแลกเปลี่ยนกันก็เกี่ยวของกับพวกเราเองทั้งสิ้น ถ้าเราจะคึดซัดขวางอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา ก็มีแต่พวกจีนเราคองเสียหายฝ่ายเดียว เชนกับครั้งที่แล้วมานั้นเท่านั้น

แต่ผู้คึดการสันดานนี้คึดเห็นว่า เคยบอยกอดประเทศอื่นได้ ก็จะทำได้เหมือนกับประเทศอื่นบ้าง ทาได้ไกรครวญกุดแลโทษโคตลอกไม่ นามันคึดการที่ท้าวกันนั้นคึดวงเลยมาแล้ว ไมควรที่จะคึดเขี่ยเขาเหยเขาอีก ให้เป็นการหมองหมางอยู่ต่อไป จะคึดรับบัลอันร้ายเสียหายแก่พวกเราเขาอีก กว้าจะพากันคึดกรสมานเสียให้คึดคังเกาแลเอาออกเอาใจรัฐบาลแลเจ้าพรักงานต่อไป เพื่อคึดอาศัยความปกครองอันร่มเย็นนี้ ซึ่งไม่มีประเทศใดคึดให้แก่พวกจีนเราเลย แลเพื่อนร่วมชาติเราก้จะคึดมีความกุดศรัทธาเป็นนิจนิจันครต่อไป การที่ชาวเรากว้ามาทั้งนี้ ก็คึดคังใจจะคึดคึดเพื่อนให้เพื่อนร่วมชาติ

ทราบการผิดชอบ จะได้ไม่หลงเชื่อคนทุจริตให้เห็นผิดเป็นชอบไปเท่านั้น หาไรแถม
 ติเตียนพวกเดียวกัน และยกของแต่พวกอื่นไม่ ท่านเพื่อนร่วมชาติผู้มีปัญญาก็จะกำริห์
 เห็นทางยุติธรรมใดควยเป็นแน่

(เซ็น) นายรักเพื่อนร่วมชาติ

การนัดหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ ครั้งนี้ แกวชาวจีนจะมุ่งประท้วงการเก็บ
 เงินค่าแรงขวยราชการก็ตาม แต่ก็มีข้อแสดงให้เห็นว่าจุดประสงค์สำคัญอีกประการหนึ่งของ
 ชาวจีนผู้ก่อการนัดหยุดงานครั้งนี้ก็ก่อกองสร้างสถานการณ์ขงยากขึ้น เพื่อเป็นช่องทางให้รัฐ
 รัฐบาลจีนยื่นมือเข้ามาเกี่ยวข้องกับชาวจีนในประเทศไทย โดยอ้างความเดือดร้อนของ
 ชาวจีนในประเทศไทย เพื่อตอรองขอทำสัญญาพันธมิตรกับทางการไทยควย แต่ความมุ่งหวัง
 ดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ เพราะการปฏิบัติอันเก็ดชาคของทางการไทย และการหยุด
 งานครั้งนี้มีผลก่อให้เกิดความเสียหายแก่ภาวะเศรษฐกิจของชาวจีนเป็นอย่างมากควย

อย่างไรก็ตามการนัดหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ ครั้งนี้ เป็นการประท้วงต่อ
 ทางการไทยโดยตรง ดังนั้นจึงก่อให้เกิดปฏิกิริยาและความไม่พึงพอใจจากรัฐบาลไทยเป็น
 อย่างมาก ประกอบทั้งเหตุการณ์ครั้งนี้ได้เกิดการแทรกแซงจากรัฐบาลจีน หนังสือพิมพ์และ
 สโมสรการค้าจีนในต่างประเทศ ทำให้รัฐบาลไทยไม่พอใจควยต้องวิตกกังวลและ
 ยังเกิดความไม่ไว้วางใจชาวจีนในประเทศไทยยิ่งขึ้น ท่านองเดียวกัน วิธีระงับยับยั้งการก่อ
 การหยุดงานของชาวจีน ที่ทางรัฐบาลไทยได้ปฏิบัติก็ก่อให้เกิดความหวาดหวั่น ไม่พอใจแก่ชาว
 จีนเช่นกัน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าเหตุการณ์ครั้งนี้เป็นแรงสำคัญที่ก่อให้เกิดความระอาานระหาาง
 ทางการไทยและชาวจีนในประเทศไทย อันมีผลกระทบกระเทือนตอนโยบายการปกครองชาวจีน
 ของทางการไทย ที่จะมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไป ก็มีข้อสังเกตว่า ภายหลังเหตุการณ์นี้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 21 แฟ้ม 23 คำคักเดือนธันวาคม
 ของหลวงบริณินธุเบตร์ แนนบายกับกำกรามบังคมทูลของเจ้าพระยามรรราช วันที่ 5 กันยายน
 ร.ศ. 129

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบมาว่า
 " ใกรับหนังสือลงวันที่ 5 ส่งร่างหนังสือที่จะลงกัหน้าขึ้นไ่มานั้น เห็นว่าใช้ได้แล้ว มีแก้ไข
 บ้างเช่นนี้ " (พระปรมาภิไธย) สยามินทร์

ความเห็นของ เจ้าพระยามรราช (ปั่น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงนครบาล บุคคลสำคัญคนหนึ่ง ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับนโยบายการปกครองชาวจีนในประเทศไทย ทั้งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในรัชกาลต่อมา (รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) เริ่มมีความเห็นขัดแย้งกับความคิดเห็นของบุคคลสำคัญๆ ในวงการรัฐบาลไทย อย่างเด่นชัดในเรื่องความผสมผสานทางเชื้อชาติระหว่างชาวไทยกับชาวจีน ดังคำกราบบังคมทูลของท่านผู้นี้ ลงวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2453 (ระยะเวลา 5 วัน ก่อนวันสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ดังต่อไปนี้

... ข้าพระพุทธเจ้าเห็นควยเกลาฯ เป็นการแน่นอนที่เคียวว่า จีนนั้นแหละจะทำความลำบากให้แก่เรามากกว่าชาติอื่นในภายภาคหน้า ที่หลงเชื่อกันอยู่ว่า จีนจะเข้าสนิทกับไทยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ก็ อย่างความเห็นของคนโดยมากนั้น ข้าพระพุทธเจ้าไม่เห็นพรองควยเลย เพราะจีนที่เขาอยู่อาศัยแต่ก่อนยังเขลา ไม่ได้คิดถึงการบานเมืองอันใด ครั้นมาบัดนี้ฉลาดขึ้น ก็ยิ่งคิดมากขึ้น แลอาจเห็นยวพวกเขลาที่ไม่ได้ก็คิดนั้นก็จับใจไปเสียควย พวกเกกเหมียงแต่ก่อนก็มีนี้ ฟังมาเกิดมีขึ้นในใจก็ปีนัง เห็นควยเกลาฯ ทางที่เราจะเดินก็มีอยู่แควว เมื่อเราใควางความคิดลงไปว่าจะเดินอย่างใดแล้ว ก็ ก็ควรจะต้องมั่นไว้ให้ตรงตามพระราชกระแสที่ว่า ไม่ควรตื่น ถ้าตื่นนักจีนกำเริบนั้น เป็นสำคัญ¹

และยังปรากฏหลักฐานว่า ปลาดยรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น พระองค์ทรงพระราชทานเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับกิจการบานเมืองให้แก่ พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวิจิตรราช (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) เพื่อให้ทรงศึกษาอยู่เสมอ โดยเฉพาะเรื่องราวซึ่งในประเทศไทยนี้ ดังตัวอย่างจากพระราชหัตถเลขาของพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวิจิตรราช ที่มถึงพระนายศรี (เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์) ลงวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 127) ต่อไปนี้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 6 แฟ้ม 2 คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยามรราช วันที่ 18 ตุลาคม ร.ศ. 129.

วันที่ 12 มีนาคม ร.ศ. 127

ถึงพระนายศรี

มีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้ฉันทานหนังสือในออฟฟิศ 2 ราย คือ

(1) หนังสือโต้ตอบกับกระทรวงกลาโหม เรื่องจ่ายเงินเบรานิงแกกกองทหาร

(2) หนังสือทั้งปวงที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่อง Chamber of Commerce ของจีน

ตั้งแต่รายงานพระยาบริบูรณ เป็นต้น ขอให้พระนายศรีจัดส่งมาให้ฉันทโดยเร็ว

เรื่องปิ่นนร้อนมากขอให้ส่งก่อน

(ลงพระนาม) วชิราวุธ¹

คั้งนั้นการนัดหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ นั้น คงจะทำให้พระองค์ทรงตระหนักพระทัยเป็นอย่างดี ถึงความจำเป็นของทางการไทยที่จะต้องมีวิธีดำเนินการต่างๆ ที่จะควบคุมชาวจีนให้อยู่ในความสงบ ไม่ก่อเหตุวุ่นวายดังกล่าวนั้นอีก จากเหตุผลทั้งสองประการนี้ ทำให้ผู้เขียนเชื่อว่า การนัดหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ นี้ น่าจะเป็นแรงสำคัญที่ทำให้โยบายการปกครองชาวจีนของทางการไทยในรัชกาลต่อมา มีความเข้มงวดกวดขันในการควบคุมชาวจีนยิ่งขึ้น แต่จะเข้มงวดกวดขันเพียงใด และโดยวิธีใดนั้น เป็นเรื่องสมควรได้รับการศึกษาพิจารณาโดยละเอียดต่อไป

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต. 21 แฟ้ม 14 พระราชดำรัสของพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราวุธ ถึง เจ้านมื่นศรีสรักษ์ ลงวันที่ 12 มีนาคม ร.ศ. 127.

สรุป

ชาวจีนได้เข้ามาพำนักอาศัยทำมาหากินในประเทศไทยเป็นเวลานาน มีบทบาทเกี่ยวข้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยอย่างใกล้ชิดตลอดมา ความไม่รังเกียจหรือกีดกันชาวจีนของทางการและประชาชนชาวไทย ทำให้ชาวจีนหลายคนได้เข้ารับราชการเป็นขุนนางไทย หลายคนไต่สรีรไทยเป็นภรรยา เกิดความผสมผสานทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมระหว่างกัน แม้เมื่อทางการไทยในยุคกรุงศรีอยุธยาตอนปลายได้ออกพระราชบัญญัติกำหนดโทษสตรีไทยที่เป็นภรรยาของคนต่างดาว ก็มีใคร่ไปถึงชาวจีนในประเทศไทยด้วย แสดงให้เห็นว่า ทางการไทยถือว่าชาวจีนในประเทศไทยเป็นเสมือนพลเมืองของไทยมาช้านาน

ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 24 (ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) เมื่อทางประเทศจีนเกิดความไม่สงบขึ้นภายในประเทศ ประชาชนจีนที่ประสบภัยทางบ้านเมืองและบังเกิดความอดอยากแร้นแค้นจึงพากันอพยพเข้ามาพำนักอาศัยในดินแดนทางใต้ แถบประเทศไทย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำหรับประเทศไทยนั้น กิตติศัพท์ถึงความไม่กีดกันชาวจีน และโอกาสที่เปิดให้แก่ชาวจีนในการแสวงหาผลประโยชน์ตามความสามารถของตน ได้ชักนำให้ชาวจีนเข้ามาทำมาหากินในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ชาวจีนเหล่านั้นเข้ามารับจ้างทำ งานทั้งของเอกชนและของราชการไทย เมื่อมีพูนรอนก็นำไปลงทุนในกิจการต่างๆ จนอาจกล่าวได้ว่า ชาวจีนได้เข้ามามีบทบาทแทรกอยู่ระหว่างวงสังคมของพวก ขุนนาง ข้าราชการ กับชาวไร่ชาวนาไทย การมุ่งแสวงหาประโยชน์ในชาวจีนแต่ละกลุ่ม ประกอบทั้งความมุ่งหวังผลประโยชน์ทางด้านต่างๆ ของพวกเขาผู้นำชาวจีน ทำให้เกิดมีการก่อตั้งสมาคมลับอันยี่ซัน บทบาทของสมาคมลับอันยี่ซันดังกล่าวนี้ แม้จะไม่ได้มีจุดมุ่งหมายทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลไทยแต่ก็ได้สร้างความยุ่งยากมาสู่ทางการไทยเป็นอย่างมาก เพราะบ่อยครั้งที่สมาคมลับอันยี่ซันแต่ละสมาคมนั้น ได้ก่อการวิวาทแย่งชิงผลประโยชน์กัน สร้างความเดือดร้อนแก่ราษฎรทั้งจีนและไทย บางครั้งการวิวาทก่อเหตุรุนแรงของสมาคมลับอันยี่ซัน ได้ถูกกล่าวเป็นเหตุใหญ่โตถึงขั้นเป็นการจลาจล ทำให้ทางการไทยต้องคอยระวังปราบปรามอยู่ตลอดเวลา และภายหลังที่ประเทศทางตะวันตกได้เข้ามาติดต่อกับทำสัญญาทางการค้ากับทางการไทย (พ.ศ. 2469)

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอความบางตอนในสนธิสัญญาอังกฤษว่าเปิดโอกาสให้คนในบังคับของชาติตะวันตกเหล่านั้น พลอยได้รับอภิสิทธิ์ในดินแดนไทย ชาวจีนเป็นจำนวนมากที่เข้ามาพำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทย ก็แสดงท่าทีว่าจะพากันสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของชาติตะวันตกเหล่านั้น นำความวิตกกังวลมาสู่บุคคลสำคัญของทางการไทยในยุคนั้นเป็นอย่างมาก

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411 - พ.ศ.2453) ชาวจีนนอกจากจะมีบทบาทเกี่ยวข้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทยอย่างใกล้ชิด ดังกล่าวมาแล้ว บทบาทสำคัญของชาวจีนเกือบตลอดรัชกาลนี้ก็ยังคงเป็นการรวมกลุ่มกันเข้าเป็นสมาคมลับฮั้งฮี้ และการเข้าเป็นคนในบังคับของต่างประเทศ แต่ในตอนปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนเริ่มมีความเคลื่อนไหวเกี่ยวข้องกับกิจการบ้านเมือง เช่น เรียกร้องสิทธิต่างๆ ตลอดจนแสดงบทบาทตามอำนาจของทางการไทย และทำให้การควบคุมชาวจีนของทางการไทยมีแนวโน้มที่แสดงให้เห็นถึงความเข้มงวดกวดขันต่อชาวจีนยิ่งขึ้น ดังมีระยะสำคัญ 4 ระยะคือ

ระยะแรก (พ.ศ.2411 - 2425) เนื่องจากในระยะนี้บทบาทสำคัญของชาวจีน คือ การรวมกลุ่มกันเป็นก๊กฮั้งฮี้ การควบคุมของทางการไทยในขณะนั้น จึงมุ่งเพียงควบคุมก๊กฮั้งฮี้ทั้งหลายให้อยู่ในความสงบ ไม่ก่อการกำเริบสร้างความเดือดร้อนให้แก่ราษฎรทั้งไทยและจีน ดังนั้นฮั้งฮี้แต่ละก๊ก จึงยังตั้งอยู่ใต้ หัวหน่าฮั้งฮี้คนสำคัญกลายเป็นกบฏของบุคคลสำคัญในแผ่นดิน เมื่อฮั้งฮี้ก่อเหตุกำเริบขึ้นพวกจีนหัวหน่าเหล่านั้นก็คอยยับยั้งห้ามปรามถ้าไม่เชื่อฟังทางการไทยจึงจะส่งกำลังไปปราบปรามให้สงบลงได้เป็นครั้งคราว และเพื่อนโยบายที่มุ่งผูกใจชาวจีนมิให้เอาใจออกห่างไปเข้าเป็นคนในบังคับต่างชาติ ทางกรไทยจึงได้มุ่งสนองความต้องการในกลุ่มชาวจีน โดยให้มีหัวหน้าซึ่งเป็นจีนที่ได้รับความเชื่อถือยำเกรงในละแวกนั้น คอยดูแลความทุกข์สุข ตลอดจนมีอำนาจชำระความในคดีแพ่งระหว่างโจทก์และจำเลย ซึ่งเป็นชาวจีนด้วยกันเองอีกด้วย

ระยะที่สอง (ประมาณปี พ.ศ.2425 - 2435) เนื่องจากในระยะนี้ทางการไทยกำลังอยู่ในยุคแห่งการปฏิรูประบบการบริหารราชการต่างๆไป ดังนั้นจึงใจการควบคุมฮั้งฮี้เหมือน

ในระยะแรก แต่มีใค่กวัดขันเข้มงวดนัก ดังนั้นการก่อกองกำเริบของอั้งยี่ครั้งสำคัญซึ่งเกิดขึ้นในระยะนี้ ทางกรมไทยก็ใช้การปราบปรามให้สงบราบคาบลงไปแต่ละครั้งเท่านั้น

นอกจากนั้น การปฏิรูประบบบริหารของทางการไทยนี้เอง ยังก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวครั้งสำคัญในกลุ่มชนชาวจีนในประเทศไทย กล่าวคือแต่เดิมมานั้นได้มีชาวจีนเป็นจำนวนหนึ่งเคยได้รับผลประโยชน์จากการเป็นผู้ประมูลผูกขาดการเก็บภาษีอากร ครั้นเมื่อทางการไทยได้ปฏิรูประบบการเก็บภาษีอากร โดยยกเลิกระบบการประมูลผูกขาดการเก็บภาษีอากรนั้นเสีย (พ.ศ. 2416 พระราชบัญญัติตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ พ.ศ. 2418 พระราชบัญญัติตั้งกระทรวงการคลัง ซึ่งยังเรียก " กรม " ว่า " กรมพระคลังมหาสมบัติ ") แล้วให้เจ้าหน้าที่ของทางการไทยเป็นผู้ดำเนินการเก็บภาษีอากรเอง ได้ทำให้ชาวจีนที่เคยได้รับผลประโยชน์ดังกล่าวได้รับความกระทบกระเทือนเป็นอย่างมาก จึงมีการเคลื่อนไหวกันร่น เพื่อผลประโยชน์ของตน

ระยะที่สาม (ประมาณ พ.ศ. 2435 - 2450) นับเป็นระยะที่ต่อเนื่องมาจากยุคแห่งการปฏิรูประบบการบริหารของทางการไทย กล่าวคือ ชาวจีนผู้เสียผลประโยชน์จากการยกเลิกระบบการประมูลผูกขาดการเก็บภาษีอากรดังกล่าวนี้ แต่เดิมมา จีนเจ้าภาษี นายอากรเหล่านี้ ได้เป็นกำลังสำคัญในการปกครองชาวจีนของทางการไทยเป็นอย่างมาก โดยทางการไทยได้แต่งตั้งให้ชาวจีนเหล่านี้เป็นผู้คอยควบคุมดูแลชาวจีนในระแวกของตน มียศและบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางไทย ครั้นเมื่อทางการไทยจัดเก็บภาษีอากรเอง เช่นนี้พวกจีนเจ้าภาษีนายอากรซึ่งเคยสนิทใกล้ชิดกับทางการไทยเหล่านี้ก็ห่างเหินไป หลายคนได้สมัครเข้าไปเป็นคนในบังคับของชาวต่างประเทศ ซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นชาวต่างประเทศยิ่งขึ้นแล้ว พวกจีนเหล่านี้ยังได้อภิสิทธิ์ในฐานะคนในบังคับของต่างประเทศดำเนินกิจการบางอย่าง เช่น กิจการโรงรับจำนำ กิจการรถลาก โดยไม่อยู่ในความควบคุมของทางการไทยแต่อย่างใด ทั้งยังมีอภิสิทธิ์ไม่ต้องเสียภาษีอากรในกิจการนั้นๆ ให้แก่ทางการไทยอีกด้วย

ความเดือดร้อนที่ทางการไทยได้รับจากพวกอั้งยี่ และการมีอภิสิทธิ์ในดินแดนไทยของจีนในบังคับต่างประเทศ ทำให้ทางการไทยเริ่มกำหนดเกณฑ์ควบคุมให้รัดกุมยิ่งขึ้น โดยการออกพระราชบัญญัติควบคุมอั้งยี่ เมื่อ พ.ศ. 2440 และในระยะต่อมา ก็ออกพระราชบัญญัติควบคุมกิจการโรงรับจำนำ และกิจการรถลาก ในปี พ.ศ. 2444 และ พ.ศ. 2445 ตามลำดับ

พระราชบัญญัติ 2 ประการครั้งนี้ มุ่งรื้อถอนอิทธิพลที่ทางค่านผลประโยชน์ของชาวจีนในบังคับต่าง
ชาติโดยตรง เพราะกิจการโรงรับจำนำและกิจการรถลากนั้น ส่วนใหญ่อยู่ในกำมือของ
จีนในบังคับต่างประเทศ

นอกจากนี้ทางการไทย ยังพยายามปฏิรูประบบการศาล ควบคู่ไปกับการเจรจาเรียก-
ร่งให้ชาติมหาอำนาจ คือ อังกฤษ และฝรั่งเศส ยินยอมให้คนในบังคับของตนเข้ามาอยู่อาศัยใต้อำนาจ
ของกาลไทย ซึ่งในที่สุด อังกฤษ และฝรั่งเศสยินยอม อันมีผลทำให้ปัญหาที่เกี่ยวกับคน
จีนในบังคับของต่างประเทศ ซึ่งทำความหนักใจให้แก่ทางการไทยตลอดมาได้ทุเลาลงในช่วง
สุดท้ายของระยะที่สามนี้

ระยะที่สี่ (ประมาณปี พ.ศ. 2450 - 2453) การที่มหาอำนาจชาติตะวันตกยินยอม
ให้คนในบังคับเข้ามาอยู่ในอำนาจของกาลไทยนั้น ชาวจีนที่เคยเป็นคนในบังคับของต่างชาติ จึง
ขาดความอบอุ่นใจ ควบเคยมีอิทธิพลทั้งทางค่านผลประโยชน์ และทางค่านกฎหมายมาก่อน
รัฐบาลจีนซึ่งแตกอนนามิได้ให้ความสนใจแก่พวกจีนที่อยู่ภายนอกประเทศ เพราะกำลังเผชิญกับ
ปัญหาต่างๆภายในประเทศ และการคุกคามอธิปไตยจากชาติตะวันตกในระยะนี้ได้เริ่มให้ความ
สนใจแก่ชาวจีนนอกประเทศมากขึ้น เพราะเกรงว่าชาวจีนนอกประเทศเหล่านี้จะพากันสนับสนุน
กลุ่มจีนที่มุ่งทำการปฏิวัติภายในการนำของ ดร. ซุนยัตเซน ไปเสียหมด สำหรับชาวจีนในประเศ
ไทยนั้น เนื่องจากกำลังวิตกเป็นทุกข์ด้วยชาติตะวันตกถอนอวาทกรรมคุ้มครองนั้นให้แก่ทางการไทย
ดังนั้นจึงใคร่ร้องเรียนไปขอความคุ้มครองจากรัฐบาลจีนอยู่บ่อยๆ รัฐบาลจีนจึงยื่นมือเข้ามาอุ้มชูชาว
จีนในประเทศไทยเพราะเห็นเป็นโอกาสอันดีที่ตนพึงฉวยโอกาสนี้ ดังนั้น จึงเริ่มเจรจาตามหา
ผ่านทางทูตต่างประเทศของตนในเรื่องที่จะขอทำสัญญาทางไมตรีกับทางการไทย เมื่อไม่ประสบ-
ผล เพราะทางการไทยใช้วิธีการปฏิเสธและถ่วงอ้น รัฐบาลจีนก็พยายามใช้วิธีการต่างๆในการ
เจรจาคัดต่อ เช่น ส่งคณะขุนนางจีนเข้ามาเมืองไทย อ้างว่าเพื่อตรวจสอบสภาพการค้า แต่จุดมุ่ง
หมายก็เพื่อการเจรจาคั่งกล่าว คณะขุนนางจีนคณะนี้ เนื่องจากไม่ประสบความสำเร็จในความ
พยายามที่จะเปิดการเจรจา เพราะทางการไทยได้เตรียมการป้องกันอย่างแข็งขัน โดยจัด
การต้อนรับและรับรองคณะขุนนางจีนอย่างสมเกียรติแต่ไม่ยอมเจรจาอย่างเป็นทางการด้วย ดังนั้น
จึงได้สนับสนุนให้ชาวจีนในกรุงเทพฯ ร้องเรียนที่จะขอจัดตั้งสโมสรการค้า อย่างเป็นทางการขึ้น

สโมสรรการค้านั้นนอกจากจะสนองความต้องการ เกี่ยวกับธุรกิจการค้าของพวกเขาแล้ว ยังเป็น เครื่องมือของรัฐบาลจีนในทางที่จะสอดแทรกเข้ามาเกี่ยวข้องกับชาวจีนในประเทศไทยอีกด้วย ใน เวลาที่ยังไม่มีสถานทูตหรือกงสุลจีนในประเทศไทยนั้น สโมสรรการค้าคงจะทำหน้าที่เสมือน กงสุลจีนไปเป็นการชั่วคราว

ขณะที่ทางการไทยกำลังว่าวุ่นอยู่กับปัญหาที่ชาวจีนพากันร้อง เรี่ยนขอตั้งสโมสรรการค้า อย่างเป็นทางการนี้ ชาวจีนในกรุงเทพฯก็ก่อเหตุก่อกวนงานปิดร้านขึ้นจุดประสงค์โดยเปิดเผย ของชาวจีนก่อเหตุร้ายครั้งนี้ อาจว่า เพื่อประท้วงการที่ทางการไทยประกาศเพิ่มอัตราการค้าเก็บ เงินค่าแรงช่วยราชการแผ่นดิน แต่จากหลักฐานข้อเขียนของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์อ้างว่า การที่ชาวจีนก่อเหตุก่อกวนงานนี้ รัฐบาลจีนและชาวจีนคนสำคัญในกรุงเทพฯบางคนคงจะร่วมมือ กัน สร้างสถานการณ์ดังกล่าวขึ้น เพื่อจะได้เป็นหนทางให้รัฐบาลจีนเข้ามาสอดแทรกกับการจัดการ ปกครองจีนของทางการไทย และผลสุดท้ายจากการอ้างถึงสภาพความจำเป็นของชาวไทย ใน ประเทศไทยดังกล่าวอาจจะทำให้รัฐบาลจีนบีบบังคับให้ทางการไทยยอมให้มีกงสุลจีน เพื่อคุ้มครองชาวจีนในประเทศไทยขึ้น ความประสงค์ดังกล่าวไม่ได้รับผลสำเร็จ เพราะทางการไทย ดำเนินการปราบปรามชาวจีนที่ก่อเหตุอย่างเด็ดขาด และสิ่งสำคัญคือการหยุดงานปิดร้านของชาว จีนครั้งนี้มีผลกระทบระเทือนต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการค้าของชาวจีนเองโดยตรง ดังนั้น กลุ่มชาวจีนก่อเหตุก่อกวนงานจึงไม่สามารถใช้การหยุดงานนี้เป็นเครื่องมือเรียกร้องให้ทางการ ไทยยกเลิกการค้าเก็บเงินค่าแรงช่วยราชการแผ่นดิน และไม่สามารถที่จะทำให้รัฐบาลจีนนำเอาเหตุ การณ์นั้นมาบีบบังคับให้ทางการไทย ต้องยอมรับทำสัญญาพันธมิตรจากรัฐบาลจีน (ซึ่งจุดประสงค์ สำคัญของรัฐบาลจีนก็คือ ต้องการที่จะเข้ามาจับบทบาทในการปกครองชาวจีนในประเทศไทย) ulyangไรก็ตามการขัดหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯครั้งนี้ ก่อให้เกิดปฏิกิริยาซึ่งไม่พอใจ และ ไม่ไว้วางใจระหว่างทางการไทย และชาวจีนในประเทศไทยทั้งสองฝ่าย อันนับว่าจะทำให้อ บบาทของชาวจีนในประเทศไทยและนโยบายการปกครองชาวจีนของทางการไทยในยุคต่อมา มี แนวโน้มเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือชาวจีนในประเทศไทยก็จะหันไปหากความคุ้มครองจากรัฐบาลจีน ภายนอกประเทศยิ่งขึ้นและการปกครองชาวจีนของทางการไทยก็จะมีแนวโน้มที่แสดงให้เห็นถึงความ เข้มงวดมากขึ้นยิ่งขึ้น เพราะจากพระบรมราชโองบายการปกครองชาวจีนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดมา นั้น จะเห็นว่า แม้พระราชประสงค์ของพระองค์นั้นจะมุ่งผูก-

ใจชาวจีนทั้งหลายให้บังเกิดความอบอุ่นใจ แต่ในขณะเดียวกันพระองค์ก็ไม่เพียงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ทางการไทย ปฏิบัติต่อชาวจีนแบบหย่อนอำนาจให้จนเกินไป ทั้งยังไม่เพียงมีพระราชประสงค์ที่จะให้รัฐบาลจีน เข้ามามากกว่ากายแทรกแซงในการปกครองชาวจีนที่พระองค์ถือว่าเป็นเสมือนพลเมืองของพระองค์ควย

บรรณานุกรม

ก. หลักฐานชั้นหนึ่ง (Primary Sources)

1. เอกสาร

จดหมายเหตุแห่งเวาฬิ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ค. 21 เบ็ดเตล็ดจีน 1 - 13
ร.ศ. 109 - 126 เลม 1.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ค. 21 เบ็ดเตล็ดจีน 14 - 20
ร.ศ. 127 - 129 เลม 2.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ค. 2 ชาวต่างประเทศ 1 - 15
ร.ศ. 116 - 129 เลม 1.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ค. 2 ชาวต่างประเทศ 15 - 23
ร.ศ. 116 - 129 เลม 2.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ค. 4 ทศและกงสุลไทย(จีน) 1 - 12
ร.ศ. 112 - 128.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ค. 5.1 คนในบังคับและคดีคนในบังคับ
 1 - 13 ร.ศ. 109 - 123 เลม 1.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ค. 6.2 สนธิสัญญาระหว่างประเทศ
เรื่องรัฐบาลจีนขอทำหนังสือสัญญาว่าด้วยการค้ากับรัฐบาลสยาม 1 - 4 ร.ศ.
125 - 129.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ค. 8 หนังสือรับและพระราชหัตถ์ตอบ
(หมวดสัญญากับจีน) 1 - 4 ร.ศ. 126 - 128 เลม 1.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ค. 11 เด็ทซ์ประพาสต่างประเทศ
(ยุโรป) 42 - 46 ร.ศ. 116 เลม 6.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ค. 20.14 สหรัฐอเมริกา
(ทูตอเมริกันรับคนจีนไว้ในปกครอง) ร.ศ. 117 เลม 1.

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ท. 20.15 สหรัฐอเมริกา
(ทศอเมริกักรับคนจีนที่ไม่ควรไว้ในบังคับ) ร.ศ. 117 - 118 เล่ม 1.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ท. 22.43 ญี่ปุ่น (คนในบังคับของ
ญี่ปุ่น) ร.ศ. 126 - 128 เล่ม 2.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ท. 41 ขาวหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับไทย
1 - 35 ร.ศ. 115 - 127 เล่ม 1.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ท. 42 กรมท่า 33 - 46 ร.ศ.
119 เล่ม 4.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ม. 1.1 เปิดเสรีกระทรวงมหาดไทย
(หนังสือเขา) 1 - 8 ร.ศ. 97 - 107.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ม. 1.3 ประกาศและพระราชบัญญัติ
1 - 33 ร.ศ. 120 - 129.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ม. 2.16 ศาลหัวเมือง 1 - 16
ร.ศ. 110 - 115.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ม. 2.19 สามะโนครัว ร.ศ. 124 -
128.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ม. 2.21 คนในบังคับฝรั่งเศส เขตที่
21 - 22 ร.ศ. 114 - 127.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ม. 2.26 ข้อวิวาทต่างๆ เลขที่ 10
ร.ศ. 126.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ม. 2.28 แผนกสรรพากร เลขที่ 43
ร.ศ. 128 - 129.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ม. 2.29 เปิดเตล็ด 1 - 27 ร.ศ.
103 - 114 เล่ม 1.
- เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ก. 1.10 เปิดเตล็ด กระทรวงกลาโหม
(หนังสือรับเขา) 8 - 10 ร.ศ. 109 เล่ม 2.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, - กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ก.2 รายงานทูตและกงสุลป็นัก
สิงคโปร์ 1 - 4 ร.ศ. 109 - 127.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ก.๕. 6 กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา
1 - 18 ร.ศ. 108 - 127.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม น. 1 เบ็คเตลิค กระทรวงนครบาล
1 - 31 ร.ศ. 112 - 129.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม น. 2 ประกาศและพระราชบัญญัติ
1 - 9 ร.ศ. 114 - 129 เล่ม 1.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม น. 7 กรมตำรวจภูธรและนครบาล
1 - 26 ร.ศ. 109 - 127 เล่ม 1.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม น. 7.1 การพนัน 1 - 6 ร.ศ.
114 - 119.

เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม น. 10 กรมราชทัณฑ์ 1 - 22
ร.ศ. 109 - 129 เล่ม 1 - 2.

2. เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว

กฎหมายตราสามดวง 5 เล่ม ในชุดของคุรุสภา องค์การคุรุสภา 2505 - 2506.

จดหมายเหตุคัดมาจาก รอยเออล กอโลเนียล อินสตีทิว กรุงลอนดอน พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพมหาอำมาตย์ตรี พระยาวรวิไชยวุฒิกร (เลื่อม สนธิรัตน์) โรงพิมพ์โสภณ -
พิพรรฒธนากร 2476.

จดจอมแก้วเจ้าอยุธยา, พระบาทสมเด็จพระ จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาคที่ 22 พิมพ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงเพิ่ม โขฎีกราชเศรษฐี (เลาหเศรษฐี) ต.จ.
โรงพิมพ์มหาดไทย 2506.

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ภาค 24
ฉบับพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิง หม่อมเจ้าจงกลนี วัฒนวงศ์ โรงพิมพ์ศิรพสาร
พ.ศ. 2508.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ รัชะทางเสด็จพระราชดำเนินประพาสทางบก
ทางเรือรอบแหลมมลายู รัตนโกสินทรศก 109 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
เจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2475.

----- ประชุมพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรง
บริหารราชการแผ่นดิน ภาค 1 - 2 โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี 2507.

----- สำเนาพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถึง เจ้าพระยามรธา (ปั้น สุขุม) กับประวัติเจ้าพระยามรธา พิมพ์ในงาน
พระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยามรธา (ปั้น สุขุม) โรงพิมพ์บำรุงธรรม 2482.
ต่างประเทศ, กระทรวง กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่าง
ประเทศไทย โรงพิมพ์พระจันทร์ 2511.

มังกุเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ประมวลบทพระราชนิพนธ์ (ภาคปกิณกะส่วนที่ 2)
ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในงานฉานปกิจศพ คุณหญิงเย็น
สุริยาฉวงศประวัติ โรงพิมพ์ศิริราช 2504.

----- ประมวลบทพระราชนิพนธ์ภาคปกิณกะ (บางเรื่อง) พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในงานฉานปกิจศพ นางประไพ
โกศยติคก โรงพิมพ์มิตรสยาม 2510.

----- ปกิณกะคดีของอัสวาทู (แปลจากภาษาอังกฤษซึ่งออกในหนังสือพิมพ์สยาม
ออฟเซอ์เวอร์ นพที่ 1 - 13) โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย ร.ศ. 131
(พ.ศ. 2455).

ราชบุรีดิเรกฤทธิ์, กรมหลวง พระราชบัญญัติในยุคปัจจุบัน เล่ม 2 ฉบับพิมพ์ครั้งแรก
ในปี ร.ศ. 121 โรงพิมพ์กองลหุโทษ 2445.

ศิลปากร, กรม พระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระราชนานไปยั้ง
ประเทจีน พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมราชวงศ์หญิง เจียน ฉัตรกุล
โรงพิมพ์เอกรการพิมพ์ 2505.

----- (รวบรวม) ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 2394 - 2411 2 เล่ม พิมพ์ถวาย
ในงานพระราชทานเพลิงศพพระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชตเถระ 2511

ศิลปากร, กรม (รวบรวม) เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลง
ราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงแดงพระบรมราชโองบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน โรงพิมพ์กรม
สรรพสามิต 2511.

————— จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี และพระราชวิจาณ์
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระเจ้านวมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี โรงพิมพ์พระจันทร์ 2500.

————— (รวบรวม) พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 ถึง พ.ศ. 2453) โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิงปากเกร็ด
2510.

————— (รวบรวม) จดหมายเหตุเสด็จประพาสต่างประเทศในรัชกาลที่ 5 เสด็จ
เมืองสิงคโปร์และเมืองเบตาเวียครั้งแรกและเสด็จประพาสอินเดีย โรงพิมพ์พระจันทร์
2509.

3. หนังสือพิมพ์

หนังสือพิมพ์ไทย เล่ม 2 ร.ศ. 128 (พ.ศ. 2452).

หนังสือพิมพ์ไทย เล่ม 3 ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2453).

ข. หลักฐานชั้นสอง (Secondary Source)

กมล จันทรลว (แปลและเรียบเรียง) อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเล โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์
2506.

กริสโวจด์, อเล็กซานเดอร์ บี. พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม พิมพ์เป็นที่ระลึก
รอบ 100 ปี แห่งวันสวรรคต รัชกาลที่ 4 โรงพิมพ์พระจันทร์ 2511.

การปรับปรุงตัวเขาสุโขทัยของสยามและมา หนังสือทางพระราชไมตรี ทางหุ้นส่วนจำกัด
กวีพรการพิมพ์ 2512.

การเศรษฐกิจ, กอง สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ รายงานการศึกษาเรื่อง
บทบาททางเศรษฐกิจของคนจีนในประเทศไทยและอิทธิพลของคนจีนในส่วนภูมิภาค
(ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์) 2510.

เกรียง เอี่ยมสกุด ลูกจีนในประเทศไทย วิทยานิพนธ์วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร 2509.

เกษม กิริวัฒน์พันธ์ และ นีออน สนิทวงศ์ " แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว " สังคมศาสตร์ปริทัศน์, 5(3) : 25 - 46
ธันวาคม 2510 - กุมภาพันธ์ 2511.

โกษากรวิจารณ์, พระยา อนุสรณ์พระยาโกษากรวิจารณ์ (บุญศรี ประภาศิริ) เจริญลี
การพิมพ์ 2509.

ขจร สุขพานิช เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงพิมพ์มหานงกุฎา 2497.

ขจร สุขพานิช ก้าวแรกของหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย โรงพิมพ์ไทยพาณิชย์การ 2508.

ขจร สุขพานิช " การต่างประเทศในแผ่นดินพระเอกาทศรถ " ศิลปากร 5(4) : 31 - 36
พ.ศ. 2504.

จักรกฤษณ์ นรวิฑิตตุงการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวง
มหาดไทย วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2506.

จักรปราณีศรีวิสุทธิ, หลวง เรื่องของเจ้าพระยามหิธร ฉบับพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) โรงพิมพ์ศิรินสาร 2499.

เวนจีนอักษร, พระ (สุกิจ ทัณฑภาค) เรื่องพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุงจีน
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2472.

เฉลิม ยงบุญเกิด กระบวนไต่ไทย ฉบับพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกบริบูรณ์
จูละวาริตต์ โรงพิมพ์สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย 2507.

แขน มีจุสานนท์, พลเรือตรี และ สวัสดิ์ จันทน์, นาวาเอก กรณีพิพาทระหว่างไทยกับ
ฝรั่งเศสและการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยาสมัย ร.ศ. 112 โรงพิมพ์คุรุสภา 2510.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช แผนพัฒนาการเมืองฉบับแรกของไทย คำกรานบังคับกฎหมายเห็นจัดการ
เปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. 103 โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ 2513.

ณัฏฐิติ สุทธิสงคราม สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์มหาบุรุษ 2 เล่ม โรงพิมพ์
เทพไศลาการพิมพ์ 2504 - 2505.

คำทรงราชานุญาต, สมเด็จพระบรมราชา พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5 องค์การคำคุณุฎษา 2504.

----- นิทานโบราณคดี สำนักพิมพ์ศิลปกรรมภาคร 2511.

----- มุมมองพระนิพนธ์ (บางเรื่อง) สำนักพิมพ์กรมการ 2509.

----- มุมมองพระนิพนธ์ (บางเรื่อง) โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ 2509.

----- ความทรงจำ โรงพิมพ์สังคมกาศทรงแห่งประเทศไทย 2505.

----- ประวัติบุคคลสำคัญฉบับสมบูรณ์ สำนักพิมพ์คลังวิทยา 2505.

----- (รวบรวม) จดหมายเหตุประกอบเรื่องไกลบ้าน พิมพ์ในงานพระราชทาน

เพลิงศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณสมเด็จพระสังฆราช โรงพิมพ์พระจันทร์ 2505.

----- และ พระยาราชเสนา (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เทวภิบาล

โรงพิมพ์สวนทองถิ่น 2509.

----- และ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัติวงศ์ สานัสนสมเด็จพระจุล

สำนักพิมพ์คลังวิทยา 2497.

ทองแท่ง รจนาสันต์ และ อุกม ประมวลวิทย์ ประวัติการต่อสู้ของบรรพบุรุษไทย สำนักพิมพ์
คลังวิทยา 2506.

ทรงศรี อาจอรุณ การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจ
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต
สำนักพิมพ์สยามสังคมกาศทรงแห่งประเทศไทย 2506.

ทองพูน สุทธิหลวง เกียรติคุณระปิยมหาราช สำนักพิมพ์คลังวิทยา 2501.

ทิพย์โกษา, พระยา "ตำนานกระทรวงการต่างประเทศ" สุราษฎร์ 1(15) : 21 - 56

พ.ศ. 2504.

ทิพยากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 องค์การคำคุณุฎษา
2503.

----- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 องค์การคำคุณุฎษา 2504.

----- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 องค์การคำคุณุฎษา 2504.

พิพากษาร่างศัพท์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 2 เล่ม
องค์การคากูรูกา 2504.

นราธิปพงศ์ประพันธ์, พลตรี, กรมหมื่น ประวัติการทูตของไทย พิมพ์ในงานพระราชทาน
เพลิงศพ นายยวต สุลีลาช (ไม่ปรากฏที่พิมพ์) 2507.

นายอินเกรา (นามแฝง) เมืองไทยในอดีต สำนักพิมพ์ก้าวหน้า 2506.

บ็อก, คาร์ล สมัยพระปิยมหาราช แปลโดย เสรีียร พันธรังษี และ อัมพร จุลาพันธ์
โรงพิมพ์เฟื่องนคร 2505.

ประกอบ โจ้ประการ วิวัฒนาการทางชนมประเพณีไทย สำนักพิมพ์โอเดียนส์โตร์ 2513.

ประชุมพงศาวดาร ภาค 7 (คำให้การของจีนก๊กเรื่องเมืองมาทลี) เล่ม 4 ในชุดของ
สำนักพิมพ์ก้าวหน้า 2507.

ประชุมพงศาวดาร ภาค 12 (จดหมายเหตุของหมอบลัดเด) เล่ม 7 ในชุดของสำนักพิมพ์
ก้าวหน้า 2507.

ประชุมพงศาวดาร ภาค 31 (จดหมายเหตุบริตันนารีอเมริกัน) เล่ม 7 ในชุดของสำนักพิมพ์
ก้าวหน้า 2507.

ประชุมพงศาวดาร ภาค 17 (ตำนานการเล็กลมบนเบี้ยและเล็กหอย) พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ
นายพยุ่ง โสถกิตต์ โรงพิมพ์ธนาคารออมสิน 2504.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 65 พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)
พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงสฤษฏีสราภักดิ์ (เปรม ลางกุลเสน)
กองการพิมพ์สลาภกีนแบ่งรัฐบาล 2506.

ประยูพร สัทสินธุ์ แผนกพระพุทธรเจ้าหลวง สำนักพิมพ์ธรรมเสวี 2510.

ประยูพร สัทสินธุ์ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สำนักพิมพ์ จ.วิทยา 2503.

พิชัย รัตนแพด วิวัฒนาการควบคุมโรงเรียนวัน วิทยานิพนธ์ รัฐประศาสนศาสตร์มหาวิทยาลัย
สถาปัตยกรรมศาสตร์ พ.ศ. 2512.

ภานุพันธุ์วงศ์วรเดช, สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยา ชีววิวัฒน์ ภาคที่ 7 พิมพ์พระราชทานในงาน
ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลปัญญาสมวาร พระศพสมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2511.

บุพเรศศ มีดคีแกน บทบาทของชาวจีนในประเทศไทย วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2510.

วิกรมณตรี, คณะ วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 1 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลตรีหลวง
วิจิตรวาทการ โรงพิมพ์รัชการมภการพิมพ์ 2505.

ลาดูแบร์, เคอ จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ สันต์ ท. โกมลบุตร แปล สำนักพิมพ์
ก้าวหน้า 2510.

เลียง เสด็จยศ ประวัติวัฒนธรรมจีน บริษัทนานมี (จัดพิมพ์) 2510.

ศึกษาธิการ, กระทรวง, กรมวิสามัญศึกษา " โรงเรียนราษฎร์เพื่อสอนภาษาจีน " เอกสาร
การศึกษากรมวิสามัญศึกษา ฉบับที่ 7 โรงพิมพ์ช่างพิมพ์เพชรรัตน์ 2500.

สงวน เล็กสกุล งานปฏิรูปในรัชกาลที่ 5 วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ 2494 แสงทองการพิมพ์ 2506.

สมจัย อนุমানราชชน การทูตของไทยสมัยอยุธยา พิมพ์ครั้งที่ 2 โรงพิมพ์พระจันทร์ 2509.

สมพงษ์ เกரியงไกรเพชร ขุนนุมนเรื่องนารู โรงพิมพ์เฟื่องอักษร 2508.

สาครคมเชกต์, หลวง จดหมายเหตุกสมย์ฝรั่งเสสปกครองจังหวัดตราด (ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์)
2481.

สุกิจ นิมมานเหมินทร์ " เมื่อน้ำมาปลากินมด ครั้นน้ำลดมดกินปลา " พุทธะโกษ 4(77) :
19 - 40 2512.

เสนาณรงค์ภักดิ์, จุฬ (พิทักษ์ ๗ บุคร) (เรียบเรียง) ประวัติและงานของพระยารัษฎานุ
ประดิษฐ์ ไทยวัฒนาพานิช 2513.

แสวง รัตน์มงคลมาศ การบริหารงานของสภาคมนจีน วิทยานิพนธ์ รัฐประศาสนศาสตร์
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2509.

หนังสือที่ระลึกถึงรอบ 100 ปี แห่งวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และวัน
เลวร้ายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โรงพิมพ์พระจันทร์ 2511.

อนุบานราชชน, พระยา จิวิทธชาวไทยสมัยก่อน เสฐียรโกเศศ นามแฝง ราชบัณฑิตสถานพิมพ์
2510.

พื้นความหลัง 2 เล่ม สำนักพิมพ์กัมมิตสยาม 2510 - 2511.

- Bowring, Sir John The Kingdom and People of Siam Volume one,
Oxford University Press, London, 1969.
- Coughlin, Richard J., Double Identity : The Chinese in Modern
Thailand Hong-Kong University Press, Hong-Kong, 1960.
- Fairbank, John K., Reischauer, E.O., and Craig, A.M., East Asia the
Modern Transformation Charles E. Tutel co., Tokyo, 1968.
- Hall, D.G.E., A History of South East Asia Third Edition, Macmillan,
London, 1968.
- London, Kenneth P., The Chinese in Thailand Oxford University Press,
1946.
- Mitchison, Louis, The Overseas Chinese The Badly Head Ltd., London,
1961.
- Purcell Victor, The Chinese in Southeast Asia Second Edition,
London, Oxford University Press, 1965.
- Skinner, William George, Chinese Society in Thailand : An Analytical
History Cornell University Press, New York, 1957.
- Skinner, William George, Leadership and Power in the Chinese
Community of Thailand Cornell University Press, New York, 1958.
- Vella, Walter F., Siam Under Rama 3 (1824 - 1851) J.J. Augustin
Incorporated Publisher, New York, 1957.

ภาคผนวก ก.

ร่างพระราชบัญญัติตั้งยี่สิบคนโกสินทรกถ 116¹

มีพระบรมราชโองการมานพระบัณฑูรสุรสิงหนาท ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหา
จุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า
ทุกวันนี้มีคนชักชวนกันตั้งสองแปดพวกเป็นเหล่าเรียกว่า อั้งยี่ข้าง แลเรียกชื่ออย่างอื่น ๆ
บ้าง แลเกิดวิวาทยกพวกเข้าทุบตีฟันแทงยิงรังแกกันและกันบาดเจ็บเป็นอันตรายแก่ร่างกายแลชีวิต
เนื่อง ๆ มา เป็นที่หวาดหวั่นแก่อาณาประชาราษฎรทั้งหลายทั่วไปไซ้แต่เท่านั้น ครั้นมีผู้ฟ้องร้อง
ว่ากล่าวจะเอาโทษพวกนี้ตามกฎหมายบ้านเมือง ภาวหัวหนาก็เข้าช่วยป้องกันชักชวนมิให้จับกุม
พวกเหล่านี้มาชำระคดีสินลงโทษตามกฎหมายบ้านเมืองได้โดยสะดวก เหตุฉนี้จึงทรงพระราชดำริห์
เห็นสมควรที่จะป้องกันมิให้มีจารุทุจริต เช่นกล่าวมานี้เกิดขึ้นอีกต่อไป

จึงมีพระบรมราชโองการคำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติไว้ต่อไปดังนี้

มาตรา 1 ตั้งแต่วันออกประกาศใพระราชบัญญัตินี้เป็นต้นไป บรรดากฎหมาย
บัญญัติประกาศ กฎเสนาบดี แลข้อบังคับทั้งปวงที่ว่าด้วยเรื่องพวกเป็นหมู่เป็นเหล่านั้นให้ยกเลิกเสีย

มาตรา 2 ในพระราชบัญญัตินี้ คำว่าพวกเป็นหมู่เป็นเหล่านั้นไม่ไ้รวมบริษัทต่าง ๆ
ดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ

ข้อ 1 บริษัทใดๆ ซึ่งได้จดทะเบียนไว้ตามกฎหมายจึงคงใ้ชื่อไว้ ตั้งขึ้น
เพื่อประโยชน์แห่งการค้าขาย

ข้อ 2 บริษัทใด ๆ ภาที่ชุมนุมใด ๆ ตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ในการศาสนา
หรือการสมาคมซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ตั้งอยู่โดยชอบ
ด้วยพระราชกำหนดกฎหมาย

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 น. 10 ข แฟ้ม 4 พระราชบัญญัติ
อั้งยี่ 4 มกราคม ร.ศ.114 - 4 มีนาคม ร.ศ.116

ข้อ 3 บริษัทที่ชุมนุม ฤๅคนผู้เข้าหุ้นส่วนกัน มีคนเข้ากันไม่เกินกว่า 10 คน เพื่อจะทำกร่าง ๆ ที่ชอบด้วยกฎหมาย แลคนผู้เข้าบริษัท ฤๅที่ชุมนุมฤๅหุ้นส่วนนั้น ไม่ตองศาลาตัวเพื่อจะปิดบังความลับของบริษัทที่ชุมนุม ฤๅการเข้าหุ้นส่วน แลในที่สุดบริษัท ฤๅที่ชุมนุม ฤๅการเข้าหุ้นส่วนนั้น มิได้ทำการลับอันมิชอบอย่างหนึ่งอย่างใด

มาตรา 3 บรรดาพวกที่ตั้งขึ้นเป็นหมู่เป็นเหล่า ซึ่งตั้งอยู่ในเวลาออกประกาศ ใ้พระราชบัญญัตินี้ ฤๅจะตั้งขึ้นภายหลังวันใ้พระราชบัญญัตินี้ ตองมาขอจดทะเบียนต่อเจ้าพนักงาน ซึ่งจะไ้รับตำแหน่งแลจะลงพิมพ์ประกาศในหนังสือราชการจานเบกษาตามครั้งตาม กราว แลเมื่อจะขอจดทะเบียนนั้นตองทำเรื่องราวมายื่น แลให้มีสำเนาขอบังคับสำหรับพวกที่ ตั้งเป็นหมู่เป็นเหล่านั้น กับบาณรายชื่อสมาชิกผู้เข้าเป็นพวกเป็นหมู่เป็นเหล่า กับรายชื่อแล คำบลที่อยู่ของผู้เป็นหัวหน้านายใหญ่ นายรอง กับคำบลที่ตั้งโรงประชุมใหญ่ นอยสำหรับประชุมกัน นั้นคิดทายเรื่องราวมาควย

มาตรา 4 เจ้าพนักงานผู้จดทะเบียนมีอำนาจที่จะเรียกดุเป็นหัวหน้านายใหญ่ นาย รอง แลเจ้าพนักงานแลสมาชิกของพวกเป็นหมู่เป็นเหล่าใด ๆ ที่ไ้ลงจดทะเบียนแล้ว ฤๅที่บังคับ ใ้หญิงทะเบียนตามมาตรา 3 ของพระราชบัญญัตินี้ โดยหมายเรียกไ้ตลอดเวลา แลไ้ถามทุก ๆ คน ที่ตองเรียกมานั้นให้แจ้งโดยเลื่อยตในกิจธุระของพวกที่เป็นหมู่เป็นเหล่านั้น ๆ บรรดาผู้เป็น หัวหน้านายใหญ่ นายรอง แลสมาชิกที่ตองเรียกนั้นจำเป็นตองมา แลแจ้งความโดย เลื่อยต ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนข้อบังคับนี้ พิจารณาเป็นสัจไ้ไ้ปรับเงินไม่เกินกว่า 500 บาท ฤๅจำคุก มีกำหนดไม่เกินกว่าหนึ่งปี ฤๅทั้งจำคุกแลปรับเป็นพิไนยควบทั้งสองสถาน

มาตรา 5 เจ้าพนักงานผู้จดทะเบียนมีอำนาจไ้เห็นสมควรที่จะเรียกดุหนึ่งผู้ใดซึ่ง ไ้จดทะเบียนในทะเบียน ฤๅที่ขอจดทะเบียนในทะเบียนเป็นหัวหน้านายใหญ่ นายรอง ฤๅพนักงานในพวก เป็นหมู่เป็นเหล่าที่ไ้จดทะเบียนไ้ก็ไ้ฤๅจะจกก็ไ้ ให้เรียกประกันสองคนคิดเป็นเงินให้เป็นที่พอใจ ของเจ้าพนักงานผู้จดทะเบียนว่าจะไม่ทำผิดขอพระราชบัญญัตินี้ไ้

มาตรา 6 ถาพวกเป็นหมู่เป็นเหล่าใด ๆ มิได้ประพฤติการตามหน้าที่อันสมควรแก่ พวกนั้นก็ไ้ ตาตั้งพวกขึ้น ตาตั้งเป็นพวกอยู่เพื่อจะกระทำกร่างที่ไม่ชอบด้วยพระราชกำหนดกฎ - หมายก็ไ้ เจ้าพนักงานจะไม่ให้จดทะเบียน ถาตาใดจดทะเบียนแล้วก็จะถอนเสียมิให้มื่ออยู่ใน ทะเบียนต่อไปไ้

มาตรา 7 พวกใด ๆ ที่มีใจจดจะเขียนก็ดี ถ้าใจจดจะเขียนไว้แล้วภายหลัง
ทองตอนเสียจากจะเขียนก็ดี พวกนั้น ๆ จะนับว่าเป็นพวกซึ่งตั้งอยู่โดยผิดด้วยกฎหมาย

มาตรา 8 คนทั้งหลายยกกันขึ้นเป็นหมู่เป็นพวกตั้งแต่ 5 คน มากกว่า 5 คน
ขึ้นไป ต้องถือว่าเป็นการประมุขกันที่ผิดต่อกฎหมาย ในเวลาที่มีเหตุการณ์ดังกล่าวต่อไปนี้ คือ

- (ก) เมื่อกันเหล่านั้นเป็นคนพวกเป็นหมู่เป็นเหล่าที่ตั้งขึ้นโดยผิดต่อกฎหมาย
- (ข) เมื่อความมุ่งหมายของคนผู้เข้าเป็นหมู่เป็นเหล่าชุมนุมกันนั้น 3 ประ-

การนี้ คือ.-

- (1) เพื่อจะชักชวนจลาจลก่อการทั้งปวงที่ชวราจการฎาเจ้าพนักงาน
กระทำตามกฎหมาย
- (2) เพื่อจะกระทำการทุจริตต่าง ๆ ให้เป็นที่เดือดร้อนแก่อาณาประชาราษฎร
ทั้งหลาย ฎาจะกระทำการอื่น ๆ ึ่งเป็นข้อเลมิดมีโทษหลวงตามกฎหมาย
- (3) เพื่อจะใช้อำนาจกดขี่ด้วยกำลัง ฎาเพื่อจะแสดงอำนาจกดขี่ด้วย
กำลังให้คนอื่นกลัวเกรง แล้วหมิ่นให้คนอื่น ๆ ทำการสิ่งใด ซึ่งกฎหมายมิได้บังคับให้ทำ ฎา
ข่มขืนคนอื่น ๆ มิให้ทำการสิ่งใดซึ่งกฎหมายมิได้บังคับให้ทำ

มาตรา 9 ถ้าพบชงฎาเครื่องหมายอื่น ๆ ฎาสรรพนังสื่อต่าง ๆ ของพวกเป็นหมู่
เป็นเหล่าใด ๆ อยู่กับคนใดก็จะต้องถือว่าคนผู้นั้นเป็นพวกนั้น ๆ กว่าคนผู้นั้นจะพิสูจน์ตัวด้วยพยาน
ให้เห็นจริงว่าตนมิใช่พวกนั้น

มาตรา 10 ห้ามมิให้พวกเป็นหมู่เป็นเหล่าที่ใดจดจะเขียนไว้ตามขอพระราช -
บัญญัตินี้มีการประชุม เว้นแต่หัวหน้าพวกเป็นหมู่เป็นเหล่าใดแจ้งเหตุให้เจ้าพนักงานผู้จดจะเขียน
ทราบก่อน อย่างน้อย 24 ชั่วโมง ในใบแจ้งความนั้นต้องบอกเวลาและวันประชุม และจะ
ประชุมที่ตำบลใด ประชุมด้วยเหตุอันใด ฎาจะทำการสิ่งใดในที่ประชุมนั้น ๆ เจ้าพนักงาน
ผู้จดจะเขียน ฎาเจ้าพนักงานพลกระเวรคนหนึ่งคนใดที่ได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ผู้จดจะเขียน
มีอำนาจที่จะเข้าไปในที่ประชุมนั้นโดยสะดวก ถ้าการประชุมนั้นได้อยู่ในบ้านโรงฎาที่ใด ซึ่งเป็น
ที่ของคนในบังคับกงสุลต่างประเทศอยู่ เจ้าพนักงานฝ่ายสยามจะไ้ไปพร้อมกับผู้รับอำนาจของ
กงสุลที่เจ้าของบ้านโรงนั้นอยู่ในบังคับ

การประชุมทุกรายซึ่งได้ประชุมติดต่อกันมาตามนี้ถือว่าเป็นการผิดต่อกฎหมายและถ้าผู้ใดขัดขวางการห้ามปราม เจ้าพนักงานที่ได้รับอนุญาตไม่ให้เข้าไปในที่ประชุมใดพิจารณาปรับเงินไม่เกินกว่า 500 บาท ถ้าจำคุกมีกำหนดไม่เกินกว่าหนึ่งปี ถ้าทั้งปรับและจำคุกทั้งสองสถาน

มาตรา 11 ถ้าคนใดคนหนึ่งเป็นผู้จัดการ ถ้าช่วยในการของพวกเป็นหมู่เป็นเหล่า ซึ่งมีโทษตั้งขึ้นตามกฎหมายนั้น พิจารณาเป็นสัจให้จำคุกไม่เกินกว่า 5 ปี ถ้าให้ปรับเป็นพินัยไม่เกินกว่า 1,000 บาท ถ้าทั้งจำคุกและปรับเป็นพินัยด้วยทั้งสองสถาน

มาตรา 12 คนใดคนหนึ่งสมาชิกก็ ถ้าทำการเหมือนเป็นกนอยู่ในพวกเป็นหมู่เป็นเหล่า ซึ่งมีโทษตั้งขึ้นตามกฎหมาย ถ้าไปประชุมด้วยเหล่าที่เขาชุมนุมกันอันผิดต่อกฎหมาย ถ้าเกี่ยวข้องกับพวกแลเหล่าที่เขาชุมนุมกันตั้งว่ามานี้ ถ้าออกเงินเขาเรียกรายให้พวกเหล่าที่เขาชุมนุมกันตั้งว่ามานี้ ถ้าช่วยอุดหนุนอย่างอื่น ถ้าชักชวนโดยความซุ้เชิญให้คนใดคนหนึ่งมาเข้าพวกแลเหล่าที่เขาชุมนุมกันซึ่งมีโทษตั้งขึ้นตามกฎหมาย พิจารณาเป็นสัจให้จำคุกไว้ไม่เกินกว่า 3 ปี ถ้าปรับเป็นพินัยไม่เกินกว่า 500 บาท ถ้าทั้งจำคุกและปรับเป็นพินัยด้วยทั้งสองสถาน

มาตรา 13 ถ้าคนใดคนหนึ่งไปประชุมในเหล่าที่เขาชุมนุมกันอันมีโทษตั้งขึ้นตามกฎหมายนั้น มีอาวุธสิ่งอื่นที่ใช่ว่าอาวุธอันเป็นเครื่องที่จะทำอันตรายแก่ชีวิตได้แล้วให้ลงโทษจำคุกผู้นั้นให้มากขึ้นถึง 4 ปีได้ ถ้าให้ปรับผู้นั้นเป็นพินัยถึง 1,000 บาทได้

มาตรา 14 ถ้าพวกที่เขาชุมนุมอันผิดต่อกฎหมายถ้าคนใดคนหนึ่ง ในพวกที่เขาชุมนุมกันตั้งว่ามานี้ กระทำการสิ่งใดที่ผิดล่วงละเมิดพระราชกำหนดกฎหมายสำหรับแผ่นดินเพื่อให้สำเร็จประโยชน์ของพวกที่เขาชุมนุมกันตั้งว่ามานี้ ถ้าคนใดคนหนึ่งในพวกที่เขาชุมนุมตั้งว่ามานี้รู้ว่าการที่กระทำลงนั้นเพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่พวกมาแลนั้น ก็ต้องถือว่าบัดนี้คนในพวกที่เขาชุมนุมกันอันผิดต่อกฎหมายนั้นทุกคน เป็นผู้กระทำการผิดล่วงละเมิดต่อพระราชกำหนดกฎหมายสำหรับแผ่นดินนั้น

มาตรา 15 บันดาสมัค กระดาษ ฉาสรรพหนังสือต่าง ๆ ของเขาเครื่องหมายอย่างอื่น แลทรัพย์สินของทั้งปวงซึ่งเคลื่อนที่ได้ ถ้าซึ่งเคลื่อนที่ไม่ได้ ซึ่งมีเหตุสมควรจะเชื่อว่าเป็นของพวกแลเหล่าที่เขาชุมนุมกันอันผิดต่อกฎหมาย ถ้าซึ่งเกี่ยวข้องในทางใดทางหนึ่งกับพวกแลเหล่า

ที่เข้าชุมนุมกันอันผิดคอกกฎหมายนั้น เมื่อจับกุมคนใดคนที่ใด ๆ ก็ให้ริบเป็นของแผ่นดินได้ทั้งสิ้น

มาตรา 16 ถ้าเมื่อใดข้าราชการเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย มีคำสั่งให้ถอนพวกแลเหล่าที่เข้าชุมนุมกันนั้นออกเสียจากทะเบียนแล้ว พวกแลเหล่าที่เข้าชุมนุมกันนั้นต้องเลิกไม่เป็นพวกเป็นเหล่าที่เข้าชุมนุมกันต่อไป โดยเหตุที่เอาชื่อออกจากทะเบียนแลมันคาทรัพย์สินสมบัติของพวกแลเหล่าที่เข้าชุมนุมกันซึ่งต้องเลิกนั้น ให้ศาลพระราชอาญาตั้งเจ้าพนักงานรักษาไว้ ให้เจ้าพนักงานผู้ใดรับคำสั่งของอธิบดีผู้พิพากษาศาลพระราชอาญาไปเก็บแลยึดเอาทรัพย์สินสมบัติเหล่านั้นไว้ แล้วขายทอดตลาดเสีย แล้วให้เอาเงินนั้นใช้หนี้สินของพวกแลเหล่าที่เข้าชุมนุมกันซึ่งต้องเลิกเสียนั้นหมดแล้ว เหลือเงินมากน้อยเท่าใดให้แจกให้แก่คนทั้งหลายผู้ใดเขาอยู่ในพวกแลเหล่าที่เข้าชุมนุมซึ่งต้องเลิกนั้นจงเท่ากันทุกคน

มาตรา 17 ถ้าพวกแลเหล่าใด ๆ มิได้มาขอจดทะเบียนเสียภายในกำหนดเดือนหนึ่ง นับแต่วันที่ได้ออกประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้เป็นต้นไป ก็ต้องถือว่าพวกแลเหล่านั้น ๆ มิได้ตั้งขึ้นตามกฎหมาย

มาตรา 18 กรมอัยการแลผู้ว่าราชการการเมืองมีอำนาจแลเป็นเจ้าหน้าที่จะฟ้องร้องว่ากล่าวผู้กระทำการผิดต่อพระราชบัญญัตินี้

พระราชบัญญัตินี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราไว้เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม ร.ศ. 116
ได้ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษา วันที่ 10 ตุลาคม ร.ศ. 116

ภาคผนวก ข.

บันทึกของเสนาบดีเกี่ยวกับเรื่องการทำสนธิสัญญาพันธไมตรีกับประเทศจีน

(ปีสุดท้ายในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453 ร.ศ. 129) ทางการไทยกำลังพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทยหลายประการ เช่นปัญหาในการพิจารณาเรื่องที่ถูกกลุ่มชาวจีนเรียกร้องที่จะขอจัดตั้งสโมสรการค้าอย่างเป็นทางการ ปัญหาเรื่องรัฐบาลจีนขอทำสนธิสัญญาเป็นพันธไมตรีกับทางการไทย และท้ายสุดปัญหาความไม่สงบภายในประเทศจากการก่อกวนก่อกบฏของชาวจีนในกรุงเทพฯ ปัญหาเรื่องจีนที่คุ่ประท้วงเข้ามาในขณะนั้น ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระปริวิตกถึงนัก ครั้นเมื่อหม่อมเจ้าบวรเดช เอกอัครราชทูตไทยที่เพิ่งไปรับตำแหน่ง ณ กรุงปารีส มีจดหมายกราบบังคมทูลขอรับพระราชทานพระบรมราโชบายในเรื่องการทำสนธิสัญญาพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศจีน พระองค์จึงทรงมีพระราชดำริให้บรรดาเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ เสนอแนวคิดเกี่ยวกับปัญหาเรื่องนี้ ซึ่งก็ปรากฏว่าได้มีการเสนอบันทึกเรื่องจีนที่น่าศึกษาพิจารณาดังต่อไปนี้)

บันทึกเรื่องจีน

ของพระยาวงศานุประพัทธ์ (ม.ร.ว. สหกัน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)¹

...เมื่อพิจารณาตามแผนที่ของทวีปเอเชียตามที่ประเทศสยามตั้งอยู่ แลตามที่มีจีนเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารท่ามาหากินอยู่เป็นอันมากดังในทุกวันนี้ เราควรจะคิดการภายในจะเกี่ยวกับจีนสืบไปนั้นไว้เสียให้ตลอดหรือไม่ ที่เราจะเลิกเสียไม่คบค้าเกี่ยวข้องกับจีนหรือที่จะคิดกันจับเสียไม่ให้เข้ามาในประเทศเราอย่างประเทศยุโรป, อเมริกา และเมื่อขึ้นของชาวยุโรปแลอเมริกา นั้นคงไม่ได้ เพราะความคึกสำหรับให้เปนผลแก่บ้านเมืองของเราแลของเขานั้นต่างกัน ด้วยจีนแลฝรั่งนั้นต่างชาติแลต่างศาสนากันแท้จะเข้ากันไม่ได้ก็ จีนที่เข้าไปอยู่ในยุโรปแลอเมริกานั้น เปนฝรั่งไปไม่ได้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.6 แฟ้ม 2 บันทึกเรื่องจีนที่พระยาวงศานุประพัทธ์ (ม.ร.ว. สหกัน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา) นำขึ้นกราบบังคมทูล วันที่ 9 กันยายน ร.ศ. 12

แม้แต่เงินที่เข้าไปอยู่ในเมืองขึ้นของชาวยุโรปแลอเมริกาในเอเชีย คือ อินเดีย, หมู่เกาะต่าง ๆ แลแหลมมลายู เป็นต้นนั้นก็เข้ากับจีนไม่ใกล้ชิดนัก จีนที่เข้าไปอยู่นั้นจะกลับเป็นชาวอินเดียนแลแขกมลายูก็เป็นไม่ไกลเหมือนกัน ส่วนข้อขัดขวางอันสำคัญของชาวอินเดียนั้นคือ การถือประเทศชาติตระกูลก็ยังใช้อยู่ตามเดิม (ถึงแม้ว่าจะเข้ากับจีน รัฐบาลก็คงจะไม่ยอมให้ไป) แต่เงินที่เขามาอยู่ในเมืองไทยนั้น เข้ากับกับไทยใกล้ชิด จีนบุตรแลเงินหลานที่เขามาอยู่แลเกิดในเมืองไทยนั้นจะกลับเป็นชาติไทยได้

การที่ประเทศเราควรรับกระเตรียมโดยทันทีนั้น เห็นว่าควรให้ข้าราชการชั้นสูงที่มีความสามารถในทางราชการต่างประเทศ ออกไปเป็นราชทูตประจำอยู่ ณ กรุงโตเกียว เพื่อศึกษาแลสืบสวนราชการบ้านเมืองแห่งประเทศฝ่ายตะวันออกอันเกี่ยวกับนานาประเทศอยู่ในเวลานี้แลต่อไปภายหน้า คุ้มราชทูตที่ประจำอยู่ในกรุงโตเกียวเวลานี้สามารถจะสืบสวนการโปลิติกอันคំเนินอยู่ในกรุงปักกิ่งนั้นได้ด้วย เพราะในเวลาที่ต้องนับว่ากรุงปักกิ่งแลกรุงโตเกียวเป็นสถานที่อันสำคัญของการโปลิติกในฝ่ายตะวันออกในปัจจุบันแลอนาคต เหตุฉะนั้น นานาประเทศจึงส่งผู้แทนรัฐบาลซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในการโปลิติกออกไปประจำอยู่โดยมาก เพื่อสืบสวนเหตุการณ์ต่าง ๆ แลรายงานให้รัฐบาลทราบทันท่วงที

นอกจากนี้รัฐบาลควรส่งไปเสวยออกไปเล่าเรียนในประเทศญี่ปุ่นแลประเทศจีนใหม่มากพอที่จะไปเป็นกำลังราชการต่อไปข้างหน้า เพราะชาวต่างประเทศที่เขามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารแลอยู่ในความปกครองเรานั้นมีจีนเปื้อนพื้น เมื่อเจ้านาที่ต่าง ๆ รัฐบาลนิยมจีนซึ่งอยู่ในความปกครองของเราดีแลการปกครองก็จะดำเนินไปโดยสะดวกตามความประสงค์ของรัฐบาล ถ้าเจ้านาที่ยังไม่รัฐบาลนิยมพอแล้ว ก็ยอมจะทำการพลาดพลังโดยความเข้าใจผิดต่าง ๆ นั้นได้ที่เราคบค้าสมาคมกับชาวยุโรปได้โดยเรียบร้อยจนชาวยุโรปบางประเทศยอมเข้ามาอยู่ในความปกครองของเราแล้วนั้น ก็เพราะเรารู้จักขนบธรรมเนียมของชาวยุโรปนั้นโดยตลอด แลกว่าที่จะรู้จักขนบธรรมเนียมของประเทศต่าง ๆ ไດ้นั้น ก็ยอมเอาไศรยสงคนออกไปเล่าเรียนศึกษาในประเทศนั้น ๆ เมื่อใดเรียนสำเร็จแล้วกลับเข้ามาแลเมื่อใดมีโอกาสเข้ารับราชการในหน้าที่ต่าง ๆ อย่างผู้ที่ได้เคยออกไปศึกษาเล่าเรียนวิชาในประเทศยุโรปอย่างที่เคยเป็นอยู่ในเวลานี้แล้ว การปกครองพวกจีนก็จะสะดวกแลเรียบร้อยยิ่งขึ้น เพราะฉนั้นการที่จะส่งนักเรียนออกไปเล่าเรียนในประเทศจีนแลญี่ปุ่นจึงเป็นการสำคัญมากอยู่ส่วนหนึ่ง

เมื่อประเทศเราบังคับว่าจ้างแรงงานไทรยจีนเป็นกำลังอยู่ครบใจแล้ว การที่จะป้องกันโดยตัดทางเสียไม่ให้จีนเข้ามาทำมาหากินในประเทศสยามนั้นคงยังเป็นไปได้ เพราะเหตุฉะนั้นเราควรจะคิดหาวิธีที่จะป้องกันแก้ไขไม่ให้จีนเป็นเสี้ยนหนามแลก่อเหตุอันตรายต่าง ๆ ต่อรัฐบาลจีนได้ วิธีที่จะแก้ไขได้นี้ก็มีอยู่แต่ให้จีนที่เข้ามาอยู่เมืองไทยนั้นเป็นไทยไป การที่จะให้จีนเป็นไทยนั้นต้องเอาไทรยในทางแต่งงานอย่างหนึ่ง ในทางศาสนาอย่างหนึ่ง แลในทางเล่าเรียนแลศึกษาอีกอย่างหนึ่ง

จีนที่เข้ามาตั้งทำมาหากินอยู่ในเมืองไทยนั้น ตามธรรมเนียมก็ยอมแต่งงานกับผู้หญิงไทยอยู่แล้ว แต่หญิงที่แต่งงานกับจีนยอมเป็นหญิงชั้นต่ำโดยมากปรากฏจากความเลวเรียนศึกษาจึงเป็นพื้นของความรักชาติบ้านเมือง แลความซื่อตรงจงรักภักดีต่อสิ่งแลผู้ที่มีคุณ แต่ถึงนั้นก็ศิกรรยาจีนโดยมากยอมมีอินพลูเอนชิวในสามีเป็นที่รักแลไว้วางใจในการงานต่าง ๆ ตามที่ได้สั่งเกตุมาเมื่อภรรยาเป็นไทยแท้ จีนผู้เป็นสามีนั้นก็ยิ่งเป็นไทยมากขึ้นแลบุตรนั้นก็เกือบเลยเป็นไทยทีเดียว

เมื่อภรรยายอมจะชักจูงจีนที่เป็นสามีให้ถือเพศไทยแลเป็นไทยไคตั้งนั้นแล้ว ก็ควรจะกำริห์การให้ครูผู้สอนชั้นต่ำแลชั้นกลางหยอมจะแต่งงานกับจีนนั้นให้ได้รับความเลวเรียนสั่งสอนตามสมควรในทางที่จะผูกพันชักจูงให้สามีแลบุตรนั้นเป็นไทยไปด้วย

ทางศาสนานั้นเมื่อฝ่ายภรรยาเป็นผู้ยินยอมถืออยู่แล้ว สามีแลบุตรนั้นก็ยอมจะนิยมตามก็เป็นทางที่จะชักจูงให้คนต่างชาติต่างภาษากันนั้นกลับสนิทชิดชมเป็นชาติเดียวกันไคด้วยอีกอย่างหนึ่ง เหมือนกัน

อนึ่งเมื่อการปกครองของเราเจริญขึ้นเท่าเทียมกับนานาประเทศไคแล้ว แลเมื่อผู้ที่เป็นชาติไทยนั้นไครับผลพิเศษแลความมรเียนเป็นนุกมากกว่าคนต่างประเทศแลแล้ว ก็ไม่น่าจะสงสัยเลยวาวรรกาชาวต่างประเทศอื่นเป็นชาติอาเซียจึงเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารนั้นคงจะแปลงชาติเป็นไทยอย่างชาติฝรั่งต่าง ๆ ที่เข้าไปตั้งภูมิลำเนาในอเมริกาไคแล้ว จะเป็นทางที่เหมาะสมกับสมัยกาลภายนาสืบไป

เมื่อจะมีปัญหาขึ้นว่า ถ้าเราสามารถจะจัดการให้เป็นไปได้ทุกอย่างตามที่กล่าวมาแล้วนี้ เมื่อจีนมีอำนาจขึ้นแล้วเราจะพ้นจากการเบียดเบียนของชาวจีนไคแล้วหรือ ชอนี้คงพ้นไค เพราะเมื่อจีนตั้งตัวเป็นประเทศที่เจริญขึ้นแล้ว ก็คงจะประพฤติแลถือธรรมเนียมอย่านานาประเทศในฝ่ายวันตก ซึ่งมีทั้งประเทศใหญ่่นอยเป็นอันมากก็ตั้งอยู่ในความอิศรภาพไคด้วยกันทุกประเทศ

แต่ประเทศเหล่านั้นต้องจัดการปกครองบ้านเมืองให้เท่าเทียมเสมอกัน ประเทศสยามเรานี้ก็เปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมมากอนประเทศจีน ถ้าจัดต่อไปดังที่รัฐบาลไคพยายามอยู่อย่างในทุกวันนี้แล้ว ก็คงจะเจริญไคกอนประเทศจีน เพราะเป็นประเทศที่เล็กกว่าจะจัดไคเร็วกว่าแลงายกว่า

การที่จีนเข้ามาทำมาหากินในเมืองไทยมากกว่าแต่ก่อนนั้น น่าจะทำให้เราวิตกว่าจีนจะเข้ามาแย่งการงานของไทยเสียหมด แต่ที่จริงจีนเข้ามาอยู่ในประเทศเรานั้นก็ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศเราเป็นอันมากเหมือนกัน เวลานั้นรัฐบาลจีนกำลังสร้างทางรถไฟในมณฑลต่าง ๆ ให้ติดต่อไปมาได้ถึงกันโดยสะดวก แลคิดจะอุกหนุนให้จีนเข้าไปตั้งทำมาหากินอยู่ในท้องที่ต่าง ๆ ซึ่งว่างเปล่าอยู่ นั้น เพื่อบำรุงบ้านเมืองให้เจริญขึ้น แลตามหน้าที่ไคลงไปในการก่อสร้างรถไฟ แลชิงให้ราษฎรจีนเข้าอยู่เสียให้เต็มทีกอน เพื่อป้องกันไม่ให้ชาวต่างประเทศเข้ามาตั้งอยู่ในที่ ๆ ว่างเปล่าอยู่ นั้นไค เพราะเหตุหลายประการที่กล่าวมาแล้วนั้น จำเป็นที่รัฐบาลจีนจะตองอุกหนุนให้จีนในมณฑลฝ่ายไคอันมีพลเมืองหนาแน่นมาก แลที่เคยเข้ามาทำมาหากินในประเทศเรานั้น เข้าไปอยู่ในท้องที่ต่าง ๆ ซึ่งยังว่างเปล่าอยู่ ถ้าการเป็นไปดังนี้แล้วนากลั้วว่าจีนจะพากันไปตั้งทำมาหากินในประเทศของตนเองมากกว่าที่จะขัดเซคะเนจรไปเที่ยวทำมาหากินในต่างประเทศอย่างแต่กอน เพราะคางความนิยมของจีนก็ไมชอบตั้งประเทศอันเป็นถิ่นที่ไคเกิดของตน

ที่ถิ่นนี้ยังว่างเปล่าอยู่ในประเทศจีนที่จะนำการเกาะปลูกพืชผลต่าง ๆ ไคนั้นคางคะเนกันว่าถาแบ่งแผนดินออกเป็นสามส่วน ยังคงเหลือที่ ๆ ยังว่างเปล่าอยู่ประมาณเกือบสองส่วน อนึ่งในประเทศจีนนั้นมีแรธาตุต่าง ๆ อุดมมาก เช่น ถานศิลาแลแร่เหล็กเป็นต้น ซึ่งจะตองบำรุงขึ้นไคโดยเร็ว ถาจีนจะบำรุงการเช่นนี้ขึ้นแล้วก็จะตองใช้แรงกาลีเป็นอันมาก แรงกาลีที่ประเทศต่าง ๆ ไคอาไคสรโยคโดยยากในเวลานี้ก็จะหายาก ประเทศเราซึ่งไคอาไคสรโยคแรงกาลีอยู่เป็นพื้นนั้น ก็ตองจะตองเฝ้าไว้สำหรับอารชางนำ ถาหากว่าจีนที่เคยใช้เป็นคนงานนั้น เขามานอยลง เราควรจะคิดอย่างไรต่อไป.

บันทึกเรื่องจีน

ของกรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ

(และอดีตเสนาบดีกระทรวงนครบาล)¹

เมืองเพชรบุรี

วันที่ 29 สิงหาคม ร.ศ. 129

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ

เรื่องที่บรรดาเสนาบดีกราบบังคมทูลพระกรุณาขอรับพระราชทานพระบรมราโชบายในเรื่องจีน
เมื่อจะมาพูดจาขอทำสัญญากับกรุงสยามนั้น

ข้าพระพุทธเจ้าได้รับพระราชทานตริตรวงนันทนาแล้ว ไม่คิดเห็นว่าทางใดจะดีเหมือน
กระแสน้ำพระบรมราโชบายที่ไต่โปรดเกล้าฯ ให้กำหนดไว้แต่เดิมว่าจีนที่เข้ามาอยู่ในกรุงสยามได้
รับความบำรุง และผลประโยชน์เสมอเหมือนคนไทย ไม่ไต่เป็นไปเหมือนคนต่างประเทศชาติ
อื่น ๆ การค้าขายในประเทศสยามกับจีน ก็เป็นไปด้วยความสะดวกเหมือนประเทศที่มีทางพระราช
ไมตรีกัน ยังมีใครมีข้อขัดข้องแลกล่าวปากอันใดในประเทศทั้งสองนี้ ฝ่ายสยามจึงยังไม่เห็นความ
จำเป็นที่ต้องมีหนังสือสัญญาตั้งผู้แทนรัฐบาลตามมาอยู่ประจำเมือง เพราะข้อความที่จะเกี่ยว คอย
ราชการ (ทางไปลิตก) ก็ยังมีใคร และทั้งการค้าขายก็ไม่ไต่มีเหตุอันเป็นการลำบากที่จะต้อง
แก้ไขนั้นด้วย หรือที่จีนอ้างว่าคิดจะขอทำสัญญา ก็เห็นว่ายังไม่ใช่เวลาที่สมควรกระทำกันใน
สมัยนี้ คิดด้วยเกล้าฯ ว่าถ้าวราษทูตมาพูดจาอีกก็คอยความให้ทราบโดยชัดตรงเช่นนี้ แลสิ่งเหตุ
ที่ไม่ควรแต่งทูตมาปรึกษาทำหนังสือสัญญากันก่อนวิธีที่ไต่ปรึกษาหาฤาขอความกันเงี้ยว ๆ ให้เห็น
ทางเค้าเงื่อนในประโยชน์ที่จะมีสัญญาต่อกันก่อนนั้น เช่นความคำรึห์ของกรมหลวงเทเวธวงษา ทูล
เกล้าฯ ว่าจะกระทำให้จีนสงบความพุดจ. ไปไต่อีก

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 6 แผ่น 2 บันทึกเรื่องจีนที่
กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ นำขึ้นกราบบังคมทูล วันที่ 29 สิงหาคม ร.ศ. 129

ในจำพวกข้าราชการจีนที่มีความจงรักภักดีศรัทธา ให้ช่วยกันคิดป้องกันจะได้ผลดีขึ้น เพราะสมาคมหรือสมาชิกนั้น ยังตองนับถือผู้มีบรรดาศักดิ์จีน ที่มีทรัพย์สิน นานห่างที่เป็นพ่อค้าหาอันได้ เกือบหนุนหนุนรอนกันอยู่ เมื่อผู้เกือบหนุนจะวากว่าอันใด ยอมจะตองนับถือแลปฏิบัติตาม ถ้าใดคิดจัดกับข้าราชการที่มีการค้าขาย เป็นทางใหญ่แต่ทั้งพ่อค้าใหญ่ทั้งหลายให้ช่วยกันจัดการ ในสมาคมให้เป็นสมาคมค้าขายแทนแล้ว ขอความอันเป็นทางราชการที่จะติดเนื่องกับเมืองหลวง จีนก็จะห่างกันไป เหตุที่จีนจะกวนขอทำสัญญา ก็คงเข้าไป ข้าราชการผู้ชื่อกษัตริย์เจ้าคิดควยเกล้าฯ ดังนี้.

ควรมิควรสุกแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ข้าพระพุทธเจ้า นเรศวรวิสุทธิ ขอเกษะ

บันทึกเรื่องจีน

ของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย¹

เรื่องที่รัฐบาลจีนจะคิดอ่านทำหนังสือสัญญาแลตั้งทูตในเมืองไทยนั้น เห็นควยเกล้าฯ ว่า ขอสำคัญอยู่ที่อำนาจของรัฐบาลจีน คือ ถ้ารัฐบาลจีนมีอำนาจที่จะบังคับเราได้ควยกำลังหรือควยอุบายอย่างหนึ่งอย่างใด คงจะบังคับให้เราทำสัญญายอมให้ตั้งทูต ไม่ว่าในเวลาไหนหรือต่อไปในวันนา แลความคิดอันนี้ น่าจะมีอยู่ในรัฐบาล แตนานมาจนตราขายเทาทุกวันนี้

เมื่อพิจารณาควา ในเวลานี้รัฐบาลจีนจะมีอำนาจอย่างใดบาง ที่จะบังคับให้เราทำสัญญายอมให้เขาตั้งทูต เห็นควยเกล้าฯ ว่า อำนาจในส่วนกำลัง ในเวลานี้จีนยังสาจะนวนวนววยอยู่ในการบ้านเมืองของตัวเองไม่เป็นปรกติ จะมาทำแกเมืองไทยควยกำลัง จีนยังไม่มีกำลังพอที่จะทำได้ประการหนึ่ง แลกาจะทำเมืองไทยควยกำลัง ยังตองเกี่ยวไปถึงฝรั่งควยประการหนึ่ง ความ 2 ข้อนี้ เห็นเป็นเครื่องขัดขวางไม่ให้จีนทำแกเมืองไทยได้ควยกำลังอยู่

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.6 แพ่ม 2 บันทึกเรื่องจีนของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ (ยศในขณะนั้น) นำขึ้นกราบบังคมทูล วันที่ 6 กันยายน ร.ศ.129

อีกหลายปี ถ้าไม่ใช้กำลัง ทางอุปายที่รัฐบาลจีนอาจจะทำคือเห็นมีอยู่ 2 อย่าง อาไศรยเหตุ ที่มีจีนอยู่ในเมืองไทยหลายแสน รัฐบาลจีนอาจจะเดินอุปายยุจีนในเมืองไทยให้กระทางกระเคือง ตออำนาจบ้านเมือง แลพากันร้องขอความปกครองของรัฐบาลจีน เขามาอุดหนุน อย่างพวกอังกฤษ ที่เข้าไปอยู่ในเมืองตราดสวาลโคเคยท่า แลอย่างจีนพวกยุ่งใหญ่คงงานซึ่งถูกเนรเทศออกไป ไคลงพิมพ์รองอยู่ที่เมืองจีนในเร็ว ๆ นี้ วิธีทางอุปายอย่างนี้ รัฐบาลอันจะต้องคิดตั้งคนรวบรวม จีนในเมืองไทยทั้งหมดหรือโดยมากให้เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันเสียก่อน วิธีนี้เป็นวิธีที่รัฐบาลจีนได้ ทำอยู่แล้วไม่ใช่แต่ในเมืองไทย ได้ปรากฏว่ารัฐบาลจีนได้คิดอุดหนุนให้จีนที่อยู่คาบเมืองต่างประเทศ คือ สิงคโปร์ ปินัง เมืองมลายา อังกฤษ เป็นต้น ไคตั้งกันเป็นหมู่เหล่าเรียกว่า "สโมสร การค้าขาย" รัฐบาลจีนให้ตราตั้งแลให้สโมสรเหล่านั้นรับธุระของกนไปมาค้าขายกับเมืองจีน แลให้มีอำนาจพูดจาตลอดขึ้นไปได้ถึงกระทรวงเกษตรในกรุงปักกิ่ง รัฐบาลจีนอุดหนุนพวกสโมสร เหล่านี้ให้ตั้งเป็นท่านองเอเยนตักจุงจีนที่อยู่ต่างประเทศให้มีความนิยมนับถือชื่อสัตยต่อรัฐบาลจีน แลเป็นกำลังของรัฐบาลจีนอยู่ในเมืองนั้น ๆ อุปายอันนี้เท่าที่รู้จนบัดนี้ยังไม่มีผลไคตั้งประสงคของ รัฐบาลจีน เพราะสโมสรอย่างนี้เป็นที่รังเกียจของรัฐบาลผู้ปกครองประเทศนั้น จีนที่อยู่ไปต่าง ประเทศโดยมากไม่เข้าสโมสร คงเขาแต่พวกที่เป็นชาวเมืองจีนหรือหมายประโยชน์จากเมืองจีน แต่ก็ไม่ทั่วไป สโมสรที่ไคตั้งขึ้นแล้ว การที่ไคเนาแลกำไรไปคกอยู่แก่ผู้ที่เป็นหัวหน้าสโมสรผู้ที่เป็น สมาชิกไคประโยชน์ไม่คุ้มเงินที่เขาเรียรายอยู่เดบอ ทราบว่าสโมสรจีนในสเตรดเสตเติลเมนต์ เพียงพอยู่ไม่นานเท่าไคก็เซงไป สโมสรเซงหวยที่จีนไคสยเกียะขอตั้งขึ้นในกรุงเทพฯ ก็คงเป็ย สโมสรอย่างนั้น แต่เมื่อคิไคกรครวญดูความประสงคของพวกที่คิดตั้งสโมสรนี้ ที่จะคิคหาดีจาก เมืองจีนเห็นจะไม่เท่าคิคหาประโยชน์ในเมืองไทย คือ จะเอาอำนาจที่เป็นใหญ่ในสโมสรขึ้นมา เอาเปรียบรัฐบาลไทยในการหาทรัพย์สิน หรือมีฉนั้นถ้าสโมสรมีอำนาจอยู่เหล่านั้นบางคนจะตั้งตนเป็น เอเยนตของรัฐบาลไทย ที่จะเป็นผู้วากลาวิให้สโมสรนี้ประพฤติตามโอวาทรัฐบาลไทย เอา บุญคุณจากรัฐบาลเป็นเครื่องหาผลประโยชน์จากรัฐบาลอีกอย่างหนึ่ง ความสำเร็จหรือไม่สำเร็จ ของสโมสรนี้คิค ๆ ไปจะอยู่ที่ว่า "ไทยกลัวหรือไม่กลัว" ถ้าไทยไม่กลัว การสโมสรนี้เห็นด้วย เกล้าว่า จะไม่มีผลไคตั้งผู้คิคตั้งสโมสรนี้คาคหมาย เพราะว่าจะจีนในกรุงสยามคิกับจีนที่อยู่ทาง สเตรดเสตเติลเมนต์ที่มากจำพวกกว่ากัน ถ้าจะจำแนกโดยย่อ จำพวกจีนที่อยู่ในกรุงสยาม

จะจำแนกได้ดังนี้คือ จำพวกที่ 1 จีนที่มีเชื้อสายกวมิลำเนาการหาเลี้ยงชีพเกี่ยวข้องกับไทยมาก ในจำพวกนี้ไม่มีความมุ่งหมายหาดีจากรัฐบาลจีน จำพวกที่ 2 จีนพวกเกกเหม็งที่เป็นศัตรูกับรัฐบาล เบ่งจูโดยเปิดเผย จำพวกที่ 3 จีนที่ฝากฝ่ายในฝรั่ง จำพวกที่ 4 จีนที่ถึงนำหาเงินเลี้ยงชีพ อย่างเดียวไม่เกี่ยวข้องกับค้ายปอลิติก จำพวกนี้เช่นจีนกุกส์แลจีนชั้นเลวซึ่งมีเป็นอันมาก จำพวกที่ 5 จีนที่มีความนิยมมุ่งหมายหาดีต่อรัฐบาลจีน ในจีน 5 จำพวกนี้ จะมีจีนจำพวกที่ 5 ที่จะเข้าสโมสร มากกว่าจำพวกอื่น

การสมาคมของจีนที่ได้สังเกตเห็นมา จะเป็นสโมสกรก็ตาม การค้าขายก็ตาม ที่สุดจนสมาคม อังยี่ที่ไคเคยเห็นมาแล้ว ผู้เป็นหัวหน้ามักจะเอาเปรียบแลหากำไรในการสมาคมนั้น ๆ โดยอุบายคดโกง มากกว่าที่ทำได้โดยสุจริต ถ้าเป็นสมาคมสำหรับการกุศลหรือที่ช่วยกันโดยไม่แสวงหาประโยชน์ เช่น สมาคมโรงพยาบาลแลสมาคมช่วยจุนโฉง ทำไปไถหนอยก็มักไปเนือย ๆ ถ้าเป็นสมาคมที่ แสวงหาประโยชน์ คนมากไม่รู้เท่าก็เสียทีคนน้อยที่เป็นหัวหน้า ถ้าเป็นเชิงที่จะแย่งชิงผลประโยชน์ กันไคในสมาคมนั้น เป็นที่ใคร ๆ ก็แย่ง ไม่ถือสัจย์ต่อสมาคม ยกตัวอย่างถึงเมื่อตั้งสมาคมลด ราคาเช่า (ชาว.....ผู้เขียน) สมาคมอยู่ไม่ได้เท่าใดก็แตกด้วยแย่งผลประโยชน์กัน ตกกว่าสมาคม ขึ้นที่ตั้งขึ้นไม่ว่าด้วยการใด ๆ มักจะเป็นไปชั่วคราวไม่ใคร่ตลอด ไม่ยึดอันใดกับสมาคมที่เคยเห็น มาแล้ว สมาคมจีนไคสุยเกียะแมจะตั้งขึ้นได้ ถ้าอำนาจรัฐบาลจีนไม่มีในเมืองไทย แลไทยเรา ไม่กลัวก็เห็นว่าจะเป็นไปชั่วคราวไม่ตลอด

อุบายที่รัฐบาลจีนจะทำเพื่อหาอำนาจในเมืองไทยอีกอย่างหนึ่ง คือ ฝากการป้องกันจีน ในเมืองไทยไว้แก่ต่างประเทศซึ่งมีไมตรีกับไทย เช่น เยอรมันหรือญี่ปุ่น หรืออังกฤษ ฝรั่งเศส ทำอย่างนี้จีนไม่ต้องผูกกับไทย แลอุบายอย่างนี้ตามที่ไคทราบมาเคยมีชาติต่างประเทศเข้าใจว่า ฝรั่งเศสแลญี่ปุ่นไคเคยเขาไปรับอาชารัฐบาลจีนที่จะป้องกันให้แก่จีนในประเทศสยาม แลรัฐบาล จีนไม่ยอม แต่จะไม่ยอมเพราะเหตุไคไม่ทราบแน่ คาดคะเนดูอาจจะเป็นไคใน 2 อย่างนี้คือ ชาติเหล่านั้นไม่ประพฤติกิตต่อจีนในเมืองจีน รัฐบาลไม่อยากจะเกี่ยวของพัวพันกับชาตินั้น ๆ แม้ ในประเทศอื่นหรืออีกอย่างหนึ่งในจำพวกชาติต่างประเทศด้วยกันเอง ซึ่งมีผลประโยชน์แลต้องการอำนาจในเมืองไทยด้วยกัน จะคั่งข้างซัดขวางกันเอง ด้วยเกรงว่าชาติที่ไคป้องกันจีนจะมี อำนาจในเมืองไทยเกินไป แลอย่างไรก็ดีถ้าอุบายอย่างนี้จะมิขึ้น จะมีขึ้นไคแต่ด้วยชาติต่างประเทศ

ที่จะรับเป็นผู้ป้องกันมีสัญญาอาไศแอนด์กับรัฐบาลจีน เช่น อังกฤษ ญี่ปุ่น แลชาติต่างประเทศนี้ ต้องการอำนาจในเมืองไทยให้มากกว่าประเทศอื่น จึงจะอาจเข้ารับซื้อความลำบากที่จะต้องเป็นปากเสียงกับไทยแลประเทศอื่นซึ่งมีผลประโยชน์ในเมืองไทย แต่ถาอบายเช่นนี้ขึ้น ทางที่ฝ่ายเราจะควรทำอย่างไร มีทางเดียวแต่ไม่ยอมให้ชาติต่างประเทศนั้นป้องกันโดยเด็ดขาดแต่แรก จะเป็นอะไรคงให้เป็นไป

ว่าโดยย่อพิเคราะห์ดูในเรื่องที่จีนประสงค์จะทำสัญญาตั้งทูตนั้น ในเวลานี้อำนาจความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในมือเรากำลังของเราอยู่ที่เร ใดท้าวบารุงเลี้ยงดูจีนอย่างฉันทนชาติเดียวกันฉิดกับคนชาติอื่นที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย แลดีกว่าที่จีนได้รับความท้าวบารุงในประเทศอื่น กังที่ใดมีรับสั่งกับราชทูตจีนที่เมืองปารีสเมื่อ ร.ศ. 126 ความขอนี้มีพยานที่จีนไปมาหาเลี้ยงชีพในเมืองไทยได้โดยสะดวก มีจำนวนจีนไปมาปละหลาย ๆ หมื่นคน ถาหากว่าไทยไม่ท้าวบารุงก็ตั้งกระแสนับสั่งแล้วจะเป็นดังนั้นไม่ได้ ข้อนี้แม่จะมีจีนบางคนแกลงส่งเสียงลงในหนังสือพิมพ์ว่าไทยชมเหงจีน แลห้ามปรามไม่ให้จีนเข้ามาเมืองไทย ความจริงก็ยังเป็นอย่างอื่นตรงกันข้าม อีกประการหนึ่ง เมืองไทยแม้เป็นเมืองเล็กอยู่ในระหว่างประเทศใหญ่ที่มีกำลังความหวงกันของประเทศใหญ่ เหล่านั้นก็เป็นกำลังแก่ไทยได้ในส่วนที่เกี่ยวกับประเทศอื่น เช่น ประเทศจีนเป็นต้นได้อย่างหนึ่ง รัฐบาลจีนยอมจะทราบแลจะเห็นความจริงว่ามีอยู่อย่างนี้ จึงได้วางอุบายไศรยเป็นอย่างอ่อน ไม่จู่โจมอย่างเคยทำมาแต่โบราณ เปลี่ยนวิธีเป็นทางชักชวนด้วยขอบพอโดยลำดับมา

ในการที่เราจะทำสัญญาทางไมตรีกับรัฐบาลจีนเข้าในเวลานี้ แมว่าทำสัญญาอย่างอำนาจเสมอกัน ก็ไม่มีประโยชน์อันใดแก่จีนแลไทยเท่าที่ไม่มีสัญญาอยู่อย่างทุกวันนี้ เพราะว่าการไปมาหาขายของจีนสกวกดีบริบูรณ์อยู่แล้ว ถึงมีสัญญามีทูตจีนมาอยู่ การไปมาหาขายในส่วนประโยชน์ข้างนี้ก็ไม่มียิ่งขึ้นไปกว่านี้ได้ แต่ในส่วนความเสียแลความลำบากที่จะมีแก่รัฐบาลจีนแลรัฐบาลไทย เพราะทำสัญญาแลมีทูตจีนมาตั้งนั้น จะแลเห็นได้โดยง่าย คือ

ข้อ 1 เมื่อรัฐบาลจีนกับรัฐบาลไทยมีหนังสือสัญญากันเหมือนกับที่มีกับต่างประเทศอื่นแล้ว ไทยก็จำเป็นจะต้องถือวาทรรดาจีนเป็นชาวต่างประเทศ จะให้ความสะดวกแลบารุงจีนที่เข้ามาหาเลี้ยงชีพในเมืองไทยได้อย่างไร ก็เพียงเท่าคนต่างประเทศในบังคับชาติอื่น จะให้ประโยชน์แก่จีนอย่างเดียวกันกับคนไทยเหมือนอย่างทุกวันนี้ไม่ได้ จะเสียประโยชน์ของบรรดาจีนที่เข้ามา

หาเลี้ยงชีพในเมืองไทย เพราะเหตุที่หนังสือสัญญาอย่างนี้ประการหนึ่ง

ขอ 2 จีนที่เข้ามาหาเลี้ยงชีพในเมืองไทยทั้งที่อยู่ประจำแลที่ไป ๆ มา ๆ ตามจำนวนสัมโนครวที่เป็นอย่างใกล้ที่สุดประมาณ 360,000 คน โดยมากเป็นคนที่ตั้งท่ามาหากินเป็นปรกติ เหมือนกับพลเมือง แต่จำพวกที่เป็นคนเกะกะคิดหาประโยชน์โดยไม่ชอบธรรม เช่น พวกอั้งยี่ เป็นต้น ที่มีก่อกองการุ่นวายยอมมีอยู่ ถึงรัฐบาลไทยจะท้าวหน้ารุ่งอรุณดูแลปกครองให้ดียังไร จะให้พอใจคนไปหมดนั้นไม่ได้ ในวาระรัฐบาลใด ๆ ในเมืองใด ๆ ผู้ที่ปราศจากอันติดตอกฎหมาย คงต้องเป็นอริกับรัฐบาลที่ปกครอง จีนซึ่งเป็นจำพวกนี้มีในเมืองไทยเหมือนกับในเมืองอื่น แม้ในเมืองจีนเอง ถ้าอำนาจแลกำลังของตนไม่พอที่จะทำให้สมประสงค์ได้ก็มักไปเอาอำนาจไปตั้งเข้ามาอุดหนุน ซึ่งไทยแลรัฐบาลจีนเคยได้รับความลำบากแลอยู่ด้วยกัน แลต่างได้พากเพียรที่จะพ้นจากความรบกวนของต่างประเทศด้วยกัน ถ้าหากว่ามีผู้ตวจินเข้ามาตั้งอยู่ในเมืองไทย พวกคนซาลเหล่านี้จะเอาเป็นของยุ้งแลหาเหตุให้รัฐบาลจีนกับรัฐบาลไทยเกิดเหตุถึงวิวาทบาดหมางกันขึ้นไม่หยุด ฝ่ายรัฐบาลทั้งสองซึ่งมีน้ำใจเป็นไมตรีต่อกัน แลกำลังคิดอ่านจัดการบ้านเมืองของตนโดยเต็มกำลังด้วยกัน แลประเทศจีนแลไทยก็เป็นประเทศที่ครองรอนใจอยู่ด้วยความเบียดเบียนประเทศอื่นอยู่ด้วยกัน ว่าโดยย่อประเทศที่มีความทุกข์สุขอย่างเดียวกัน จะมาทำการที่จะเป็นเหตุเกิดเหตุถึงกันเองให้เกิดขึ้นโดยหาประโยชน์อันใดแก่ฝ่ายใดมิได้ ชื่อว่าเสียประโยชน์ด้วยกันเพราะการที่ทำสัญญาในเวลานี้ จึงเห็นว่าทางไมตรีที่มีต่อกันเป็นอันดีนั้น ผู้ไม่มีสัญญาอย่างทุกวันนี้ไม่ได้

ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ แม้รัฐบาลจีนจะชักชวนฝ่ายเราควรยังยืนอยู่ตามพระบรมราโชบาย แม้จะขี้แจงเหตุผล 2 ข้อ ดังกล่าวมาแล้วให้จีนเข้าใจ ก็ไม่เอาอภัย เพราะความจริงเป็นเช่นนั้น แลเป็นความจริงเพื่อประโยชน์ของจีนด้วย

แต่ความจริงมีอยู่เหมือนกัน ในข้อที่จะปิดเป้าไม่ทำสัญญากับรัฐบาลจีนนี้ จะปิดเป้าไปได้ก็แต่ชั่วคราวต่อไปในวันนามิซาก็เร็วจะถึงเวลาที่จะต้องทำสัญญามีไมตรีต่อกันกับจีน อย่างที่มักกับประเทศอื่นในเวลาหนึ่ง จำต้องคิดเนื้อไว้สำหรับเวลานั้นด้วย

เหตุที่จะให้เราทำสัญญาเป็นไมตรีกับจีนในวันนั้น พิจารณาเหตุจะมีใน 3 อย่างนี้ คือ อย่างที่ 1 รัฐบาลจีนมีอำนาจพอที่จะบังคับให้เราทำ อย่างที่ 2 จีนในเมืองไทยพร้อมใจ

อย่างที่ 2 ซึ่งว่า จีนในเมืองไทยจะเป็นเหตุให้เราต้องทำสัญญากับรัฐบาลจีนนั้นหมายความว่า ถ้าจีนในเมืองไทยมีกำลังมากขึ้นจนไทยเอาไว้มอง ความชื่อนี้ยังไม่แลเห็นว่าจะเป็นไต่ดังอย่างนั้น หยกมากลาวเพราะความจริงมีอยู่อย่างนี้ คือว่า บรรดาจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย จะมาชักราวก็ตาม หรือจะมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองไทยก็ตาม ถ้ามีจีนนอกยอนต์ถือว่าเมืองวันเป็นบ้านเกิดเมืองนอน ไม่มีความรักแลไม่ถือว่าเมืองไทยเป็นเมืองของตัว บรรดาจีนที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยจะเป็นพวกโคกก็ตาม เขาเอาบุญควยตั้งนำหาเงินออกไปเมืองจับเหน็บอันกันหมดต่างกันแต่ควยวิหาวเงิน ในจำนวนเงินกว่า 300,000 คน ที่อยู่ในเมืองนี้ โดยมากเป็นแต่ตั้งนำหาเงิน ไม่มีความคิดทางปอดติก แควไสยจีนเป็นคนเชื่องง่ายดั่งง่าย จีนที่มีปัญญาความคิดอาจจะหลอกลวงผู้ที่ไม่มีความคิดให้เขาเป็นพรรคพวกกระทำตามความประสงค์ของหัวหน้าควยควยควยโลกหรือความกลัวโคโดยไม่ว่า ยกตัวอย่างดังครั้งจีนหยุดงานเมื่อเดือนมิถุนายน ร.ศ. 129 ผู้เป็นคนคิดไม่กี่คนเป็นแต่ประกาศควยโยปดิ้ววภาใครไม่หยุดงานจะทำร้าย พวกจีนก็พากันหยุดหมดทั่วเซตกรุงเทพฯ นี้เห็นได้ว่าควยควยควย เพราะพวกจีนที่อยู่ตามหัวเมืองที่รู้แนวว่า ไทยมีอำนาจกว่าพวกจีนที่ก่อการร้าย ก็ไม่มีใครหยุดงาน ตัวอย่างจะแลเห็นได้ในจำพวกอั้งยี่อีกจำพวกหนึ่ง ผู้ที่เป็นหัวหน้าหากินในการตั้งอั้งยี่ คิดก่อให้จีนควยกันเองตีรันฟันแทงกันขึ้น ก็อาจจะหลอกจีนเลว ๆ ที่กลัวไทยอันตราขายในกันเองไปเขาเป็นพรรคพวกอั้งยี่ ควยเชื่อว่าอาจจะป้องกันอันตราขายโค จีนชั้นเลวไม่มีปอดติก แควเชื่องง่ายดั่งง่าย ผู้ฉลาดอาจจะชูแลหลอกให้ทำการที่ผิดคั่งตัวอย่างที่ยกมานี้ ส่วนจีนชั้นสูงขึ้นมากตั้งนำหาเงินเหมือนกัน หาในทางแยงประโยชน์ของรัฐบาลเรนทำการภาชีอากรบาง หาเงินในทางแยงเอาประโยชน์ของพลเมืองในทางค้าขายมาง พวกชั้นนี้มีปัญญาความคิดแลความมุ่งหมายมากกว่าจีนชั้นต่ำ ถ้าจะแยงใบเจ้าพวกนั้นก็แยงโคเป็น 2 ชนิดคือ ชนิดที่ทำการตั้งเป็นหลักถามมันกงโคแล้ว ชนิดนี้ถ้าไม่มีความเดือดร้อนมาถึงตัว ก็ตั้งนำห่ามหากินไม่เกี่ยวของควยปอดติก อีกชนิดหนึ่งที่มีความคิดความประสงค์มาก แควหาประโยชน์ไม่คั่งคองการ หรือไปถูกขัดข้องมีความขัดแค่น ชนิดนี้ที่มักจะคิดควยวายในทางปอดติก ตั้งแต่คิดตั้งอั้งยี่ แลรองประกาศแสดงความเดือดร้อนต้องการอำนาจรัฐบาลจีนแลอำนาจอื่น ๆ เขามาหนุนหลัง ควยสามารถควยโลกหรือความขัดแค่นเท่านั้น จีนแยงกันเป็นชนิดคั่งกล่าวในที่นี้ แลแยงกันเป็นจำพวกคั่งกล่าวแล้วข้างตน แต่ไม่มีชนิดโคแลจำพวกโคที่มีความสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้า

กรุงจีน หรือจะพากเพียรหาประโยชน์ในบ้านเมืองตนเองอย่างยี่ปุ่น ความมุ่งหมายของจีนเข้าไปใน
 ส่วนประโยชน์เสียเป็นพื้น เพราะฉะนั้นถ้าไม่ถูกควบคุมกันเดือครอนให้จำเป็นแล้ว ที่จะรวบ
 เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในการปลอติ๊ก เห็นว่าจะเป็นได้โดยยาก ความรักปรองมอใจในพวกจีน
 ที่โคทำการใหญ่ตั้งโคเกยเห็นมาในเร็ว ๆ นี้ มีในเรื่องบอบคลอโตคาชาขายกับอเมริกาคราวหนึ่ง
 แลไมกาชาขายกับยี่ปุ่นคราวหนึ่ง โคให้ผลเสียหยาแอกอเมริกาแลยี่ปุ่นมาก ถ้าหากว่าผู้โคหรือเหตุ
 โคอาจจะทำให้จีนรักปรองมอกันเป็นอริแกไทยโค เหตุที่อาจจะมีโคอยู่ใน 3 อย่างนี้ คือ กอการ
 จลาจลแลขัดแขงต่ออำนาจรัฐบาลขึ้นในเมืองไทยอย่างหนึ่ง หรือหยุดการกาชาขายที่ทำในเมืองไทย
 อย่างที่โคทำกับอเมริกาแลยี่ปุ่นอย่างหนึ่ง เหตุอย่างแรก คือ ที่กอการจลาจลขึ้นในเมืองไทยนั้น
 เป็นใหญ่อยู่ที่อำนาจกำลังทหารแลทองที่ ๆ นากลัวเหตุเช่นนี้มีอยู่แต่กรุงเทพา ถ้ากำลังทหารแล
 ความคึกคอกยปรองกันเพียงพออยู่แล้ว ก็กุมโคตลอดถึงที่อื่น ขอที่จีนจะปรองมอกันหยุดงานในเมือง
 ไทยนั้นที่ปรากฏเรื่องหยุดงานในคราวแลว กูเหมือนจะเข้าใจอยู่แล้วทั่วกันว่าจีนชาติประโยชน์
 มากกว่าไทย พอเชื่อโคว่าต่อไปความคิดเรื่องหยุดงานจะไม่รักปรองมอกันโคงาย ๆ ยิ่งขอที่จีน
 ในเมืองจีนจะหยุดการกาชาขายกับเมืองไทย กูยิ่งยากขึ้นไปกว่าที่จีนจะหยุดการกาชาขายในเมืองไทย
 เองเสียอีก เพราะไทยโคได้ไปค้าที่เมืองจีน จีนเป็นผู้ค้าฝ่ายโนนแลฝ่ายนี้ ถ้าหยุดการกาชาขาย
 ก็เป็นทำให้จีนฉิบหายลงไปด้วยกันเอง ควยเหตุเหล่านี้ในขอที่จะปรองกันความวุ่นวายของจีนใน
 เมืองไทย ความสำคัญอยู่ใน 2 อย่างนี้ คือ ที่ไทยมีกำลังพอที่จะปราบจีนโคอย่างหนึ่ง ที่ไทย
 ปกครองจีนที่เข้ามาหากินใหม่เป็นเป็นยาศุข อย่าให้จีนตางพวกตางชนิครวมกันโคกวยความ
 เดือครอนอีกอย่างหนึ่งเท่านั้น

อย่างที่ 3 ซึ่งว่า รัฐบาลไทยกับจีนจะทำสัญญาเป็นไมตรีควยความพอใจด้วยกันทั้งสอง
 ฝ่ายนั้น น่าจะเป็นโคในวันน่ายิ่งกว่าควยเหตุอย่างอื่น ถึงจะฉึกเวลาทำสัญญาต่อไปโคชานาน
 เทาโคนักปัญหาคงยังมีอยู่ในขอที่ในเมืองไทยมีจีนมาก จะทำอย่างไรในเวลาที่มีสัญญาเข้ากับรัฐบาล
 จีน อย่าให้อำนาจของรัฐบาลไทยที่มีอยู่เหนือจีนน้อยลงไปโค ปัญหาข้อนี้เมื่อพิจารณาตามเมือง
 ตางประเทศที่มีจีนเข้าไปอยู่มากกว่า ปัญหาเรื่องจีนในเมืองนั้น ๆ มีอยู่อย่างไร ก็กูเป็นทลาย
 อย่างตางกันมากอยู่ ประเทศอเมริกา ออสเตรเลีย ซวา อินโคจีนสร้างเศสเหล่านี้ รัฐบาลไม่
 อยากรให้จีนเข้าไปอยู่มาก โคใช้การเกียจกันกคชิตาง ๆ เพื่อจะมีให้จีนใหม่เข้าเมืองโคโคงาย

แต่ฝ่ายเมืองสเตครเตลเมนต์แหลมมลายูของอังกฤษนั้นอุกหนุนให้จีนเข้าเมือง เมืองไทยก็
อยู่ฝ่ายข้างอุกหนุนให้จีนเข้าเมือง

ข้อรังเกียจแลไม่รังเกียจของรัฐบาลประเทศต่าง ๆ ในเรื่องที่จีนเข้าเมืองมากเกิดเหตุ
เหตุต่างกัน ประเทศอเมริกาแลออสเตรเลียรังเกียจจีนด้วยเหตุอย่างเดียวกัน คือ เพราะเหตุ
ที่จีนลุดจางเขาไปลคราคาควาแรงใหญ่กลง ทำให้ชาวประเทศทั้งสองนั้นหาควาจางไคน้อยลง จึง
เกียจกันไม่ให้จีนเข้าไปแย่งงาน เมืองชาวรัฐบาลไม่ใคร่รังเกียจจีน เพราะกลัวจีนจะเข้าไปแย่ง
งาน เหตุว่าลุดจางก็มีพอ คาแรงก็ถูกอยู่แล้ว แต่ไปรังเกียจในข้อที่จีนฉลาดกว่าพวกในทาง
คาศาย ถ้าปล่อยให้จีนเข้าเมืองไคตามอำเภอใจ เกรงการคาศายแลทรัพย์สินสมบัติจะตกไปอยู่ใน
มือจีนเสียโดยมาก แลบางทีจะรังเกียจด้วยเรื่องเกรงอำนาจจีนเป็นใหญ่ยิ่งในทางคาศาย เพราะ
เหตุที่เขตรแดนติดต่อกับจีน แลชวแเป็นชาติที่ไม่นิยมต่อจีน จึงก็กั้นอำนาจจีน แมกงสุลจีนก็
ยังไม่ยอมให้ตั้งจนทุกวันนี้ ส่วนสเตครเตลเมนต์นั้น อังกฤษคิดแต่ทางหาประโยชน์เป็นใหญ่
ไม่กลัวอำนาจจีน เมืองทางสเตครยังมีผู้คนน้อย ต้องการลุดจางมาก จึงอุกหนุนให้จีนเข้า
เมืองโดยไม่มีขีดชั้น ประเทศไทยเราเป็นประเทศที่มีคนน้อย ต้องการแรงทำการบำรุงผลประ
โยชน์บ้านเมืองมาก แลไม่เคยรังเกียจจีนมาแต่โบราณ จึงยอมให้จีนเข้าเมืองโดยไม่มีขีดชั้น
เหมือนกัน

ผลของการที่มีจีนเข้าเมืองมาก ๆ นั้น ต่างประเทศก็มีต่างกัน นิไสยของจีนที่ไปต่าง
ประเทศเป็นตั้งพระยารักษาโคอิบาย คือ ตั้งนำไปหาทรัพย์สินสมบัติ ด้วยความหวังว่าถ้าได้ทรัพย์สิน
สมบัติพอแล้วจะกลับบ้านเมืองเหมือนกันหมดทุกคน แม้ไปไคชาวต่างประเทศเป็นภรรยา มีบุตร
ก็ตั้งใจให้เป็นจีนแต่บุตรชาย ด้วยประสงค์จะพากลับบ้านเมือง ส่วนบุตรหญิงให้คงเป็นชาติของ
มารดาด้วยปลงใจจะทิ้งไว้เมืองต่างประเทศ แม้ความเจตนาของจีนโดยมากเป็นเช่นนี้ ผลที่มี
ในต่างประเทศที่จีนไปหาที่นั้นไคตรงต่อเจตนา ผลที่เป็นอยู่ในต่างประเทศจำแนกไคเป็น 3 อย่าง
ในสเตครเตลเมนต์ชวา แลเข้าใจว่าอินโดจีน ฝรั่งเศสด้วยเป็นอย่างเดียวกัน คือ จีนที่ไป
ไคภรรยาในเมืองนั้น ๆ บุตรที่เป็นชายก็เป็นจีน บุตรที่เป็นหญิงแม้แต่งตัวเอาอย่างแขกก็เป็นจีน
บุตรหลานเชื้อจีนเหล่านั้นที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศเหล่านั้น ก็เป็นจีนแพร่หลายสืบกันไปไม่มี
ที่สุด แลไม่กลับเป็นชวา มลายู หรือชวหนึ่งชายแควหญิง เพราะฉะนั้นว่าพิชพันธ์จีนงอกงาม

เจริญขึ้นในเมืองเหล่านั้นโดยลำดับ กลับทำให้ชาติเดิมของเมืองนั้น ๆ น้อยลง ส่วนอเมริกา แลออกเตรเดี่ย จีน ไม่แก่งานปะปนกับฝรั่งทั้งชายแลหญิงไปจากเมืองจีน แต่แรงงานเกิด พิษพันธคงเป็นจีนเท่าทุนที่มีไป แต่ประเทศไทยเรานี้ติดกับสองจำพวกที่ว่ามาแล้ว และไม่เห็น เหมือนประเทศอื่น เพราะเหตุจีนที่เข้ามาหากินในเมืองไทย เมื่อมาได้ไทยเป็นภรรยา บุตร หญิงยอมเป็นไทยตามมารดา คอบุตรชายจึงเป็นจีนไปเพียงชั่วหนึ่งหรือสองชั่ว แล้วก็กลายเป็น ไทยไป แม้บุตรจีนที่เข้ามาเกิดในเมืองไทยที่ตั้งตัวว่าเป็นจีน อันที่จริงบุตรจีนที่จะกลับไปเป็น พลเมือง ๆ จีนมีน้อยนัก ที่อยู่เป็นพลเมือง ๆ ไทยไปจนตลอดชีวิตเสียโดยมาก เพราะความ ประพฤติแลความนิยมของพวกบุตรจีนที่เข้าเกิดในเมืองไทยเป็นไทยเสียครั้งหนึ่งแต่ชั้นแรกแล้ว กอจางคอยจัดไปจนกลายเป็นไทย เพราะฉะนั้นถ้าจะว่าด้วยพิษพันธของจีนที่ได้เข้ามาอยู่ใน เมืองไทยเป็นการตรงกันข้ามกับเมืองที่ไกล ๆ กัน เช่น สเตรด ทวา แลอินโดจีน ที่ชาติ ไทยใดก็ไม่ขาดทุน เพราะเหตุที่จีนเข้ามาอยู่มาก ๆ

ในเวลารัฐบาลไทยกับจีนทำสัญญากัน ถ้าทำด้วยความปลอดภัยด้วยกันทั้งสองฝ่ายที่เรา จำจะต้องยอมให้เป็นสืบแยกจีนก็แต่จีนนอกแลทรยานอก บุตรจีนมาเกิดในเมืองนี้จำจะต้อง ถือว่าเป็นคนในบังคับไทย หรืออย่างต่ำเมื่ออายุถึงฉกรรจ์แล้วต้องเป็นคนในบังคับไทย ถ้าไม่ ใดอย่างนั้นก็ทำสัญญาไม่ได้ ถ้าปล่อยให้อย่างสัญญากับฝรั่ง ก็อนับว่าจีนนอก ภรรยาของจีน นอก (จีนมีภรรยาได้หลายคนตามกฎหมายด้วย) บุตรจีน (ทั้งชายหญิง) ภรรยาของบุตรจีน เป็นคนในบังคับจีนแล้วจะมีคนในบังคับอยู่ในเมืองไทยไม่ต่ำกว่า 500,000 คน เพราะสัมโน ครว้ที่ทำที่นับว่าจำนวนจีน 360,000 คนนั้น ไม่ได้นับหญิงไทยที่เป็นภรรยาหรือบุตรจีน หรือ ที่เป็นภรรยาบุตรจีนว่าเป็นจีน นับเป็นไทยทั้งสิ้น แม้จะนับแต่เพียงจีนนอกกับภรรยาจีนนอก ว่าเป็นคนในบังคับจีน จำนวนสืบแยกจีนในกรุงสยาม ก็จะไม่น้อยกว่า 300,000 คน ยิ่ง มากกว่าที่ควรพอใจอยู่ น่าที่จะต้องคิดหาของหางอย่างไรให้จีนนอกเปลี่ยนชาติเป็นไทย ให้จีนจำนวนสืบแยกจีนน้อยลงอีก ยกตัวอย่างดังว่า ถ้าจีนนอกคนใดเข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ใน เมืองไทยแล้ว ต้องได้เปลี่ยนชาติเป็นไทย วิธีนี้ทราบว่ามีอันใดก็ได้คิดทำในชวาแลฝรั่งเกส ได้คิดทำในอินโดจีนเหมือนกัน แต่เขาจะทำอย่างไร จะทำได้เพียงใด แลจะติดขัดเพียงใด เรายังไม่ได้สืบสวนให้รู้แน่ น่าจะสืบสวนดู แต่ควรสืบสวนอย่างเงียบ ๆ อย่าให้ออณา เรนชาวเราใครไปทางเมืองเหล่านั้นด้วยราชการอย่างอื่น ควรจะกระซิบบินสืบการเรื่องจีน

ในเมืองนั้น ๆ มาไว้เป็นความรู้ด้วย ความรู้นี้เราคงจะต้องการในวันข้างหน้าเป็นแน่
 แດอย่างไร ๆ ก็คือเพราะที่เมืองไทยยังมีพลเมืองน้อย แลเป็นเมืองอุดมด้วยพื้นแผ่นดินดี เป็น
 ที่จีนเข้ามาหาเลี้ยงชีพอยู่เป็นอันมากเนืองนี้ จะทำสัญญากับจีนเวลาใด ๆ ก็ตาม เมื่อทำ
 สัญญาเขาแล้ว แม้กำหนดสับแยกเงินใดตั้งใจเรา สับแยกเงินในเมืองไทยจะไบน้อยกว่า
 300,000 คน ชอนี้เห็นจะเอาเป็นแน่ไค่ ถ้าสับแยกต่างประเทศอยู่รวบรวมกันไค่ไค่มา
 กว่าหรือแม่เพียงเท่าพลเมืองในพื้นนี้ ย่อมเป็นเหตุแห่งความลำบากอันอาจจะพึงมีไค่อย่าง
 หนึ่ง ยกตัวอย่างดังเมืองโยฮันเนสเบิร์กในประเทศทรานสวาลที่มีคนอังกฤษแลฝรั่งชาติอื่นมาก
 กว่าพวกมัน ก็เคยเป็นเหตุแก่รัฐบาลมัน เพราะฉนั้นอุปทานที่เราควรคิดไค่ภายในนี้ คุ้มข้อ
 ควรระวังที่อย่าให้จีนนอกอยู่ในไค่ไค่มากกว่าพื้นพลเมืองของเราประการหนึ่ง การอื่นที่
 จะต้องกักจัดการเรื่องเกือกจีนเข้าเมือง อย่างกรมเมืองไค่เคยคิดอยู่ ใจความคือให้รู้จำ
 นวนเงินเขาออก แลมีพนักงานจัดการเรื่องดูจาง ใหญ่จางรู้ที่เมืองท่า แลให้นายจาง
 รู้ที่หาจาง อย่านให้จีนดูจางเขามาถึงทางงานท่าไมไค่อยู่ในที่แห่งหนึ่งแห่งไค่มาก ๆ

ไค่กล่าวมาแล้วว่า พวกบุตรจีนแม่ที่ไค่ตัวเป็นจีนแต่ที่จริงใจแลอัชชาไค่รับเป็นไทย
 กว่าครึ่งตัวแทบทั้งนั้น คนจำพวกนี้มันว่าอยู่ระหว่างกลาง เราควรจัดการไค่โดยพวกเพียร
 ไค่มเอามาไว้ให้สนิทขวางไทย ไค่ความรู้ดีกว่าเป็นพลเมืองไทยมีขึ้นแก่คนจำพวกนี้ยิ่งขึ้นทุกที
 การอื่นนี้อาจจะทำได้ เพราะความจริงแน้ในพื้นเมือง บุตรจีนยอมเกี่ยวเนื่องวงนัวนอนอยู่
 กับไทยไค่โดยมากอยู่แล้ว ที่ทำราชการเป็นไทยก็ขึ้นมาก แลความจริงที่ปลาดยังมีอีกอย่างหนึ่ง
 ที่ผู้ที่เป็นจีนแม่จะมันมีทรัพย์สินสมบัติเท่าไค่เขากับฝรั่งไค่ได้ ฝรั่งก็เกี่ยวไม่ประพาศไค่จางอย่าง
 คนเสมอกัน เช่นปะพาศกับไทย เคยไค่ยจีนขยับยอย ๆ ว่า ในการงานที่ปีประชุมใหญ่ ๆ
 ฝรั่งที่เป็นลูกจางของจีนไค่ภาคเจ็ญ แต่จีนที่เป็นนายไค่ไค่รับภาค ส่วนจีนที่ไค่รับพระราชทาน
 สัญญาบัตรเป็นขุนนางไทย ๆ ไค่รังเกียจ เขากันกับขุนนางไทยไค่อย่างคนเสมอกัน ชอนี้
 เป็นความนิยมของจีนที่ไทยอาจจะให้ไค่ แลทำให้จีนชอบไทยยิ่งกว่าชอบฝรั่งไค่ เพราะฉนั้น
 ประเพณีที่พระราชทานสัญญาบัตรตั้งขุนนางจีนในกรมทาชายอย่างแถกก่อนเป็นประเพณีอื่นจะเป็น
 ประโยชน์ในภายใน บุตรจีนหรือแม่จีนนอกที่ตั้งตัวไค่เป็นหลักแหล่ง คนไค่ไค่ควรที่จะเลือกตั้ง
 ให้เป็นขุนนางไว้ไค่ในกรมทาชายจะมีมากหรือน้อยก็ไค่ไม่เปลืองพระราชทรัพย์ สำคัญขอไค่ยวแต่
 ไค่ควรให้มันอำนาจชำระความอย่างกรมทาชายแถกก่อน ถ้าหากว่ายอมให้สมาคมจีน จะเป็น

สมาคมขุนนางก็ตาม กรรมการก็ตาม สมาคมการค้าขายก็ตาม ปี่อำนาจชำระความเมื่อใด
คือให้จีนมีอำนาจในการบ้านเมืองขึ้นในเมืองไทย เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าเป็นสิ่งแสดงที่ควรระวัง
อย่างที่สุด

เมื่อรวบรวมแต่ใจความว่าโดยย่อ ในเรื่องที่ว่ารัฐบาลจีนจะขอทำสัญญานั้น ข้าพระพุทธ
เจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าอำนาจจะยังอยู่แก่เราไปนาน ที่จะยอมหรือไม่ยอมทำได้ตามความพอใจ
ของเรา แต่อำนาจนี้จะมีแต่ชั่วเวลาระยะหนึ่ง จะนานเร็วเท่าไรประมาณไม่ได้ วันนาเรา
คงจะต้องทำสัญญากับจีนวันหนึ่ง เราจะต้องเตรียมจัดวางทางอุบายในเรื่องจีนไปแต่เวลานี้
เวลาทำสัญญามาถึงเราจึงจะไม่เสียเปรียบ ส่วนจีนที่อยู่ในเมืองไทยนั้น เป็นใหญ่อยู่ที่กำลัง
ทหารและการปกครอง ถ้ากำลังทหารยังมีพอปราบปรามอยู่ครบโต ความลำบากใหญ่โตที่จะ
เกิดจากจีนในเมืองนี้เห็นว่าจะไม่มี จะมีก็แต่ที่จีนบางพวกบางเหล่า ทำให้เกิดความรำคาญ
แก่รัฐบาลบางครั้งบางคราวในเชิงหามคประโยชน์ของเขา ซึ่งไม่มีอะไรจะหวังได้ ได้แต่ถือ
ว่าเป็นอาณัติไทย แลไม่หวาดหวั่นให้จีนเข้าใจไปว่ารัฐบาลกลัวนั้นเป็นประมาณ อีกประการ
หนึ่งจีนในเมืองไทยที่เชื้อชาติแลความนิยมคอนมาข้างไทยมีมาก ควรเกลี้ยกล่อมชักโยงจนจำพวก
นี้ให้สนิทมาข้างไทยเท่าที่จะทำได้ จะเป็นกำลังข้างไทยแลเป็นทางที่จะทำให้อำนาจจีนในเมือง
ไทยนั้นย่อยลงได้ ในที่สุดในการปกครองไม่ควรจัดแยกให้วิธีปกครองจีนขึ้นต่างหากจากปกครอง
อย่างเดียวกับไทยแลรวมกับไทย ถ้าจีนมีการปกครองแยกออกเป็นแพนหนึ่งต่างหากเมื่อใด
ถึงเราจัดเอง เช่นให้มีพระยาโชฎีกแลขุนนางกรมท่าขายปกครองจีนเป็นต้น จะตั้งตนให้ม้ออำนาจ
จีนขึ้นต่างหากในเมืองไทยแน่นอนไป อันจะประมาณแลจะคาดมิได้ว่าจะผันแปรเปลี่ยนแปลงไปได้
อย่างไรในบัดนี้

ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ดังนี้

ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

(ลงพระนาม) ข้าพระพุทธเจ้า คำนวณราชานุภาพ ขอเดชะ
เพชรบุรี ที่ 6 กันยายน ร.ศ. 129

ประวัติย่อของผู้เขียน

นาย พลภูจ อังกินันท์ บุตรนายทองพูน นางกลิ้ง อังกินันท์ เกิดเมื่อวันที่ 24 เดือนกันยายน พ.ศ. 2484 ที่อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี ได้รับความศึกษาเบื้องต้นที่ โรงเรียนอรุณประดิษฐ์ สำเร็จชั้นประถมศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2496 สำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนพรหมานุสรณ์ จังหวัดเพชรบุรี พ.ศ. 2501 ได้ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูงจากวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา เมื่อ พ.ศ. 2505 การศึกษาระดับบัณฑิตจาก วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร พ.ศ. 2511 และการศึกษามหาบัณฑิต ในสาขาประถมศึกษา วิชาสามัญประวัติศาสตร์ จากวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2514.